لۇشۈن

چۇقان

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

تەھرىراتتىن

لۇشۇننىڭ «چۇقان» ناملىق بۇ ھېكايىلار توپلىمىغا كىرگەن ھېكايىلاردىن «كۇڭئىجى»، «ئەرتە»، «ئاQ نىڭ ھەقىقىي تەرجىمە ھالى» ناملىق ھېكايىلار يېڭى ھايات نەشرىياتى تەرىپىدىن 1953 ژىلى نەشر قىلىنغان «لۇشۇن ـ ھېكايىلار» دېگەن توپلامدىكى تەرجىمىسى ئاساسىدا يېڭىۋاشتىن ئىشلىنىپ بېسىلدى. بۇيەردە مۇناسىۋەتلىك يولداشلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز. شۇنىڭدەك، كىتابخانلاردىن بۇ توپلامنىڭ تەرجىمىسى ھەققىدە تەنقىدىي پىكىرلەر بېرىشنى سورايمىز.

چۇقان

لۇشۇن

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىن — 1958

مۇندەرىجە

ئاۋتوردىن 3

سەۋدايى خاتىرىسى 14

كۆك يىجى 36

دورا 48

ئەرتە 67

كىچىككىنە بىر ئىش 81

چاچ ھەققىدە ھىكايە 85

پىسرەمجانلىق 95

ژۇرتۇم 112

ئاQنىڭ ھەقىقىي تەرجىمە ھالى 133

ياز بايرىمى 222

ئاق نۇر 242

توشقان بىلەن مۈشۈك 254

ئۆردەكنىڭ كومېدىيىسى 264

يېزا ئويۇنى 271

لۇشۈن   تاۋيۈەنچىڭ ئىشلىگەن

www.uyghurkitap.com

ئاۋتوردىن

ياش ۋاختىمدا نۇرغۇن چۈشلەرنى كورگەن ئىدىم، كېيىن ئۇنىڭ تولىسىنى ئۇنتۇپ كەتتىم. ئەمما بۇنىڭغا ئېچىنمايمەن. ئوتمۇشنى ئەسلەش، بەزىدە كىشىنى خوشال قىلىدۇ، بەزى چاغلاردا كىشىنى زېرىكتۈرىدۇ. كىشىنىڭ روھى رىشتىسى ئاللىقاچان ئوتۇپ كەتكەن زېرىكتۈرگۈچ زامانلارغا ئىلىنىپ قالسا، ئۇ، كىشىگە ھەرەج كېلىدۇ. نىمە ئۈچۈندۇر، مەن ئاشۇنداق زېرىكتۈرگۈچ ئوتمۇشنى ئۇنتالماسلىق بىلەن ئازاپ-لىنىمەن. ئەنە شۇ تامام ئۇنتۇپ كېتەلمىگەنلىرىمنىڭ بىرقىسمى ھازىر «چۇقان»نىڭ بارلىققا كېلىشىگە سەۋەپچى بولدى.

مەن تورت ژىلىدىن ئارتۇق ۋاخت، ھېمىشە، ھەتتا ھەر كۇنى دېگۇدەك گوروكەش ۋە دورىپۇرۇش دۇكانلىرىغا كىرىپ-چىقىپ ژۇردۇم. ئۇ چاغلاردىكى ئىشىم يادىمدا يوق، ھەر ھالدا مېنىڭ بويۇم دورىپۇرۇش دۇكىنىنىڭ پۇكىيىگە تەڭ كې-لەتتى، گوروكەشنىڭ دۇكىنىنىڭ پۇكىيى بولسا، مەندىن بىر ھەسسە ئىگىز ئىدى. مەن ئاشۇ بويۇمدىن بىر ھەسسە ئىگىز پۇكەينىڭ تېشىدا تۇرۇپ، ئىچكىرىسىگە كىيىم-كېچەك ياكى زەر

جابدۇقنى سـۇنۇپ بېرىپ، خوجايىنىنىڭ بۇزۇق تەلەتى بىلەن
شىلتىپ بەرگەن پۇلنى ئېلىپ، ئاندىن كېيىن يەنە بويۇم بىلەن
تەڭ پۇكەي ئالـدىغا بېرىـپ، ئۇزۇنـدىن بۇيان ئاغرىپ ياتقان
دادام ئۇچۇن دورا سېتىپ ئالاتتىم، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن
يەنە باشقا ئىشلار بىلەن شۇغۇللۇنۇشقا توغرى كېلەتـتى. رىتە-
سسپ يېزىپ بەرگەن تېۋىپ داڭلىق بولغاشقا، ئۇنىڭ كورسەتـ
كەن دورىلىرىمۇ: قىشـلىغان قومۇش ژىلتىزى، ئۇچ ژىل قىروۋ
كورگەن شېكەر قومۇشى، جۇپ چېكەتكە، مۆئلەيدىغان دەرەخ
ژىلتىزى...دېـگەندەك ئاجايىپ نەرسىلەر ئىدى. بۇلارنى راسـ
لاشمۇ قىيىن ئىـدى. لېـكىن دادام كېسىلى كۇندىن ـ كۇنگە
ئېغىرلىشىپ، ئاخىرى قازا تاپتى.

كىمكى هال ـ كۇنى ئوتتۇرا هال بولۇپ، كېيىنچە مۇهتاجـ
لىق دەرىجىسىگە چۇشۇپ قالىدىكەن، ئۇ شۇنداق كېلىشمىگەن
مۇساپىدە كىشىلەرنىڭ هەقىقىي قىياپىتىنى چۇشۇنۇپ قالسا كېـ
رەك دەپ ئويلايمەن. مەن خۇددى غەيرىي يولغا كىرمەكچى،
غەيرىي جايغا قاچماقچى، شۇنىڭ بىلەن غەيرىي كىشىلەرنى تاپـ
ماقچى بولغاندەك، N گە بېرىپ، K①مەكتىۋىگە كىرمەكچى بولدۇم.
ئانام مېنى توساشقا ئىلاجى تاپالماي، مەيلىمگە قويۇۋەتـتى ۋە
يول خىراجىتىمگە سەككىز تەنگە جايلاپ بەردى. شۇنداق بولـ
سىمۇ ئۇ ژىغلىۋەتتى. بۇ ئەجەپلىنەرلـىك ئىش ئەمەس ئىدى.
چۇنكى ئۇ چاغدا كونا مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش، پادىشا ئىمـ

www.uyghurkitap.com

تىھانىغا قاتنىشىش توغرى يول ھېساپلىناتتى، يېڭى مەكتەپلەرگە كىرىپ، چەتئەللىكچە ئوقۇش ھېچ ئىلاجى بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئىشى بولۇپ، بۇ، روھنى شەيتانغا *سېتىۋەتكەنلىك بولۇپ ھېساپلىناتتى. بۇنداق كىشىلەر خورلانغانلىقىنىڭ تېشىدا، چەتكە قېقىلاتتى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئانام ئۆز ئوغلىدىن ئايرىلاتتى، شۇڭا ئۇ ژىغلىۋەتتى. مەن بۇلاردىن قەتئىي نەزەر، ئاخىرى N گە كېلىپ K مەكتىۋىگە كىردىم. مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن دۇنيادا پەلسەپە، ماتېماتىكا، جۇغراپىيە، تارىخ، رەسىم ۋە تەنتەربىيە دېگەنلەرنىڭمۇ بارلىقىنى بىلدىم. فىزىئولوگىيە دەرسى ئوقۇلمىسىمۇ، ياغاچ مەتبەئەدە بېسىلغان«ئەزا تۈزۈلۈشى توغرىسىدا يېڭى نەزىرىيە» ۋە «خىمىيىۋى گىگىيېنا» ② دېگەندەك كىتاپلارنى كۆردۈك. تېخىچە ئېسىمدە بار، بۇرۇنقى تېۋىپلارنىڭ مۇھاكىمىلىرى ۋە رېتسېپلىرىنى شۇ چاغدا بىلگەنلىرىمگە چېقىشتۇرۇپ، تېۋىپلارنىڭ قەستەن ياكى بىلمەستىن ئالدامچىلىق قىلىدىغانلىقىنى پەملەپ قالدىم ③ ۋە ئالدانغان كېسەلمەنلەرگە ھەم ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرىغا ئىچىم ئاغرىدى. ياپونچىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان تارىخلاردىن ياپونىيىدىكى «ئىسلاھات» ھەركىتىنىڭ تولىسى غەرپ مېدىتسىنىسىدىن ئىلھاملانغانلىقىنى بىلدىم.

ئاشۇنداق ئاددىيغىنە بىلىم مۇناسىۋىتى بىلەن، كېيىنكى چاغ-

* ئەجنەبىلەرگە دېمەكچى. — ت.

لاردا سەھرادىكى بىر ياپون مىدىتسىنا مەكتىۋىدە ئوقۇپ قال-
دىم. مىنىڭ چۈشلىرىم ناھايىتى شىرىن ئىدى: مەكتەپنى پۈت-
تۈرۈپ قايتقاندىن كېيىن، دادامغا ئوخشاش بىھۇدە دەرت
تارتقان كېسەلمەنلەرنىڭ كېسىلىنى داۋالايمەن، ئۇرۇش ۋاختى
توغرى كەلسە، ھەربىي دوختۇر بولۇمەن، يەنە بىر تەرەپتىن،
ۋەتەنداشلىرىمنىڭ «ئىسلاھات ھەركىتى»گە بولغان ئىشەنچىس-
نى ئاللا سۇرۇمەن، دەپ ئويلايتتىم. باكتىرىولوگىيە دەرسىنى
ئوتتۇش ئۇسۇللىرىنىڭ ھازىر قانچىلىك تەرەققى قىلىپ كەتكەن-
لىگىنى بىلمەيمەن. قىسقىسى، ئۇ چاغدا باكتىرىيەلەرنىڭ فور-
مىلىرى سورەت چىراقلىرى بىلەن كورسۇتۇلەتتى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن
بەزىدە لېكسىيە تۈگەپ، دەرستىن چۈشۈش ۋاختى توشمىغان
بولسا، مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا مەنزىرە سورەتلىرى ياكى ئېقىم
مەسىلىلىرىگە دائىر سورەتلەرنى كورسۈتۈپ، بىر مۇنچە ۋاختىنى
ئوتكۈزەتتى. شۇ چاغ دەل رۇس-ياپون ئۇرۇشى بولۇۋاتقان
ۋاخىت ئىدى؛ شۇڭا ئۇرۇشقا دائىر سورەتلەر كوپرەك ئىدى.
مەنمۇ ئاشۇنداق رەسىملەرنى كورگەن چاغلاردا، دەرسخانىدا
ساۋاقداشلىرىمغا ئەگىشىپ چاۋاك چالاتتىم. كۈنلەرنىڭ بىرىدە،
شۇنداق سورەتلەردە جۇڭگولۇقلارنى — ئۇزۇندىن بۇيان كورمە-
گەن كىشىلىرىمنى كورۇپ قالدىم: بىر كىشى ئوتتۇرىدا باغلاغ-
لىق تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىدە بىر مۇنچە
كىشى، قامىتىدىن كۈچ-قۇۋۋەت تولۇپ تۇرىسىمۇ، لېكىن ھېچ-

نەرسنى سەزمەس بولۇپ قالغان بىر قىياپەتتە قاراپ تۇرۇپتۇ.
چۈشەندۈرۈشكە قارىغاندا، باغلاقلىق تۇرغان كىشى روسسىيىگە
ھەربىي شپىونلۇق قىلغانلىغى ئۈچۈن، ياپون ئەسكەرلىرى سازايى
قىلىپ، كاللىسىنى كەسمەكچى ئىمىش؛ ئەتراپىدا تۇرغانلار
بولسا سازايىنى تاماشا قىلىپ تۇرغان كىشىلەرمىش.

مەن شۇ ئوقۇش يىلىنى تۈگەتمەستىنلا توكيوغا كەلدىم،
چۈنكى شۇ چاغدا، مېدىتسىنا مۇھىم ئەمەس ئىكەن، ئۇمۇمەن
نادانلىقتا قالغان ئاجىز خەلق ھەر قانچە ساغلام ۋە قاۋۇل بول-
سىمۇ، پەقەت ئەھمىيەتسىز سازايىغا ماتېرىيال ۋە تاماشىچى بول-
ماقتىن باشقىغا يارىمايدىكەن، كېسەلدە ئۆلگەنلەرگىمۇ ھەسرەت
قىلىشىنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەن، شۇڭا ھەممىدىن ئاۋال ئۇلار-
نىڭ روھىنى ئۆزگەرتىش كېرەك دېگەن چۈشەنچىگە كېلىپ
قالدىم. شۇ چاغدا روھنى ئۆزگەرتىشتە ھەممىدىن مۇۋاپىق
نەرسە ئەدەبىيات ــ سەنئەت بولسا كېرەك دېدىمدە، شۇنىڭ
بىلەن ئەدەبىيات ـــ سەنئەتنى تەرغىپ قىلىش نىيىتىگە كەلدىم.
توكيودا ئوقۇۋاتقان ساۋاقداشلىرىم ئىچىدە قانۇن، فىزىكا، خىمىيە
ھەتتا ساقچىلىق ۋە سانائەتنى ئوقۇيدىغانلار كوپ بولسىمۇ،
ئەدەبىيات ۋە گۈزەل سەنئەتنى ئوقۇيدىغانلار يوق ئىدى. ئەھ-
ۋال شۇنداق بولسىمۇ، بەختكە يارىشا، بىر نەچچە يولداش
تېپىلدى، ئۇلاردىن باشقا، يەنە زورۇر بولغان بىر نەچچە كىشى-
نى تەكلىپ قىلدۇق. مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، بىرىنچى

قەدەمدە ژۇرنال چىقارماقچى بولۇپ، ئۇنىڭغا «يېڭى ھايات» دېگەن مەنىدە ئات قويدۇق. ئۇ چاغلاردا كۆپچىلىكىمىزدە كونىلىقنى تىرىلدۈرۈش خاھىشلىرى بولغاچقا، ژۇرنالنى پەقەت كونا ئەدەبىي تىلدا «شىنىسىڭ» دەپ ئاتىدۇق.

«شىنىسىڭ»نىڭ نەشر قىلىنىش ۋاقتى يېقىنلاشتى. لېكىن ھەممىدىن ئاۋال، قەلەم تەۋرىتەلەيدىغان كىشىلەرنىڭ بىر قان-چىسى ئۆزىنى چەتكە تارتتى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن سەرمايە غايىپ بولدى، نەتىجىدە بىر پۇلغا ئەسقاتمايدىغان ئۈچلا كىشى قال-دۇق. ژۇرنال چىقىرىش ئىشىمىز باشلىنىش ۋاقتىدىلا بۇزۇل-غاچقا، بۇ ئىش پۈتۈنلەي مەغلۇپ بولغاندا، دەرت ئېيتقىدەك جايمۇ تاپالمىدۇق. كېيىن ھېلىقى ئۈچەيلەنمۇ ئۆز تەقدىرىمىز بىلەن بولۇپ كېتىپ، كېلىچەك ئارزۇلىرىمىز ئۈستىدە بىر جايغا توپلىشىپ مۇڭدىشالماي قالدۇق. دۇنياغا كېلەلمىگەن «يېڭى ھايات»ىمىزنىڭ ئاقىۋىتى ئەنە شۇنداق بولدى.

ئەنە شۇندىن كېيىنلا بۇ چاققىچە ھېس قىلىپ باقمىغان ئۈمىدسىزلىك ئازابىنى ھېس قىلىشقا باشلىدىم. دەسلەپتە بۇ-نىڭ سەۋەپلىرىنى بىلەلمىدىم. كېيىنچە ئويلىسام، بىر ئادەمدە مۇئەييەن بىر تەشەببۇس بولۇپ، ئۇ تەشەببۇس ھىمايىگە ئىگە بولسا، ئۇ ئادەم جەزمەن ئالغا باسىدىكەن؛ قارشىلىققا ئۇچرىسا، بۇ ھال ئۇنى كۆرەشكە ئاتلاندۇرىدىكەن؛ ئەگەر ئۇ، ھايات كىشىلەر ئارىسىدا يالغۇز چۇقان سالسا، ھايات كىشىلەردىن ئۇ-

نىڭغا ئەكس سادا چىقمىسا، كىشىلەر ئۇنى ھىمايىمۇ قىلمىسا، ئۇنىڭغا قارشىلىقمۇ كۆرسەتمىسە، ئۇ تەشەببۇسچى خۇددى پايانسىز دەشتىگە كىرىپ ئېزىپ قالغاندەك ئامالسىز قالىدىكەن. كىشىگە بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق قايغۇ ـ ھەسرەت بولامدۇ؟ مەن ئەنە شۇنداق ھېسسىياتلار بىلەن ئازابلاندىم.

بۇ ھېسسىياتلار كۈندىن ـ كۈنگە زورۇيۇپ، مېنىڭ روھىمنى خۇددى زەھەرلىك ژىلاندەك چىرماپ ئالدى.

شۇنداق چەكسىز قايغۇ ـ ھەسرەتكە قالغان بولساممۇ، لېكىن غەزەپلەنمىدىم. چۈنكى بۇ تەجرىبە ئۆز ـ ئۆزەمنى چۈشۈنۈشۈمگە مەجبۇر قىلدى، مەن ئۆزەمنىڭ قولىنى بىر ئوينۇتۇپ، بىر چۇقان بىلەنلا، بىر مۇنچە سەپداش توپلىيالايدىغان قەھرىمانلاردىن ئەمەس ئىكەنلىكىمنى چۈشەندىم.

لېكىن قايغۇ ـ ھەسرىتىمنى يوقاتماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى بۇ قايغۇ ـ ھەسرەت مېنى تولىمۇ ئازابلايتتى. شۇنىڭ بىلەن تۈرلۈك چارىلارنى قوللۇنۇپ، ئۆزەمنى غەپلەتكە سېلىپ، خەلق ئىچىگە چوكۈشكە، قېدىمقى زامانلارغا قايتىشقا تىرىشتىم. كېيىنكى چاغلاردا تېخىمۇ قايغۇلۇق ۋە تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ۋەقەلەرنى بېشىمدىن ئۆتكۈزۈشكە، ياكى ئۆز كۆزۈم بىلەن كورۇشكە توغرى كەلدى. ھازىر بۇ ۋەقەلەرنى ئەسلەشنى خالىمايمەن، ئۇلارنى مېڭەم بىلەن بىللە تۇپراققا ئېلىپ كىرىپ كەتمەكچىمەن. ئەمما مېنىڭ بۇ جاھان رەپتايىغا كىرىۋېلىش ئۇسۇ-

www.uyghurkitap.com

لۇم بىر ئاز نەتىجە بەرگەندەك بولدى، ياش ۋاقىتلىرىمدىكى مەردانىلىق ۋە غەيرەتلەر تۈگەپ كەتكەندەك بولدى.

S ④ سارىيىدا ئۈچ ھوجرىلىق بىر ھويلا بار ئىدى. ئاڭلىشىمچە ئىلگىرى بۇ ھويلىدىكى سىپدە دەرىخىگە بىر خوتۇن ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان ئىكەن. شۇڭدىن تارتىپ بۇ سىپدە دەرىخى ناھايىتى ئېگىز ئۆسۈپ كەتكەن بولسىمۇ لېكىن بۇ ئۆيلەردە كىشى ئولتۇرمايدىكەن. مەن بۇ ھويلىنىڭ ھوجرىسىدا بىر نەچچە يىل ئولتۇرۇپ، قېدىمقى يازمىلاردىن نۇسخا ئېلىش ۋە ئۇلارنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللاندىم. بۇ يەرگە مېھمان بولۇپ كەلگۈچىلەرمۇ ئاز ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قېدىمقى يازمىلاردا ھېچقانداق يېڭى مەسىلە ۋە پىكىرلەرمۇ ئۇچرىمايتتى، شۇڭا مېنىڭ ئۆمرۈم غەلۋىسىز ئۆتۈۋېرەتتى. مېنىڭ ئارزۇيۇممۇ شۇ ئىدى. ياز ئاخشاملىرى پاشا كوپۇيۇشكە باشلىغاندا، مەن پالما يوپۇرمىقىدىن قىلىنغان يەلپۈگۈچ بىلەن پاشىلارنى قورۇپ، سىپدە تۈۋىدە يوپۇرماقلار ئارىسىدىن پارچە-پارچە كۆرۈنگەن كۆك ئاسمانغا قاراپ ئولتۇراتتىم. سىپدە قۇرۇتلىرى گەدىنىمگە مۇزدەك چۈشۈپمۇ تۇراتتى.

شۇ چاغلاردا گايى-گايىدا بىر كونا بۇرادىرىم — جىن شىنيى ⑤ كېلىپ قالاتتى. ئۇ قەغەز بىلەن تولغان يوغان خۇرۇم پوپكىسىنى سۇنۇق جوزا ئۈستىگە قويۇپ، يەكتىگىنى سېلىپ تاشلاپ، ئۇدۇلۇمدا ئولتۇراتتى. ئۇ، ئىتتىن تولىمۇ قورقاتتى.

شۇڭلاشقىمكى ، ئۇنىڭ ژۇرنىگى بىر هازاغىچە دۇكۇلدەپ سوقۇشتىن توختىمايتتى.

—بۇلاردىن نۇسخە ئېلىپ نىمە قىلىسىز؟—بىر كۇنى ئاخشىمى مىنىڭ كونا قەبرى يازمىلىرىمدىن توپلىغان نۇسخىلىرىمنى ۋاراقلاۋېتىپ سورۇشتۇرۇپ قالدى.

—هېچنىمە.

—ئەمىسە بۇ يازمىلاردىن نىمە مەخسەت بىلەن نۇسخە ئېلىۋاتىسىز؟

—هېچ مەخسەت بىلەن ئەمەس.

—مىنىڭچە سىز بىرەر نەرسە يازسىڭىز بولاتتى...

مەن ئۇنىڭ مەخستىگە چۈشەنمىدىم. ئۇلار«يېڭى ياشلار»[6] ژۇرنىلىنى چىقىرىۋاتاتتى. لېكىن ئۇ چاغدا جەمئىيەتتە ئۇ ژۇرنالنى هىمايە قىلىدىغانلارمۇ، ئۇنىڭغا قارشىلىق بىلدۇرۇدىغانلارمۇ يوقتەك كورۇنەتتى. شۇڭا مەن ئۇلارنىمۇ زېرىكىۋاتسا كېرەك دەپ ئويلۇدۇم. شۇنداق بولسىمۇ مەن:

—ئىشىك، دېرىزىلىرى بولمىغان، ۋەيران قىلىشقا بەك تەس بولغان بىر تومۇر ئويدە كىشىلەر ئۇخلاپ يېتىپتۇ، ئۇلار ئاز ۋاخىت ئىچىدە دىمىقتا بولۇپ ئولۇپ كېتىدۇ، ئەمما ئۇلار ئۇيقۇ بىلەن بولۇپ جان ئۈزگەندىمۇ ئولۇم ئازاۋىنى هەرگىز سەزمەيدۇ. هازىر سىز چۇقان سېلىپ، ئۇلارنىڭ بىر ئاز سەگەگرەكلىرىدىن بىر نەچچىسىنى ئويغۇتۇۋاتىسىز، ئۇلارنى—شۇ ئازغىنە بىچارىلەرنى

www.uyghurkitap.com

قۇتۇلۇپ بولمايدىغان ئەجەل ئالدىدىكى ئازاپقا قالدۇرۇۋاتىسىز، بۇنى ئۆزىڭىزگە راۋا كۆرەمسىز؟ — دېدىم.

— ئەگەر بىر نەچچە كىشى قوزغالغان ئىكەن، شۇ تۆمۈر ئۆينى بۇزۇپ تاشلاشتىن زادىلا ئۈمىت يوق دېيەلمەسسىز.

توغرى، ئۇ چاغدا بۇ ھەقتە مېنىڭ ئۆز ئالدىمغا بىر ئىشەنچىم بولسىمۇ، لېكىن ئۈمىتنى رەت قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئۈمىت كېلەچەككە باغلىق نەرسە. ئۇنىڭ ئۈمىت بار دېگەن ئىشەنچىسىنى ئۆزەمنىڭ ئۈمىت يوق دېگەن دەۋايىم بىلەن رەت قىلىشىم مۇمكىن ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا ماقالە يېزىپ بېرىشكە ۋەدە بەردىم. مېنىڭ دەسلەپكى ماقالەم «سەۋدايى خاتىرىسى» بولدى. يېزىشقا بىر كىرىشكەندىن كېيىن ئۇنى توختۇتۇش مۇمكىن بولمىدى، ھېكايىغا ئوخشايدىغان ماقالىلارنى يېزىپ، بۇرادەرلىرىمنىڭ تەۋسىيىسىنى ئورۇنلاپ تۇردۇم. شۇنىڭ بىلەن يازغان ھېكايەم 10 نەچچە پارچىگە يېتىپ قالدى.

ئۆزەم ئۈچۈن ئالغاندا، مەن ئەمدى سۆزلەشكە، يېزىشقا ناھايىتى مۇھتاج بولۇپ تۇرغان ئادەملەردىن ئەمەس ئىدىم. لېكىن ئۆز ۋاقتىدا مېنى زېرىكتۈرگەن قايغۇ ـ ھەسرەتلەر ئېسىمدىن چىقمىغان بولسا كېرەك. شۇڭا ھېلىقى قايغۇ ـ ھەسرەت ئىچىدە يالغۇز چېپىپ ژۈرگەن باتۇرلارغا مەدەتكار بولۇش ئۈچۈن، بەزىدە چۇقان سېلىپمۇ قويدۇم، لېكىن بۇ چۇقانلىرىم

جاسارەتكە ئشارەتمۇ ـ قايغۇغا ئشارەتمۇ، ياكى نەپرەت ـ مەسخرلەرگە ئشارەتمۇ، ئۇنڭ بلەن كارم بولمدى. ئەمما بۇ چۇقاندن كېيىن، چۇقان سېلشقا بويرغان كوماندرنڭ بويرۇغغا بويسۇندۇم. شۇڭا كوپۇنچە ئوزەم خالغاندەك ئەمەس، تەلەپ قلنغاندەك يېزشقا توغرى كەلدى: «دورا»دا يۇيئەرنڭ قەبرسگە گۇل چەمبرگى قوشۇپ قويدۇم. «ئەرتە»دمۇ شەنسى ھەدننڭ ئوز ئوغلنى چۇشدە كورەلمگەنلگنى بايان قلمدم. چۇنكى ئۇ چاغدا خوجاينلار پاسسۋلقنى ياخشى كورمەيتتى. مەنمۇ ئوزەمنى جاپاغا قالدۇرغان قايغۇ ـ ھەسرەتلەرنى خۇددى ياش ۋاختمدكگە ئوخشاش شېرن چۇشلەرنى كورۇۋاتقان ياشلارغا ژۇقتۇرۇشنى خالمدم.

دېمەك، ھكايلرمنى ھەقىقي سەنئەتتن ناھايتى ژىراق دەپ ئويلايمەن. شۇنداق بولسمۇ ئۇلارنڭ بۇگۇنكى كۇندە ھكايە دېگەن نامنى ئاللشنى، بولۇپمۇ توپلام بولۇش پۇرستگە ئگە بولالغانلغنى، قانداقلا بولمسۇن، تەسادپى بىر ھال دېمەي مۇمكۇن ئەمەس؛ بۇ ھال مېنى خجل قلسمۇ، لېكن كشلەر ئارسدا ھېلمۇ بۇ ھكايلارنى ئوقۇيدغانلارنڭ بولغانلغى ئۇچۇن خۇرسەنمەن.

شۇڭا قسقا ھكايلرمنى توپلاپ مەتبەئەگە بەردم ۋە ژۇقۇردكى سەۋەپلەر بلەن ئۇنڭغا «چۇقان» دەپ نام بەردم.

1922 ـ ژىلى 3 ـ دېكابر، بېيجن. لۇشۈن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغى ئادرېسى

سەۋدايى خاتىرىسى[1]

ئاكا- ئۇكا ئىككىيلەن — ھازىر ئۇلارنىڭ ئىسىم- فامىلىيىسىنى يازمايمەن، — ئۆتمۈشتە ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چاغدا قەدىردان بۇرادەرلىرىم ئىدى؛ بىر قانچە ژىلدىن بۇيان ئايرىلىپ كەتكەشكە، دېرىكىمۇ يوقۇلۇپ كەتكەن ئىدى. يېقىندا ئۇلارنىڭ بىرسىنىڭ چوڭ كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ قالغانلىغىنى ئاڭلاپ قالدىم. شۇڭا ژۇرتۇمغا قايتىش پەيتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى يوقلاپ باردىم. ئۇلارنىڭ بىرسى بىلەنلا كورۇشەلىدىم، ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، كېسەل بولغان ئۇنىڭ ئىنىسى ئىكەن.

«يوقلايمەن دەپ ئۇزۇن سەپەر ژۇرۇپ بىكار ئاۋارە بولۇپتىملا. ئۇ ئاللىقاچان ساقىيىپ كەتكەن. ھازىر مەنسەپكە جايلىشىش نىيىتى بىلەن «ن»گە كېتىپ قالدى»، ئۇ كىشى سوزىنى توگەتكەندىن كېيىن قاتتىق كۈلۈپ كەتتى ۋە ئىككى پارچە خاتىرە دەپتەرنى كورسۈتۈپ، ئىنىمنىڭ كېسەل ۋاقتىدىكى ئەھۋالى مۇشۇنىڭغا يېزىلغان، قوبۇل قىلسىلا، ئوزلىرىدەك قېدىرناز بۇرادەرلەرگە ھەدىيە قىلاي، دېدى. خاتىرە دەپتەرنى قولۇمغا ئېلىپ، ئويگە قايتقاندىن كېيىن ئوقۇپ چىقتىم ۋە ئۇ

كېسەلـنىڭ «تەقىپ ۋەسۋەسسى»گە ئوخشىغان روھى كېسەلـ
دىن ئىكەنلىگىنى چۈشەندىم. خاتىرە بەك گادىرماش يېزىلغان
بولۇپ، باش - ئايىغى ئۇلاشمايىتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تولـىسى
بىمەنە گەپلەردىن ئىبارەت ئىدى. ئاي، كۈنلىرىمۇ يېزىلمىغان.
لېكىن پەقەت ئىشلىتىلگەن سىيانىڭ ۋە يېزىق ئۇسلۇبىنىڭ ھەر
خىل بولغانلىغىدىن، ئۇنىڭ بىر ۋاختتا يېزىلمىغانلىغى مەلۇم
بولۇپ تۇراتتى. دوختۇرلارنىڭ تەتقىقاتىغا سۇنۇش ئۈچۈن،
مەن خاتىرىنىڭ گەپ - سوزلىرى بىر - بىرىگە باغلىنىدىغان يەر-
لىرىنى تاللاپ ئېلىپ، بىر پارچە كىتاپ قىلىپ رەتلەپ چىقـ
تىم. خاتىرىدە ئورنىغا چۈشمىگەن گەپ - سوزلەرگە تەگمىدىم،
لېكىن ئۇنىڭدا يېزىلغان كىشلەر نامى چىقمىغان سەھرا ئادەمـ
لىرى بولسىمۇ، شەنىگە تەگمىسۇن ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىـ
نى ئوزگەرتىۋەتتىم. كىتاپنىڭ ئىسمىنى بولسا، خاتىرە ئىگىسى
كېسەلدىن ساقايغاندىن كېيىن قويغان ئىكەن، ئوزگەرتمىدىم.

7 - ژىلى 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى

I

بۈگۈن ئاخشام ئايپاق ئايدىڭ كېچە بولدى. مېنىڭ مۇنـ
داق ئايدىڭ كېچىنى كورمىگىنىمگە 30 نەچچە ژىل بولـغان
ئىدى. بۈگۈن كورۈپ كوڭلۈم ئېچىلىپ كەتتى. ئوتكەن ئوتتۇز
نەچچە ژىلنىڭ ھەممىسى زۇلمەتـتە ئوتكەنلىگىنى ئەمدى بىلـ

ىدىم. شۇنداق بولسىمۇ ناھايىتى دىققەت قىلىش كېرەك. ئۇنـ
داق بولمىسا، جاۋنىڭ ئىتى نىمىشكە ماڭا قاراپ ئالىيدۇ؟
مېنىڭ قورقۇشۇم ئاساسسىز ئەمەس.

II

بۈگۈن ئايدىڭ بولمىدى، مېنىڭ بىلىشىمچە، بۇ ياخشىلىقـ
نىڭ ئالامىتى ئەمەس. سەھەردە ئېھتىيات بىلەن دەرۋازىدىن
چىقتىم. جاۋگۇيۇنىڭنىڭ قارىشى باشقىچە: ئۇ ياكى مەندىن
قورقتى، ياكى مېنى ئۆلتۈرمەكچى. يەنە 7 ـ 8 كىشى پىچىرـ
لىشىپ مېنىڭ ھەققىمدە كۇسۇلداشماقتا. لېكىن مېنىڭ كورۇپ
قېلىشىمدىن چۆچىمەكتە. ماڭا يولدا ئۇچرىغان كىشىلەرنىڭ ھەمـ
مىسى شۇنداق. ئۇلارنىڭ بىرسى ـــ ئەڭ ياۋۇزى ماڭا قاراپ
چىشلىرىنى پاقىرىتىپ ھىجايدى. بۇنى كورۇپ، پۈتۈن ئەزايىم
غۇژۇلداپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئاللىقاچان تەييارلىق كورۇپ بولـ
غانلىقىنى پەملىدىم.

لېكىن مەن قورقماستىن، ئوز يولۇمغا مېڭىۋەردىم. ئالدىمدا
بىر قانچە ئۇششاق بالىلارمۇ مېنىڭ ھەققىمدە پاراڭ قىلىشماقتا،
ئۇلارنىڭ قاراشلىرىمۇ جاۋگۇيۇنىڭغا ئوخشاش، رەڭگى ـ رويىمۇ
تومۇرگە ئوخشاش كوكۇرۇپ كېتىپتۇ. مەن، مېنىڭ ئۇششاق
بالىلار بىلەن ھېچقانداق ئاداۋىتىم بولمىسا، ئۇلار نىمىشكە
شۇنداق قىلىدىغاندۇ، دەپ ئويلاپ قالدىم ۋە سەبرى قىلالماسـ

تىن: «ئېيتىڭلارچۇ...!» دەپ ۋاقىرىۋەتتىم، لېكىن ئۇلار قېچىپ كېتىشتى.

مەن خىيال سۈرۈپ قالدىم: مەن جاۋگۇيۇنىڭنى قانداق رەنجىتكەندىمەن، يولدىكى كىشىلەرنى قانداق خاپا قىلىپ قويغاندىمەن؛ بۇندىن 20 ژىل ئىلگىرى گۇجۇ ئەپەندىنىڭ بىر كونا كىرىم-چىقىم دەپتىرىنى② تېپىۋەتكەن ئىدىم، بۇنىڭغا گۇجۇ ئەپەندى ناھايىتى خاپا بولغان ئىدى، جاۋگۇيۇنىڭ ئۇنى تونۇمىسىمۇ، لېكىن شۇ ئىشنى ئاڭلاپ قېلىپ، گۇجۇ ئەپەندى ئۈچۈن گىنە ساقلىغان بولسا كېرەك، يولدىكى كىشىلەرنىمۇ ماڭا ئۆچ قىلىپ قويغان بولسا كېرەك. لېكىن كىچىك باللارغا نىمە بولغاندۇ؟ ئۇ چاغدا بۇ باللار تېخى تۇغۇلمىغان ئىدى، نىمىشكە بۈگۈن ئۇلارمۇ ماڭا ئالىيىپ قارايدىغاندۇ؟ ياكى ئۇلار مەندىن قورقتى، ياكى بولمىسا مېنى ئۆلتۈرمەكچى. بۇ ئەھۋاللار مېنى چۆچۈتتى، ھەيران قالدۇردى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قايغۇغا چۈشۈرۈپ قويدى.

چۈشەندىم. بۇنى ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۆگەتكەن!

III

كېچىچە زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. ھەر قانداق ئىشنى ئەتراپلىق تەتقىق قىلىش كېرەك، شۇ چاغدىلا چۈشەنگىلى بولىدۇ.

ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ بويۇنلىرىغا ئامبال تاقاق سالغان، بەزى-

سىنىڭ يۈزلىرىگە پومپىششىكلار كاچات ئۆرغان، بەزىسىنىڭ خوتۇنلىرىنى دورغىلار (يايىلار) تارتىۋالغان، بەزىسىنىڭ ئاتا-ئانىسى جازانىخورلارنىڭ زۇلمىدىن ئۆلۈپ كەتكەن؛ ئۇلارنىڭ ئۇ چاغدىكى رەڭگى-رويى تۇنوگۇنكىدەك قورقۇنۇچلۇق ئەمەس ئىدى، كورۇنۇشمۇ ئۇنچە ياۋۇز ئەمەس ئىدى.

ماگا ھەممىدىن بەكرەك ئاجايىپ بىلىنگىنى تۇنوگۇن كوچىدا ئۇچراتقان ھېلىقى ئايال بولدى. ئۇ بالىسىنى ئۇرۇۋېتىپ: «خەپ توختاپ تۇر! سىنىڭ بىر نەچچە يېرىڭدىن چىشلەپ ئالمىغىچە دەردىم چىقمايدۇ!» - دېدى، لېكىن ئۇنىڭ كوزى-مەندە ئىدى. مەن چۆچۈپ كەتتىم ۋە چۆچىگەنلىگىمنى يوشۇرالمىدىم. ھېلىقى چىشلىرىنى غىچىرلىتىپ تۇرغان بەت - بەشىرە ئادەملەر قاقاخلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. چىڭلاۋۇ يېتىپ كېلىپ، مېنى ئويىگە قايتۇرۇپ كەتتى.

ئويىگە كەلدىم. ئويدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مېنى تونۇماس بولۇۋالدى، ئۇلارنىڭ ماگا قارىشىمۇ يات كىشىلەرگە ئوخشاش ئىدى. ئىش بولمەگە كىرگەندىن كېيىن، خۇددى بىرەر توخۇ ياكى ئوردەكنى سولاپ قويغاندەك، ئىشىكنى تېشىدىن زەنجىرلەپ قويدى. بۇ ۋەقەنىڭ تېگىگە زادىلا چۈشۈنەلمىدىم.

بۇندىن بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى لاڭزى كەنتىدىكى ئورتاقچىمىز قەھەتچىلىكتىن خەۋەر بېرىپ كەلگەن ئىكەن. ئۇ ئاكامغا، كەنتىمىزدە بىر زالىمنى خەلق ئۇرۇپ ئولتۇرۇۋەتتى، بىر نەچچە

كشى ژۇرگمز يوغۇنايدۇ دەپ ئۇنڭ ژۇرگنى يېرپ ئېلپ ياغدا قورۇپ يېدى، دەپ ھكايە قلپ بەردى. مەنمۇ پاراڭغا ئارلشپ بر ـ ئككى ئېغز سوز قاتـقان ئدم، ئورتاقچمز بلەن ئاكام ماڭا ھومۇيۇپ قويغان ئدى. مانا ئەمدى ئۇلارنڭ قارشنڭمۇ تالادكى ھېلقى ئادەملەر بـلەن تامام بر ئكەنـ لكنى چۇشەندم.

بۇنى ئويلسام، پۇتۇن ئەزايم غۇژۇلداپ كېتدۇ.

ئۇلارنـڭ ئادەم يېيشى مۇمكۇن، مېـنى يەپ كېتشمۇ تۇرغان گەپ.

قاراڭلار! ھېلقى ئايالنڭ «بر نەچچە يېرڭدن چشلەپ ئالمغچە» دېگەن گەپلرى، چشلرـنى غچرلتپ تۇرغان بەت ـ بېشرە كشلەر، ئورتاقچمزنڭ بۇندن بر نەچچە كۇن ئلگرى قلغان سوزلرى، روشەنكى، ھەممسى كنايە ـ دارـ تمش. پەملەپ بولدۇم، ئۇنڭ سوزى ـــ تامامەن ئوغا، ھجيش ـــ تامامەن خەنجەر؛ ئۇلارنڭ قاتار ـ قاتار تۇرغان ئاپپاق چشلرى ئادەم يەيدغان ئەسۋاپ.

ئوزەمـنى ئالسام، مەن ياۋۇز بولمـساممۇ، لېـكن گوجۇ ئەپەندنڭ كرم ـ چقم دەپترنى تېپۋەتكەنـدن كېين، ئش چاتاق بولۇپ قالدى. ئۇلارنڭ نيتى يامانراق كورۇندۇ، لېكن پەملەپ تگگە يېتەلـمەيمەن. ئېھتمال، ئۇلار يۇزـنى ئورۇپلا، مېنى ياۋۇزلار قاتارغا چقرۋەتكەن بولۇشى مۇمكۇن.

مىنىڭ يادىمدا بار ، ئاكام بىر ۋاختىلاردا ماڭا ماقالە يېزىشنى ئۆگەتكەن ئىدى. ئۇ چاغدا ھەر قانداق ياخشى ئادەم بولسۇن، ئۇنى يامانلاپ يازسام، ئاكام ياخشى باھا قوياتتى. يامان ئادەملەر ھەققىدە بىر نەچچە ئېغىز ياخشى گەپ قىلىپ قويسام «سەنئەتتە باشقىلاردا ناھايىتى كام ئۇچرايدىغان ماھارەت بار» دەيتتى.

ئۇلارنىڭ مۇددىئاسىنىڭ، بولۇپمۇ ئادەم يەيدىغان چاغدىكى مۇددىئاسىنىڭ نىمە ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەي؟

ھەر قانداق ئىشنى ئويدان تەتقىق قىلغاندىلا چۈشىنىۋالغىلى بولۇدۇ. قېدىمدىن تارتىپ ئادەم يەيدىغان ئىشنىڭ بارلىقىنى بىلسەممۇ، لېكىن يادىمدا ئانچە روشەن قالماپتۇ، ئېنىقلاپ كورەي دەپ تارىخنى ۋاراقلاپ قارسام ، ئۇ تارىخنىڭ ژىلـ لىرى يېزىلماپتۇ. لېكىن ھەر بىر ۋارىقىغا «ۋاپا» ، «ئىنساپ»، «ئەخلاق» ، «ساخاۋەت» دېگەن خەتلەر ئەگرى ـ بۈگرى يېزىلىق تۇرۇپتۇ. زادىلا ئۇخلىيالمىدىم، تارىخنى تۈن ھەسسىسىگىچە دىققەت بىلەن ئوقۇغاندىن كېيىن خەتلەرنىڭ ئارىلىقىدا، پۈتۈن كىتاپ بويىچە يېزىلىق تۇرغان «ئادەم يېيىش» دېگەن خەتنى كوردۇم!

كىتاپتا ئەنە شۇنداق نۇرغۇن خەتلەر يېزىلىق تۇرۇدۇ؛ ئورتاقچىمىز ھېلىقىدەك بىر مۇنچە گەپ سوزلەرنى قىلدى، ھەممىسى ھىجىيىپ ماڭا تەنە بىلەن قاراشماقتا.

مەنمۇ ئادەم، ئۇلار مېنى يەۋەتمەكچى!

IV

سەھەردە، بىردەم شوك ئولتۇردۇم . چىڭلاۋئۇ ناشتىلىق ئۇچۇن بىر چىنە سەي، بىر چىنە دۇملەپ پىشۇرۇلغان بىلىق ئېلىپ كىردى. بۇ بىلىقنىڭ كوزى ئاق، لېكىن قاتمال ئىدى، ئاغزىمۇ ھىلىقى ئادەم يېگۇچىلەرنىكىگە ئوخشاش ئوچۇق تۇراتتى. بىر نەچچە چوكا قىسىپ ئېلىپ يېدىم. گېلىمدىن سىلىق ئوتتى، ئۇ بىلىق گوشىمىدىكى ياكى ئادەم گوشىمىدىكى ئايرالىماي، يېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى قۇسۇۋەتتىم.

— لاۋئۇ، — دېدىم، — ئاكامغا ئېيتىپ قوي، ئىچىم بەك پۇشۇپ كەتتى، ھويلىغا چىققۇم كېلىۋاتىدۇ. — لاۋئۇ جاۋاپ بەرمەستىن چىقىپ كەتتى. لېكىن بىر ئاز ۋاخىت ئوتكەندىن كېيىن يەنە كېلىپ، ئىشىكنى ئېچىۋەتتى.

ئورنۇمدىن قوزغالمىدىم. ئۇلارنىڭ مېنى قانداق قىلىدىغانلىقىنى پەملەشكە كىرىشتىم. ئۇلارنىڭ مېنى بوش قويۇۋەتمەيدىغانلىقىنى بىلەتتىم. دەرۋەقە، ئاكام بىر قېرىنى باشلاپ كىردى. ئۇنىڭ ئەپتى — بېشىدىن ياۋۇزلۇق يېغىپ تۇراتتى. ئۇ مېنىڭ كورۇپ قېلىشىمدىن قورقۇپ بېشىنى توۋەن قىلىپ، كوز ئەينىكىنىڭ قىرىدىن ماڭا مارىلاپ قارىدى.

ئاكام مەندىن سورىدى:

— بۈگۈن خېلى ياخشى بوپ قالغاندەك تۇرسەن؟

— ھەئە، شۇنداق. — دېدىم.

— بۇگۇن تېۋىپ خە ئەپەندىسىنى تەكلىپ قىلىپ كەلدىم، كورۇپ باقسۇن. — دېدى.

— بولۇدۇ! — دېدىم.

ھەقىقەتتە، كاشكى، مەن بۇ قىرىنىڭ جاللات ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بولسام! ئۇ بۇگۇن تومۇر تۇتۇمەن دېگەن باھانە بىلەن مېنىڭ ئورۇق ـ سېمىزلىگىمنى بايقىماقچى ۋە بۇ خىزمىتى ئۇچۇن بىرەر توغرام گوشۇمنى ئېلىپ يېمەكچى، مەنمۇ قورقىندىم. مەن ئادەم يېمىگەن بولساممۇ، ژۇرۇگۇم ئۇلارنىكىدىن توق ئىدى. ئۇنىڭ قانداق قىلىدىغانلىغىنى كورۇش ئۇچۇن، ئىككى مۇشتۇمنى چىقىرىپ بەردىم. چال ئولتۇرۇپ، كوزىنى ژۇمدى ـ دە تومۇرۇمنى تۇتۇپ، بىردەم جىم بولۇپ قالدى. ئاندىن كېيىن شۇملۇق چىقىپ تۇرغان كوزىنى ئېچىپ سوزلىدى:

— ھېچنەرسىنى ئويلىماڭ، بىر نەچچە كۇن جىم يېتىپ ئارام ئالسىڭىز، ئوڭلىنىپ كېتىسىز.

ھېچنەرسىنى ئويلىماڭ، جىم يېتىپ دەم ئېلىڭ دېمىش! جىم يېتىپ سەمرىسەم، كوپرەك يېمەكچىدە. ماڭا نېمە پايدىسى بار. قاندىغىنىسىگە «ئوڭلىنىپ» قالىدىكەنمەن؟ ئۇلارنىڭ ئادەم يېگۇسى بار، لېكىن يەنە مۇغەمبەرلىك قىلىپ، بۇ نىيىتىنى يوشۇرۇشقا ئۇرۇنىدۇ، توپ ـ توغرى قول سېلىشقا پېتىنالمايدۇ. بۇ ھال مېنىڭ قاتتىق كۇلكەمنى كەلتۇردى. چىداپ تۇرالماي قاقاخلاپ

كۆلىۋەتتىم ۋە بۇنىڭ بىلەن ناھايىتى ھوزۇرلاندىم. بۇ كۆلكەمدە غەيرەت ۋە جاسارەتنىڭ بارلىغىنى ئۆزەم بىلمەمەن. قېرى بىلەن ئاكامنىڭ رەڭگى ئوڭدى، ئۇلار مېنىڭ بۇ غەيرىتىم ۋە جاسارىتىمدىن قورقۇپ كەتتى.

لېكىن مېنىڭ غەيرىتىم ئاشقانسىرى، ئۇلارنىڭ مېنى يېيىش ھەۋەسمۇ كۆچەيدى، چۈنكى ئۇلار مېنىڭ غەيرىتىمدىن بىر ئاز بولسىمۇ نەپ ئالماقچىدە. قېرى ئىشكتىن چىقىپ، بىر ئاز مېڭىپلا ئاكامغا: «دەرھال يەۋېتىڭلار!» دەپ پىچىرلىدى. ئاكاممۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. مانا قاراڭلار، ئادەم يېگۈچىلەر قاتارىدا ئاكاممۇ بار ئىكەن تېخى! بۇ ۋەقە كوڭلۇمدە پۈكۈلۈك بولسىمۇ، لېكىن مەن ئۇچۇن زور كەشپىيات بولدى. مېنى يېيىشكە ئاكاممۇ شېرىك ئىكەن!

ئاكام ئادەم يەيدىكەن!

مەن ئادەم يېگۈچىنىڭ ئىنىسى ئىكەنمەن!

ئۆزەم يېيىلىپ كەتسەممۇ، لېكىن يەنە ئادەم يەيدىغان ئادەمنىڭ ئىنىسى بولۇدىكەنمەن!

٧

كېيىنكى بىر نەچچە كۈندىن بۇيان، ئۆزەمنىڭ دەسلەپكى پەرەزلىرىمدىن بىر ئاز يېنىپ، مۇنداق ئويلاپ كوردۇم: ھېلىقى قېرى جاللات بولماستىن، ھەقىقەتەن تېۋىپ بولغان تەقدىردىمۇ،

www.uyghurkitap.com

يەنە ئادەم يەيدىغان ئادەم . ئۇلارنىڭ پىرى لى شىجېن يازغان «مەھەللى ئوت ـ چۆپلەر...» ③ دېگەن كىتاپتا ئادەم گۆشىنى پۇشۇرۇپ يېگىلى بولىدۇ، دەپ ئوچۇق يېزىلغان. شۇ پىرىدىن تەلىم ئالغان قىرى ئادەم گۆشى يېمەيمەن دېيەلەمدۇ؟

ئاكامغا كەلسەم، ئۇنىمۇ ناھەق ئەيىپلىمايمەن. ئۇ ماڭا دەرس بەرگەن چاغدا، ئۆز ئاغزى بىلەن «بالىلارنى تېگىشىپ يېسە بولىدۇ»④ دېگەن ئىدى. كۆنلەرنىڭ بىرىدە بىر يامان ئادەمنىڭ گېپى بولغاندا، ئاكام ئۇنى ئۆلتۈرۈشلا ئەمەس، بەلكى «گۆشىنى يەپ، تېرىسىدە ئۇخلاش» كېرەك دېگەن. ئۇ چاغدا مەن تېخى كۆدەك ئىدىم، شۇڭا خېلى ۋاقىتقىچە ژۈرۈگۈم پوكۇلداپ كەتكەن ئىدى. ئىلگىركى كۈنى ئورتاقچىمىز كېلىپ، ئادەم ژۈرىكىنى يېگەن بىر ۋەقەنى ھىكايە قىلغاندا، ئاكام ھەيران بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، بەلكى ھەدەپ بېشىنى لىڭشىتتى. دېمەك، ئۇنىڭ نىيىتى ئىلگىركىدەكلا ياۋۇز ئىكەن. «ئۆز بالىسىنى تېگىشىپ يەۋېتىش» مۇمكىن بولغان يەردە، باشقا ھەر قانداق نەرسىنى تېگىشىش، ھەر قانداق ئادەمنى يەۋېتىش مۇمكىن ئوخشايدۇ. مەن ئىلگىركى چاغلاردا ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئادالەت توغرىسىدىكى گەپلەرنى كۆپ ئاڭلايتتىم، لېكىن كۆدەكلىك قىلىپ ژۈرىۋېرىپتىكەنمەن، مانا ئەمدى چۈشۈنىۋاتىمەن: ئۇ ئادالەت توغرىسىدا گەپ ـ سۆز قىلغاندا، كالپۇكلىرىدىن ئادەم يېغى بۇژغۇراپ تۇرۇش بىلەنلا قالماستىن، ژۈرىكىمۇ ئادەم يېيىش

نيىتى بلەن تولۇپ تۇرغان ئىكەن - دە.

VI

قاپ - قاراڭغۇچۇلۇق؛ كۆندۈزمۇ - تۈنمۇ، ئايرىغىلى بولمايدۇ. جاۋ هويلىسىدىكى ئىت يەنە قاۋىغىلى تۇردى.

شىرغا ئوخشاش رەھىمسىزلىك، توشقانغا ئوخشاش قورقۇنچاقلىق، تۈلكىگە ئوخشاش ھىلىگەرلىك...

VII

ئۇلارنىڭ ھىلە - مىكىرلىرىنى بىلمەن، ئۇلار توپ - توغرى ئۆلتۈرۈشنى خالىمايدۇ، ئاپەت تېگىشتىن قورقۇپ، توپ - توغرى ئۆلتۈرۈشكىمۇ پېتىنالمايدۇ. شۇڭا ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ، تۇزاقنى قۇرۇپ قويدى، مېنى ئۆزەمنى ئۆلتۈرۈشكە مەجبۇر قىلماقچى. ئالدىنقى كۈنلەردە رەستىدە ئۇچرىغان ئەركەكلەر بىلەن ئاياللارنىڭ ئەپتىدىن، ئاكامنىڭ بۇ بىر نەچچە كۈندىكى قىلىقلىرىدىن ئۇلارنىڭ بۇ غەرىزىنى سەكسەن توقسەن پروتسېنت پەملەپ بولدۇم. ئۇلار ئۇچۇن ئەڭ ياخشىسى، بەلۋېغىمنى يېشىپ، تورۇسقا ئېسىلىپ ئۆلىۋالسام؛ ئۇلار قاتىل دېگەن جىنايەتكىمۇ قالمىسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە مىرادىغا يەتسە؛ تەبىكى، خوشاللىغىدىن بېشى ئاسمانغا يەتسە ۋە قوۋۇزى تولغىدەك كۈلۈۋالسا، ياكى ھۆركۈتۈپ - چۇچۇتۇپ، غەم - قايغۇغا

www.uyghurkitap.com

سىلىپ ئولتۇرسە، بۇنىڭدا بىر ئاز ئوروۋقلاپ كەتسەممۇ، لېكىن قانائەت ھاسىل قىلىپ، مىرادىغا يەتسە.

ئۇلار ئولۇكىنىڭ گوشىنى يېيىشنىلا بىلىدۇ! ئېيتىشە-قىلىشىچە، قاندىاقتۇر بىر كىتاپتا «كېيىنا»⑤ دېگەن بىرمەخلۇق-نىڭ بارلىقىنى ئوقۇغان ئىدىم. ئۇنىڭ كوزى ۋە تاشقى كورۇ-نىشى ناھايىتى قەبىھ ئىكەن، ئۇ ھېمىشە ئولگەن نەرسىلەرنىڭ گوشىنى يەيدىكەن، ھەتتا يوغان-يوغان سۇڭەكلەرنىمۇ چاينىاپ تالقاندەك قىلىپ ژۇتۇۋېتىدىكەن، شۇ ئېيسىمگە چۇشسە قورققۇم كېلىدۇ. «كېيىنا» بورى نەسلىگە كىرىدىكەن، بورى بولسا، ئىت ئائىلىسىگە كىرىدۇ. ئالدىنقى كۇنى جاۋ ھويلىسىدىكى ئىت ماڭا مارىلاپ قاراپ قويىدى. پەمىمچە، ئۇمۇ شېرىك ئىكەن، ئۇلار ئاللىقاچان تىل بىرىكتۇرۇۋالغان ئىكەن. قېرى يەرگە قارىۋالغان بىلەن، سىرىنى مەندىن يوشۇرالارمىدى.

ھەممىدىن بەكرەك ئاكامغا ئېچىنىمەن. ئۇمۇ ئادەم، ئۇ نىمىشكە قورۇقمايدىغاندۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە شېرىك بولۇپ مېنى يېمەكچى بولىۋاتىدۇ؟ ئۇنىڭغا ئادەم يېمىسە بولمايدىغان ئادەت سىڭىپ كەتكەندىمۇ؟ ياكى ۋىژدانىنى يوقۇتۇپ، بىلىپ تۇرۇپ شۇنداق قىلىۋاتامدىغاندۇ؟

ئادەم يېگۇچىلەرگە لەنەت، ھەممىدىن ئاۋال ئاكامغا لەنەت! ئادەم يېگۇچىلەرنى يامان يولدىن يېنىشقا ئۇندەيمەن، ھەممى-دىن ئاۋال ئاكامنى ئۇندەيمەن.

VIII

راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ھەقىقەتنى ھازىر ئۇلارمۇ چۈشەنگەن بولۇشى لازىم.

بىردىنلا بىراۋ كىرىپ كەلدى: ئۇنىڭ يېشى تېخى 20 دىن ئاشمىغان، ئۇنىڭ قىياپىتىنى ئانچە روشەن كورەلمىدىم. ئوزى كۆلۈمسىرەپ، ماڭا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى، ئۇنىڭ كۆلكىسى راس كۆلكىگە ئوخشمايتتى.

مەن ئۇنىڭدىن سورىۋىدىم:

— ئادەم يېيىش توغرى ئىشمۇ؟

ئۇ يەنە كولۈمسىرەپ تۇرۇپ سوزلىدى:

— قەھەتچىلىك ژىلى بولمىسا نىمىشكە ئادەم يەيدىكەن؟

دەرھال چۈشەندىم، ئۇمۇ شېرىك ئىكەن، ئادەم يېيىشنى ياخشى كورىدىكەن. شۇڭا مېنىڭ غەيرىتىم يەنە يۈز ھەسسە ئاشتى. سوزۈمدىن قالماستىن يەنە سورۇدۇم:

— توغرى ئىشمۇ؟

— بۇنداق ئىشلارنى سوراپ نىمە قىلىسىز؟ چاخچاقـقا... راستىن ئۇستىكەنسىز...بۈگۈن ھاۋا ناھايىتى ياخشى.

— ھاۋانىڭ ياخشىلىغىمۇ ياخشى؛ ئايمۇ ئاپپاق ئايدىڭ. لېكىن مەن سەندىن سوراۋاتىمەن: «توغرى ئىشمۇ؟»

ئۇ تېڭىر قاپ قېلىپ: «ياق...» دەپ مۇجمەل جاۋاپ بەردى.

— ياق؟ ئۇنداق بولسا ئۇلار نىمىشكە يەيدۇ؟!

— ئۇنداق ئىش بولمىغان...

— ئۇنداق ئىش بولمىغان؟ لاگىزا كەتتىدىكىلەر يەپتۇ، كىتاپتىمۇ يېزىقلىق تۇرۇدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئېنىق گەپ!

ئۇنىڭ رەڭگى تاتىرىپ-كوكۇرۇپ كەتتى. ئۇ كوزىنى چەك-چەيتىپ تۇرۇپ:

— ئۇنداق ئىش بولسىمۇ بولغاندۇ، ئەزەلدىن تارتىپ شۇن-داق... — دېدى.

— ئەزەلدىن تارتىپ شۇنداق بولسا توغرى بولامدۇ؟

— مەن ساڭا بۇنىڭ سەۋەپلىرىنى سوزلەپ ئولتۇرمايمەن. قىسقىسى، سەن بۇنداق گەپلەرنى ئاغزىڭغا ئالما. ئالساڭ خاتا-لىشىسەن!

مەن كوزۇمنى يوغان ئېچىپ، ئورنۇمدىن دىككىدە تۇرغان ئىدىم، ئۇ ئادەم ئاڭغىچە كوزدىن غايىپ بولدى. پۈتۈن ئەزا-يىمنى قارا تەر بېسىپ كەتتى. ئۇنىڭ يېشى ئاكامدىن كىچىك بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىشقا ئۇمۇ شېرىك ئىكەن. ئۇنىڭغا ئاتا-ئانىسى ئوگەتكەن بولسا كېرەك. ئۇ تېخى ئوز ئوغلىنىمۇ ئوگىتىپ قويغان بولمىغىدى. شۇڭا كىچىك بالىلارمۇ ماڭا قانخور-لاردەك قارايدۇ.

IX

ئوزى ئادەم يېمەكچى، لېكىن يەنە ئوزىنىڭ يېيىلىپ كېتىشىدىن قورقۇپ، بىر-بىرىگە ناھايىتى گۇمانلىق كوز بىلەن قارىشىدۇ...

شۇ نىيەتتىن ۋاز كېچىپ، خاتىرجەم ئوز ئىشىنى قىلسا، ئوز يولىغا ماڭسا، غىزاسىنى يېسە، ئۇيقۇسىنى ئۇخلىسا، — نىمە دېگەن چوڭ راھەت بولغان بولاتتى. بۇ پەقەت بىرلا قەدەم ئاتلاش بىلەن ئوتۇپ كەتكىلى بولۇدىغان بىر بوسۇغا، بىر قىر ئىدى. لېكىن ئۇلار — ئاتا-بالا، ئاكا-ئۇكا، ئەر-خوتۇن، يارى-بۇرادەر، ئۇستاز-شاگىرت، دۇشمەن ۋە يات كىشىلەر شېرىك بولۇپ ئېلىشىپ، بىر-بىرىنى روھلاندۇرۇپ، بىر-بىرىنى تارتىشىپ، بۇ قەدەمنى ئاتلاشقا ئۇلىسمۇ ئۇنىمايدۇ.

X

سەھەردە ئاكامنى ئىزدەپ چىقتىم؛ ئۇ ھويلىدا ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپتۇ. مەن ئۇنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ، دالان ئويىنىڭ ئىشىك تەرىپىنى توساپ، ناھايىتى ئېغىر بېسىقلىق، مۇلايىملىق بىلەن سوزلىدىم:

— ئاكا، سىزگە گېپىم بار ئىدى.

— گېپىڭ بولسا ئېيت، — ئۇ دەرھال ماڭا قاراپ، بېشىنى لىڭشىتتى.

— بىر نەچچە ئېغىزلا گېپىم بار، لېكىن ئاغزىمدىن چىقىرالمايۋاتىمەن. ئاكا، زامانى ئەۋۋەلدە، ئېھتىمال ياۋايى ئادەملەر ئادەم يېگەن بولسا كېرەك. كېيىنكى چاغلاردا كۆز قارىشى ئوخشاش بولمىغاچقا، بەزىلەر ئادەم يېمەيدىغان بولۇپ، ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇش يولىغا كىرىپ، ئادەمگە — ھەقىقىي ئادەمگە ئايلىنىپتۇ. بەزىلەر، خۇددى قۇرۇتقا ئوخشاش، تېخىچە ئادەم يېمەكتە: بەزىلىرى بېلىققا، ئۇچار قاناتقا، مايمۇنغا، ئاخىرى ئادەمگە ئايلانغان. بەزىلەر ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇشنى خالىماي تا ھازىرغىچە قۇرۇت ھالىدا تۇرماقتا. ئادەم يەيدىغانلار ئادەم يېمەيدىغانلارغا قارىغاندا نىمە دېگەن شەرمەندە! ھەتتا قۇرۇتمۇ مايمۇن ئالدىدا ئۇلارچىلىق شەرمەندە ئەمەستۇ.

يىيا[6] ئۆزىنىڭ ئوغلىنى جيە بىلەن جۇ[7]غا كاۋاپ قىلىپ بەرگەن. بۇ ئىلگىرى ئۆتكەن ۋەقە. پەنگو[8] ئاسمان بىلەن يەرنى ئاجرىتىۋەتكەندىن كېيىن، يىيانىڭ ئوغلى يېيىلگەنگىچە، يىيانىڭ ئوغلىدىن تارتىپ شۈي شىلىڭگىچە[9]، ئۇنىڭدىن تارتىپ تا لاڭزى كەنتىدە تۇتۇلغان ئادەمگىچە، قانچىلىغان كىشىلەر يېيىلىپ كەتكەنلىكىنى كىم بىلسۇن. بۇلتۇر شەھەردە بىر گۇناكار ئۆلتۈرۈلسە، ئۆپكە كېسىلى بىلەن ئاغرىغان بىر ئادەم ئۇنىڭ قېنىنى ھورنانغا مىلەپ يەپتۇ.

ئۇلار مېنى يەۋەتمەكچى، يالغۇز سىز، بۇنىڭغا بىرەر ئامالمۇ قىلالمايسىز. لېكىن ئۇلارغا شېرىك بولۇشنىڭ نىمە ھاجىتى بار؟

ئادەم يېگۈچىلەر نىملەرنى قىلمايدۇ؟ مېنى يېگەن ئادەم، سىزنىمۇ يەۋېتىشى مۇمكۈن. ئۆز شېرىكلىرىنى يەۋېتىشمۇ مۇمكۈن. لېكىن شۇ يولدىن قايتسىڭىز، بۇ پەيلىڭىزنى دەرھال ئۆزگەرتسىڭىز، ھەممە ئادەم ئامان قالىدۇ. ئەزەلدىن تارتىپ شۇنداق ئادەت بولسىمۇ، بۈگۈن بىز بۇ ئادەتنى بۇزۇپ، ياخشى يولغا ماڭساق، بولمامدىكەن! ئاكا، سىزنىڭ ئادەم يېگىلى «بولمايدۇ» دېيەلىشىڭىزگە ئىشىنىمەن. ئالدىنقى كۈنلەردە ئورتاقچىلار ئىجارە ھەققىنى ئازايتىۋېتىڭ دېسە، سىز «بولمايدۇ» دېدىڭىزغۇ.

دەسلەپتە ئۇ سوغۇق كۈلدى، كېيىن ئۇنىڭ كۆزىدىن ياۋۇزلۇق ئالامەتلىرى كۆرۈندى. سوزۇم تازا يېغىرىغا تەككەندە، ئۇنىڭ پۈتۈن چىرايى ئۆكۈپ كەتتى. دەرۋازا تېشىدا بىر مۇنچە ئادەم تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا جاۋگۇيۇنىڭ ۋە ئىتمۇ بار ئىدى، ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەممىسى دارۋازىدىن مارىشىپ كىرىشتى. بەزىسىنىڭ چىرايىنى پەرق قىلالمىدىم. ئۇلار يۈزىنى رەخت بىلەن ئوراۋالغاندەك كۆرۈندى؛ بەزىسى چىشلىرىنى غىچىرلىتىپ، ئاغزىنى كالچايتىپ ھىجايماقتا. ئۇلارنىڭ بىر شېرىك ئىكەنلىكىنى، ھەممىسىنىڭ ئادەم يېگۈچى ئىكەنلىكىنى پەملىۋالدىم. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ كۆز قاراشلىرىنىڭ ئوخشاش ئەمەسلىكىنى بىلىمەن. بىر تۈرلۈكى، ئەزەلدىن شۇنداق، ئادەم گۆشىنى يېيىش كېرەك دەيدۇ؛ بىر تۈرلۈكى، ئادەم گۆشىنى

يىپىشىنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى بىلىسىمۇ، يەنە يېگۈسى كېلىدۇ، لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، باشقىلارنىڭ ئاشكارە قىلىپ قويۇشىدىن قورقۇدۇ. شۇڭا مېنىڭ سوزۇمنى ئاڭلاپ، بارغانسېرى جەھلى قاتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئاغزىنى كالچايتىپ، سوغۇق كۈلۈپ قويدى.

شۇ چاغدا ئاكاممۇ تېلەتنى بۇزۇپ ۋاقىرىدى:

— ھەممەڭ چىقىپ كېتىش! ساراڭغا قارىغاندىن نىمە پايدا چىقىدۇ!

ھە، مەن ئەمدى ئۇلارنىڭ يەنە بىر ھىلە-مىكرىنى بىلىۋالدىم. ئۇلار يامان نىيىتىنى ئوزگەرتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئاللىقاچان تەييارلىق كورۇپ قويغان ئىكەن. ئۇلار ماڭا ساراڭ دېگەن نامنى چاپلىماقچى. شۇنىڭ بىلەن مېنى يەپ بىرەر بالاغا گىرىپتار بولماستىن، بەلكى كىشلەرنىڭ «ساراڭنى يەپ خويما ياخشى ئىش قىپتۇ» دېگەن ھىسداشلىقىغا ئىگە بولماقچى. ئورتاقچىمىزنىڭ بىر زالىمنى يەۋەتتۇك دېگەن ھىكايىسىمۇ، ئۇلارنىڭ دەل ئەنە شۇ ئۇسۇلدىن پايدىلانغانلىقىنى كورسۇتۇدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ كونا ئۇسۇلى!

چىڭلاۋئۇ مۇ غەزەپ بىلەن كىرىپ كەلدى. ئۇ ھەر قانداق قىلغان بىلەنمۇ مېنىڭ ئاغزىمنى توسالمىدى. مەن ئۇلارغا سوزلەۋەدىم:

— نىيىتىڭلارنى ئوزگەرتىڭلەر، چىن دىلىڭلار بىلەن ئوزگەر-

تىڭلەر! شۇنى بىلسەڭلەر بولۇدۇ: كەلگۈسىدە ئادەم يەيدىغانلار دۇنيادا ياشالمايدۇ. بۇ نىيىتىڭلارنى ئوزگەرتمەيدىكەنسىلەر، ئوزەڭلەرمۇ يېيىلىپ توگەيسىلەر. سىلەردەك كوپ تۇغۇلۇپ تۇرسىمۇ، ھەقىقىي ئىنسانلار قولىدا، خۇددى ئوۋچىلار بورىلەرنى ئېتىپ توگەتكەندەك، توگەيسىلەر، قۇرۇتقا ئوخشاش ھالاك بولىسىلەر!

چىڭ لاۋئۇ ھېلىقى بىر توپ ئادەمنى قوغلاپ چىقىرىۋەتتى. ئاكاممۇ نەگىدۇ- يوقالدى. چىڭ لاۋئۇ مېنى ئويگە قايتۇردى. ئوينىڭ ئىچى قاپ- قاراڭغۇ، لىم ۋە ۋاسلار بېشىمدا تىترىگىلى تۇردى، يوغۇنغىلى تۇردى، ئۈستۈمگە چۇشۇپ، مېنى بېسىۋالدى.

ناھايىتى ئېغىر، قىمىرلىيالمىدىم. مۇنداق بېسىشتىن مەخسەت مېنى ئولۇۋال دېمەكچى. لېكىن مەن ئۇ ئېغىرلىقنىڭ يالغانلىقىنى بىلىمەن، شۇڭا تىركەشتىم، قارا تەرگە چۇشۇپ كەتتىم. شۇنداق تۇرۇپمۇ سوزلىدىم:

—دەرھال نىيىتىڭلەرنى ئوزگەرتىڭلەر! چىن دىلىڭلاردىن ئوزگەرتىڭلەر! شۇنى بىلىپ قويۇڭلاركى، كەلگۈسىدە ئادەم يېگۈچىلەرگە يول قويۇلمايدۇ...

XI

كۈنمۇ چىقمىدى، ئىشىكمۇ ئېچىلمىدى. ھەر كۈنى ئىككى

ۋاختىت غىزا.

قولۇمغا چوكىنى ئېلىش بىلەن ئاكام يادىمغا چۈشىدۇ. سىڭلىمنىڭمۇ شۇنىڭ كاساپىتى بىلەن ئۆلگەنلىكىنى بىلدىم. ئۇچاغدا سىڭلىم ئاران بەش ياشتا ئىدى. ئۇنىڭ ئۇماق، ئايانچلىق قىياپىتى كوز ئالدىمدىن زادى كەتمەيدۇ. ئانامنىڭ ژىغىسى بېسىلمىدى. ئاكام ئەكسىنچە ئانامنى ژىغلىما دەپ بەزلىدى. سىڭلىمنى ئاكامنىڭ ئۆزى يەۋەتكەشكە، ئانام ژىغلىسا ئۇ بىر ئاز ئوڭايسىزلانسا كېرەك. ئەگەر ئوڭايسىزلىنىدىغان بولسا،...

سىڭلىمنى ئاكام يەۋەتتى، بۇنى ئانامنىڭ بىلىدىغان، بىلمەيدىغانلىقى ماڭا نامەلۇم.

ئاناممۇ بىلسە كېرەك. بىراق، ژىغلىغان ۋاختىدا زادىلا ئېيتمىدى. ئېھتىمال، يەۋېتىش پەرز دەپ ئويلىسا كېرەك. ئېسىمدە قېلىشىچە، تورت-بەش ياش چاغلىرىمدا بولسا كېرەك، سەينادا سالقىنداپ ئولتۇراتتىم. ئاكام: ئاتا-ئانىسى ئاغرىپ قالسا، بالىسى ئۆزىنىڭ بەدىنىدىن بىرەر توغرام گوشىنى كېسىپ، پۇشۇرۇپ ئاتا-ئانىسىغا يېگۈزۈش كېرەك، شۇنداق قىلغاندا ياخشى ئادەم بولۇپ سانىلىدۇ، دېگەن ئىدى. ئاناممۇ شۇنداق قىلىش يارىمايدۇ دېمىگەن ئىدى. بىرەر توغرامنى يېگىلى بولىغان يەردە، پۈتۈنلەي يەۋېتىش تەبىي. لېكىن شۇ چاغدىكى ژىغى-زارىنى ھازىر ئويلىسام، ئىچىم ئۆرتىلىپ كېتىدۇ. بۇ ھەقىقەتەن ئاجايىپ بىر ئىش!

XII

ئۆيلۈغۈچىلىكىم قالمىدى.

ئەمدى چۈشەندىم، تورت مىڭ يىلدىن بۇيان ھېمىشە ئادەم يەپ كېلىۋاتقان جايدا، مەنمۇ بىر قانچە يىللار تۇرۇۋېتىمەن. ئاكام ئۆي ئىشىگە خوجايىنلىق قىلىۋاتقان چاغدا سىڭلىم ئۆلۈپ كەتتى. ئۇ سىڭلىمنىڭ گۆشىنى ئاش تاماققا ئارىلاشتۇرۇپ، تۇيدۇرماستىن بىزگىمۇ يېگۈزۈۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن.

مەن سىڭلىمنىڭ بىر قانچە توغرام گۆشىنى بىلمەستىن يەپ سالغان بولسام كېرەك ؛ مانا ئەمدى نوۋەت ئۆزەمگە كەلدى...

تورت مىڭ يىلدىن بۇيان ئادەم يېگەنلىك سەرگۈزەشتىسىگە ئىگە بولغان مەن، دەسلەپتە بىلمىگەن بولسامۇ، مانا ئەمدى بىلدىم، ھەقىقىي ئىنسانلارغا قاراشقا يۈزۈم چىدىمايدۇ!

XIII

ئادەم گۆشىنى يېمىگەن باللارمۇ بارمىدۇ؟
باللارنى قۇتقۇلدۇرۇۋېلىڭلار...

1918 – يىل ئاپرېل.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىڭى ئادرىسى

كۆك يەجى

لۈجىنىڭ بازىرىدىكى مەيخانىلار باشقا يەردىكىلەرگە قارىغاندا ئالاھىدە بىر خۇسۇسىيەتكە ئىگە. دۇكان ئالدىدىكى يېرىم دۈگۈلەك يوغان پوكەي كوچىغا چىقىپ تۇرۇدۇ، پوكەينىڭ ئىچكى تەرىپىدە دايىم قايناق سۇ تەييار. بۇ يەردىن ھېمىشەم ئىسسىتقان ھاراق ئىلىشقا بولۇدۇ. چۈشلىگى ۋە كەچقۇرۇنلىغى ئىشتىن يانغان كىشىلەر تورت ياماققا بىرچىنە ھاراق ئالىدۇ-دە،—بۇ يىگىرمە يىل ئىلگىركى ۋەقە، ئەمدى بولسا بىرچىنە ھاراق ئون ياماق تۇرۇدۇ،—پوكەيگە يۆلىنىپ تۇرۇپ، ئىسسىققىنا ئىچىۋالىدۇ. زاكۇسكا ئۈچۈن يەنە بىر ياماققا تۇزلۇق سۇدا پىشۇرۇلغان بىر تەخسە بامبۇك زىلتىزى، يە بولمىسا، ئاپىدىيان بىلەن كوپتۇرۇلگەن پۇرچاق ئىلىپ يېيىشكە، ئون نەچچە ياماق خەشلىگەندە ھەتتا گوشلۇك تاماقلارنى بۇيرۇتۇشقا بولۇدۇ. لىكىن پاختىلىق كالتا چاپان كىيىگەن ئاددىي كىشىلەردە ئۇنچىلىك ئاقچا بولمايدۇ. ئۇزۇن چاپان كىيگەن ھاللىغراق خىرىدارلارلا دۇكاننىڭ ئىچىدىكى بولمىگە كىرىپ، شۇيەردە ھاراق ۋە تاماقلارنى بۇيرۇتۇپ، ئالدىرىماي پەيزى

قىلىپ ئولتۇرۇشۇدۇ.

مەن ئون ئىككى ياش ۋاختىمدىن باشلاپ، بازار بېشىدا «ئۇمۇمىي سائادەت» دېگەن تاختا ئېسىغلىق تۇرغان مەيخانىغا ئىشلەشكە كىردىم. خوجايىنىمنىڭ ماڭا: «سەن ئوزەڭ گاللۋاڭراق نىمكەنسەن. ئۇزۇن چاپان كېيگەن جېرىدارلارنىڭ كوڭلىدىكىدەك ئىشلىيەلمەسسەنمىكى دەپ قورقمەن، سىنىڭ ئىچكىرى بولۇمدە ئىشلىگىنىڭدىن پوكەينىڭ يېنىدا ئىشلىگىنىڭ توغرىراق بولار» دېگىنى تېخى يادىمدا. پاختىلىق كالتا چاپان كېيگەنلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىش ئاسان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تولا ۋالاخلاپ ئادەمنى تويغۇزىۋېتىدىغانلارمۇ بار ئىدى. ئۇلار ئالداپ كېتىدۇ دەپ خەۋپلىنىپ، سىرىق هاراقنىڭ تۇڭدىن تۇنكە چەينەككە قانداق قۇيۇلۇۋاتقىنىنى كورۇپ تۇرۇشقا، ئۇرۇناتتى ۋە ئالدىن - ئالا چەينەكنىڭ تېگىدە سۇ يوقمىكىن دېگەن گۇمان بىلەن ئۇنىڭ تېگىگە قاراپ قوياتتى؛ ئۇلار تا چەينەكنى قايناق سۇغا سالغىچە قاراپ تۇرۇپ، پەقەت شۇنىڭدىن كېيىنلا كوڭلى ئارام تاپاتتى. ئەلۋەتتە مۇنداق هوشيار نازارەت ئاستىدا هاراققا سۇ قوشۇش ناهايىتى قىيىن ئىدى. بىر نەچچە كۇن ئوتكەندىن كېيىن خوجايىنىم مېنىڭ بۇ ئىشنى قىلالمايدىغانلىقىمنى بىلدى. لېكىن مېنىڭ بەختىمگە، مېنى تونۇشتۇرغان كىشىنىڭ يۇزى چوڭ كەلدى؛ شۇنىڭ ئۇچۇن مېنى مەيخانىدىن چىقىرىپ ئەتمەيمەي ئىسسىت-

www.uyghurkitap.com

لىدىغان ئىشقا قويۇپ قويدى.

شۇندىن تارتىپ مەن ئەتىگەندىن ــ كەچكىرىگىچە دۇكان ئال-
دىدىكى پوكەي يېنىدا تۇرۇپ، ئادەمنى زېرىكتۈرۈۋېتىدىغان
ۋەزىپىسنى ئورۇنلاپ ژۈردۇم، چوڭ خاتالىقلارنى ئۆتكەزمىگەن
بولسامموّ، لېكىن بىرخىل ئىش ۋە زېرىكىش ناھايىتى قىيناتتى.
خوجايىنىنىڭ ھېچقاچان قايىغى ئېچىلمايتتى ۋە خېرىدارلارنىڭمۇ
ئوچۇق چىراي ئاچىدىغان ۋاختى ئاز ئىدى. شۇڭا ئېچىلىپ ـ
يېيىلىپ ژۈرەلمەيتتىم. لېكىن دۇكانغا كۆڭ يىجى كىرگەندە ئۇ
يەر بىر ئاز كوڭۈللۈگرەك بولۇپ قالاتتى، مانا شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ
مەن ئۇنى شۇ كەمگىچە ئۇنۇتمايمەن.

ئۈزۈن چاپان كېيىگەنلەرنىڭ ئارىسىدىن پوكەيگە يولۇنۇپ
ھاراق ئىچىدىغان كىشى يالغۇز كۆڭ يىجىلا ئىدى. ئۇ ئېگىز
بويلۇق، تاتارغان يۈزلۈك، قوروۇق ماگلىيىنى تارتۇق بىسىپ
كەتكەن، تارالمىغان چارساقاللىق كىشى ئىدى، كېيىگەن ئۈزۈن
چاپىنىمۇ ئۈزۈن ژىللار داۋامىدا بىرقېتىممۇ ژۇيۇلمىغاندەك ۋە
يامالمىغاندەك كىر، جۇل ــ جۇل ئىدى. ئۇ ئوزىنىڭ كېپىنى كونا
كىتاپلاردىكى «ئېيتىدۇرلەركى» دېگەندەك چۈشۈنۈكسىز ئىبا-
رىلاردىن تۈزەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن تىڭشىغۇچىلار ئۇنىڭ پارى-
ڭىنىڭ يېرىمىنىلا چۈشۈنەتتى. ئۇنىڭ فامىلىيىسى كۆڭ بولغاشقا،
كىمدۇر بىرسى مەكتەپ ھوسنى خەت قەغىزىدىكى «كۆڭ»دې-
گەن خەتتىن كېيىنكى مەنىسىز ئىككى خەتنى ئېلىپ، كۆڭ يىجى

دېگەن لەقەم بېرىپتۇ.

كۆك يىجى بىزنىڭ دۇكاننىڭ ئالدىغا كېلىشى بىلەنلا، ۋاڭ- چۇڭ كۈلكە كوتۇرۇلەتتى، بەزىلەر:

—كۆك يىجى نىمە بۇ، سېنىڭ ئۈزۈڭدە يەنە يېڭى تار- تۇقلار پەيدا بوپتۇغۇ؟—دەيتتى.

ئەمما كۆك يىجى ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي، دۇكان ئالدىدىكى پوكەينىڭ يېنىغا كېلىپ:

—ماڭا ئىككى چىنە هاراق، بىر تەخسە پۇرچاق بېرىڭ!— دەپ دەررۇ توققۇز ياماقنى تاشلايتتى.

ئۇ يەردە تۇرغانلار ئەتەي ئۇنلىرىنى كوتۇرۇپ، ئۇنى:

—سەن جەزمەن يەنە بىر نەرسىنى ئوغۇرلاپسەن دە؟—دەپ زاڭلىق قىلىشاتتى.

كۆك يىجى كوزلىرىنى پاقىرىتىپ:

—سەن نىمىشكە، پاك ئادەمگە بىكاردىن- بىكار بوهتان چاپلايسەن؟...—دەيتتى.

—نىمە پاكلىق؟ بۇرنا كۈنى خەننىڭ ئويىدىن بىر كىتاپ ئوغۇرلاپ راسا تاياق يېگىنىڭنى ئوز كوزۇم بىلەن كوردۇمغۇ؟

كۆك يىجى قىزىراتتى، ماڭلىيىدىكى قان تومۇرلىرى كوپۇپ كېتەتتى ـ دە:

—كىتاپنى ئېلىش ئوغۇرلۇققا ياتمايدۇ!...بۇ ئوقۇغان كىشى- لەرگە مەخسۇس قايىدە...شۇنىڭ ئۇچۇن بۇنى ئوغۇرلۇق دەپ

هبسا پلاشقا بولامدۇ؟ــــ دەپ ئىسپا تلايتتى

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، «مەرىپەتلىك ئادەم كەمبەغەل بولسىمۇ بەرداشلىق بولۇدۇ» دېگەندەك ھېكمەتلىك سوزلەرنى قىلاتتى. ئۇنىڭ بۇ گەپلىرى ھەممىسىنى كۇلدۇرۇپ، دۇكان ئىچىدە ئۇمۇمىي خوشاللىق پەيدا قىلاتتى.

كۇڭ يىجى يوق چاغلاردا كىشلەر ئۇنىڭ پارىڭىنى قىلىشاتتى. ئۇ بىر ۋاختلاردا ئوقۇغان، لېكىن دايىم بىرىنچى ئىمتىھاندىلا ئىمتىھاندىن ئوتەلمەي كەلگەن ئىكەن، يابىر ئوقەت قىلىشنى بىلمەيدىكەن، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭ ھالى بارغانسىرى يامانلىشىپ، ھەتتا تامامەن قەلەندەرلىك ھالىتىگە يېتىپ قالغان، بەختىگە يارىشا ئۇ ھوسنى خەتكە ئۇستا ئىكەن، قۇرساق بېقىش ئۇچۇن كىشلەرنىڭ پۇتۇن ـ پۇتۇن كىتاپلىرىنى كۇچۇرۇپ بېرىدىكەن.

ئۇنىڭ بىر يامان ئادىتى بولۇپ، ئۇ ھاراقتا ئامراق ۋە ھورۇن ئىكەن. ئۇ بىر نەچچە كۇن ئىش بىلەن ئولتۇرۇپ، بىردىنلا ئوزىنىڭ كىتاپ، پەلكۇچ، قەغەز، دۇۋەتلىرى بىلەن دەرەكسىز غايىپ بولۇپ كەتكەن ۋاختىلىرى كوپ بولاتتى. بارا ـ بارا ئۇنىڭغا كۇچۇرۇش ئۇچۇن كىتاپلارنىمۇ بەرمەيدىغان بولۇشتى. باشقا ئىلاجىنىڭ يوقلىقىدىن كۇڭ يىجىگە ئوغۇرلۇق قىلىشقا توغرى كەلدى. ئەمما ئۇ، بىزنىڭ دۇكانىغا كېلىدىغانلارنىڭ ھەممىسىدىن ئەدەپلىك ئىدى ۋە ئاقچىسىنى ئوز ۋاختىدا تولەيتتى. ئەگەر نەق پۇلى بولمىسا، ئۇنىڭ فامىلىيىسى قەرزدارلار تاخ-

تىنسىقا يېزىلاتتى؛ ئادەت بويىچە، ئۇ ئارىدا بىر ئاي ئوتمەيلا ئۆز قەرزىنى ئۈزەتتى ۋە «كۆك يىجى» دېگەن خەتمۇ تاختىدىن ئۆچۈرۈلەتتى.

كۆك يىجى يېرىم چىنە هاراق ئىچكەندىن كېيىنلا، ئۇنىڭ تاتارغان يۈزىگە قان ژۇگۈرەتتى.

— كۆك يىجى، سېنى ئوقۇغان كىشى دېيىشىدىغۇ، راسمۇ؟ — دەپ سورايتتى دۇكاندىكىلەر.

ئۇ، ئۇلارغا تەگىستەمەسلىك نەزەر بىلەن قاراپ قۇياتتى.

— نىمىشكە سەن بىرىنچى ئىلمىي دەرىجىنىڭ يېرىمىغىمۇ يېتەلمىدىڭ؟

شۇ ۋاختتا كۆك يىجى دەررۇلا خىجىل بولاتتى؛ چىرايى تاتىرىپ - كوكۇرۇپ يەنە «ئەيتىپىدۇرلەركى» دېگەندەك چۈشۈنۈكسىز ئەدىبىي تىلدا سوزلەشكە باشلايتتى. شۇنىڭ بىلەن يەنە قاتتىق كۈلكە كوتۈرۈلۈپ، دۇكان ئىچىدە ئۇمۇمىي شادلىق باشلىناتتى.

بۇ يەردە مېنىڭمۇ باشقىلار بىلەن بىللە كۈلۈشۈمگە بولاتتى، ئۇنىڭ ئۈچۈن مېنى خوجايىن جېمىلىمەيتتى. تېخى، ئۇ ئوزىمۇ خېرىدارلارنىڭ كوڭلىنى كوتۈرۈش ئۈچۈن كۆك يىجىغا شۇنداق ھەرخىل سوئاللارنى بېرەتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن تالىشىپ يېڭەلمەسلىگىگە كوزى يەتكەن كۆك يىجى كىچىك باللار بىلەن سوزلۇشۇشكە باشلايتتى. بىر كۈنى ئۇ مېنىڭدىن:

—سەن ئوقۇدۇڭمۇ؟—دەپ سورىدى.

مەن ئارانلا، ھەئە دېگەندەك قىلىپ، بېشىمنى لىڭشىتتىم.

—ئوقۇدۇڭمۇ، ھە، بوپتۇ ئانداق بولسا، مەن سېنى ئىمتىھان قىلىپ كورەي: «ئاپىدنيان» دېگەن سوز قانداق يېزىلىدۇ؟

«كورە بۇنى، ئوزى گادايچىلىق قىلىپ ژۈرۈدۇ. يەنە تېخى مېنىڭدىن ئىمتىھان ئالماقچى!» دەپ ئويلۇدۇمدە، تەتۈر قارىۋالدىم.

خېلى ۋاخىت داۋام قىلغان جىم-جىتلىقتىن كېيىن كۈكۈيىچى سەممىي بىر ئاھاڭدا:

—بەلكى سەن قانداق يېزىشنى بىلمەيدىغانسەن؟ مەن ساڭا ئوگۇتۇپ قوياي، بۇ ھەرىپنى ئېسىڭدە تۇت. ئۇ، سەن دۇكان خوجايىنى بولغاندا ھېساپ ئىشلىرىنى ماڭغۇزۇش ئۇچۇن كېرەك بولىدۇ،—دېدى.

ئوز ئىچىمدە «ماڭا دۇكان خوجايىنى بولۇشقا تېخى خېلى بار» دەپ ئويلۇدۇم، ئۇنىڭ ئۇستىگە بىزنىڭ خوجايىنمۇ ئاپىدنيانلىق پۇرچاقنىڭ ھېساۋىنى ھېچقاچان دەپتەرگە چۈشۈرۈپ ژۈرمەيتتى. مەن يە كۈلۈشۈمنى، يە تېرىكىشىمنى بىلمەي، خوشياقمىغان بىر ئاھاڭدا:

—سېنىڭ ئوگۇتۇشۇڭنىڭ ماڭا نىمە كېرىگى بار؟ «كوكات»، ئاستىغا «قايتماق» دېگەن سوزنى يازسا بولمۇدىمۇ.*—دەپ قوپال جاۋاپ بەردىم.

* بۇيەردە خەنسۇچە 茴 ھەرپى نەزەردە تۇتۇلۇدۇ.

كۆك يىجى ناھايىتى خـوشال بولدى. ئۇ قولىنى ژۇقۇرى كوتۇرۇپ، ئۆزۈن تىماقلىرى بىلەن ئۇستەلـنى ئۇرۇپ تۇرۇپ، مىننەتدار بولغان بىر قىياپەتتە ماقۇللاپ بېشىنى لىڭشىتىپ:

—توغرى - توغرى!... سەن «قايتماق» ھەرپىنىڭ تورت* تۇرلۇك يېزىلىشىنى بىلەمسەن؟ — دېدى.

ئەمدى مېنىڭ ھېچتاقىتىم قالمىـدى، چىرايىمـنى تۇرۇپ نېرى كەتتىم. كۆك يىجى بىر قولىنى ھاراققا چىلىۋېلىپ پوكەيگە يازماقـچى بولىۋېدى، لېكىن مېـنىڭ ئۇنىڭغا دىقـقەت قىلماي تۇرغىنىمنى كورۇپ رەنجىگەن ھالدا، ئېغىر تىندى.

گايىدا خوشنا باللار بىزنىڭ خۇشخۇي كۆلكىمىزنى ئاڭلاپ دۇكان ئالـدىغا ژۇگۇرۇشۇپ كېـلىپ، دەررۇ كۆك يىجىـنىڭ چورىسىگە ژىغىلىشاتتى. ئۇ ئۇلارغا ئاپىدىيانلىق پۇرچاقتىن بىر-بىردىن تارقىتىپ بېرەتتى. لېكىن باللار پۇرچاقـنى چاپسانلا ژۇتۇۋېتىپ، ئۇنىڭ يەيدىغان تامىقـىغا قاراپ تۇرۇشـنى داۋام قىلاتتى. كۆك يىجى ئەمدى ئاۋارىچىلـىققا چۇشۇپ، ئالقىنى بىلەن قاچىسىنى ياپاتتى ۋە ئىڭىشىۋېلىپ:

— ئوزەمگىمۇ ئاز قالدى... — دەيتتى، كېيىن يەنە بېشىنى كوتۇرۇپ، پۇرچاققا قاراپ بېشىنى چايقاپ، — كوپمىكەن؟... ياق، ياق، ناھايىتى ئاز قالدى.*

* ئاپىدىيانىڭ خەنسۇچە بىرىنـچى ھەرپى 茴 بولۇپ، ئۇستىدىكى ⺾ پارچىسى كوكات، ئاستىدىكى 回 قىسمى «قايتماق» مەنىسىنى بىرىدۇ.

بالىلار قاقاخلىشىپ تارقاپ كېتەتتى.

كۆك يىجى شۇنداق قىلىپ ئادەملەرنى كۈلدۈرەتتى. ئەمما، ئۇنىڭ يوقلىغىمۇ دۇكاندا ھېچقاندىاق ئۆزگۈرۈش تۇغدۇرمايتتى.

بىر كۈنى تاۋۇز چاغىنىغا ئىككى - ئۈچ كۈن قالغاندا خوجايىن ئالدىرىماستىن ئولتۇرۇپ، قەرزلەرنى ھېساپلاشقا باشلىدى. نېسىچىلەرنىڭ ئىسمى يېزىلغان تاختىنى ئېلىپ ئولتۇرۇپ ئۇ:

— ئەجەپ، كۆك يىجى دۇكانغا كەلمەيدىغان بولۇپ قالدىغۇ؟ ئۇنىڭ بويىنىدا ئون توققۇز تىيىن بار! — دېدى.

مانا شۇ ۋاختىلا كۆك يىجىنىڭ دۇكانغا كەلمىگىنىگە خېلى بولغىنى ئېسىمگە كەلدى.

مېھمانلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى:

— ئۇ قانداق كېلەلىسۇن، ئۇنىڭ پۇتلىرى سۇنۇپ كەتكەن، — دېدى.

— نىمە؟! — دېدى خوجايىن ئالدىراپ.

— ئۇ دايىم ئوغۇرلۇق قىلاتتى، مانا ئەمدى قولغا چۈشۈپتۇ، ئۇجۇيرېن* دىننىڭ ئۆيىسنى ئوغۇرلىماقچى بوپتۇ؛ ۋاھ، دىننىڭ بىر نىمىسىنى ئوغۇرلالىساڭ، خېلى ئىشقۇ!

— شۇنداق قىلىپ، نىمە بوپتۇ؟

— نىمە بولاتتى، ئالدى بىلەن ئۆزگۈنايىغا ئىقرار كەلگىنى

* جۈيرېن — فېئوداللىق دەۋردە پەستىن سانىغاندا ئىككىنچى ئىلمىي ئۇنۋان.

توغرۇلۇق يېزىلغان قەغەزگە قول قويغۇزۇۋېلىپ، ئاندىن كېيىن، دۇمبالاۋېرىپتۇ. ھەتتا پۇتلىرى سۇنۇپ كەتكىچە ئۇرۇپتۇ.

—ئاندىن كېيىن؟

—ئاندىن كېيىن نىمە بولاتتى، پۇتلىرىنى چېقىۋېتىپتۇ...

—ئاندىن كېيىن قانداق بوپتۇ؟

—كىم بىلىدۇ دەيسەن؟ ئەيتەۋىر، سۇندۇرۇۋېتىپتۇ...بەلكى ئۇ ئۆلۈپمۇ قالغاندۇ.

خۇجايىن قايتۇرۇپ سورىمىدى ۋە ئالدىرىماستىن ھېساۋىنى داۋام قىلدى.

تاۋۇز چاغنى ئوتۇپ كەتتى. كۈز شامىلى كۈندىن-كۈنگە سوغىلىشىپ، قىشنىڭ يېقىنلىغىنى سېزىلمەكتە ئىدى. كۈن بويى ئوتنىڭ قېشىدىن كەتمىسەممۇ پاختىلىق كالتە چاپىنىمنى كېيىۋېلىشقا توغرى كەلدى. بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، دۇكان ئىچىدە بىرمۇ ئادەم قالمىغان چاغدا، كوزۇمنى ژۇمۇپ ئولتۇرۇپ، ئۈگدەپ قاپتىمەن. بىر ۋاختىتا:

—ھەي ئۇكا، ماڭا بىر چىنە هاراق ئىسسىتىپ بەرگىنە! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

بۇ ئاۋاز ناھايىتى ئاستا چىقتى، لېكىن تونۇش ئاۋاز ئىدى. مەن ئەتراپىمغا قارىدىم — بىرمۇ جان يوق. ئورنۇمدىن تۇرۇپ، پوكەينىڭ تۈۋىگە قارىسام، بىزنىڭ كۈڭ يىجى پوكەينىڭ يېنىدا يەردىلا ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ يۈزى قارىيىپ، كوز-

لىرى ئىچىگە پىتىپ كەتكەن، رەڭگىدە ئادەم چىرايى قالماپتۇ، ئۇچۇسىغا جۇل-جۇل بولۇپ كەتكەن كالتا چاپان كىيىۋاپتۇ، كۇلا بىلەن بوينىغا ئاسقان، پاخالدىن توقۇلغان خۇرجۇن ئۇستىدە پۇتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇراتتى.

— بىرچىنە هاراق ئىسسىتىپ بەرگىنە! — دەپ تەكرارلىدى ئۇ.

— كۇك يىجى؟! — دەپ، خۇجايىنمۇ پوكەي ئارقىسىدىن بېشىنى چىقاردى؛ — سىنىڭ بوينۇڭدا تېخى ئون توققۇزتىيىن بار، بىلەمسەن؟

كۇك يىجى بېشىنى كوتۇرۇپ، ئىشەشسىزلىك بىلەن:

— ئۇنى... يەنە بىر قېتىمدا تولۇۋېتىمەن، هازىرقىسىنى نەق تولەيمەن، ياخشى هاراق ئىچكۇم بار ئىدى. — دېدى.

خۇجايىن ئادەتتىكى كۇلكىسى بىلەن:

— كۇك يىجى، سەن يەنە بىر نەرسە ئوغۇرلىدىڭغۇ دەيمەن؟ — دېدى.

لېكىن بۇ قېتىم كۇك يىجى گەپ تالاشماستىن:

— زاڭلىق قىلماڭ! — دېدى.

— زاڭلىق قىلماڭ؟ ئەگەر سەن ئوغۇرلۇق قىلمىغان بولساڭ، پۇتلىرىڭمۇ چېقىلمىغان بولاتتى.

كۇك يىجى ئاستا:

— پۇتلۇشۇپ كېتىپ، سۇندۇرۇۋالدىم، قارىلىپ كەتتى، قارىلىپ كەتتى... — دېدى.

ئۇنىڭ كۆزىدە بەجايىكى بۇ توغرۇلۇق پاراڭ قىلماڭلار دەپ، يالۋۇرغانلىق ئالامىتى چىقىپ تۇراتتى. بىر نەچچە ئادەم كېلىپ، خوجايىن بىلەن بىللە كۈلۈشكە باشلىدى. مەن ھاراقنى ئىسسىتىپ چىقىپ بوسۇغا تۈۋىگە قويدۇم. كۇڭ يىجى ژىر-تىق چاپىنىنىڭ يانچۇقىدىن تۆرت تىيىن چىقىرىپ، مىنىڭ قولۇمغا سالدى. ئۇنىڭ قوللىرى لاي ئىدى. چۈنكى ئۇ قو-لى بىلەن سۆجىپ ماڭاتتى. ئۇ ھاراقنى چاپسانلا ئىچىۋېتىپ، ئادەملەرنىڭ قاتتىق كۈلكىسى ئاستىدا قولىنى تايىنىپ، ئاستا ئومۇلەپ چىقىپ كەتتى.

مانا شۇنىڭدىن كېيىن، مەن ئۇنى كۆرەلمىدىم. ژىل ئايىغى كەلگەندە خوجايىننىڭ قەرزلەر يېزىلغان تاختىسىنى ئېلىپ:

— كۇڭ يىجىنىڭ بويىنىدا تېخى ئون توققۇز تىيىن بار، — دېگىنىنى يادىمدا.

ياندۇرقى ژىلنىڭ زۇڭزى چاغىنىدا خوجايىن يەنە:

— كۇڭ يىجىنىڭ بويىنىدا تېخىچىلا ئون توققۇز تىيىن بار، — دەپ تەكرارلىدى. لېكىن تاۋۇز چاغىنى كەلگەندە خوجايىن ھېچنىمە دېمىدى.

كۇڭ يىجى ژىلنىڭ ئايىغىدىمۇ كەلمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنى كۆرمىدۇم — ئۇ ھەقىقەتەنلا ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

1919 - ژىل مارت.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

دورا①

I

كۆزكۈنلىرىنىڭ بىرى، تۈن يېرىمىدىن ئوتتۇپ، ئاي ئولتۇ-رۇپ كەتكەن. تۈن قۇشلىرىدىن باشقا، ھەممە جان ـ جانىۋار ئۇخلاپ قالغان ئىدى. خۇالاۋشۇەن بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ، سەرەڭگىنى يېقىپ، ھەممەيېرى ياغلىشىپ كەتكەن جىن چىراقنى ياندۇردى؛ شۇنىڭ بىلەن چايخانىنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى خۇنۇك ئېقىش نۇرغا تولدى.

ــ دادىسى، ھازىر بارامسىلا؟ ــ بىر قېرى خوتۇننىڭ ئاۋازى چىقتى. ئىچكەركى ئۆيدىن يوتەلنىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلاندى.

ــ ھەئە، ــ خۇالاۋشۇەن سوزگە جاۋاپ بېرىۋېتىپ، چاپىنىنىڭ تۇگمىلىرىنى ئەتتى ۋە، ــ ماڭا بېرىڭ. ــ دەپ قولىنى ئۇزاتتى.

خۇادااما ياستۇغىنىڭ تېگىنى كوچىلاپ، بىر ھازادىن كېيىن بىر ياغلىق يارچەننى ئېلىپ خۇالاۋشۇەنگە بەردى. خۇالاۋ-شۇەن ئۇنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، تىترىگەن ھالدا يانچۇغىغا سېلىپ، يانچۇغىنىڭ تېشىدىن سىلاپ قويدى. ئاندىن كېيىن پانۇسنى يورۇتۇپ، جىن چىراقنى ئوچۇرۇپ، ئىچكەركى ئۆيگە

دورا گۆبىجىن ئىشلىگەن

كىردى. ئىچكەركى ئۆيدىن غىڭ ــ غىڭ ئاۋازدىن كېيىن، بىردەم يوتەل ئاۋازى چىقتى.

ـــ شاۋشۇەن، ـــ دېدى خۇالاۋشۇەن يوتەل بېسىققاندىن كېيىن پەس ئاۋاز بىلەن، ـــ ئورنۇڭدىن قوزغالما.. چايىڭخانا؟... ئۇنىڭغا ئاناڭ قارايدۇ.

ئوغلىدىن باشقا گەپ ــ سۆز چىقمىغاندىن كېيىن، ئۇخلاپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ خۇالاۋشۇەن ئۆيدىن كوچىغا چىقتى. كوچا قاپ ــ قاراڭغۇ بولۇپ، پەقەت يوللا ئېنىقش بولۇپ كورۇنۇپ تۇراتتى. خۇالاۋشۇەن كوتەرگەن پانۇسنىڭ يورۇغى بىر دەم بىر پۇتىغا، بىردەم يەنە بىر پۇتىغا چۈشۈپ تۇراتتى، بەزىدە بىر نەچچە ئىت ئۇچرىسىمۇ، لېكىن ئۇ ئىتلارنىڭ بىرسىمۇ قاۋۇماپتتى. هاۋا ئۆيدىكىدىن سوغۇق ئىدى، لېكىن خۇالاۋشۇەن ئۆزىنى تېتىك هىس قىلدى، ئۇ خۇددى ياشىرىپ قالغاندەك ۋە بىردىنلا خىزىرغا يولۇقۇپ باشقىلارغا هايات بەخىش قىلالايدىغان كۆچكە ئېرىشكەن ئادەمدەك چوڭ ــ چوڭ قەدەم تاشلاپ ماڭاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ماڭغانسىرى يول يورۇپ، تاڭمۇ ئېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

يولدا خاتىرجەم كېتىۋاتقان خۇالاۋشۇەن بىردىنلا چۈچۈپ كەتتى: ئۇنىڭ كوزىگە ژىراقتا ئۇچ ئاچا رەستە كورۇندى. شۇڭا ئۇ بىر نەچچە قەدەم ئارقىسىغا يېنىپ، تاقاقلىق بىر دۇكاننىڭ لەمپىسى ئاستىغا كىرىپ، دۇكان ئىشىگىدە تۇردى. بىر ئاز

ۋاختتىن كېيىن دولىسى سوغۇقتىن بىر ئاز قورۇلغاندەك بولدى.

ـــ ھە، قېرى!

ـــ ئۆزىچە تېخى خوشال......

خۇالاۋشۇەن يەنە چوچۇدى. ئۇ كوزىنى ئېچىپ قارىۋىدى، بىر نەچچە ئادەم ئالدىدىن ئوتۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بىرسى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا قاراپمۇ ئالدى. ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى پايقاش قىيىن، لېكىن ئۇنىڭ كوزىدىن، خۇددى ئېچىرقاپ كەتكەن ئادەمنىڭ كوزى تائامغا چۇشكەندەك، بىر خىل ئاچكوزلۇك بىلىنىپ تۇراتتى. خۇالاۋشۇەن پانۇسقا كوز سالدى. پانۇس ئالىلقاچان ئوچۇپ قالغان ئىدى. ئۇ يانچۇغىنى سىلاپ باقتى، يانچۇغىدىكى يارچەنلەر قولغا ئۇرۇنۇپ تۇراتتى. خۇالاۋشۇەن بېشىنى كوتۇرۇپ قارىدى: بىر مۇنچە ئاجايىپ كىشىلەر ئىككى ـ ئۇچتىن بولۇپ، خۇددى ئەرۋاھتەك، ئۇ ياقتىن بۇ ياققا قايمۇقۇپ ژۇرەتتى. كېيىن ئۇلار يەنە كوزدىن غايىپ بولدى.

كوپ ۋاخت ئوتمەستىن يەنە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ ژۇرگەن بىر نەچچە ئەسكەر كورۇندى. ئۇلارنىڭ مەيدىسى ۋە دۇمبىسىدىكى يوغان ئاق ژۇمۇلاق بەلگىلەر ژىراقتىنمۇ ئېنىق كورۇنۇپ تۇراتتى. يېقىن كەلگەندە كىيىملىرىنىڭ قارامتۇل قىزىل زەرلىرىمۇ كورۇندى. ئۇلار بىر دەمدىلا كوپىيىپ كەتتى. ھېلىقى ئىككى ـ ئۇچتىن بىر بولۇپ ئايلىنىپ ژۇرگەنلەرمۇ بىردىنلا

توپلۇشۇپ، خۇددى كەلكۇندەك ئالغا ژۈگۈرۈشتى. ئۈچ ئاچا كوچىنىڭ ئاغزىغا يەتكەندە، بىردىنلا توختاپ، ئوغاق شەكلىدە قاتارلاشتى.

خۇالاۋشۇەنمۇ شۇ تەرەپكە قارىدى. لېكىن ھېلىقى بىر توپ كىشىلەرنىڭ دۇمبىسىنىلا كوردى. ئۇلار، خۇددى غايىپ قوللار بويۇنلىرىدىن سىقىپ ژۇقۇرى كوتۇرۇۋالغان غازلاردەك، بويۇنلىرىنى ئۇزارتىشىپ تۇراتتى. بىر ئاز جىمجىتلىقتىن كېيىن يەنە بىر ئاۋاز چىققاندەك بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يەنە مىدىرلىشىپ، گۇررىدە ئارقىسىغا — توپ-توغرى خۇالاۋشۇەن تۇرغان جايغا ياندى ۋە خۇالاۋشۇەننى قىستاپ ژىقىستۇەتكىلى تاس قالدى.

— ھەي! پۇلۇڭ قېنى، پۇلۇڭنى چىقار، نەرسە تەييار! — پۇتۇن ئۇستى-بېشى قاپ-قارا بىر ئادەم خۇالاۋشۇەننىڭ ئالدىدا تۇرۇپ، ئىككى كوزىنى ئۇنىڭغا خۇددى خەنجەردەك تىكىپ تۇردى. خۇالاۋشۇەن ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن قورقۇپ، تۇگۇلۇپ كەتتى. ھېلىقى ئادەم يوغان ئالقىنىنى ئېچىپ، خۇالاۋشۇەنگە تەڭلىدى؛ يەنە بىر قولىدا قىپ-قىزىل جىڭمۇما تۇراتتى، ئۇنىڭدىن قىزىل بىر نەرسە تامچىلاپ تۇراتتى.

خۇالاۋشۇەن ئالدىراپ، ئۇشقۇراپ يانچۇقىدىن پۇلنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا ئۇزاتماقچى بولدى، لېكىن تىترەپ كەتكەنلىكىدىن، يەنە ئۇنىڭ قولىدىكى نەرسىنى ئېلىشقا جۇرئەت قىلالمىدى.

www.uyghurkitap.com

— نېمىدىن قورقىسەن؟ نېمىشكە ئالمايسەن! — ھېلىقى ئادەم ئالدىرىغىنىدىن ۋاقىرىدى.

خۇالاۋشۇەن تەرەددۇتلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ھېلىقى قارا ئادەم پانۇسنى شارتتىدا تارتىپ ئېلىپ، قەغىزىنى ژىرتىپ، جىڭمومىنى② ئوراپ، خۇالاۋشۇەنگە تۇتقۇزدى. كېيىن پۇلنى قولىغا ئېلىپ، تۇتۇپ كورۇپ، ئارقىسىغا بۇرۇلغىنىچە، «ئەخمەق چال...» دەپ كوتۇلداپ ژۇرۇپ كەتتى.

— بۇنىڭ بىلەن كىمنىڭ كېسىلىنى داۋالىماقچىسەن؟ — خۇالاۋشۇەنمۇ بىراۋنىڭ سوراۋاتقانلىغىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. لېكىن جاۋاپ قايتۇرمىدى؛ ئۇنىڭ پىكرى-خىيالى، خۇددى جەددى-جەمەتىدىن يەككە-يىگانە قالغان بىر بۇۋاخنى قۇچاغلاپ تۇرغاندەك، پەقەت قولىدىكى بىرلا بولاق قەغەزدىلا ئىدى؛ ئۇنىڭ مىڭىسىدە باشقا ھېچقانداق نەرسە قالمىغان ئىدى. ئۇ ھازىر بۇ بولاقتىكى يېڭى جاننى ئوز ئويىگە ئېلىپ بېرىپ كوچۇرۇپ، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن دولەت-بەخت ھاسىل قىلماقچى.

كۈنمۇ چىقتى؛ ئۇنىڭ كوز ئالدىدا تا ئويىگە بارغىچە بىر چوڭ يول كورۇندى، ئارقىسىدىكى گۇزەرنىڭ بېشىدىكى سۇنۇق تاختىغا ھەل بىلەن يېزىلغان «گۇشۇەنتىڭكۇ»③ دېگەن سوزمۇ گۇڭگا كورۇنۇشكە باشلىدى.

II

خۇالاۋشۇەن ئۆيگە يېتىپ كەلگەندە، چايخانىنىڭ ئالدى پاك ـ پاكىزە سۈپۈرۈلگەن ئىدى، سۇرتۇلـگەن قاتار جوزىلار يالتىراپ تۇراتتى، لېكىن تېخى خېرىدارلار كەلمىگەن ئىدى. پەقەت شياۋشۇەن چايخانىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى جوزىدا پىشا- نىسىدىن يۇرچاقتەك ـ يۇرچاقتەك تەرلەر ئاققان، پەشمىتى دۈم- بىسىگە چاپلاشقان، ئىككى يەلكىسىنىڭ سوڭگىكى خۇددى «^» ھەرىپىدەك چىقىپ كەتكەن ھالـدا ئولتۇرۇپ غىزا يەۋاتاتتى. بۇنى كورگەن خۇالاۋشۇەنىنىڭ ئېچىلغان قوشۇمىسى بىر ئاز تۈ- رۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ خـوتۇنى ئۇچاق ئالدىـدىن ئالدىـراپ چىقىپ، تېگىرقىغان ھالدا:

— ئالالىدىڭلامۇ؟ — دەپ سورىـدى تىترىگەن ئاۋاز بىلەن.

— ئالدىم.

ئىككويلەن ئۇچاق ئالدىغا بېرىپ، بىر ئاز سوزلۇشۇپ ئالدى. كېيىن خۇادااما تاشقىرىغا چىقىپ كېتـىپ، ئانچە ئۇزۇن ۋاخىت ئوتمەستىن بىرلەڭخاگۇلنىڭ يۇپۇرمىغىنى كوتۇرۇپ كىرىپ، جوزا ئۈستىگە يايدى، خۇالاۋشۇەنمۇ پانۇسىنـىڭ قەغىزىنى ئېچىپ، ھېلىقى قىزىل جىگمومىنى لەڭخا يۇپۇرمىقىغا يېگىۋاشتىن ئورى- دى. شياۋشۇەنمۇ غىزاسىنى يەپ بولدى.

— شياۋشۇەن، — دېدى ئۇنىڭ ئاپىسى خۇادااما ئالدىراپ، —

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئورنۇڭدا ئولتۇرۇپ تۇر، بۇياققا كەلمە. — ئۇ ئۇچاقتىكى ئوتنى ئوڭلىمىدى. خۇالاۋشۇەن يېشىل بولاقنى ھېلىقى بەزى يېرى قىزىل، بەزى يېرى ئاق پانۇس بىلەن بىللە ئۇچاققا سالدى. ئۇ ئۇچاقتا ۋالىلداپ كويۇپ بولغاندىن كېيىن، چايخانە ئاجايىپ بىرخىل خۇش پۇراق بىلەن تولدى.

— ئەجەپ خۇش پۇرايدا! مەزىلىك بىر نەرسە يەۋاتامسىلەر نىمە؟ — دۇمچەك بايۋەچچە ئۇشويى كىرىپ كەلدى. بۇ كىشىنىڭ كۈنى ھەر كۈنى دېگىدەك چايخاندا ئوتەتتى، ئۇچايخانىغا ھەممىدىن سەھەر كېلىپ، ھەممىدىن كەچ قايتىپ كېتەتتى. ھازىر ئۇ چايخانىنىڭ كوچا تەرەپتىكى تېمىنىڭ بۇلۇڭىغا قويۇلغان جوزا يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، سوز باشلىدى. لېكىن بۇنىڭ سوزىگە جاۋاپ بېرىدىغان ئادەم چىقمىدى. — شوۋاگۇرۇچ قايىنتىۋاتامسىلە؟ — يەنە جاۋاپ چىقمىدى. خۇالاۋشۇەن دەرھال ئىچكىرىدىن چىقىپ، ئۇنىڭغا چاي دەملەپ بەردى.

— شياۋشۇەن، ئىچكىرى كىر! — خۇاداما شياۋشۇەننى ئىچكىركى ئويگە چاقىرىۋالدى ۋە ئوينىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر بەلدىگنى قويۇپ بېرىپ، ئولتۇرغۇزدى. خۇاداما بىر تەخسىدە قاپ-قارا ژۇمۇلاق بىر نەرسىنى كوتۇرۇپ كېلىپ، تووەن ئاۋاز بىلەن:

— يە. كېسەلىڭگە داۋا بولۇدۇ. — دېدى.

شياۋشۇەن بۇ قارا نەرسىنى قولىغا ئېلىپ، خۇددى ئوزىنىڭ جېنى قولىدا تۇرغاندەك، ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قارىدى.

كېيىن ناھايىتى ئاۋايلاپ ئۇنى ياردى، قارا قوماش بولۇپ كەتكەن پوستت ئىچىدىن ئاپپاق ھور چىقتى. ھور تارقاپ كەتكەندىن كېيىن، ئىككىگە پارچىلانغان ئاق جىگمۇما رۇشەن كورۇندى؛.... بىر ئاز ۋاقىت ئوتمەي، شىياۋشۇەن ھەممىسىنى يەپ بولدى، ئۇ بۇ نەرسىنىڭ تەمىنىمۇ ئۇنۇتتى، ئالدىدا پەقەت بىر قۇرۇق تەخسىلا قالدى. ئۇنىڭ بىر يېنىدا دادىسى، بىر يېنىدا ئانىسى تۇراتتى. ئىككىيلەن، خۇددى ئۇنىڭ ئىچىگە قانداقتۇر بىر نەرسىنى كىرگۈزۈپ، قانداقتۇر بىر نەرسىنى چىقىرىپ ئالىدىغاندەك، دىققەت بىلەن تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ژۇرىگى سېلىشقا باشلىدى، ئۇلار كوكسىنى قولى بىلەن تۇتۇپ ئالدى، كېيىن شىياۋشۇەن يەنە يوتۇلۇپ كەتتى.

— بىردەم ئۇخلىۋال، ئوكلۇنۇپ كېتىسەن.

شىياۋشۇەن ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرىپ ياتتى ۋە يوتۇلۇپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى. ئۇنىڭ ھەمىدىشى بىر ئاز بېسىققاندىن كېيىن، خۇادىما سەكسەن ياماق چۇشكەن يوتقاننى ئاستا يېپىپ قويدى.

III

چايخانىدا ئادەم كوپ ئىدى. خۇالاۋشۇەنمۇ ئالدىرىغىلى تۇردى: ئۇ يوغان مىس چەينەكنى كوتۇرۇپ، خېرىدارلارغا

چاي قۇيۇپ ژۇرەتتى. ئۇنىڭ ئىنكى كوزى بىر ئاز خۇنۇك ئىدى.

— لاۋشۇەن، تاۋنىڭ يوقمۇ، نىمە؟ ئاغرىپ قالدىڭمۇ؟ — بىر چار ساقاللىق كىشى سورىدى.

— ياق.

— ياق؟ مەنمۇ سىنىڭ كۇلۇپ ژۇرگىنىڭنى كورۇپ، ئۇنداق بولمىسا كىرەك دەپ ئويلۇدۇم...... — ھىلىقى چارساقال ئوز سوزىنى ئوزى رەت قىلدى.

— لاۋشۇەن ئالدىراشچىلىقتىن باش كوتۇرەلمەي قالدى. ئەگەر ئوغلى...... — دۇمچەك بايۇەچچىنىڭ سوزى تۈگىمەي تۇراتتى، بىردىنلا ئەپتى — بەشىرىسى سەت، داپ يۈز بىراۋ قارا سەگەز كوينەكنى يىپىنچاقىلىغان، تۈگمىلىرى ئوچۇق، بىلىدىكى قارا بەلۋىغىمۇ بولار — بولماس چىگىلگەن ھالدا كىرىپ كەلدى. ئۇ چايخانىغا كىرىپلا خۇالاۋشۇەنگە قاراپ:

— يىدىمۇ؟ ياخشى بوپ قالغاندۇ؟ لاۋشۇەن، تەلىيىڭ بار ئىكەن . بەختىڭ ئوڭ كەلدى. ئەگەر ۋاختىدا خەۋەرتاپمىغان بولسام.... — دىدى ئۇ.

خۇالاۋشۇەن بىر قولىدا چەينەك تۇتقان، بىر قولىنى ئەدەپلىك ھالدا توۋەن سالغان ھالدا كۇلۇمسىرەپ ئاڭلىدى. چايخانىدىكىلەرمۇ ھۇرمەت بىلدۇرگەن ھالدا سوزگە قۇلاق سالدى. كوزى خۇنۇكلىشىپ كەتكەن خۇادامامۇ كۇلۇمسىرىگەن

www.uyghurkitap.com

هالدا پىياله، چاي ئېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ قولىدا يەنە بىرزەيـتۇن مۇئسسمۇ بار ئىدى. خۇالاۋشۇەن دەرھال پىيالىغا قايناق سۇ قۇيدى.

— شەكسىز ئوگلۇنۇدۇ. بۇ، باشقىلارنىڭگە ئوخشمايدۇ. ئويلۇمامسەن، ئىسسىغىدا ئىچىلىندى، ئىسسىغىدا يېدۇرۇلدى. — داپ يۈز كىشى سوزلەۋددى.

— راست. ئەگەر تاغىمىز كاگداشۇنىڭ ئىلتىپاتى بولمىغان بولسا، ئىش بۇنداق ئاسان بولمىغان بولاتتى .... — خۇادامۇ مىننەتدارلىق بىلدۇردى.

— چوقۇم ساقىيدۇ، چوقۇم. ئىسسىغىدا يېگەن بۇنداق ئادەم قېنىغا چىلانغان جىگمۇما ھەر قانداق ئوپكە كېسىلىنى گەپ - سوزسىز ساقايتىدۇ!

خۇاداما «ئوپكە كېسىلى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، بىر ئاز ناخۇش بولغاندەك، رەڭگى تاتىرىپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ يەنە كۇلكىگە زورلاپ، خوش - خوش ئېيتىپ چىقىپ كەتتى. خۇادامانىڭ تاتىرىپ كېتىشىنى سەزمىگەن كاگداشۇ يەنە ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ۋالاقلاۋددى، بۇنىڭ تەسىرىدىن، ئىچكىرىكى ئويدە ياتقان شياۋشۇەنمۇ يوتۇلۇشكە باشلىدى.

— ھە، سىلەرنىڭ شياۋشۇەنگە ئامەت كەپتىكەندە. بۇچوقۇم شىپا بولۇدۇ. لاۋشۇەن شۇگا كوگلى خوش ژۇرۇپتىكەندە. — چار ساقال سوزلەۋېتىپ، كاگداشۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە توۋەن

ئاۋاز بىلەن سورىدى، — كاكىداشۇ تاغا، ئاڭلىسام، بۈگۈن ئەـ جىلى توشقان گۈناكارنى شا فامىلىيەلىكلەرنىڭ بالىسى دەيدۇ، زادى قايسىنىڭ بالىسى؟ نىمە بوپتىكەن؟

— كىمنىڭ؟ شاسى مومايىنىڭ بالىسى بولماي كىم بولاتـ تى؟ — ھەممەيلەننىڭ قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاۋاتقانلىقىنى كورگەن كاكىداشۇ باشقىچە ھوزۇرلىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ يۈزىـ دىكى سالپايغان گوشلىرى تېخىمۇ كوپتى. ئۇ ئاۋازىنى يەنىمۇ ئورلۇتۇپ سوزىنى داۋام قىلدى، — ئۇ بەد بەخت جېنىدىن تويـ غان ئىكەن. شۇڭا جاجىسىنى تاپتى. بىراق بۇ نوۋەت ماڭا پايدىسى تەگمىدى. ھەتتا سالدۇرۇۋالغان كىيىملەرنىمۇ گۈندىـ پاي قىزىل كوز ئالىي ئېلىپ كەتتى. تەككەن پايدىسى: بىرىنـ چىدىن، ئامەت خۇالاۋشۇەن ئاكىغا بولدى، ئىككىنچىدىن، شاسەنيە جاناپلىرى 25 سەر يارچەن ئىنئام ئېلىپ، ئۇنى ھېچـ كىمگە تۇتقۇزماستىن ئوز يانچۇغىغا سالدى.

شياۋشۇەن ئىچكىركى ئويدىن ئاستا مېڭىپ چىقىپ، ئىككى قولىنى بىلەن كوكسىنى تۇتۇپ، تىنماي يوتەلىگىنىچە، ئۇچاق ئالدىغا كەلدى؛ بىر چىنە سوغۇق ئاشنى ئۇسۇپ، ئۇستىگە بىر ئاز قايناق سۇقۇيدى-دە، ئولتۇرۇپ يېگىلى باشلىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن چىققان خۇاداما ئاستا سورىدى:

— شياۋشۇەن، بىر ئاز ياخشى بولغاندەك تۇرامسەن؟ يەنە قۇرسۇغۇڭ ئېچىپ تۇرامدۇ؟....

www.uyghurkitap.com

— چوقۇم ئوگلۇنۇدۇ، چوقۇم. — كاگداشۇ شياۋشۇەنگە بىر قاراپ قويۇپ، يەنە بېشىنى بۇراپ، باشقىلارغا سوزلەشنى داۋام قىلدى، — شاسەنيە جاناپلىرى دانا بىر ئادەم ئىكەن. ئەگەر يامۇلغا ئوزى مەلۇم قىلمىغان بولسا، مال ـ مۇلكى بىلەن كوككە سورۇلۇپ كەتكەن بولاتتى، ھازىر قانداق بولدى؟ يارچەن تاپتى! ھېلىقى شۇمۇ ئادەم ئەمەس نەرسىكەن! قاماقخانىدا يېتىپ، گۇندىپاينىمۇ قوزغۇلاڭ كوتۇرۇشكە دالالەت قىپتۇ.

— پاھ، قاراڭلار يامانلىغىنى. — ئارقىدا ئولتۇرغان 20 ياشلاردىكى بىركىشى غەزەپلەنگەندەك بولدى.

— قارىمامسىلەر، گۇندىپاي قىزىل كوز ئايى ئۇنىڭدىن گەپ ئالغىلى كىرگەن ئىكەن، ئۇ بولسا گۇندىپايغا گەپ ئوگەتكىلى كىرىشىپتۇ. ئۇ: بۇ دۇنيا مانجۇ خاندانلىغىنىڭ باقىۋەندە ئەمەس، دەپتۇ. قاراڭلار، مۇشۇمۇ ئىنسانىنىڭ ئاغزىدىن چىقىدىغان گەپمۇ؟ قىزىل كوز ئايى ئەسلىدە ئۇنىڭ بىرلا قېرى ئانىسى بارلىغىنى بىلەتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئۇ قەدەر كەمبىغەل ئىكەنلىگىنى ئويلىمىغان ئىكەن، ئۇنىڭدىن ئازغىنە بولسىمۇ پايدا تەگمەي، قۇرسىغى تازا كوپۇپ تۇرغانىدا، ھېلىقى بەد بەخت يولۋاسنىڭ بېشىنى قاشلىغاندەك، ئۇنىڭ زىتىغا تېگىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئايى ئۇنىڭغا ئىككى كاچات ئۇرۇپتۇ!

— ئايى ئاكا ئۇستا چامباش. ئىككى كاچات ئۇنى خېلى بىر يەرگە ئاپارغاندۇر. — تامنىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرغان دۇمچەك

بىردىنلا خوشال بولۇپ كەتتى.

— ئۇ تېگى پەس نەرسە ئۇرۇپ تۇرسا قورقماي يەنە «ئىسست، سىنىڭ هالىڭغا ئىسست!» دەپتۇ.

چارساقال كىشى سۆز قاتتى:

— ئۇنداق ئەبلەخنىڭ ئەدىۋىنى يېگىنىگە ئېچىنىشىنىڭ نىمە كېرىكى بار؟

كاگداشۇ مەنىستىمىگەندەك قىلىپ، ھىجايدى.

— سۆزۈمگە چۈشەنمەيسىزلەر. ئۇ «گۇندىپاينىڭ هالىغا ئېچىنىمەن» دەپتۇ!

سۆزگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان كىشىلەر بىردىنلا ھاڭۋېقىپ قالدى، سۆزمۇ توختىدى. شياۋشۇەن غىزاسىنى يەپ بولغان ئىدى، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى تەرلەپ، بېشىدىن ھور چىقىپ تۇراتتى.

— ئاينىڭ هالىغا ئېچىنىمەن دەپتۇما؟ ئۇنداق بولسا ئۇ جۆيلۈپ قاپتۇ. — چارساقال كىشى بىردىنلا ئەقلىگە كەلگەندەك قىلىپ سۆز قاتتى.

— ساراڭ بولۇپ قاپتۇ. — 20 نەچچە ياشلىق كىشىمۇ بىردىنلا چۈشەنگەندەك سۆزگە قوشۇلدى.

چايخاندىكىلەر يەنە پاراڭ باشلىدى. شياۋشۇەنمۇ ۋاراڭ - چۇرۇڭ پاراڭغا قوشۇلۇپ، ھەدەپ يوتۇلۇشكە باشلىدى. كاگداشۇ يېقىن كېلىپ:

ـــ تۇزۇلۇپ كېتىسەن، شىياۋشۇەن. يوتۇلۇۋەرمە، چوقۇم ساقىيىپ كېتىسەن! ـــ دېدى ئۇنىڭ يەلكىسىگە ئۇرۇپ.

ـــ ئېلىشىپ قاپتۇ ـــ دۈمچەك بايۋەچچە ئۇشۇيى بېشىنى لىڭشىتتى.

IV

غەربىي دەرۋازا تېشىدا سېپىلگە يېقىن جاي ئەسلىدە پادىشالىق يەر ئىدى. ئۇ يەردە ئەگرى-بۈگرى بىر يول بار بولۇپ، بۇ يولنى قىسقا يولنا ئامراق كىشىلەر مېڭىپ ئاچقان ئىدى. لېكىن بۇ يول تەبىي پاسىلە بولۇپ قالدى. يولنىڭ سول تەرىپىگە ئۆلۈم جازاسى بىلەن جازالانغان ۋە تۈرمىدە ئۆلگەن كىشىلەرنىڭ جەسىدى كۆمۈلەتتى، ئوڭ تەرەپ بولسا، كەمبەغەللەرنىڭ زەرەتكالىغى ئىدى. ھەر ئىككى تەرەپتىكى قەۋرىلەر بايلار ئائىلىسىدە تۇغۇلغان كۈن خاتىرىسى ئۆتكۈزۈلگەندە قاتمۇ-قات تىزىپ قويۇلىدىغان جىڭمومىلاردەك تىزىلىپ ياتاتتى.

بۇ ژىل چىڭمىڭ بايرىمى كۈنى (تۇپراق بېشىغا چىقىدىغان كۈن) ھاۋا ناھايىتى سوغۇق بولدى. تېرەكلەر ئەمدىلا پوتلا چىقارغان ئىدى. تاڭ ئېتىپ ئاز ۋاختىتىن كېيىن، تۇپراق بېشىغا كەلگەن خۇاداما ئوڭ تەرەپتىكى يېڭى قەبر ئالدىغا 4 تەخسە سەي، بىرچىنە گاڭپەن قويۇپ بىردەم ژىغلىدى. ئۇ قەغەزنى كۆيدۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، خۇددى نىمىنىدۇر بىر نەرسىنى

كۈتكەندەك، يەردە ئولتۇرۇپ قالدى. لېكىن نىمنى كۈتىدىـ
غانلىغىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. بوش چىققان شامال ئۇنىڭ بۇلتۇرـ
قىدىن خېلىلا ئاقىرىپ كەتكەن كالتا چاچلىرىنى يەلپۈتەتتى.

يالغۇز ئاياق يولدىن يەنە بىر چاچلىرىغا ئاق كىرگەن، جۇلـ
جۇل كىيىم كېيىۋالغان بىر ئايال كورۇندى. ئۇ بىر باغلام قەغەز
داچەن سېلىنغان ئەسكى بىر قىزىل سىرلىق ژۇمۇلاق سوۋەتنى
كوتەرگەن هالدا، ئۈچ قەدەم مېڭىپ، بىر توختاپ، كېلەتتى.
ئۇ بىردىنلا يەردە قاراپ ئولتۇرغان خۇادامانى كورۇپ، بىر ئاز
هاڭۋېقىپ قالدى، ئۇنىڭ تاتارغان يۈزىدە بىر ئاز خىجالەت
تۇسى پەيدا بولدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ لېۋىنى چىشلەپ، سول
تەرەپتىكى بىر قەبر ئالدىغا كېلىپ، قولىدىكى سوۋەتنى قويدى.

ئۇ قەبر شياۋشۇەنىنىڭ قەبرىسى بىلەن بىر قاتاردا بولۇپ،
ئوتتۇرىسىدا هېلىقى يالغۇز ئاياق يوللا بار ئىدى. هېلىقى ئايال
4 تەخسە سەي بىلەن بىر چىنە گاكپەننى قويۇپ بولۇپ، ئورە
تۇرۇپ بىردەم ژىغلىدى، ئاندىن كېيىن قەغەز داچەنلەرنى كويـ
دۇردى، بۇنى كورگەن خۇادامما كوڭلىدە: «بۇ قەبردىكى
ئۇنىڭ بالىسى بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى. هېلىقى ئايال
قەبرنى ئۇ ياق ـ بۇ ياقتىن بىر ئايلىنىپ چىقتى، كېيىن بىرـ
دىنلا ئۇنىڭ ئاياقلىرى تىترەپ، دەلدەڭلىگىنىچە ئارقىسىغا بىر
نەچچە قەدەم يېنىپ، قەبرىگە قارىغان پېتى قېتىپ قالدى.

خۇادامما بۇ هالنى كورۇپ، بۇ ئايالنىڭ كوڭلى بىئارام

بولۇپ ئەس-ھوشىنى يوقۇتۇپ، ئالجىپ قالمىغىدى دېگەن ئويغا كەلدىدە، چىداپ تۇرالماستىن ئورنىدىن تۇرۇپ، يولنى توغرىسىغا كېسىپ ئوتۇپ بېرىپ، ئۇ ئايالغا تووەن ئاۋاز بىلەن سوزلىدى:

— چوڭ ئانا، كوكۇللىرىنى بۇزمىسىلا. ژۇرسىلە، قايتايلى.

ھېلىقى ئايال بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، لېكىن كوزى ژۇقۇرىغا قاراپ قېتىپ قالغان ئىدى. ئۇمۇ تووەن ئاۋاز بىلەن دۇدۇقلاپ سوزلىدى:

— قارىسىلا،.... كوزۇمگە نىمە كورۇنۇۋاتىدۇ؟

خۇادامامۇ ئۇ بىگىز قولى بىلەن كورسەتكەن تەرەپكە قارىدى، كوزىگە ئالدى تەرەپتىكى قەبرى كورۇندى. بۇ قەبرىدىكى ئوت-چوپلەرنىڭ ژىلدىزلىرى تېخى تامام ژۇتمىگەن، سېرىق توپىلار ئەۋەلقىدەكلا تۇراتتى، بۇلار كوزگە ناھايىتى غەلىتى كورۇنەتتى. خۇاداما يەنە دىققەت بىلەن قارىدى، ئۇ ئىختىيارسىز ھەيران بولۇپ قالدى: ئۇنىڭ كوزىگە قەبرى ئۇستىگە كەيدۇرۇلگەن ئالا-يېشىل گۇلچەمبىرەك كورۇندى.

بۇلارنىڭ كوزلىرىنىڭ نۇرى كېتىپ قالغىنىغا بىر نەچچە ژىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئالا-يېشىل گۇلنى روشەن كوردى. بۇگۇل ئانچە كوپ بولمىسىمۇ، چەمبىرەك تازا ئوبدان ئورالمىغان بولسىمۇ، لېكىن رەتلىك ئىدى. خۇاداما دەرھال ئوز ئوغلىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ قەبرىسىگە قارىدى، ئۇ قەبرىلەردە سو-

غۇقتىن قورقمايدىغان بەزى ئۇششاق گۇللەر ئاندا ـ ساندا ئېچىـ
لىپ تۇراتتى. بۇنى كورگەن خۇادامانىڭ بىردىنلا كوڭلى يېرىم
بولدى ۋە گۇل چەمبىرىگىنى سۇرۇشتۇرگىسمۇ كەلمىدى.

ھېلىقى مۇماي يەنە بىر نەچچە قەدەم مېڭىپ، قەبرىگە يېقىن
كېلىپ، دىققەت بىلەن بىر قاراپ چىققاندىن كيىن ئوز ـ ئو ـ
زىچە سوزلىدى:

ـــ بۇگۇلنىڭ ژىلىدىزى يوق تۇرۇدۇ، ئوزى ئېچىلغاندەك
ئەمەس... بۇ يەرگە كىم كەلـگەندۇ؟ ئۇششاق باللارغۇ كەلـ
مەيدۇ. ئۇرۇق ـ تۇقانلارنىڭ كەلمىگىنىگە خېلى بولدى....
بۇ قانداق گەپتۇ؟....

ئۇ خىيال سۇرۇپ تۇرۇپ، بىردىنلا ژىغلىۋەتتى ۋە ئاۋازىنى
قويۇپ بەردى:

ـــ ئوغلۇم يۇي ئەر، ساڭا ۋابال قىلدى. بۇ ناھەقچىلىق
سىنىڭ ئېسىڭدىن ھەرگىز كوتۇرۇلمەيدۇ، كوڭۇل ئاغرىنغىنى
ئىچىڭگە سىغدۇرالـماي بۇگۇن مۇشۇ گۇللەر ئارقىلىق ئەتەيلەپما
كورسەتمەكچى بولۇۋاتامسەن؟ ... ئۇ ئەتراپقا قارىدى. كوزىگە
يۇپۇرماقلىرى چىقمىغان بىر تۇپ دەرەخ شېخىدا ئولتۇرغان بىر
قاغا كورۇندى. ئۇ يەنە سوزىنى داۋام قىلدى: ـــ ئۇختۇم. ئوغـ
لۇم يۇي ئەر، ئۇلار ساڭا قەست قىلدى، ئۇلارنىڭ ھالىغا
ئېچىنىش كېرەك. ئۇلار قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتماي
قالمايدۇ. خۇدا ئوزى ھەممىنى بىلگۇچى. سەن پەقەت كو ـ

زۇگنى ژۇمدۇڭ... ئەگە، مەشەدە بولساڭ، سوزلىرىمنى ئاڭلى‍-
غان بولساڭ،.... ئاۋۇ قاغنى قەۋرىڭگە قوندۇر، كوزۇم بىلەن
كورۇپ كېتەي.

بوش چىقىۋاتقان شامال ئاللىقاچان توختىغان ئىدى. قۇرۇپ
قالغان ئوت ـ چوپلەر خۇددى قېرىغان ئىسكەندەك تىك ـ تىك
تۇراتتى. ئۇلارنىڭ شامالدا چىقارغان ئاۋازلىرى بارغانسىرى
يوقۇلۇپ بېرىپ، ئاخىرى ئەتراپ خۇددى ئۇيقۇغا چومغاندەك
جىمجىت بولۇپ كەتتى. ئىككۇيلەن قۇرۇق ئوت ـ چوپلەر ئىچىدە
قارغىغا قاراپ تۇردى. قارغىمۇ تىك تۇرغان شاختا بېشىنى
ئىچىگە تىقىپ، تۇگۇلۇپ ئولتۇراتتى.

خېلى ۋاخىت ئوتتى. تۇپراق بېشىغا چىققانلار بارغانسىرى
كوپىيىۋشكە باشلىدى. بىر نەچچە قېرى ـ ياش كىشىلەر قەبرىلەرنى
ئارىلاپ ژۇرمەكتە.

نىمە ئۇچۇندۇر، خۇداما خۇددى يەلكىسىدىكى ئېغىر بىر
ژۇك چۇشۇپ كەتكەندەك بولۇپ، قايتقۇسى كەلدى ۋە ھەم‍-
راسىغا:

ــ قايتىپ كېتەيلى. ــ دېدى.

ھېلىقى مۇماي بىر ئۇلۇق كىچىك تىنىپ ئالغاندىن كېيىن،
مەيۇس ھالدا ئاش ـ سەيلەرنى ژىغىشتۇردى. ئۇ يەنە بىردەم
ئىككىلىنىپ تۇرۇۋېلىپ، ئاخىرى ئاستا يولغا چۇشتى ۋە ئوز ـ
ئوزىگە:

— بۇ قانداق ۋەقە؟.... — دېدى.

بۇلار 20 — 30 قەدەم ماڭماستىن، بىردىنلا ئارقا تەرىپىدىن چىققان «قا — قاق» دېگەن بىر ئاۋازنى ئاڭلىدى ۋە ئەندىككەن ھالدا ئارقىسىغا قارىدى. ھېلىقى قارغا ئىككى قانىتىنى كېرىپ، بىر تۇگۇلۇپ ئېلىپ، خۇددى يانىڭ ئوقىدەك، ژىراققا قاراپ ئۇچۇپ كەتتى.

1919 – ژىلى ئاپرېل

www.uyghurkitap.com

ئۆرتە ①

— ھېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمايدۇ، نېمە بولدىكىنە بۇ بايقۇشقا؟ — «قىزىل بۇرۇن» لەقەملىك لاۋگۇك سېرىق ھاراق قۇيغان چىنىسىنى قولىغا ئېلىۋېتىپ، ئوي تەرەپتىكى تامنى ئىشارەت قىلىپ غۇڭشىدى.

«كوك تېرە» لەقەملىك ئائۇ ئوزىنىڭ قاچىسىنى يەرگە قويۇپ، بار كۈچى بىلەن لاۋگۇگنىڭ دۇمبىسىگە بىرنى سېلىپ:

— سەن ... سەن... يەنە نېيىتىڭنى بۇزۇشقا باشلىدىڭغۇ دەيمەن!...— دەپ مەس ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى.

لوجىڭ يېزىسى چەت بىر جاي ئىدى. بۇ يېزىدا بەزى كونا ئورپ ـ ئادەتلەرمۇ ساقلىنىپ قالغان: كەچ كىرىشى بىلەنلا بۇ يېزىنىڭ ئادەملىرى ئىشىكلىرىنى مەككەم بېكىتىپ، ئۇخلىغىلى ياتىدۇ، پەقەت ئىككى ئويدىلا يېرىم كېچىگىچە ئۇخلاشمايتتى: ئۇنىڭ بىرى، ھاراق خۇمار لۈكچەكلەر پوكەي ئەتراپىغا ژىغىلىشىۋېلىپ، ھاراق ئىچىپ، تاماق يەپ پەيزە قىلىشىدىغان «شەنخېڭ» مەيخانىسى: يەنە بىرى، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئىككى ژىلدىن بېرى تۇل ئولتۇرغان، ئوزىنى ۋە ئۈچ ياشتىكى بالىسىنى

بىقىش ئۈچۈن، ژىپ ئىگىرىشكە مەجبۇر بولۇپ، كەچ ياتىدى-
غان، شەنسى دېگەن ئايالنىڭ ئۆيى ئىدى.

مانا بىر نەچچە كۈن بولدى، شەن سىنىڭ ئۆيدە چاق
ئاۋازى ئاڭلانماس بولۇپ قالدى. يېرىم كېچىگىچە ئۇخلىمايدى-
غان پەقەت شۇ ئىككىلا ئۆي بولغانلىقتىن، تامنىڭ ئۇ يېقىدىكى
چاقنىڭ تاۋۇشىنى ئەلۋەتتە لاۋگۇڭ بىلەن ئۇنىڭ ئاغىنىسىلا
ئاڭلايتتى ۋە شەن سىنىڭ ئۆيىدىكى چاق تاۋۇشىنىڭ توختاپ
قالغىنىنىمۇ پەقەت ئۇ ئىككىسىلا بىلەتتى.

لاۋگۇڭ ئوبدان بىر مۇش يېگەندىن كېيىن ھېچنەرسە
بولمىغاندەك، لىق بىرچىنە ھاراقنى كوتۇرۇۋېتىپ غىڭشىپ ناخشا
ئېيتىشقا باشلىدى.

شۇ ۋاختتا شەنسى كارۋاتنىڭ قىرغىقىدا ئولتۇرۇپ بالى-
سىنى تەۋتىۋاتاتتى. ژىپ ئىگىرىدىغان چاق ژىمىسىرىگەن
ھالدا يەردە ياتاتتى. چىراقنىڭ گىرىمسەن يورۇغى بالىنىڭ
كوكۈرۈپ-تاتىرىپ كەتكەن يۈزىگە چۈشۈپ تۇراتتى. شەنسى:
«داخانىمۇ ئوقۇتتۇم، نەزىر-چىراقمۇ بەردىم، ئوزەم بىلگەن
دورىلارنىمۇ ئىچكۈزدۇم، ھېچقانداق پايدا قىلمىدى. يەنە نىمە
قىلىش كېرەك؟ ئەمدى بالىنى خەشياۋشەنىڭ ئالدىغا ئېلىپ
بېرىپ كورسۇتۇش قالدى. لېكىن باۋئەر كېچىسىلا قىزىپ،
كۈندۈزى ياخشى بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن، كۈننىڭ چىقىشى
بىلەن بىللە بويى سوۋۇپ، نەپەس قىسىلىشى توختاپ قالىسىمۇ

نىمە دېگىلى بولىدۇ؟ ئاغرىق دايىم شۇنداق بولىدىغۇ...» دەپ ئويلىدى.

شەنسى ئوقۇمىغان نادان ئايال ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ «لېكىن» دېگەن سوزنىڭ ئوزىدە قانداق خەۋپ ـ خەتەر بار ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەيتتى. راس، بەزى بىر ۋاختىلاردا بۇ خەتەرلىك سوز ئارقىلىق يامان ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ. لېكىن تالاي-تالاي ياخشى ئىشلارنىڭ قايغۇلۇق ئاياقلىشىشىمۇ كوپ ئۇچرايدۇ.

ياز كېچىلىرى قىسقا بولىدۇ. لاۋگوگىنىڭ غىڭشىپ ئېيتقان ناخشىسى توختىغانلى كوپ ۋاخىت ئوتمىدى، شەرق تەرەپتىن ئاسمان يورۇشقا، دېرىزىنىڭ يوچۇقىدىن تاڭ سەھەرنىڭ كومۇشتەك نۇرلىرى چۈشۈشكە باشلىدى.

باشقىلارغا چاپسان تۇيۇلسىمۇ، شەنسى ئۈچۈن تاڭنىڭ ئاتمىقى ئاسان بولمىدى. ئۇنىڭغا تاڭ ناھايىتى ئاستا ئېتىۋاتقاندەك سېزىلەتتى. باۋئەرنىڭ ھەر بىر دەم ئېلىشى چەكسىز ئۇزاققا سوزۇلغاندەك تۇيۇلاتتى. ئاخىرى، تاڭ ئېتىپ، دېرىزىدىن چۈشكەن يورۇقلۇق چىراقنىڭ گىرىمسەن يورۇغىنى باستى. مانا ئەمدى شەنسى بالىسى باۋئەرنىڭ بورۇن تۇشۇكلىرى خۇددى يەلپۈگۈشتەك بىر كېڭىيىپ، بىر تارىيىپ، دەم ئېلىشى قىيىنلىشىۋاتقانلىقىنى كوردى.

www.uyghurkitap.com

ئۇ، بالىنىڭ ھالى ناھايىتى ئېغىر ئىكەنلىكىنى سېزىپ:
—ۋايىيەي! ئەمدى قانداق قىلارمەن، ئەمدى خەشياۋ شەننىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىش كېرەك، باشقا ئىلاجى يوق. —دەپ ۋاقىرىۋەتتى.
شەن سى ئوقۇمىغان نادان ئايال بولسىمۇ، غەيرەتلىك ئىدى. بۇياغاچ ساندۇقتىكى ئۆزىنىڭ بىر تىيىنلاپ ژىققان 13 يارچەن 180 ياماق ئاقچىسىنى ئېلىپ يانچۇغىغا سالدى، ئاندىن ئىشىكىنى ئېتىپ، بالىسىنى كوتۇرۇپ ئالدىراشلىق بىلەن خەشياۋشەننىڭ ئۆيىگە قاراپ كەتتى.
تېبىي ناھايىتى ئەتتىگەن ئىدى. لېكىن خەشياۋشەننىڭ ئۆيىدە تورت ئاغرىق كىشى ئولتۇرۇپتۇ، شەن سى يانچۇغىدىن تورت يارچەن چىقىرىپ، نومىر ئالدى. باۋئەرگە بەشىنچى نومىر تەگدى، ئاخىرى شۇنداق قىلىپ، ئۇ خەشياۋشەننىڭ ئالدىغا كىردى. خەشياۋشەن قولىنى سوزۇپ بالىنىڭ تومۇرىنى تۇتقىلى باشلىدى. خەشياۋشەننىڭ تىماقلىرى شۇنچە ئۇزۇن ئىدىكى، شەن سى ناھايىتى ئەجەپلىنىپ، ھۆرمەت تۇيغۇسىغا تولغان ھالدا: «باۋئەرنىڭ ساقىيىشى چوقۇم» دەپ—ئويلىدى. ئەمما ئۆزىنىڭ ئەنسىرىشىنى يوشۇرالماستىن، تەشۋىشلەنگەن ھالدا:
—موللام، ئېيتىسلىچۇ، بالام نىمە بولغاندۇ؟—دېدى.
—قەۋزىيەت بولۇپ قاپتۇ.
— خەتەرلىك ئەمەسمۇ؟ بۇ...

— ئاۋال مەن بۇيرۇغان دورىنى ئىچىۋەتسۇن.

— بالىنىڭ دەم ئېلىشى ناھايىتى ئېغىر، بۇرۇنلىرى كېرى-لىپ تۇرۇدۇ. بۇ، ئوتنىڭ مەدەندىن ئۇستۇن كەلگىنى[2]...

سوزنى تۈگەتمەيلا، خەشياۋشەن كوزىنى ژۇمدى؛ شەنسى يەنە سۇئال بىردىشكە پېتىنالمىدى. ئاڭغىچە خەشياۋشەننىڭ ئۇدۇلدا ئولتۇرغان ئوتتۇزياشلاردىكى كىشى دورىغا رېتسىپ يېزىپ بەردى ۋە قەغەزنىڭ بۇرجىكىدىكى بىر نەچچە خەتنى كورسۇتۇپ:

— بۇ بالىلار ئۇچۇن ئەڭ ياخشى دورا. بۇ دورىنى پەقەت جياۋئائىلىسىگە قاراشلىق ئاتاقلىق «جى شى» دېگەن دورا پۇرۇش-لۇق دۇكىنىدىن تېپىش مۇمكۇن! — دېدى.

شەنسى رېتسىپنى ئېلىپ، خىيال سۇرگەن ھالدا تالاغا چىقتى؛ ئۇ نادان ئايال بولسىمۇ «جى شى» دۇكىنى ئوزىنىڭ ئويىدىن كورە، خەشياۋشەننىڭ ئويىگە يېقىنراق ئىكەنلىگىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئەلۋەتتە، ئاۋال دورىنى سېتىۋېلىپ، ئاندىن ئويگە قايتىش توغرىراق ئىدى. شەنسى ئالدىراشلىق بىلەن «جى شى» دۇكىنىغا قاراپ ماڭدى. دورا پۇرۇش ئوزىنىڭ ئۇ-زۇن تىماقلىرىغا زوخلۇنۇپ تۇرۇپ، رېتسىپكە ئۇزۇندىن-ئۇزۇن قاراپ، ئاندىن كېيىن ئاستا ئالدىرىماستىن دورىلارنى ئوراپ بەردى، شەنسى بالىسىنى كوتەرگەن ھالدا، ئورە قاراپ تۇردى.

باۋئەر بىردىنلا كىچىككىنە قوللىرىنى چىقىرىۋېلىپ، چىگىش-لىنىپ كەتكەن يىپەكتەك چېچىنى ژۇلۇشقا باشلىدى. ئۇھېچقا-چان مۇنداق قىلىق قىلمايدىغان ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن شەنسى قورقىنىدىن قېتىپ قالدى.

شەنسى ئۆيىگە قايتىپ كېلىۋاتقاندا كۆپ خىل ژۇقۇرى كوتۇرۇلگەن ئىدى: ئۇنىڭ بىر قولىدا دورا، يەنە بىر قولىدا بالا بولۇپ، ئۇنىڭ ژۆكى بارغانسىرى ئېغىرلاشماقتا ئىدى. باۋئەر پۈتۈن يول داۋامى ئەنسىزلەندى، بۇنىڭدىن يول تېخىمۇ ژىراقلاشقاندەك سېزىلەتتى. ھالسىزلانغان شەنسى، يولنىڭ چېتىگە چىقىپ، چوڭ بىر باينىڭ ئىشىگى يېنىدا ئولتۇردى. ئۇنىڭ بارلىق بەدىنى تەرلەپ، كىيىملىرى تېنىگە يېپىشىپ كەت-كەن ئىدى: باۋئەر جىم-جىت ئۇخلاۋاتقاندەك كورۇنەتتى. شەنسى تەسلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ پۇتلىرىنى ئاران يوت-كەپ ئىلگىرى قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىمدۇربىرىنىڭ:

—شەنسى، ئەكە بالىنى، مەن كوتۇرۇۋالاي!—دېگىنى ئاڭلاندى.

بۇ، ئائۇ «كوك تېرە»نىڭ ئاۋازى ئىدى. شەنسى بېشىنى كوتۇرۇپ ئائۇ نىڭ كېلىۋاتقىنىنى كوردى. ئۇنىڭ كوزلىرى تۇتۇق ۋە ئۇيقۇلۇق ئىدى.

شۇ پەيىتتە شەنسى قانداقتۇر بىرەر خىزىرنىڭ غايىپتىن كې-لىپ، ياردەم قىلىشىنى كۈتكەن ئىدى، لېكىن ئۇ بۇ ياردەمنىڭ

ئائۇ تەرىپىدىن بولۇشنى پەقەتلا خالىمايتتى. ئەمما ئائۇ مەرتلىك قىلىپ، شەنسىنىڭ ئۇنۇمسىغىنىغا قويماي ياردەم قىلاي دەپ تۇرۇۋالدى. ئاخىرى شەنسى ئۇنىڭ ياردىمىنى قوبۇل قىلدى. ئائۇ قولىنى سۇنۇپ، شەنسىنىڭ ئىككى كوكسى ئوتتۇرىسىدىن ئوتكۇزۇپ، شەنسىنىڭ قۇچىغىدىكى بالىنى ئالدى. ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ تېگىشى بىلەن، شەنسىنىڭ كوكسىدىن باشلانغان بىرخىل ئىسسىق قان قۇلاقلىرىغىچە يېرىپ ئەزايىنى شىرقىرىتىۋەتتى.

ئۇلار ئارىلىرىدا بەلگۇلۇك ژىراقلىق قالدۇرۇپ بىللە ماڭدى. ئائۇ ئۇنىڭغا بىر نىمىلەرنى دەيتتى، ئەمما شەنسى ھېچبىر جاۋاپ قايتۇرماي كېلىۋاتاتتى. ئۇ بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن توختاپ، ئۇنى چۇشلۇك غىزانى بىللە يېيىشكە تۇنوگۇن ۋەدە قىلىپ قويغان ئاغىنىسىنىڭ كۇتۇپ قالغىنىنى ئېيتىپ، شەنسىگە بالىنى ياندۇرۇپ بەردى. شەنسى بالىنى قولىغا ئالدى. ئۇنىڭ بەختىگە ئويىمۇ يېقىن قالغان ئىدى. شەنسى ژىراقتىن داۋزىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ۋاڭ جيۇ مۇمايىنى كوردى.

— بالا قانداق شەنسى؟ تېۋىپكە كورسەتتىڭمۇ؟ — دېدى ئۇ.

— كورسۇتۇشنى كورسەتتىم... ۋاڭجيۇ مۇما، سەن ئوز ئومرۇڭدە كوپنى كورگەنغۇ، ئوزەڭنىڭ تەجرىبىلىك كوزۇڭ بىلەن بىر قاراپ باققىنا، بالام نىمە بولدىكىن؟...

— ھىم...

— قانداق؟.

ــــ هىم...ــــ دەپ ۋاڭجيۇ مۇماي بالىغا بىر قاراپ چىقىپ، چوڭقۇر تىنىۋالدى، بېشىنى چايقىدى.

باۋئەر دورىسىنى ئىچكەندە چۈش مەزگىلى ئىدى. شەن سى دىققەت بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى، بالىنىڭ دەم ئېلىشى يېنىكلەنگەندەك بولدى. كەچقۇرۇنلىقى باۋئەر تۇيۇقسىز كوزىنى ئېچىپ، «ئاپا» دەپ بىرلا قىچقاردى ــ دە يەنە ئۇخلىغاندەك كوزىنى ژۇمۇۋالدى. باۋئەرنىڭ ئۇخلىغىنىغا چارەك سائەت ئوتمەستىن پېشانىسىدىن، بۇرۇنلىرىنىڭ ئۇستىدىن مونچاق ــ مونچاق تەرلەر چىقىشقا باشلىدى، شەن سى ئاستا ئۇ تەرلەرنى ئەرتىپ ئولتۇرۇپ، تەرنىڭ قولىغا يېلىمدەك چاپلىشىۋاتقانلىقىنى سەزدى. شەن سى نىمە قىلارىنى بىلمەي، بالىسىنىڭ مەيدىسىنى تۇتتى، ئەمما، بۇقېتىم ئوزىنى توختىتۇۋالالماي ژىغلاۋەتتى.

بالىنىڭ ئاڭلانماس دەرىجىدە سوقۇۋاتقان ژۇرىكى بارغانسېرى ئاستىلىماقتا ئىدى. ئاۋال ئىچىدە ئوكسۇپ ژىغلاۋاتقان شەن سى هوڭ تارتىپ ژىغلاشقا باشلىدى. هويلىغا ئادەملەر ژىغىلدى، ۋاڭ جيۇ مۇماي بىلەن ئائۇ ئويگەكىردى، قالغانلىرى تالادا قالدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەيخانىنىڭ ئىگىسى ۋە لاۋگوڭلارمۇ بار ئىدى. ۋاڭ جيۇ مۇماي ئۇنىڭغا ــ بۇنىڭغا بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى. ئەرۋاغا ئاتالغان بىر بولاق قەغەزئاقچىنى كويدۇردى ۋە ياردەملەشكەن ئادەملەرگە زىياپەت بېرىش ئۇچۇن، شەن سىنىڭ ئىككى بەندىگى ۋە 4 ــ 5 قۇر

كىيىمنى گوروگە قويۇپ ئىككى دوللار پۇل جايلىدى.

ئەڭ ئالدى بىلەن مۇردىنى سالدىغان ساندۇق تېپىش كېرەك ئىدى. شەنسىنىڭ يەنە بىر جۇپ كۈمۈش ھالقىسى ۋە ئالتۇن يالاتقان چازىسى قالغان ئىدى. ئۇلارنى كېپىل بولۇپ مۇردىنى سالدىغان ساندۇق ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن يېرىم نەق، يېرىم نىسىيگە مەيخانىنىڭ ئىگىسىگە بەردى. ئائۇ قولىنى ژۇقۇرى كوتۇرۇپ، ئوزىنىڭ ياردەملەشمەكچى ئىكەنلىگىنى ئىپھارقىلغان ئىدى؛ ۋاڭ جيۇ مۇماي ئۇنى سىلكىۋېتىپ، ئۇنىڭغا ئەتىلىككە مۇردا سېلىنغان ساندۇقنى تۇۋراق بېشىغا ئاپىرىشقا رۇخسەت قىلدى.

— ھەي، ئالجىغان قاخۋاش! دەپ تىللىۋاتتى ئائۇ ۋە تېرىكىپ قوشۇمىسىنى تۇردى.

كەچقۇرۇن مەيخانىنىڭ ئىگىسى كېلىپ ساندۇقنىڭ سەھەرلىكتە تەييار بولۇشىنى ئېيتتى. ئۇ كەلگىچە شەنسىگە بولاشقانلارنىڭ ھەممىسى كەچقۇرۇنلۇق تاماقنى ئىچىپ بولۇپ، لۇجىڭلىقلارنىڭ ئادىتى بويىچە، كەچكىردىشى بىلەنلا، ئويلىرىگە تارقىشىپ كەتتى. پەقەت ئائۇ «شەنخىن» مەيخانىسىنىڭ ئالدىدىكى پوكەيگە يۆلۈنۈپ تۇرۇپ، مەي ئىچىۋاتاتتى، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان لاۋگۇڭ ئوزىنىڭ ناخشىسىنى غىڭشىپ ئېيتىۋاتاتتى.

شەنسى يالغۇز قالدى ۋە كارۋاتىنىڭ چېتىدە ئولتۇرۇۋېلىپ ھېچ توختىماستىن ژىغلىماقتا ئىدى، باۋئەرمۇ شۇيەردە ياتاتتى،

چاقمۇ ھېچ ئۇن چىقارماي يەردە ياتاتتى، خېلى ۋاخىت ئوتتى؛ ئاخىرى شەنسى بار ژىغىسىنى ژىغلاپ بولغاندەك بولدى، ئۇنىڭ كوزلىرى ئىششىپ كەتتى، ئۇ قانداقتۇر بىر ئەجەپ تۇيغۇ بىلەن ئەتراپىغا قارىدى: ئۇنىڭ بولغان ۋەقەگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

—ياق - ياق.—دېدى ئۇ ئوزىگە،— مەن ھازىر ئۇخلاۋاتىمەن، ئەتىگەنلىككە ئوخاىنغاندا باۋئەرنىڭ يېنىمدا ئۇخلاۋاتقىنىنى كورۇمەن، ئۇمۇ ئوخۇنۇدۇ ۋەمېنى «ئاپا» دەپ چاقىرىدۇ، ئاندىن سەكرەپ تۇرۇپ ئويناشقا باشلايدۇ...

لاۋگۇگىنىڭ ناخشىسى توختىغىنىغا خېلى ۋاخىت بولدى، «شەنخىن» مەيخانىسىدىمۇ چىراق ئوچتى.

شەنسى كوزلىرىنى ئاچتى. بولغان ئىشلارغا زادى ئىشەنمەيتتى، توختۇلارقىچقىرىپ، شەرق تەرەپ يورۇغىلى باشلىدى، تاڭ سەھەرنىڭ دەسلەپكى نۇرلىرى دېرىزىنىڭ يوچۇقلىرىدىن چۇشۇپ تۇراتتى.

كۇمۇشتەك ئاق تاڭ نۇرى ئاستا - ئاستا قىزىرىشقا باشلىدى، نۇرى گېزىتكە چۇشتى. شەنسى كوزلىرىنى يوغان ئاچقان ھالدا ھەركەتسىز ئولتۇراتتى. كىمدۇر بىرى ئىشىكنى ئۇردى. ئىشىك ئالدىدا بىر نەرسە كوتەرگەن يۇچۇن بىركىشى، ئۇنىڭ كەينىدە ۋاڭ جيۇ مۇماي تۇراتتى.

—ۋاي - يەي! بۇلار ساندۇقنى ئېلىپ كېلىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

چۇشتىن كېيىنلا ساندۇقنىڭ ئۈستىگە قاپقىقىنى قويۇشتى: شەنسى باۋئەردىن كوز ئالماي ژىغلاۋەدى. ھېچقايىسىسى ساندۇقنى ھىم يېپىۋېتىشكە پېتىنالمىدى. كۈتۈپ زېرىككەن ۋاڭ جيۇ مۇماي ئاخىرى شەنسىنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئاچچىقى بىلەن ئۇنى نېرى ئېلىپ كەتتى. شۇزامان ساندۇقنىڭ قاپقىقى قولمۇ-قول مىخلاندى.

شەنسى ئوز ئوغلى باۋئەرنى ناھايىتى ياخشى ئۈزۈتۈشقا كىرىشتى. كام-كۈسسىنى قالدۇرمىدى، خۇداغا ئاتالغان بىر بولاق قەغەز ئاقچا تېخى تۈنۈگۈن كويدۇرۇلگەن ئىدى. ئەتىگەنلىكتە دەپىن قىلىشتا ئوقۇلۇدىغان ئايەتلەر يېزىلغان قىرىق توققۇز قەغەزمۇ كويدۇرۇلدى. باۋئەرگە باشتىن-ئاياق يېڭى كىيىم كېيگۈزۈلدى. ئۇ ياخشى كورۇدىغان ئويۇنچۇقلارنىڭ ھەممىسى—لايدىن ياسالغان كىچىككىنە ئادەم، ئىككى چوچەك ۋە ئىككى ئەيتەك قۇتا ساندۇقنىڭ باش تەرىپىگە تىزىلدى. ۋاڭ جيۇ مۇماي دىققەت بىلەن سەپ سېلىپ قاراپ ھېچقانداق كامچىلىق تاپالمىدى.

بۈگۈن «كوك تېرە» ئائۇ زادىلا كەلمىدى. شەنخىن مەيخانىسىنىڭ خوجايىنى شەنسى ھەدىگە ئىككى خىزمەتكار تېپىپ بېرىپ، ئۇلارغا 210 داچەندىن پۇل بېرىپ، مېيىتنى پاشالىق گورۇستانلىققا ئاپىرىپ يەرلەتتۈردى. ۋاڭجيۇ مۇماي يەنە بىر قېتىم ياردەملەشكۈچىلەرگە غىزاقىلىشقا بولۇشتى. غىزادىن كېيىن،

كۆن تاغنىڭ كەينىگە ئوتكەندە ، ھەممىسى كېتىشنىڭ تەرەد-
دۇتىنى قىلىپ، ئاستا تارقىشىپ ئۆيلىرىگە كەتتى.

شەنسى بېشىنىڭ قېيىپ كەتكەنلىگىنى سەزدى. بىر ئازدەم ئالغاندىن كېيىن كوڭلى ئازراق ئارام تاپتى، لېكىن ئۇنىڭ كوڭ-لىدە بىر قالايمىقان ئويلار ھوكۇم سۈرمەكتە ئىدى. ئومىرىدە ھېچقاچان ئۇچراتمىغان، مۇنداق بولار دەپ ئويلاپمۇ باقمىغان ۋەقە يۈز بەردى. ئۇ ئويلىغانسىرى ئەجەپلەندى، ئۇ يەنە بىر ئاجايىپ «يېڭىلىقنى» سەزدى: شۇنچە ژىل ياشىغان ئويى بىردەمدىلا چەكسىز جىم- جىتلىققا چوكتى.

شەنسى ئورنىدىن تۇرۇپ چىراق يېقىۋىدى، ئوي تېخىمۇ جىم-جىت بولۇپ سېزىلدى. شەنسى ئىختىيارسىز ئىشكىنى بېكىتى-تىدە، يېنىپ كېلىپ كارۋاتنىڭ بىر چېتىگە ئولتۇردى، ئوينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىگىسىز قالغان چاق ژىتىمسىرەپ ياتاتتى، شەنسى دىققەت بىلەن ئويگە قاراپ چىقتى ۋە مۇنداق ئولتۇرۇشنى داۋام قىلدۇرۇشقا تاقىتىنىڭ يەتمەسلىگىنى سەزدى، بۇئوي ناھايىتى يوغان ۋە بوش، ئىچىدىكى جابدۇقلارمۇ ئوزلىرىنىڭ ئېتىۋارىنى يوقاتقان ئىدى، ئەتراپتىكى بوشلۇق شەنسىنى قاپ-سىماقتا ۋە ئوي ئىچىدىكى ھاجەتسىز جابدۇقلار ئۇنىڭ ژۇرى-گىنى قىسماقتا ئىدى، ئۇدەم ئالالماي قالدى.

شەنسى باۋئەرنىڭ ئولگىنىگە ئەمدى ئىشەندى، ئۇئوينى كورۇشكە خالىماي، چىراقنى ئوچۇرىۋېتىپ ياتتى، ئۇزاق ژىغ-

لاپ يىتىپ: «مەن ژىپ ئىگىرىپ ئولتۇرغان ۋاختىلاردا باۋئەر
يېنىمدا ئاپىلديان سۈيىگە سالغان پۇرچاق يەپ ئولتۇرۇپ، ئوزى-
نىڭ قاراكوزلىرى بىلەن ماڭا قارايدىغان ۋە بىرقېتىم قاندا قتۇر
ئۇ ئويلۇنۇپ تۇرۇپ:

— ئاپا! دادام چۈچۈرە ساتاتتى، مەنمۇ چوڭ بولغاندا
چۈچۈرە ساتىمەن. ئاقچىنى تازاجىق تېپىپ، ھەممىسىنى ساڭا
بېرىۋېتىمەن، — دېگەن ئىدى، دېدى.

شۇۋاختىدا شەنسىنىڭ قولىدىكى ئىگىرىۋاتقان ژىپ تېخىمۇ
مەنىلىك، تېخىمۇ جانلىق تۇيۇلغان ئىدى. ئەمدىچۇ؟

بۇ سوئالغا شەنسى جاۋاپ تاپالمىدى.

مەن ئېيتتىمغۇ: ئۇنادان ئايال ئىدى دەپ؛ شۇنىڭ ئۇچۇن
ئۇقانداقمۇ جاۋاپ تاپالىسۇن؟ ئۇپەقەت ئوينىڭ ھېچنەرسىسىز
بوش، يوغان ۋە جىم-جىت قالغانلىغىنىلا سىزەتتى، خالاس.
لېكىن ئۇ، چىققان جاننىڭ يېنىپ كىرمەسلىگىنى ۋە باۋئەرنى
يېنىپ كورمەسلىگىنى بىلەتتى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ چۇڭقۇرتىندى
— دە، ئۇنلۇك رەۋىشتە:

— باۋئەر، سەن ئاۋالقىدەكلا مېنىڭ يېنىمدا بولۇشۇڭ كېرەك.
ئېيتقىنا، چۇشۇمگە بولسىمۇ كىرىپ تۇرۇسەن-ھە؟ راستمۇ؟ — دېدى.

ئۇ باۋئەرنى چاپسانراق كورۇش ئۇچۇن كوزلىرىنى ژۇمۇپ
ئۇخلىماقچى بولدى، بوھوكۇم سۇرگەن جىم-جىتلىقتا ۋە ھېچ-
قاچان بولمىغان بۇ جانسىز-بوش ئويدە ئۇ ئوزىنىڭ ھەس-

رەتلىك دەم ئېلىشىنى ئاشكارە ئاڭلاپ ياتتى.

ئۇيقا ئاستا ـ ئاستا ئۇنى ئۆز قوينىغا ئالـدى، ئوينى جىم ـ جىتلىق قاپلاپ ئالدى، ئاڭلىنىپ تۇرغان لاۋگـۇكنىڭ ناخشىسىمۇ پەسلىدى، ئۇ مەيـخانىدىن چىقىپ:

ــ بىچارەم، قاناداق ئاپايمەن مەن سىنى، يالغۇز ژىتىم...ــ دەپ كۇلكۇلۇك ناخشىسىنى ئېيتىشقا باشلىدى.

ئائۇ ـ كوك تېرە ئۇنىڭ مۇرىسىگە مەككەم ئېسىلىۋالدى ۋە ئىككىسى كۇلۇشۇپ، پۇتلۇشۇپ، ھەر بىر قەدەمدە بىر ـ بىرىنى ئىشتىرىشىپ كېتىپ باراتتى.

شەنسى ئۇخلاپ قالدى، لاۋگۇك بىلەن ئائۇكەتتى، «شەنخىن» مەيخانىسىمۇ يېپىلدى، لۇجىڭ يېزىسى تولۇق جىم ـ جىتلىققا چوكتى، پەقەت قاراڭغۇ كېچىلا ئەتە كۇندۇزگە ئايلىنىش ئۇچۇن ئالدىراپ بۇ جىم ـ جىتلىق ئارقىلىق ئوتمەكتە ئىدى ۋە قەيەردىدۇر قاراڭغۇلۇقتا يالغۇز ئىتلارنىڭ ھۇلىشى ئاڭلىناتتى.

1920 ـ ژىل ئىيۇن.

www.uyghurkitap.com

كىچىككىنە بىر ئىش[1]

مېنىڭ سەھرادىن پايتەختكە كەلگەنلىگىمگە، كوزنى ژۇمۇپ ئاچقىچە 6 ژىل بولۇپ قالدى. بۇ ئارىدا قۇلۇغۇم ئاڭلىغان ۋە كوزۇم كورگەن «دولەتنىڭ ئۇلۇق ئىشلىرى»مۇ ئاز ئەمەس. ئەمما بۇ ئىشلار كوڭلۇمدە ھېچقانداق ئىز قالدۇرمىدى. ئەگەر شۇئىشلار توغرىسىدىكى تەسىراتلىرىمنى ئەسلەيدىغان بولسام، مېنىڭ ئۇنىڭسىزمۇ ئەسكى بولغان مۇجەزىم قوزغۇلۇپ قالدۇ — راستىنى ئېيتسام، ئۇ ئىشلار مېنى كۈندىن-كۈنگە ئادەمنى كوزگە ئىلمايدىغان قىلىپ قويۇدۇ.

ئەمما كىچىككىنە بىر ئىش بار، ئۇ ئىش مەن ئۇچۇن ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇئىش مېنى ئەسكى مۇجەزدىن قۇتۇلدۇردى، مەن بۇئىشنى ھازىرغىچە ئۇنۇتالمايمەن.

مىنگونىڭ 5-ژىلى قىش كۈنلىرى، شىۋىرغانلىق بوران قاتتىق سوقۇۋاتاتتى. مەن تۇرمۇش غېمى بىلەن سەھەردىلا كوچىغا چىقىپ يول ژۇرۇشكە مەجبۇر بولدۇم، يولدا پۇتۇنلەي دېگىدەك ئادەم ئۇچرىمىدى، ئاران بالالىقتا بىرىكىشىنى سوزلەشتىمدە، ئۇنىڭغا «S» دەرۋازىسىغا ئېلىپ بارغىن دېدىم. بىر ئاز

ۋاختتىن كېيىن بوران پەسەيدى. يوللاردىكى چاڭ ـ توزانلار ئاللىقاچان تۈگەپ، يوللار پاك ـ پاكىزە بولۇپ قالغان ئىدى. رىكشىچىمۇ ئىلدام چاپتى، «S» دەرۋازىسىغا يېقىن يېتىپ بارغاندا ئۇشتۇمتۇت رىكشىنىڭ تۇتقۇسى بىر ئادەمنى ئىلىۋالدىدە، ئۇ ئادەم ئاستا ژىقىلىپ چۈشتى.

ژىقىلىپ چۈشكۈچى بىر ئايال ئىكەن، ئۇنىڭ چاچلىرى ئاقارغان، كىيىملىرى ئەبجەق، ئۇ، چوڭ يولنىڭ بىر چېتىدە ئۇشتۇمتۇت رىكشىغا توغرى كېلىپ قالغان ئىدى. رىكشىچى يول بەرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ پاختىلىق كەمزۇلىنىڭ تۈگمىلىرى ئېتىلمەي شامالدا ئىككى ياققا يەلپۈنۈپ تۇرغانلىقتىن، رىكشىنىڭ تۇتقۇسىغا ئىلىشىپ قالدى، بەختىكە يارىشا رىكشىچى توختاپ قالغان ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇخوتۇن موللاقلاپ چوشۇپ باش ــ كوزى يېرىلار ئىدى.

خوتۇن ژىقىلار ـ ژىقىلماستىن رىكشىمۇ دەرھال توختىدى. مەن، بۇ مۇماي قاتتىق ژىقىلمىدى، ئۇنىڭ ژىقىلغانلىغىنى باشقا ئادەممۇ كورمىدى، رىكشىچىنىڭ نىمە كارى بار، بۇ مىنىڭ يولۇمغا بىكاردىن ـ بىكار كاشىلا قىلىۋاتىدۇ دېگەن خىيالغا كەلدىم.

ــــ ھېچگەپ يوق، ــــ دېدىم ئۇنىڭغا قاراپ، ــــ سەن ئوز يولۇڭغا مېڭىۋەر! ــــ رىكشىچى مىنىڭ سوزۇمنى پىسەن قىلمىدى ياكى ئاڭلىماي قالدى، ئۇ رىكشىسىنى تاشلاپ قويۇپ ھېلىقى مۇماينى بېلىگىدىن يولەپ تۇرغۇزۇپ سورىدى:

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

—نىمە بولدىلا؟

—قاتتىق ژىغلىپ كەتتىم.

مەن: «ئاستا ژىغلىغانلىقىڭنى كوزۇم بىلەن كورۇپ تۇرسام، قانداقسىگە قاتتىق دەيسەن؟ ئوكتەملىك قىلىسەن. بۇ تازىمۇ مۇتەھەملىك بولدىدە، رىكشىچىمۇ ئوزىگە-ئوزى كاشىلا تاپتى، ئەمدى ئوزەڭ تاپقان بالاغا بىر ئامال قىل» دەپ ئويلۇدۇم.

رىكشىچى مۇماينىڭ سوزىنى ئاڭلاپ قىلچە تېڭىرقىماستىن، ئۇنى قولتۇغىدىن يولەپ ئاستا ئالدىغا ماڭدى، مەن بىر ئاز ھەيران بولۇپ ئالدى تەرەپكە قارىدىم، بىر ساقچى ئىدارىسى كورۇندى. شىۋىرغاندىن كېيىن ئىدارىنىڭ ئالدىدا بىرمۇ ئادەم كورۇنمەيتتى، رىكشىچى ھېلىقى مۇماينى يولەپ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىغا قاراپ ماڭدى.

مەن دەشۇئاندا ئۇشتۇمتۇتلا باشقىچە بىر ھىسسىيات پەيدا بولدى. رىكشىچىنىڭ توپىغا مىلانگەن قىياپىتى بىردەمدىلا مېنىڭ نەزىرىمدە زورۇيۇپ كەتتى. ئۇ ژىراقلاشقانسىرى ماڭا ئۇلۇق كورۇنگىلى تۇردى. بوينۇمنى سوزۇپ ژۇقۇرى قارىغاندىلا ئاندىن ئۇنىڭغا كوزۇم يېتىدىغاندەك تۇيۇلدى.

ھەتتا ئۇ، مەن ئۇچۇن ئاستا-ئاستا بىر تۇرلۇك تەھدىتكە ئايلانغىلى، مېنىڭ تېرە تونىغا ئورالغان «كىچىك» بەدىنىمنى سىقىپ تاشلىغىلى تۇرغاندەك تۇيۇلدى.

مەن شۇچاغدا ھوشۇمدىن كېتىپ قالغان بولسام كېرەك. ھەرىكەت-

سىز، پىكىرسىز ئولتۇرۇپ قالدىم ـ دە، ساقچى ئىدارىسىدىن بىر ساقچى چىققاندا رىكشىدىن چۈشتۈم، ساقچى ماڭا يېقىن كېلىپ:
— باشقا رىكشا تېپىپ كىرا قىلىۋال، ئۇ سېنى ئاپىرالمايدىغان بولدى. — دېدى.

مەن ھېچبىر ئويلىنىپ تۇرماستىن، پەلتەمنىڭ يانچۇقىدىن بىر سىقىم تومپۇرنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا بېرىپ قويۇڭ، دەپ ساقچىغا بەردىم.

بوران تامام توختىدى. يول تېخىچە جىمجىت، مەن يولدا كېتىۋېتىپ، ئويغا چومدۇم. ئۆزەمنى ئويلاشقا جۈرئەت قىلالماي قالدىم، ئىلگىركى ئىشلار ۋاختىنچە تۇرۇپ تۇرسۇن، بىر سىقىم تومپۇردىن نىمە مەنا چىقىدۇ؟ ئۇنى تەقدىرلىدىممۇ؟ مەن رىكشىچىنىڭ ھوكۇم قىلالا يەمەنمۇ؟ مەن ئۆزەمنىڭ سۇئاللىرىمغا ئۆزەم جاۋاپ بېرەلمەيتتىم.

بۇ ئىش ھازىرغىچە ئېسىمدىن كەتمەيدۇ. مەن مۇشۇ سەۋەپتىن ھېمىشە ئازاپلىنىمەن، ئۆزەمنى ئويلاپ كورۇشكە تىرىشىمەن. نەچچە ژىلدىن بۇيانقى سىياسەت ۋە ھەربىي ئىشلار خۇددى بالا ۋاختىمدا ئوقۇغان «كۇڭزى نەقىل قىلىدۇ»، «رىۋايەتلەردە ئېيتىدۇ» دېگەن سوزلەرگە ئوخشاش، ئېسىمدىن كوتۇرۇلۇپ كەتتى. پەقەت مۇشۇ كىچىككىنە بىر ئىش ھېمىشە كوز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. بەزىدە ناھايىتى روشەنلىشىپ مېنى خىجىل قىلىدۇ. مېنى يېڭى ئادەم بولۇشقا ھايدايدۇ. مېنىڭ غەيرىتىم ۋە ئۈمىتىمنى ئوستۇرۇدۇ.

1920 ـ ژىل، ئىيۇل.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىگى ئادرېسى

چاچ ھەققىدە ھېكايە ①

ــــ بەللى ، بۈگۈن ئوكتەبىرگە ئون بولۇپ قاپتۇ. ــــ دېدىم يەكشەنبە كۈنى سەھەردە كالېندارنىڭ بىر ۋارىقىنى ژىرتىۋېتىپ، يېڭى ۋاراققا قاراپ. ــــ بۈگـۈن 10 ـ ئوكتەبىر بايرىمى. بۈنىڭغا بايرام توغرىسىدا گەپ ـ سۆزمۇ يېزىلماپتۇ!

پىشقەدەم بۇرادىرىم N مۇڭداشقىلى ئۆيۈمگە كەلگەن ئىدى. ئۇ بۇ سۆزۈمنى ئاڭلاپ، كۆڭلى غەش بولغان ھالدا دېدى:

ــــ شۇلار توغرى قىلغان ! ئۇلار ئۇنتۇپ قالسا ، نىمە بوپـ تۇ. سىز ئۇنتۇمىغان بولسىڭىز نىمە بوپتۇ!

بۇ N ئەپەندى مۇجەزى باشقىچىرەك بىر ئادەم ئىدى. پات ـ پات ئورۇنسىز خاپا بولۇپ، زامانغا توغـرى كەلمەيدىغان سۆزلەرنى قىلىپ قوياتتى. ئۇنداق چاغلاردا مەنمۇ ئۇز مەيلىگە قويۇپ بېرەتتىم، سۆزىگە ئانچە ئارىلاشمايتتىم. شۇڭا ئۇز ـ ئۆزىـ چە سۆزلەپ، بېسىقىپ قالاتتى.

ــــ مەن بېيجىڭنىڭ 10 ـ ئوكتەبىر بايرىمىنى ناھايىتى ياخشى كۆرۈمەن. ــــ دەپ سۆز باشلىدى ئۇ، ــــ سەھەردىلا ساقچىلار ئىشىك ئالدىغا كېلىپ «بايراق ئېسىڭلار!»، دەپ بۇيرۇيدۇ،

شۇنىڭ بىلەن «خوش، ھازىر ئاسمىز» دەپ، ھەر قايسى ئىشىك ياكى دەرۋازىدىن بىردىن گىراژدان خوشىياقمىغانلىقىنى چىقىپ، ئوكۇپ ئالا ـ بۇلا بولۇپ كەتكەن بىر پارچە كوناچىتنى ئېسىپ قويۇدۇ. قاراڭغۇ چۈشكەندە بايراقلارنى چۈشۇرۇۋېلىپ، ئىشىكـ لىرىنى تاقايدۇ، بەزىلىرى ئۇنتۇپ قالغان بولسا، بايراق ئەرتىـ سى چۈشكىچە ئېسىغلىق تۇرۇدۇ.

ئۇلار بايرامنى ئۇنتۇپ قالىدۇ، بايراممۇ ئۇلارنى ئۇنتۇپ قالىدۇ.

مەنمۇ بايرامنى ئۇنتۇپ قالغانلارنىڭ بىرسى. مۇبادا بايـ رامنى ئۇنۇتماي خاتىرلىسەم، ئۇچاغدا 10 ـ ئوكتەبىرنىڭ تۇنجى بايرىمى ئالدىدىكى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلار كوز ئالدىمغا كېلىپ، كەيپىم بۇزۇلۇپ كېتىدۇ.

مەرھۇم بولغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قىياپىسى كوز ئالـ دىمغا كېلىدۇ. بىر نەچچە ياش بالا ئون نەچچە ژىل جاپاچېـ كىپ، تىنماي ئىشلىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ جانلىرىنى يۇشۇرۇن ئوق ئېلىپ كەتتى. بىر ئوقتا ئولمىگەنلىرى بولسا تۇرمىدە بىر ئايدىن ئوشۇق ۋاخىت ئازاپ چەكتى. يۇكسەك مەخسەتتە ئىشـ لەۋاتقان بىر نەچچە ياش بىردىنلا غايىپ بولدى، ھەتتا ئۇلارـ نىڭ جەسەتلىرىنىڭ قەيەردە قالغانلىغىمۇ مەلۇم ئەمەس.

ئۇلار ئوز ئومرىنى جەمئىيەتتىكى ھاقارەت، مەسخىرە ئىچىدە ئوتكەزدى. ھازىر ئۇلارنىڭ قەبرىلىرىمۇ خاتىرىدىن كوتۇرۇلۇپ،

ئاستا ــ ئاستا تۈزلىنىپ كەتتى.

ئۇنداق ئىشلارنى خاتىرلەشكە كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ. ئەھمىيىتى بار ئىشلار توغرىسىدا پاراڭ قىلايلى...

N بىردىنلا كۈلۈمسىرەپ، بېشىنى بىرسىلاپ ئېلىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ ھەممىدىن بەكىرەك شۇنىڭغا خۇشالمەن: تۈنجى 10ـ ئۆكتەبىر بايرىمىدىن كېيىن، يولدا ماڭسام كىشلەرنىڭ تىلىغا، مەسخىرىسىگە ئۇچرىمايدىغان بولدۇم.

ئۇكام، شۇنى بىلىپ قويۇڭ. چاچ بىز جۇڭگو كىشلىرى ئۈچۈن گەۋھەر، شۇنىڭدەك ئۇ جۇڭگو كىشلىرى ئۈچۈن بىر رەقىپ. قېدىمدىن تارتىپ يېقىنقى چاغلارغىچە چاچ سەۋەبى بىلەن ئورۇنسىز ئازاپ چەككەن كىشلەرنى ئازدەمسىز!

قېدىمقى بوۋىلىرىمىزنىڭ بوۋىلىرى چاچنى ئانچە نەزەردە تۇتمىغان بولسا كېرەك. جازا قانۇنى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ھەممىدىن مۇھىم نەرسە كالىلا. شۇنىڭ ئۈچۈن كاللا كېسىش ئەڭ ئېغىر جازالاردىن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئۇندىن قالسا ئادەمنىڭ ئالىتى؛ شۇڭا ئەركەكلەرنىڭ ئالىتىنى كېسىپ تاشلاش ۋە ئاياللارنىڭ ئالدىنى تىكىپ تاشلاشمۇ دەھشەتلىك جازا ھېساپلىنىدۇ. چاچىنى قىرقىپ تاشلاش ئېغىزغا ئېلىپ ئولتۇرغىچىلىغى يوق جازا ② بولسىمۇ، لېكىن ئويلاپ كەلگەندە، چېچى چۈشۈرۈلگەنلىگى ئۈچۈن جەمئىيەتتە ئاياغ ـ ئاستى بولۇپ كەتكەن

كىشىلەر ئاز ئەمەس.

ئىنقىلاپ توغرىسىدا گەپ ئېچىلغاندا، «ياڭجۇدا 10 كۈن»، «جادىڭ شەھرىدىكى قىرغىن»[3] لارنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەيمىز. ھەقىقەتتە ئۇلارمۇ بىرتۇرلۇك ئۇسۇل. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇچاغدا جۇڭگو خەلقى ۋەتەندىن ئايرىلىش خەۋپىگە ئەمەس، چاچنى ئۇزۇن قويۇپ ئوروپ ژۇرۇشكە قارشى تۇرغان ئىدى.

قارشى چىققانلار قىرىلىپ تۈگىدى، ھايات قالغانلار قېرىپ تۈگىدى. شۇنىڭ بىلەن ئورۇمە چاچ قويۇش رەسىم بولۇپ كەتتى. نېتىجىدە خۇڭ شيۇچۇەن بىلەن ياڭ شيۇچىڭلار قوزغىلاڭ كۆتەردى[4]. چوڭ ئانامنىڭ سوزىگە قارىغاندا، ئۇ چاغلاردا پۇقرالارچىلىق قىلىش ناھايىتى تەس ئىكەن، چېچىنى تولۇق قويغانلار ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى قولىدا قىرىلىدىكەن، چېچىنى ئوروپ ئالغانلار بولسا، ئۇزۇن چاچلار قولىدا قىرىلىدىكەن!

مۇشۇنداق ئەرزىمەس چاچ سەۋەبى بىلەن ئازاپ چەككەن دەرت تارتقان، ھالاك بولغان جۇڭگو كىشىلىرىنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ...

N خۇددى بىر نەرسىنى ئويلىغاندەك، ئىككى كوزىنى تورۇسقا تىكىپ، سوزىنى داۋام قىلدۇردى:

— نەدىن بىلەي، چاچ دەردى مېنىڭ بېشىمغىمۇ كېلىپ چۈشتى.

مەن چەت مەملىكەتكە ئوقۇشقا چىققاندا، ئورۇمە چېچىمنى

چۈشۈرىۋەتتىم. بۇنىڭ چاچ ئاۋارىگەرچىلىكىدىن قۇتۇلۇشتىن باشقا سەۋىۋى يوق ئىدى، ئەپسۇسكى، ئورۇمە چاچلىرىنى چۈۋۈپ قىسقىغا تۈگۈۋالغان بىر نەچچە ساۋاقداشىم مېنى ناھايىتى يامان كۆرىدىغان بولدى. مۇپەتتىشمۇ خاپا بولۇپ، ئوقۇش جەريانىدا ھوكۇمەتتىن بېرىلىدىغان تەمىناتنى توختىتىۋېتىمەن، جۇڭگوغا قايتۇرۇۋېتىمەن دەپ كايىدى.

بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، كىمدۇر بىراۋ ھېلىقى مۇپەتتىشنىڭمۇ ئورۇمە چېچىنى قىرقىپ تاشلىدى، مۇپەتتىشمىز ئۇيالغىنىدىن نەگىدۇر غايىپ بولدى. ئۇنىڭ چېچىنى قىرقىۋەتكەنلەرنىڭ بىرسى «ئىنقىلاۋىي ئارمىيە» دېگەن كىتاپ يازغان زۇرۇڭ⑤ ئىكەن. زۇرۇڭ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئوقۇشنى داۋام قىلدۇرالماي شاڭخەيگە قايتتى. كېيىن غەربىي تۈرمىدە ئۆلۈپ كېتىپتۇ. ئۇنى سىزمۇ ئاللىقاچان ئۇنتۇپ قالغاندۇرسىز.

بىر نەچچە ژىل ئۆتتى. ئائىلە تۇرمۇشىمىز ئىلگىرىكىدىنمۇ ئېغىرلىشىپ، بىرەر ئىش-پىش تېپىپ ئوقەت قىلمىساق، ئاچ قالىدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدۇق. شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ جۇڭگوغا قايتىشقا مەجبۇر بولدۇم. شاڭخەيگە كېلىپلا، بازار باھاسى بويىچە ئىككى سەرگە بىر يالغان چاچ سېتىۋېلىپ، ئۆيگە شۇ چاچنى تاقاپ قايتتىم. ئانام باشقا گەپ-سۆز قىلمىدى. لېكىن باشقىلار كۆرۈشۈش بىلەنلا، ئورۇمە چېچىمنىڭ كويىغا چۈشتى. كېيىن ئۇ چاچنىڭ يالغان چاچ ئىكەنلىكىنى بىلىپ، مەسخىرە قىلىپ

كۆلۈشتى ۋە ماڭا كاللا كېسىش جازاسى كېلىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىشتى. ھەقەمسا يىلىرىمىزدىن بىرسى ھوكۈمەتكە مەلۇم قىلىشـ قىمۇ تەييارلاندى، لېكىن كېيىن ئىنقىلاپچىلارنىڭ قوزغۇلۇشى ياكى غالىپ كېلىشىدىن ھۆركۈپ، توختاپ قالدى.

مەن يالغان چاچ بەرىبىر راست چاچتەك بولمايدىكەن دەپ، نىمە بولسا بولمامدۇ دېگەن ئوي بىلەن، يالغان چاچنى تاشلىۋېـ تىپ، كوچىغا كاستيۇم كېيىپ چىقتىم.

يولدا كېتىۋاتسام، مېنى تىل ۋە مەسخىرىلەر ئوراپ ئالدى. ھەتتا بەزىلەر ئارقامغا كىرىۋېلىپ، «ھەي ئەخمەق!»، «ساختا ئەجنەبىي مەلئۇن!» دەپمۇ تىللىدى.

شۇنىڭ بىلەن كاستيۇم ئورنىغا ئۆزىمىزچە ئۇزۇن چاپان كېـ يىۋالدىم. ئۇلار تېخىمۇ قاتتىق تىللايدىغان بولدى.

شۇنداق يەر قاتتىق، ئاسمان ژىـراق بولۇپ ژۈرگەن چاغـ لاردا، قولۇمغا بىر ھاسا تاياق كىرىپ قالدى، شۇ تاياق بىلەن تىللىغۇچىلارنى راسا ئۇرۇۋىدىم، ئۇلار كېيىنچە تىلـلىمايدىغان بولدى. لېكىن مېنىڭ تايىقىمنى تېتىپ كورمىگەن جايلاردىكى كىشىلەر تىللاشنى يەنە داۋام قىلدۇردى.

بۇ ۋەقە مېنى ناھايىتى ھەسرەتـكە قالدۇردى، شۇڭا ئۇ خاتىرەمدىن زادى كەتـمەيدۇ. چەتئەلـدە ئوقۇۋاتـقان ۋاقـ تىمدا، گېزىتتە ئوكيانىيە ۋە جۇڭگولارنى ساياھەت قىلغان دوكـ تور بىندۇ⑥ توغرىسىدا بىر خەۋەرنى ئوقۇغان ئىدىم، ئۇدوكتور

www.uyghurkitap.com

جۇڭگولۇقلارنىڭ ۋە مالايالىقلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدىكەن. كىشىلەر ئۇنىڭدىن، تىل بىلمىسىڭىز، قانداق ساياھەت قىلدىڭىز دەپ سورىسا، ئۇ ھاسا تايىقىنى كۆرسۈتۈپ، ئۇلارنىڭ تىلى مانا مۇشۇ، ئۇلار بۇنىڭ تىلىنى بىلىدۇ! دەپتۇ. مەن شۇ خەۋەرنى كۆرۈپ، بىر نەچچە كۈنگىچە غەزەپلىنىپ ژۈردۈم. ئۆزەمنىڭمۇ بىلەر — بىلمەستىن شۇنى دورىغىنىمنى نەدىن بىلەي. ئۇلارنىڭ چۈشەنگىنىنى دېمەمسىز...

شۈەنتۇڭ* خاندانلىقىنىڭ دەسلەپكى ژىللىرى مەن ئۆز ژۇرتۇمدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇپەتتىشى بولۇپ ئىشلىدىم. ئۇ چاغدا خىزمەتداشلىرىم مەندىن ژىراقلىشالمىدۇق دەپ قورقسا، مەنسەپدارلار قاتتىق نەزەر ئاستىغا ئالالمىدۇق دەپ قورقاتتى.

ئەتىدىن — كەچكىچە خۇددى مۇز ئۆزىسىدا ئولتۇرغاندەك، ياكى جازا مەيدانى يېنىدا تۇرغاندەك خۇدۇك ئاستىدا ياشاتتىم، بۇنىڭ سەۋەبى بىر ئورۇم چاچنىڭ يوقلىقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى!

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر نەچچە ئوقۇغۇچى بىردىنلا ھوجرامغا كىرىپ كېلىپ: «ئەپەندىم، چاچلىرىمىزنى قىرقىتتۇرۇۋېتىدىغان بولدۇق» دېدى، مەن «ئۇنداق قىلماڭلار!» دېسەم، ئۇلار «چاچ بولسا ياخشىمۇ، بولمىسىمۇ؟»، دەپ سورىدى. مەن: «چاچ بولمىسا ياخشى...» دېدىم. ئۇلار: «ئەمىسە نېمىشكە ئۇنداق قىلماڭ-

* چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى خانى.

لاردەيسىز؟» دېدى. مەن: «قىرقىتىپ قويۇپ بالاغا قالغانىنىڭ پايدىسى يوق. قىرقىتماڭلار، بىر ئازسەۋرى قىلىپ تۇرۇڭلار» دېدىم، ئۇلار باشقا گەپ ـ سوز قىلماستىن، دومسۇيۇشۇپ ھوجـ رىدىن چىقىپ كەتتى، كېيىن چاچلىرىنى قىرقىتتۇرۇۋېتىپتۇ.

ئاپلا! ئىش چاتاق بولدى. كىشلەر مېنىڭ ئارقامدىن گەپـ چوچەك كوتەردى. مەن كورمىگەن كىشى بولىۋالدىم. ئۇلار چېچى بار ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە چاچسىز ھالدا دەرسكە كىرىۋەدى. لېكىن شۇنىڭ بىلەن چاچ قىرقىتىش كېسىلى تار قىلىپ كەتتى.

3 ـ كۇنى دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ 6 ئوقۇغۇچىسىمۇ چاچلىرىنى قىرقىتـ تۇرغان ئىكەن، كەچقۇرۇنىلىغى ئۇلارنى مەكتەپتىن قوغىلاپ چىقىرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ 6 ئوقۇغـۇچى ياكى مەكتەپتە تۇـ رالماي، ياكى ئويلىرىگە قايتىشالماي، قايمۇقۇپ قاپتۇ. پەقەت تۇنجى 10 ـ ئوكتەبىر بايرىمىدىن كېيىن، يەنە بىر ئايدىن كوپـ رەك ۋاقىت ئوتكەندە، ئاندىن جازالىنىش خەۋپىدىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ.

ئوزەمچۇ؟ ئوزەممۇ ئوخشاش. مەن جۇمھۇرىيەتنىڭ بىرىنچى ۋەلى قىشتا بېيجىنگە كەلدىم. شۇ چاغدىمۇ بەزىلەر بىر نەچچە قېتىم ھاقارەت قىلدى. كېيىن مېنى ھاقارەتلىگەنلەرنىڭ چاچـ لىرىنى ساقچىلار قىرقىپ تاشلىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن باشقىـ لارنىڭ ھاقارىتىدىن قۇتۇلۇپ كەتتىم، لېكىن سەراغا بېرىپ باقمىدىم...

N ناھايىتى خوشال بولغاندەك قىلدى. لېكىن چىرايى يەنە بىردىنلا غەمكىنلىككە چوكتى:

ـــ ھازىر سىلەر ـ فانتازىيىچىلەر ئەمدى ئاياللار چاچلىرىنى كەستۇرسۇن دەپ غوغا كوتۇرۇپ، بىر مۇنچە كىشىلەرنى بىھۇدە ئازاپ ئاستىدا قالدۇرماقچى بولىۋاتىسىلەر!

ھازىر چاچلىرىنى كەستۇرىۋەتكەن قىزلار چاچ كەستۇرگەنلىك سەۋىۋى بىلەن مەكتەپكە كىرەلمەي، مەكتەپلەردىكىلەر بولسا رويى خەتتىن ئوچۇرىلىپ ژۇرۇۋاتىدۇ!

رىفورما قىلايلى دېسە، قۇرال قېنى؟ بىر ياقتىن ئىشلەپ ئوقۇيمەن دېسە، زاۋود ـ فابرىكا قېنى؟

قىزلار چاچلىرىنى يەنە ئوستۇرىۋېلىپ، ئەرگە تېگىۋاسۇن. ھەممىنى ئۇنۇتقاندىن راھەت ئىش يوق. ئەگەر ئۇلار باراۋەرلىك، ئەركىنلىك دېگەن گەپلەرگە بېرىلىدىكەن، ھاياتىنى ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە دۇچار قىلىدۇ!

ئارتسىباشېۋنىڭ[7] سوزى بىلەن سوراپ باقاي: بۇلارنىڭ ئەۋلادىغا ئالتۇن دەۋرنىڭ پەيدا بولۇشىنى ۋەدە قىلىۋاتىسىلەر، لېكىن، بۇلارنىڭ ئوزىگە بېرىدىغان نىمەڭلەر بار؟

ئىھ. خۇدانىڭ قامچىسى جۇڭگونىڭ دۇمبىسىگە تەگمىگىچە، جۇڭگو يەنە شۇ جۇڭگولىغىدا تۇرۇۋېرىدۇ، ئوزىنىڭ بىر تال موينىمۇ ئوزگەرتىشكە ئۇنىمايدۇ!

ئاغزىڭلاردا زەھەرلىك چىشىڭلار بولمىسا، نىمىشكە پىشانەڭ‍ـ

لەرگە«زەھەرلىك ئىلان» دېگەن قاشقا چاپلىۋېلىپ، قەلەندەر-لەرنىڭ «تۇر، تۇت!» لىرىگە قالسىلەر؟...

N بارغانسېرى قىزىپ كەتتى، لېكىن، مېنىڭ سوزگە ئانچە قۇلاق سالمىغىنىمىنى كورۇپ، دەرھال سوزدىن توختاپ، ئورنىدىن تۇرۇپ شىلەپىسىنى قولىغا ئالدى.

— قايتامسىز؟ — دېدىم.

— ھەئە، يامغۇر ياغىدىغاندەك تۇرۇدۇ.

ئۇنى دەرۋازىغىچە ئۇزۇتۇپ چىقتىم.

— خەيىر! — دېدى ئۇ شىلەپىسىنى كېيىۋېتىپ، — مالال قىلدىم، ئەپۇ قىلىڭ. بەختىمىزگە، ئەتە 10 - ئوكتەبىر بايرىمى ئەمەس. ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىشىمىز مۇمكىن.

1920 - ژىل، ئوكتەبىر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىگى ئادرېسى

بىسرەمجانلىق ①

كۈن ئوزىنىڭ ساغۇش نۇرلىرىنى دەريا بويىدىكى دوڭدىن ئاستىلاپ ژىغىۋالدى. دوڭنىڭ دەريا قىرغىقى تەرەپتە ياغاچ دەرەختىنىڭ قوروۇپ كەتكەن يۇپۇرماقلىرى شىلدىرلىماقتا. دەرەخ تۈۋىدە بىر نەچچە ئالا پاچاق پاشاغىگىلداپ ئۇچماقتا. دىخانلارنىڭ دەريا تەرەپكە قارىتىپ سالغان ئويلىرىنىڭ تۈرخۈنلىرىدىن چىقىۋاتقان تۈتۈنلەرمۇ ئازايدى. ئاياللار، باللار ئوز ئىشىك ئالدىلىرىدىكى سۇپىلارغا سۇسىپىپ، پاكا جوزا ۋە بەلدۇگلەرنى قويۇشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن كەچكى غىزا ۋاختى بولغانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.

قىرىلار — ئەركىشلەر پاكار بەلدۇگدە يوغان بانان يۇپۇرمىغى يەلپۈگۈچلىرىنى يەلپۇپ ئولتۇرۇپ پاراڭداشماقتا. باللار ئۇچقاندەك چىپىشىپ ئويناشماقتا، گايىسلىرى ياغ دەرىخى تۈۋىدە تاش تەمەك ئوينىماقتا. ئاياللار قورۇلۇپ قارىداپ كەتكەن سەي ۋە ساغىرىپ كەتكەن، هورچىقىپ تۇرغان گاكپەننى پاكار جوزىلارغا توشىماقتا. دەريادا قىيىق بىلەن كېتىۋاتقان ئەدىپ بۇلارنى كوروۇپ ئىلھاملاندى ۋە «يوقتۇر غەم ۋە ئەندىشىسى، ئاھ،

مانا ھەقىقىي سەھرا ھاياتى!» دېدى.

لېكىن ئەدىپنىڭ سوزى ئەمىلىيەتكە ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس. چۈنكى ئۇ جيۇجىڭ موماينىڭ سوزلىرىنى ئاڭلىمىغان ئىدى.

دەل شۇ چاغدا موماي جيۇجىڭ غەزەپلىنىپ ئولتۇراتتى.

— يېشىم 79غا كىردى، ياشايدىغان يېشىمنى ياشاپ بولدۇم. ئەمدى بۇ غۇربەتچىلىكلەرنى كوزۇم كورمىسۇن. ئولگۈنۇم ياخشى... غىزا ۋاختى بولسىمۇ لېكىن يەنە قورۇلغان ماشنى يەپ ژۇرۇدۇ! بار — يوقنى يەپلا تۈگۈتىدىغان بولدى! — دەپ سوزلىدى موماي جيۇجىڭ بانان يەلپۈگۈچى بىلەن بەلدۈكىنىڭ پۇتىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ.

ئۇنىڭ چەۋرىسى ليۇجىڭ بىر ئوچۇم ماشىنى كوتۇرۇپ، ئۇدۇلدىن ژۇگۇرۇپ كەلدى. لېكىن بۇ ئەھۋالنى كورۇپ، دەرھال دەريا بويىغا قاراپ ژۇگۇرۇپ كەتتى ۋە ياغلىق دەرەختىنىڭ كەينىگە موكۇپ تۇرۇپ، قوش سىكىلەك ئورۇلگەن كىچىككىنە بېشىنى چىقىرىپ تۇرۇپ ۋاقىرىدى:

— ئولمەيدىغان قېرى!

موماي جيۇجىڭ قېرىپ كەتكەن بولسىمۇ، قۇلىغى ئانچە گاس ئەمەس ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ھېلىقى بالىنىڭ سوزىنى ئاڭلىمىدى ۋە ئوز — ئوزىچە سوزلىدى:

— زامان ژىلدىن — ژىلغا بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ!

بۇكەنتنىڭ باشقىچە بىر ئادىتى بار ئىدى. ئاياللار بالا تۇغ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

سا، كوپۈنچە ئۇ بالىنىڭ ئىغىر-يىنىكلىكىنى جىڭلاپ كۆرۈپ، جىڭدا قانچە چىقسا شۇنچە جىڭ دەپ ئات قوياتتى.

جۇجىڭ* موماي ئۆزىنىڭ 50 ياشقا كىرگەنلىكىنى تەبرىكلىگەندىن كىيىن، بارا-بارا ۋايىسايدىغان بولۇپ قالدى: ياش ۋاختىمدا ھاۋامۇ ھازىرقىدەك ئىسسىمايتتى، ماش-پۇرچاقلارمۇ ھازىرقىدەك قاتمال ئەمەس ئىدى؛ قىسقىسى ھازىر پەلەك باشقىچە بولۇپ قالدى، لىيۇجىڭنىڭ** چوڭ دادىسىدىن ئۈچ جىڭ كىچىك تۇغۇلۇشى، دادىسى چىجىڭدىن*** بىر جىڭ كىچىك تۇغۇلۇشى ئىنكار قىلىپ بولمايدىغان ھەقىقەت.

شۇڭا ئۇ يەنە:

— زامان ژىلدىن-ژىلغا بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ! — دېدى.

— سىز يەنە شۇ گەپتىمۇ؟ — دېدى ئۇنىڭ كېلىنى چىجىڭنىڭ خوتۇنى قولىدا خونچىلاپ كوتۇرۇپ كەلگەن غىزانى جوزىغا دوقىدا قويۇپ، ئاچچىقى بىلەن، — ليۇجىڭ تۇغۇلغاندا ئالتە جىڭ بەش سەر كەلدىغۇ؟ سىزنىڭ جىڭغىڭىزنىڭ تېشى ئىغىر. ئۇنىڭ ئۈستىگە 18 سەرلىك. ئەگەر 16 سەرلىك جىڭ بىلەن جىڭلىساق 7 جىڭدىن كوپ چىقىشى تۇرغان گەپ. مەن تېخى سىزنىڭ 9 جىڭ، دادامنىڭ 8 جىڭ چىققىنىغا ئىشەنمەيمەن،

* جۇجىڭ — 9 جىڭ.

** ليۇجىڭ — 6 جىڭ

*** چىجىڭ — 7 جىڭ

ياكى بولمىسا ئۆز ۋاختىدا 14سەرلىك جىڭ بىلەن جىڭـلىغان بولۇشى مۇمكىن...

ـــزامان ۋىللىدىن ـ ۋىللىغا بەتتەرلىشىپ كەتتى!

كىلىنىدىن جاۋاپ چىقمىدى. ئۇبىردىنلا تاركوچىنىڭ دوخـمۇشىدىن بۇرۇلۇپ كىلىۋاتقان ئىرى چىچىگنى كورگەن ئىدى. شۇڭا سوزنى ئىرىگە بۇرىدى:

ـــ ھەي تىرىك تاپ! ئەمدى كەلدىڭمۇ؟ نەگەباردىڭ! ساڭا قاراپ غىزا يىمەي ئولتۇرغىنىمىزنى كورمىدىڭمۇ؟

چىچىڭ يىزىدا ئوسكەن بولسىمۇ، ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرى خىلى ئۇستۇن ئىدى. ئۇ تا بوۋىسىدىن تارتىپ كەتمەن ساپىغى تۇتۇپ باقمىغان كىشىلەردىن ئىدى. ئۇمۇ ئادەتتىكىچە كىشىلەرنىڭ كىيىملىرىنى ھايدىشىپ، سەھەردە لۇچىڭ يىزىسىدىن كىيمە بىلەن شەھەرگە كىرىپ، كەچقۇرۇنلىرى يەنە لۇچىڭ يىزىسىغا قايتىپ كىلەتتى، شۇڭا ئۇ ئوتە ـ كىتە ئىشـلارنى خىلى جىق بىلەتتى. مەسىلەن: پالانى يەرگە چاقماق چۇشۇپ يالـماۋۇزنى ئىككـى پارچە قىلىپ تاشلاپتۇ، پالانى يەردە تىـخى ياتلىق بولـمىغان بىر قىز ئاجايىپ مەخلۇق تۇغۇپتۇ، دىگەنگە ئوخشاش پاراڭلارنى كوپ بىلەتتى. ئۇ، كەنتتىكى خەلق ئالدىدا خىلى ئاتاقلىق كىـشىلەردىن بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لىكىن دىخانلارنىڭ ئادىتىنى ساقلاپ، كەچكى غىزانى چىراق يىقىلغۇچە يەۋالاتتى. بۈگۈن ئويگە كەچ قايتقاشقا، خوتۇنىنىڭ تىلىغا قالدى.

چىجىك مۇشتىگى پىل چىشىدىن، سەيخانىسى مەستىن ياسال-
غان، 6 چىى ئۇزۇنلۇقتىكى غاكزىسىنى تۇتقان ھالدا، بېشىنى
تووەن سېلىپ، ئاستا ماڭغىنىچە پاكا جوزا ئالدىغا كېلىپ ئول-
تۇردى. لىۇجىگمۇ شۇپەيتتە دادىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇ-
ۋالدى ۋە «دادا» دەپ قىچقىردى. لېكىن چىجىك جاۋاپ
قايتۇرمىدى.

— پەلەك ژىلدىن - ژىلغا بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ! — دەپ
سوزلىدى جۇجىك موماي.

چىجىك ئاستا بېشىنى كوتۇرۇپ، بىر ئۇلۇق كىچىك
تىندى ۋە:

— خان سەلتەنەت تەختىگە چىقىپتۇ. — دېدى.

— ئەمدى ياخشى بوپتۇ. خان ئەمدى ئىلتىپات ۋە ئەپۇ
ئۇمۇمىي قىلىدۇ. — دېدى چىجىگنىڭ خوتۇنى بىر ئاز ھاكتاك
بولۇپ، كېيىن بىردىنلا چۈشەنگەندەك قىلىپ.

چىجىك يەنە بىر ئۇلۇق كىچىك تىنىپ ئالغاندىن كېيىن:

— مېنىڭ چىچىم* يوق. — دېدى.

— خانغا چاچنىڭ نىمە كېرىگى بار؟

— خانغا كېرىگى بار.

— سەن نەدىن بىلىسەن؟ — دەرھال سورىدى، چىجىگنىڭ
خوتۇنى بىر ئاز خاۋاتىرلىنىپ.

* بۇيەردىكى چاچ ئورۇلگەن ئۇزۇن چاچقا قارىتىلغان. - ت.

— شەنشىن مەيخانىسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى شۇنداق دەيدۇ.

چىچەكنىڭ خوتۇنى ئىشىنىڭ بىر ئاز چاتاغىراق بولۇدىغانلىقىنى پايقىدى. چۈنكى شەنشىن مەيخانىسى يېڭى گەپ-سۆز چاپسان ئاڭلىنىدىغان بىر جاي ئىدى. شۇڭا ئۆكوزى چىچەكنىڭ چاچلىرى چۈشۈرۈلگەن بېشىغا چۈشۈش بىلەن، ئۆزىنى باسالماستىن ئېرىدىگە كايىدى، ھەسرەت قىلدى، تاپا قىلدى. كېيىن بىردىنلا ئۈمىتسىزلىنىپ، بىر قاچىغا ئاشنى ئۇسۇپ، ئۇنى چىچەكنىڭ ئالدىغا دوققىدا قويۇپ:

— غىزا يېگىنىيە! گوشۇيۇپ ئولتۇرغان بىلەن، ئۆز-ئۆزىدىن چاچ چىقىپ قالمايدۇ. — دېدى.

كۈن ئۆزىنىڭ ئاخىرقى نۇرىنى ژىغىپ كەتتى. سۇيۈزىدە سالقىن پەيدا بولۇشقا باشلىدى. دوگدە قاچا-قومۇش ئاۋازى. ھەممە ئادەمنىڭ يەلكىسىدە تەر.

چىچەكنىڭ خوتۇنى ئۈچ چىنە غىزانى يەپ بولغاندىن كېيىن، بىردىنلا بېشىنى كوتەردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ژۈرىگى دۈپۈلدەپ سوقۇشقا باشلىدى. چۈنكى ئۇيالغۇز ياغاچلىق كوۋرۈكتىن ئوتۇپ كېلىۋاتقان پاكىنەك، دوغىلاق، ئۈستىگە ھاۋارەڭ ئۇزۇن چاپان كېيگەن جاۋچىيە باينى يۇپۇرماق ئارىسىدىن كورۇپ قالغان ئىدى.

جاۋچىيە خوشنا كەنتتىكى ماۋيۈەن نامىلىق مەيخانىنىڭ خو-

جاينى ئىدى. ئۇنىڭ مۇشۇ 30 چاقىرىم كېلىدىغان جايدا داڭ-
قى بار ئىدى، شۇنىڭدەك ئۇ موللا ئىدى. ئىلمى بولغاچقا،
ئۇنىڭدا بىر ئازپىشقەدەملەرچە دىماقمۇ بار ئىدى. ئۇ ئۆز قول-
لىدا ساقلاپ كەلگەن، جىلد شىكىستەن② شەرىھلىگەن ئون نەچچە
جىلىت «ئۈچ خانلىق قىسسىسى»نى ھېمىشە قولىدىن چۈشۈرمەي
ھىجىلەپ ئوقۇيتتى. ئۇ «بەش يولۋاس پالۋان» نىڭ ئىسىم -
فامىلىسىلىرىنىلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ لەقەملىرىنىمۇ، مەسى-
لەن، خۇاڭجۇڭنىڭ لەقىمى خەنشىن، ماچاۋنىڭ لەقىمى مۆڭ-
چى ئىكەنلىكىنىمۇ ئېيتىپ بېرەلەيتتى. ئىنقىلاپتىن كېيىن، ئۇ
ئورۇمە چېچىنى خۇددى داۋ دىنىدىكى سوپىلاردەك، چوققىسىغا
تۇگۈپ ئالغان ئىدى. ئۇ پات - پات: ئەگەر جاۋزىلۇڭ ھايات
بولغان بولسا، جاھان بۇنداق پاراكەندىلىشىپ كەتمەيتتى،
دەپ ھەسرەت قىلىپ قوياتتى.

چىجىڭنىڭ خوتۇنىنىڭ كوزى ئوتكۇر ئىدى. ئۇ بىر قاراش-
تىلا بۈگۈن جاۋچىيەنىڭ داۋ سوپىلىرىدەك ئەمەس، چاچلىرىنى
ساڭگىلىتىپ ئالغانلىقىنى كوردى. شۇڭا، مۇشۇنىڭغا قارىغاندا،
خان سەلتەنەت تەختىگە چىققان ئوخشايدۇ، ئۇنىڭغا چاچ كې-
رەك، ئەمدى چىجىڭغا خەۋپ كېلىدىغان بولدى، دەپ ئويلى-
دى. چۈنكى جاۋچىيە بۇ ھاۋارەڭ ئۇزۇن چاپىنىنى ئاسانلىق-
چە كېيىمەيتتى. 3 ژىلدىن بۇيان ئاران ئىككى قېتىم كېيگەن
ئىدى: بىرقېتىم ئۇنىڭ بىلەن ئاداۋەتلىشىپ قالغان ئاسى چوقۇر

كېسەل بولۇپ قالغاندا، يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭ مەيخانىسىنى بۇزۇپ تاشلىغان لۇدايە ئۆلگەن چاغدا. مانا ئەمدى ئۇچىنچى قېتىم كېيىشى. بۇنىڭغا قارىغاندا ئۇنىڭغا بىر خوشاللىق كەلگەن، رەقىپلىرىگە بولسا بالا ـ قازا كەلگەن بولسا كېرەك.

چىجىگىنىڭ خوتۇنىنىڭ ئېسىدە تۇرۇپتۇ. بۇنىدىن ئىككى ژىل بۇرۇن چىجىك مەي ئىچىپ مەس بولۇپ قېلىپ، جاۋچىيەنى «ئىپلاس» دەپ تىللاپ قويغان ئىدى. شۇڭا ھازىر چىجىگىغا بىرەر خەۋپ كېلىشىنى ئويلاپ ئەندىشىگە چۈشتى ۋە شۇنىڭ ئۇچۇن ژۈرىگى دۇپۇلدەپ سوقۇشقا باشلىدى.

جاۋچىيە كېلىۋاتقاندا، غىزايەپ ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، چوكىلىرى بىلەن تائاملىرىنى كورسۇتۇپ:

ــــ جاۋچىيە، غىزاغا كېلىڭ. ــــ دەپ تەكلىپ قىلىشتى.

جاۋچىيە بېشىنى لىڭشىتىپ: «رەخمەت، رەخمەت» دېگىنىچە، بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ، چىجىگلارنىڭ جوزىسى يېنىغا يېتىپ كەلدى. چىجىگلار دەرھال ئۇنى غىزاغا تەكلىپ قىلدى. جاۋچىيە ئاغزىدا «رەخمەت» دېسىمۇ، لېكىن كوزىنىڭ قۇيرۇغى بىلەن جوزىدىكى تائاملارغا بىر قۇركوز سېلىپ چىقتى.

ــــ غىزايىگلار مەزىغۇ... يېگى گەپ ـ سوزنى ئاڭلىدىڭلىمۇ؟ ــــ جاۋچىيە چىجىگىنىڭ كەينىدە، چىجىگىنىڭ خوتۇنىنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرۇپ سورىدى.

ــــ خان سەلتەنەت تەختىگە چىقىپتۇ. ــــ دېدى چىجىك.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چىچەكنىڭ خوتۇنى جاۋچىيەنىڭ چىرايىغا قاراپ، خوشامەت-
كويلۇق بىلەن كۈلدى ۋە:
— خان سەلتەنەت تەختىگە چىقىپتۇ. ئىلتىپاتىنى ۋە ئەپۇ
ئۇمۇمنى قاچان قىلار؟ — دېدى.
— ئەپۇ ئۇمۇمى؟ ئەپۇ ئۇمۇمنى قاچانلا بولمىسۇن قىلىدۇ. —
جاۋچىيە تەرىنى بىردىنلا تۈردى، — ئەمما، چىچەكنىڭ چېچى
قېنى؟ چاچ؟ گەپ ئەنە شۇنىڭدا. ئۇزۇن چاچلىقلار* ۋاقتىدا
ئورۇمە چاچ قويغانلارنىڭ كاللىسى كېتەتتى، كاللىنى ساقلاپ
قالغۇچىلار ئورۇمە چاچ قويمايتتى.

چىچەك ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى ئوقۇمىغان كىشىلەر ئىدى. بۇ
كونا - تارىخىي گەپلەرنىڭ تېگىگە چۈشەنمىسىمۇ، لېكىن ئوقۇغان
جاۋچىيەنىڭ بۇ سۆزىدىن ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى پەملىدى ۋە
خۇددى ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىغان كىشى-
دەك، قۇلىقى ۋىڭىلداپ كەتتى-دە، لام-جىم دەپ ئېغىز
ئاچالماي تۇرۇپ قالدى.

— زامان زىلدىن-زىلغا بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. — ۋاي-
ساپ ئولتۇرغان جيۇجىڭ موماي پەيتىنى قولدىن بەرمەي، جاۋ-
چىيەگە سۆزلىدى، — ھازىرقى ئۇزۇن چاچلىقلار كىشىلەرنىڭ
ئورۇمە چاچلىرىنى قىرقىپلا زورلىدىكەن. ئادەملەر ياكى داۋسو-
پىلىرىغا ياكى بۇددا شەيىخلىرىگە ئوخشىمايدىغان بولۇپ قالدى.

* تەيپىڭ قوزغىلىڭىنىڭ قاتناشچىلىرى. — ت.

بۇرۇنقى ئۇزۇن چاچلىقلار شۇنداق قىلغانمىدى؟ 79 ياشقا كىردىم. كورۇدىغان ئومرۇمنى كورۇپ بولدۇم. بۇرۇنقى ئۇزۇن چاچلىقلار باشلىرىنى تاپىنىغىچە توپ ــ توپ قىزىل تاۋار بىلەن ئوراپ ئالاتتى. بەگلەر بولسا دۇردۇن بىلەن ئوراپ ئالاتتى. تاۋار، دۇردۇن...ئومرۇمنى سۇرۇپ بولدۇم، 79 غا كىردىم.

ــــقانداقمۇ قىلارمەن؟ بۇ ئويدىكى چوڭ ــ كىچىك ھەممىنى چىچىڭ باقاتتى......ــــچىچىگىنىڭ خوتۇنى ئورنىدىن تۇرۇپ سوزلىدى.

ــــ ئۇنىڭغا نىمە ئامال بولسۇن! ــــ دىدى جاۋچىيە بىشىنى چايقاپ، ــــچاچ قويىمغانلارغا قانداق جازا كىلىدىغانلىغى كىتاپتا ماددىمۇ ــ ماددا قىلىپ ئوچۇق يىزىلغان. مەيلى ئۇنىڭ ئويدە قانداق ئادەم بولسا بولسۇن، ئۇنىڭغا قارىمايدۇ.

چىچىگىنىڭ خوتۇنى «كىتاپتا يىزىلغان» دىگەن سوزنى ئاڭلاپ، تامام ئۇمىتسىزلەندى، تىرىكتى ۋە بىردىنلا چىچىگىغا تاپا ــ تەنە قىلىشقا باشلىدى. ئۇ چوكىنى چىچىگىنىڭ بۇرنىغا تەگلەپ:

ــــ ھەي ئوزىگە ــ ئوزى بالا تاپىدىغان تىرىك تاپ! ئىسيان ۋاختىدا «كىمە ھايدىما، شەھەرگە بارما» دىسەم، جاھىللىق قىلىپ شەھەرگە كىردىڭ. خەخ چاچلىرىڭنى قىرقىپ تاشلىدى. مانا ئەمدى ياكى داۋ سوپىسى ياكى بۇددا شەيىخىگە ئوخشىماي، ئوزەڭگە ــــ ئوزەڭ بالا تاپتىڭ. سىنىڭ كاساپىتىڭگە بىزمۇ كەتسەك قانداق قىلىسەن؟ ھەي تىرىك تاپ!...ــــ دىدى.

كەنتتكلەر جاۋچىيەنىڭ كەلگەنلىگىنى كۆرۈپ، كەچكى غىزالىرىنى دەرھال يەپ بولۇپ، چىچىكلارنىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى جوزائەتراپىغا توپلاشقان ئىدى. ئۆزىنىڭ كەنتتە نامى بار تۇرۇپ، خەلق ئالدىدا خوتۇنىدىن تىل ئىشىتكەن چىچىك خىجىل بولۇپ، بېشىنى ئاستا كۆتەردى:

— ھازىرقى گەپنى قىل. ئۇ چاغدا سەن...

— ھۇ تىرىك تاپ!...

ئەتراپتا قاراپ تۇرغانلار ئىچىدە، دادىسىدىن قۇرساقتا قالغان ئىككى ياشلىق بالىسىنى قۇچاغلاپ، چىچىكنىڭ خوتۇنىنىڭ يېنىدا تۇرغان بايى ئاچا ئاق كۆكۈل بىر ئايال ئىدى، ئۇ بۇ ئەھۋاللارغا چىداپ تۇرالماي نەسىھەت قىلىپ، ئاجرىتىشقا كىرىشتى:

— سىڭلىم، بولدى ئەمدى. ئادەم ئەۋلىيا ئەمەس، تېخى بولمىغان ھادىسىنى كىم ئالدىدىن بىلىپتۇ؟ شۇ چاغدا سىزمۇ چاچ قويمىغان كىشىگە ھېچقانداق چاتاق يەتمەس دەپ ژۆرەتتىڭىزغۇ؟ ھازىر تېخى يامۇلدىكى ئامبالدىن يارلىق چىققىنى يوق......

بۇسۆزنى ئاڭلاپ بولغىچە، چىچىكنىڭ خوتۇنىنىڭ ئىككى قۇلۇغى قىزىرىپ كەتتى. ئۇ چوكىسىنى ئېبرى تەرەپتىن ئېلىپ، بايى ئاچىغا تەگلىدى ۋە:

— ياللا، بايى ئاچا، بۇ قانداق گەپ؟ مەن ئۆزەمنى ئا-

www.uyghurkitap.com

دەم دەپ ژۈرۈيمەن، مەندىمۇ شۇنداق ئەپسانە گەپلەر چىقار-مۇ؟ ئۇچاغدا مەن 3 كۈن ژىغلىدىم. بۇنى ھەممە ئادەم كۆرگەن. ھەتتا شۇچاغدا مانا بۇ ليۇجېڭمۇ ژىغلىغان...— دېدى.

ليۇجېڭ بىرچىنە غىزانى يەپ بولۇپ، يەنە يەيمەن دەپ قۇرۇق چىنىنى ئۇزۇتۇپ تۇراتتى.

— پۇتلاشما. ياش تۇل قالغۇر!— دېدى ۋە چوكا بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىگە بىرنى نوقۇدى كەيپى بۇزۇلۇپ تۇرغان ئانىسى.

ليۇجېڭنىڭ قولىدىكى قۇرۇق چىنە «پاق» قىلىپ يەرگە چۈشۈپ، بىرخىشقا تېگىپ چېقىلدى. چېجېڭ ئورنىدىن «تاق-قىدا» سەكرەپ قوپۇپ، سۇنۇق چىنىنى قولىغا ئېلىپ، سۇنۇ-غىنى كىرىشتۇرۇپ كوردى ۋە «ئاناڭنى!» دەپ، ليۇجېڭنى بىركاچات ئۇردى. ليۇجېڭ يەرگە يېتىۋېلىپ ژىغلىدى. جۇ-جېڭ موماي ئۇنى يېتىلىگىنىچە «زامان ژىلدىن-ژىلغا بەتتەر-لىشىپ كېتىۋاتىدۇ» دەپ، ئېلىپ كەتتى.

بايى ئاچىمۇ ئاچچىغلىنىپ:

— چېجېڭنىڭ خوتۇنى، پېتىنىڭ ئاچچىغىدا چاپاننى ئوتقا سالغىلى بولمايدۇ!...— دەپ ۋاقىرىدى.

جاۋچېيە ئەسلىدە چەتتە كۆلۈپ قاراپ تۇرغان ئىدى. ئەمما بايى ئاچىنىڭ «ھازىر تېخى يامۇلدىكى ئامبالدىن يارلىق چىققىنى يوق» دېگەن سوزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىر ئاز تېرىكتى.

ـــ پېتىنىڭ ئاچچىغىدا چاپانىنى ئوتقا سالغاندىن نىمە پايدا چىقىدۇ. ـــ دېدى ئۇ جوزا يېنىدىن نېرىراق يوتكۇلۇپ. ـــ خان-نىڭ ئەسكەرلىرى يېتىپ كېلىدىغان ۋاخىت ئاز قالدى. بىلىپ قوي، بۇنوۋەت تەختكە قوماندان جاڭ[3] چىقىدۇ. قوماندان جاڭ بولسا خېيىلىك جاڭ يىدىنىڭ ئەۋلادى. ئۇ ئون مىڭلى-غان ئادەمگە تېتىيدىغان باتۇر. ئۇنىڭغا كىم تەڭ كېلەلىسۇن! ـــ ئۇ ئىككى قولىدا نەيزە تۇتقان كىشىدەك، بايى ئاچىغا ئاۋۇردى، ـــ سەن تەڭ كېلەلمەسەن!

بالىسىنى قۇچاغلاپ، ئاچچىغى كەلگەنلىگىدىن تىترەپ تۇر-غان بايى ئاچا بىردىنىلا جاۋچىيەنىڭ تەرگە چومۇلغان، كوز-لىرى ئالايغان ھالدا ئاۋۇرۇپ كېلىۋاتقىنىنى كورۇپ، ناھايىتى قورقتى. گەپ - سوز قىلىشقىمۇ جۇرئەت قىلالماي، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا ماڭدى. جاۋچىيەمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى. قاراپ تۇرغان كىشىلەر، بايى ئاچا ئارىلاشمىسىمۇ بوپتىكەن، دەپ ئۇ-نىڭغا تاپا قىلدى ۋە بايى ئاچا بىلەن جاۋچىيەگە يول بوشۇتۇپ بەردى. شۇچاغدا چاچلىرىنى قىرقىتىۋرۇۋېتىپ، كېيىن يەنە يىگى-دىن قويۇۋالغان بىر نەچچە كىشى جاۋچىيەنىڭ كوزى چۈشۈش-تىن قورقۇپ، كىشىلەرنىڭ ئارقىسىغا ئوتىۋالدى. جاۋچىيەمۇ خەيىر - پەتەسىنى تاشلاپ، كىشىلەرنى ئارىلاپ ئوتۇپ، ياغلىق دەرەخنىڭ ئارقىسىغا ئوتكەندە: «سەن تەڭ كېلەلمەسەن!» دېدى - دە، يالغۇز ئاياق كوۋرۇكتىن ئوتۇپ، ئوزاپ كەتتى.

كەنتتكلەر بىسەرەمجان بولۇپ، ئويلاپ قېلشتى. ئوزلرنڭ جاڭيدىگە تەڭ كېلەلمەسلگنى پەملشىپ، چچبكنڭمۇ جىب- نىدن ئايرلشغا جەزىم قلشتى. ئۇلار، چچبك خانىنڭ قانۇنغا خلاپ كەلدى، دېيشىپ، ئۇ ئادەتتە كشلەرگە شە- ھەردىكى يېڭى گەپلەرنى پاراڭ قلسپ بەرگەن چاغلرىدا ئۇ- زۇن غاڭزبسنى چىشلۋېلىپ، تولىمۇ ھاكاۋۇرلشىپ كەتمەس- لىكى كېرەك ئىدى، دېگەن پكرلەرگە كېلسپ، ئۇنڭ قانۇنغا خلاپلق قلغانلغغا بىرئاز خوشال بولغاندەك بولۇشتى ۋە بۇ ھەقتە بىر ئاز گەپ - سوز قلۋېلشنى ئارزۇ قلشتى. لېكىن قلغۇدەك گەپ - سوز يوقلغنى پايقاپ قېلشتى. پاشلار ۋىڭىلدىشىپ، يالاڭ بىلەك ۋە يەلكىلەرگە ئۇسۇپ، ياغلىق دەرەخ ئاستدا بازار پەيدا قلشقا باشلىدى. شۇنڭ بىلەن كشلەرمۇ ئويلرىگە قايتشىپ، ئىشكلىرىنى تاقاپ يېتشتى. چچبكنڭ خوتۇنمۇ بىر ئاز چالۋاقاپ، چنە - قاچا، جوزا - بەلدۇگلەرنى ژىغشتۇرۇپ بولۇپ، ئىشكنى يېپسپ ياتتى.

چچبك سۇنۇق چنىنى ئېلىپ ئويگە قايتسپ كىردىپ، بوسۇ- غىدا ئولتۇرۇپ تاماكۇ تۇتاشتۇردى. ئەمما غەم - ئەندىشە بېسسپ ئالغاشقا، تاماكۇنى شوراشنى ئۇنۇتتى. پىل چىشى مۇشتىگى بار ئۇزۇن غاڭزبسنڭ مس سەپخانسىدىكى ئوت ئاستلاپ قاراي- دى. ئۇئشنڭ خېللا چاتاق - خەۋپلىك ئىكەنلىگىنى ھىس قلسپ، بىرەر چارە، ئامال ئويلاپ باقتى. لېكىن پكرى ھېچ-

نەرسىگە ژۇرمىدى. ئۇنى «چاچ قىنى، چاچ؟... باتۇر... زامان ژىلدىن-ژىلغا بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ... خان سەلتەنىتى تەختىگە چىقىپتۇ... سۇنغان چىنىنى شەھەرگە ئاپىرىپ قادىتىش كېرەك... ئۇنىڭغا كىم تەڭ كېلەلىسۇن؟... كىتاپتا بىر-بىرلەپ يېزىغلىق... ئاناڭنى......» دېگەن چىگىش پىكىرلەر ئۇرۇۋالدى.

ئەتىسى سەھەردە چىجىڭ يەنە ئادەتتىكىدەك لۇجىڭ يېزىسىدىن كېمە بىلەن شەھەرگە كىرىپ، كەچقۇرۇندا لۇجىڭ يېزىسىغا قايتىپ كەلدى ۋە ئۇزۇن غاڭزىسى بىلەن بىر چىنىنى كوتەرگەن هالدا كەنتكە قايتىپ كەلدى.

— مانا بۇ چىنىنى شەھەردە قاداتتىم. — دېدى ئۇ كەچكى غىزا ۋاقتىدا جيۇجىڭ موماينغا، — سۇنۇق ۋە دەزلىرى چوڭ بولغاچقا 16 قاداق كەتتى. بىر قاداققا 3 داچەندىن، جەمئى 48 داچەن كەتتى.

— زامان ژىلدىن-ژىلغا بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. — دېدى جيۇجىڭ موماي خاپاهالدا، — كورۇدىغان ئومرۇمنى كورۇپ بولدۇم. بىر قاداق 3 داچەن. ئىلگىركى قاداق مۇشۇنداقمىدى؟ ئىلگىركى قاداق... 79 ياشقا كىرىپتىمەن...

كېيىنكى چاغلاردا چىجىڭ ئادەتتىكىدەك هەر كۈنى شەهەرگە كىرىپ-چىقىپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئائىلىسى بىر ئاز غېرىپلىشىپ قالدى، كەنتلىكلەرنىڭ تولىسى ئۇزىنى قاچۇرىدىغان، ئۇنىڭ شەھەردىن ئاڭلاپ كەلگەن يېڭى پاراڭلىرىنى

ئاڭلاشقا كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. چىچىگىنىڭ خوتۇنىنىڭ پەيلىمۇ بۇزۇق. ئۇنىڭ ئاغزىدىن «تىرىك تاپ» دېگەن سۆز چۈشمەيدۇ.

ئون نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. بىر كۈنى چىچەك شەھەر- دىن قايتىپ كەلگەندە، خوتۇنى ناھايىتى خۇشال بولۇپ سو- رىدى:

—شەھەردە يېڭى گەپ-سۆز ئاڭلىمىدىڭمۇ؟

—ياق، ئاڭلىمىدىم.

—خان تەختكە چىقىپتۇمۇ؟

—ئۇنداق گەپ-سۆز يوق.

—شەنخىن مەيخانىسىدىمۇ ئۇنداق گەپ يوقمۇ؟

—يوق.

—خان تەختكە چىقالمايدىغان بولسا كېرەك. بۈگۈن جاۋ- چىيەنىڭ دۇكىنى ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ قارىسام، ئۇ مۈك- چۈيۈپ ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇۋاتىدۇ. چېچىنى يەنە چوققىسىغا تۈگۈۋېتىپتۇ. ئۇزۇن چاپىنىنىمۇ كىيمەپتۇ...

—......

—قانداق، ئەمدى تەختكە چىقالمىسا كېرەك؟

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن.

ھازىر كەنتتىكىلەرمۇ، خوتۇنىمۇ چىچەكنى خېلىلا ھۆرمەت

قىلىدىغان، ئۇنىڭغا خىيالى ئاتىپات قىلىدىغان بولۇپ قالدى. يازكۈنلىرى ئۇلار يەنە ئەۋۋەلقىدەكلا ئىشىك ئالدىدىكى دۆڭدە غىزا يەيدىغان بولدى. چىچەكنى كۆرسە خوشاللىق بىلەن غىزاغا تەكلىپ قىلىدىغان بولدى. جيۇجىنىڭ مومايي 80 ياشقا كىرگەنلىكىنىمۇ خاتىرلىۋالدى. ئۇ يەنە ئەۋۋەلقىدەكلا ھەسرەت چېكىدۇ، لېكىن تېنى ساغلام. لىيۇجېنىڭ سىڭىللىگى ئۇزۇن ئورۇمە بولۇپ قالدى. ئۇ پۇتىنى يېقىندا بوغۇشقا باشلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئانىسىغا ياردەملىشىپ، 18[4] يېرىدىن قادالغان چىنىنى كۆتۈرۈپ، دوڭدە ئىغاڭلاپ ماڭالايدۇ.

1920-يىل، ئۆكتەبىر.

ژۇرتۇم ①

قاتتىق سوغۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەن ئايرىلغىلى 20 ژىلدىن ئارتۇق بولغان ژۇرتۇمغا قايتىپ كېلىۋاتىمەن. ماگا يەنە 2000 لى* دىن ئوشۇغراق يول مېگىشقا توغرى كېلەتتى. قاتتىق قىش ۋاختى، يېزىغا يېقىنلاشقانسىرى هاۋا تېخىمۇ تۇمانلاشماقتا، كېمە بولمىسگە كىرىۋاتقان سوغۇق شامال مۇگلۇق گۇكۇرىمەكتە. بامبۇكتىن** ياسالغان لەمپىنىڭ يۇچۇقلىرىدىن ساغۇش سۇرئاسمان ۋە قىرغاق بويلاپ ئۇ يەر - بۇيەرگە جايلاشقان، لېكىن هېچقانداق هايات بەلگىسى يوق چول يېزىلار كورۇنۇپ تۇراتتى. ئويلەرگە قاراپ مېنىڭ كوگلۇم تەشۋىشلىنىشكە باشلىدى.

هەي! بۇ مېنىڭ 20 ژىلدىن بېرى ئېسىمدە ساقلاپ كەلگەن يېزام ئەمەسمۇ؟ مېنىڭ ئېسىمدە ساقلاپ كەلگەن يېزام بۇنىگغا تامام ئوخشىمايتتى. ئۇ ماگا خېلى ياخشىراق كورۇنەتتى. لېكىن مەن ژىراق يەرلەردە ژۇرۇپ، ئۇنىڭ گۇزەللىگىنى ئەسلىگى

* لى - يېرىم كىلومېترگە يېقىن

** بامبۇك - خىتاي قومۇشى

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

رۇڭتۇ

سى تۇچياۋ سىزغان

نىمدە ياكى ئۇنىڭ چىرايلىق جايلىرىنى ئېيتىپ بېرىشكە ئۇرۇنغىنىمدا خاتىرەمدە ھېچنەرسە قالمىغاندەك بولاتتى. ئۇ توغرۇلۇق ئېيتىشقا ھېچقانداق سۆزمۇ تاپالمايتتىم.

ئېنىقىنى ئېيتسام، مېنىڭ يېزام ئاۋالقىدەكلا بولۇپ، گەرچە ھېچقانداق ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن مەن ئويلىغاندەك كۆڭۈلسىزمۇ ئەمەس ئىدى. بۇ پەقەت مېنىڭ ئۆز كەيپىمىنىڭلا ئۆزگۈرۈشى ئىدى. چۈنكى، مېنىڭ ئۈچۈن بۇ قېتىمقى يېزىغا قايتىش ھېچقانداق كۆڭۈللۈك سەپەر ئەمەس ئىدى.

مەن بۇ قېتىم يېزامغا پەقەت مەڭگۈ خوشلاشقىلىلا كېلىۋاتاتتىم. بىز ئاتا-بوۋىلىرىمىز بىلەن ئۇزاق ژىللاردىن بېرى بىرلىكتە ياشاپ كەلگەن كونا ئۆي جايلىرىمىزنى يات ئادەملەرگە سېتىۋەتكەن ئىدۇق. ئۆينى تاپشۇرۇپ بېرىش ۋاقتى مۇشۇ ژىل بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەمدى بىزگە يانۋار ئېيىغىچە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كونا ئۆي-جايلىرىمىز ۋە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ژۇرتىمىز بىلەن مەڭگۈ خوشلىشىشقا ۋە ئائىلەممۇ مەن خىزمەت قىلىۋاتقان ژىراق يات يەرلەرگە كۆچۈپ كېتىشكە توغرى كېلەتتى.

ئىككىنچى كۈنى سەھەردە مەن تۇغۇلغان ئۆيۈمنىڭ ئالدىغا كەلدىم. چېدىرلەرنىڭ ئۈستىدە كېسىلگەن كۆك تالنىڭ قۇرۇق شاخلىرى شامالدا سىلكىنمەكتە، ئۆي ئۆزىنىڭ بارلىق بىسەرەمجانلىقى بىلەن گوياكى خوجايىنلارنى ئالماشتۇرۇش مەزگىلى

يەتتى دېگەندەك قىلىپ تۇراتتى. بىز بىلەن بىللە تۇرۇدىغان بىر نەچچە ئۆيلۈك تۇققانلار، ئالللىقاچان كوچۇپ كەتكەن. شۇڭلاشقىمۇ بۇ يەردە ئاجايىپ جىمجىتلىق ھوكۇم سۇرەتتى.

ئانام بىلەن سەككىز ياشلىق ئۇكام خۇڭئەر مېنىڭ كېلىشىمنى بالدۇرلا كۇتۇپ تۇرۇشقان ئىكەن. خۇڭئەر مېنى كورۇپ ئۇچقاندەك ئالدىمغا چىقتى. ئانام مېنىڭ كەلگىنىمگە ناھايىتى خوشال بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يۈزىدىن يەنە چوڭقۇر قايغۇ-ھەسرەت بەلگىلىرى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ مېنى ئولتۇرغۇزدى ۋە ھاردۇق چىقىرىشىمۇ قويۇپ بەردى. لېكىن كوچۇش توغرۇلۇق ھېچقانداق سوز ئېچىشقا پېتىنالمىدىم. خۇڭئەرنىڭ مېنى بىرىنچى قېتىم كورۇشى ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ، ئۇ، ئۇدۇلۇمدا مەندىن ژىراق تۇرۇپ دىققەت بىلەن تىكىلىپ قاراپ قوياتتى.

بىز ئاخىرى كوچۇش ھەققىدە سوزلىشىشكە باشلىدۇق. مەن سىرتتىن بىر ئوي ئىجارىگە ئالغانلىغىمنى ۋە يەنە بىر قانچە جابدۇقلارنى ئېلىپ قويغانلىغىمنى سوزلەپ بەردىم-دە، بۇ يەردىكى ئېغىر جابدۇقلارنىڭ ھەممىسىنى سېتىۋېتىپ ئۇ يەردىن يېڭى جابدۇقلارنى ئېلىشقا توغرى كېلىدىغانلىغىنى ئېيتىۋىدىم، ئانامىمۇ ماقۇللىدى ۋە ئوزىنىڭ بەزى بىر ئېلىپ ژۇرۇشكە ئەپسىز بولغان ئېغىر جابدۇقلىرىنى ساتقانلىغىنى، لېكىن ئاقچىسىنى شۇ كەمگىچە ژىغىۋالالمىغانلىغىنى ئېيتتى.

—سەن بىر ئىككى كۇن دەم ئال.— دېدى ئانام،— ئۇرۇق-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىدىئى ئادرېسى

توقۇقانلارنى يوقلا، ئاندىن يولغا چىقارمىز.

— خوپ. — دەپ جاۋاپ بەردىم.

— راستىلا تېخى رۇكتۇ بار، ئۇ ھەر كەلگىنىدە سېنى سورايدۇ. سېنىڭ بىلەن كورۇشۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. مەن ئۇنىڭغا سېنىڭ يات يېقىنىدا كېلىدىغانلىقىڭنى ئېيتىپ خەۋەر قىلغان ئىدىم. بەلكى يېقىن ئارىدا كېلىپمۇ قالار. — دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان زامانىلا مېنىڭ كوز ئالدىمدا «ۋال» قىلىپ ئاجايىپ بىر كورۇنۇش پەيدا بولدى: كوپ - كوك ئاسماندا ئالتۇن تاۋاقتەك تولۇن ئاي، قۇملۇق دېڭىز قىرغىقىنى بويلاپ مەرۋايىت تاشلاردەك ژىراقلارغا سوزۇلغان تاۋۇزلۇقلارنىڭ مەنزىرىسى كورىنەتتى. ئوتتۇرىسىدا بويىنىغا كۇمۇچ مونچاق ئاسقان 11 ـ 12 ياشلاردىكى بىر بالا قولىدا پولاتتىن ياسالغان ئارا تۇتقان. ئۇ بار كۇچى بىلەن سېسىق كوزەننى سانجىماقتا. سېسىق كوزەن شۇڭغۇپ بېرىپ بالىنىڭ چاتىرىقىدىن ئوتۇپ قاچماقتا.

بۇ بالا، ئەنە شۇ رۇكتۇ ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان چاغدا ئۇ، تېخى 11 ياشلاردا بولۇدىغان، بىزنىڭ ئايرىلىپ كەتكىنىمىزگە ھازىر 30 ژىل بولدى. ئۇ ۋاختىلاردا مېنىڭ داداممۇ ھايات، ئوي ئەھۋالىمىزمۇ ئوبدان بولۇپ، مېنىڭ تازا بايۋەچچىلەردەك ئوسۇۋاتقان چاغلىرىم ئىدى. شۇ ژىلى بىزنىڭ ئائىلىمىز ئاتا - بوۋىلىرىمىز روھىغا ئاتاپ چوك نەزىر - چىراق

بېرىدىشكە تېگىشلىك ئىدى. مۇنداق ۋەقەلەر ھەر بىر ئائىلىدە 30 ژىلدا بىر قېتىم ئايلىنىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ مۇراسىم ناھايىتى تەنتەنىلىك بىلەن ئۆتكۈزۈلەتتى. يانۋار ئېيىدا ھەرخىل ئەڭ ياخشى تاماقلارنى ئەڭ ياخشى قاچىلارغا سېلىپ، ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ سۈرىتى ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ نەزىر قىلىشاتتى. ئىبادەت قىلغۇچىلار شۇنچە كوپ ژىغىلاتتىكى، ھەتتا ئۇلارنىڭ قاچا ـ قۇچىلارنى ئوغۇرلاپ كېتىشىدىن ساقلىنىشقا توغرى كېلەتتى. بىزدە پەقەت بىرلا مەزگىللىك مەدىكار * بار ئىدى. ئۇ، ھەممە ئىشقا يېتىشەلمەيدىغان بولغانلىقتىن، دادام نەزىردە قاچىلارنى ساقلاش ئۈچۈن ئوغلى رۇڭتۇنى ئېلىپ كېلىشكە رۇخسەت قىلدى. مەن ناھايىتى خوشال بولدۇم، چۈنكى، رۇڭتۇنى مەن خېلىدىن بېرى ئاڭلاپ ژۈرەتتىم ۋە ئىككىمىزنىڭ بىر دىمەتلىك ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەتتىم. ئۇ، كەبىسە ژىلى تۇغۇلغان. ئۇنىڭ تەقدىرىنى كوزلەپ كىتاپ ئاچقاندا ئۇنىڭ ژۇلتۇزىدا بەش تەبىئي ھادىسىدىن پەقەت تۇپراقلا يېتىشمەيتتى ②. شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا ئاتىسى رۇڭتۇ دەپ ئات قويـ

* بىزدە مەدىكار ئۈچ تۈرلۈك بولۇدۇ: پۈتۈن ژىل بويى باشقىلارغا ئىشلەپ بېرىدىغانلار، بۇلار تۇراقلىق مەدىكار دېيىلىدۇ، ئايلىق ئىشلەپ بېرىدىغانلار ئايلىقچى مەدىكار دېيىلىدۇ، ئۆزىمۇ يەر تېرىيدۇ، پەقەت ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرى ياكى ئوما ۋاختىلىرىدىلا كېلىپ ياردەم قىلىدىغانلار مەزگىللىك مەدىكار دېيىلىدۇ.

غان ئىدى. رۇڤتۇ قىلتاق قويۇپ قۇش تۇتۇشنى بىلەتتى.

مەن يېڭى ژىلنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتىم. چۈنكى، شۇ كۈن رۇڤتۇنىڭ كېلىدىغان كۈنى ئىدى. مانا ژىلنىڭ ئاخىرمۇ يېتىپ كەلدى. بىر كۈنى ئانام ماڭا رۇڤتۇنىڭ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. مەن ئۇچقاندەك ئاشخانىغا ژۈگەردىم، رۇڤتۇ ئاشخانىدا ئولتۇرغان ئىكەن. ئۇ، بوغداي ئۆڭلۈك، يۈزى دۈپ-دۈگۈلەك بالا بولۇپ، بېشىغا كىگىز مالىخاي، بويىنىدا پاقىراق كومۇچ مۇنچاق ئېسىلغان ئىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا ئاتىسى ئۇنى ناھايىتى ياخشى كورگەنلىكىدىن، ئۇنىڭ ئولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن خۇدايى نەزىر قىلىپ مۇشۇ چەمبەرگە ئوخشاش مۇنچاقنى ئاسقان بولسا كېرەك. رۇڤتۇ مەندىن باشقا ھەممىسىدىن تارتىناتتى، بىز ئىككىمىز يالغۇز قالغاندىن كېيىن سوھبەتلىشىپ كەتتۇك ۋە يېرىم كۈن ئوتمەيلا دوستلۇشۇپمۇ قالدۇق.

ئۇ چاغدا بىزنىڭ نىمە توغرۇلۇق پاراڭلاشقانلىقىمىز، مېنىڭ ئېسىمدە يوق. پەقەت رۇڤ تۇنىڭ ئوزىنىڭ شەھەرگە بارغانلىقىنى ۋە ئۇ يەردە ئىلگىرى ھېچ كورۇپ باقمىغان نەرسىلەرنى كورگەنلىكىنى خوش-خويلۇق بىلەن ھىكايە قىلىپ بەرگىنى يادىمدا.

ئەرتىسى مەن ئۇنى قۇش تۇتۇش ئۈچۈن بىرىشقا تەكلىپ قىلدىم.

— ھازىر مۇمكۈن ئەمەس. — دەپ ئېيتتى ئۇ، — ئۇنى پەقەت

www.uyghurkitap.com

قېلىن قار چۈشكەندىلا تۈتـقىلى بولۇدۇ. بىزنىڭ قۇملۇق يەرـلەرگە قۇمۇش سىۋەت قويىمەن، ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئۇزۇن ژىپ باغلاپ، تىرەك قويۇپ، ئاستىغا سامان چېچىپ قويۇمەن. ئۆزۈم بولسام ژىراقتىن پايلاپ تۇرۇمەن. قۇشلار كېلىپ دانـلاشقا باشلىغاندا تىرەكـكە باغلانغان ژىپنى سىلكىپ تارتىمەن، سىۋەت دۈم بولۇپ ئۇلارنى بېسىۋالىدۇ. ئۇنىڭغا ھەرخىل قۇشـلار: بۇدۇنە، تورغاي ۋە پاختەكلەر چۈشۈپ قالىدۇ...

مەن شۇ چاغدىلا قېلىن قارنىڭ چۈشۈشىنى تىلىدىم. رۇڭتۇ سوزىنى داۋام قىلىپ:

ـــ ھازىر ناھايىتى سوغۇق. سەن يازدا بىزنىڭكىگە كەلگىن، بىـز كۈندۈزى بېرىپ دېڭىز ياقىـسىدىن دېڭىز قۇلۇلـىرىنىڭ قىزىل، يېشىل ۋە ھەر خىل رەڭدىكى قاپلىرىنى ژىغىمىز. ئۇـلارنىڭ ئىچىدە شۇنداقلىرى باركى، ھەتتا ئۇنىڭدىن شەيتانمۇ قورقۇدۇ. بەزىدە ئايال خۇدانىـڭ قولىدا ياسالغان گۈمەنىيىڭ ناملىق قۇلۇلىلارمۇ ئۇچرايدۇ، كېچىلىرى دادام بىـلەن تاۋۇز گۈزەتكىلى بارىمىز، شۇ چاغدا سەنمۇ بارىسەن.

ـــ ئوغرىلاردىن گۈزۈتۈش ئۈچۈنمۇ؟

ـــ ياق. بىـرەر ئۈسساپ كەتـكەن يولۇچى كېلىپ بىـرەر تاۋۇزنى ئۈزۈپ يېسە ئۇنى بىز ئوغرى ھېساپلىمايمىز. تاۋۇزلارنى پەقەت ھايۋانـلاردىن: بورسۇق ۋە كىرپـە، سېىسىق كوزەنـلەردىن ساقلاش كېرەك. ئايدىڭدا ـــ چاـــ چاـــ دېگەن ئۇنلەر

ئاڭلىنىدۇ، مانا مۇشۇ سىبىسق كوزەن؛ ئۇ تاۋۇزلارنى يەيدۇ. دەل شۇ چاغدا پولات ئارىنى ئالىسەندە، ئاستا ماراپ تۇرىسەن...

ئۇ چاغدا مەن سىبىسق كوزەن دىگەن قاندااق جانىۋار ئىكەنـ لىگىنى بىـلمەيتتىم، ئۇنى دىسە هازىرمۇ بىـلمەيمەن — پەقەت ئۇ چاغدا مەن نىمشكىدۇر ئۇنىڭ قىياپىتىنى كۇچۇككە ئوخشاتـ تىم ۋە ناهايىتى ۋەهشى قىياپەتتە كوز ئالدىمغا كەلتۇرەتتىم.

— ئۇ چىشلىمەمدۇ؟

— ماراپ تۇرىسەندە، پولات ئارا بىـلەن راسا كەلتۇرۇپ سانجىيسەن! لىـكىن ئۇ، ناهايىـتى قۇۋ، ئىهتىيات قىلمىساڭ توپ - توغرى ئوزەڭگە ئىتىلىدۇ - دە، ئىككى پۇتۇڭنىڭ ئاردـ سىدىن ئوتۇپ كىتىدۇ، ئۇنىڭ ژۇگى خۇددى ياغلاپ قويغانـ دەك سىلىق بولۇدۇ.

مەن يەر يۇزىدە مۇنداق قىزىق نەرسىلەرنىڭ، دىگىنىز بويـ لىرىدا هەر خىـل قۇلۇله قاپلىرىنىڭ بولۇشى ۋە تاۋۇزلىقلاردا بۇنداق خەتەرلىك ۋەقەلەرنىڭ بولۇپ تۇرۇدىغانلىغى توغرىسىدا هىچقانداق ئويلىمىغان ئىدىم. تاۋۇزلارنىـڭ نىمە ئىكەنلىگىنى پەقەت باققال دۇكانلىرىدىنلا بىلەتتىم.

— بىز تەرەپتە، كەلـگەن كەلـگەن چاغلاردا قىرغاقتىكى قۇملارنىڭ ئۇستىدە سانسىز نۇرغۇن ئۇچۇدىغان بىلىقلار سەكـ رىشىپ ژۇرۇشىدۇ. ئۇلارنىـڭ پۇتـلىرى پاقىـنىڭ پۇتـلىرىغا ئوخشايدۇ.

پاھ، پاھ! رۇكتۇ مەن ۋە مېنىڭ باشقا يولداشلىرىم بىلـ
مەيدىغان ئاجايىپ ـ ئاجايىپ ھەيران قالـغىدەك نەرسىلەرنى
بىلدۇ ـ ھە! رۇكتۇ دېگىز ياقىسىدا ھايات كوچۇرەتتى. بىز
بولساق ھويلىدىكى 4 تامنىڭ ئىچىدە ياشاپ پەقەت ئاسمانىنىڭ
بىر ئاز بۇلۇڭـىدىن باشقا ھېچنەرسىنى كورمەيتتۇق. بەختكە
قارشى يانۋارمۇ ئوتۇپ كەتتى. ئەندى رۇكتۇنىڭ ئويگە قايـ
تىشى كېرەك ئىدى. مەن كوڭلۇم يېرىم بولۇپ قاتتىق ژىغلىـ
دىم، رۇكتۇمۇ ئاشخانىغا يۇشۇرۇنۇۋېلىپ ژىغلىدى. ئۇنىڭمۇ بىزـ
نىكىدىن كەتكىسى كەلمەيتتى، ئامال قانچە، ئاخىرى دادىسى
ئۇنى ئېلىپ كەتتى.

كېيىن ئۇ يەنە دادىسى ئارقىلىق ماڭا تۇرلۇك رەڭدىكى
قۇلۇلە قاپلىرىنى ۋە قۇشلارنىڭ چىرايلىق قاناتلىرىنى ئەۋەتتى.
مەنمۇ، ئۇنىڭغا بىر ئىككى قېتىم ھەدىيە ئەۋەتتىم. لېكىن شۇنـ
دىن باشلاپ بىز كورۇشەلمىدۇك...

ئاپام ھازىر رۇكتۇ توغرۇلۇق پاراڭ قىلغاندا، مېنىڭ كوز
ئالدىمدىن بالىلىق چاغلاردىكى ئەنە شۇ خاتىرىلىرىم «ۋال»
قىلىپ ئۇچقان چاقماقتەك ئوتۇپ كەتتى. گوياكى مەن تۇغۇـ
لۇپ ئوسكەن گۇزەل يېزامنى كورگەندەك بولدۇم.

— ئۇنىڭ كەلگىنى ياخشى، ئۇ قانداق ئوزى؟ — دەپ
سورۇدۇم ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن.

— ئۇنىڭمۇ؟ نىمىسىنى سورايسەن، ئەھۋالى ئېغىر، — دېدى

ئانام ۋە دېرىزىگە قاراپ، — يەنە كېلىشىۋاتىدۇ... ياغاچ جابدۇق ئالىمىز دەپ كېلىشىدۇ - دە، قوللىرىغا چىققان نەرسىنى ئېلىپ كېتىشىدۇ؛ چىقىپ قاراپ تۇرۇش كېرەك.

ئاپام ئورنىدىن تۇردى - دە، تالاغا چىقىپ كەتتى. ئىشىك ئالدىدا قانداقتۇر بىر قانچە ئاياللارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. مەن خۇلۇڭئەرنى يېنىمغا چاقىرىۋېلىپ خەت يازالامسەن، سەپەرگە چىقىشنى خالامسەن؟ دەپ سۈرۈشتۈرۈشكە باشلىدىم.

— بىر پويىزد بىلەن كېتىمىزمۇ؟

— پويىزد بىلەن كېتىمىز.

— كېمە بىلەنچۇ؟

— ئاۋال كېمە بىلەن.

— ھە! مانا ئۇ، قانداق، بۇرۇتلىرىمۇ قانداق ئۇزۇن! — دېگەن كىمنىڭدۇر تويۇقسىزلا بىر تۇرلۇك ئاجايىپ قاتتىق ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن چوچۇپ بېشىمنى كوتەردىم. كوزۇمگە مەڭزى سوڭگەكلىرى چىقىپ تۇرغان، لەۋلىرى نېپىز بىر كىشى كورۇندى. 50 ياشلارغا كىرگەن بىر ئايال مېنىڭ ئالدىمدا قوللىرىنى بېلىگە تايىنىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئىشتانلىق، ئىنچىكە پۇتلىرى گوياكى كەڭ ئېچىلغان سېركولدەك بولۇپ تۇراتتى.

مەن مەڭدەپ كەتتىم.

— تونۇمايۋاتامسەن؟! مەن تېخى سېنى كوتۈرۈپ چوڭ قىلغانغۇ!

مەن تېخىمۇ مەڭگەپ كەتتىم. بەختىمگە يارىشا ئاپامۇ كىرىپ كەلدى ـ دە سوزگە ئارىلاشتى.

ــ بۇ سەپەر قىلىپ كەتكىلى ئۇزۇن بولدى ئەمەسمۇ؟ ئۇنتۇپ قالسا كېرەك، لېكىن سىنىڭ ئەلۋەتتە بىلىشىڭ مۇمكۇن. ــ دېدى ئاپام ۋە ماڭا قاراپ: ــ بۇ ھېلىقى بىزنىڭ ئۇدۇلىمىزدىكى دۇفۇ ساتىدىغان خوشنىمىز ياڭئەرسۇ، ــ دېدى.

شۇ چاغدىلا مەن ئېسىمگە ئالدىم. ئۇ چاغلاردا مەن تېخى كىچىك بالا ئىدىم. ياڭئەرسۇ ئەرتىدىن كەچكىرگىچە ئۇدۇلىمىزدىكى دۇفۇ دۇكىنىدا ئولتۇراتتى. ھەممە ئادەم ئۇنى «دۇفۇچى مەلىكە» دېيىشەتتى. لېكىن ئۇ ۋاختىلاردا ئۇنىڭ ئۇزلىرىگە ئۇپا سۇركەلىگەن، مەڭزى سوڭەكلىرى بۇنداق چىقىپ كەتمىگەن ۋە لەۋلىرىمۇ مۇنداق نېپىز ئەمەس ئىدى. ئۇ، كۇن بويى دۇكاندا ئولتۇراتتى. شۇڭلاشقىمۇ مەن ئۇنىڭ مۇنداق «سىركولغا» ئوخشاش قىياپىتىنى كورمىگەن ئىكەنمەن.

ئۇ چاغلاردا ھەممە ئادەملەر «شۇ ئايال ئارقىلىقلا بۇ دۇكاننىڭ سودا ـ سېتىق ئىشلىرى ئوبدان ماڭىدۇ» دېيىشەتتى. لېكىن ئۇ چاغدا مەن ناھايىتى كىچىك ئىدىم ۋە ئۇ، مېنىڭدە ھېچقانداق تەسىر قالدۇرمىغاشقا ئۇنتۇپ قاپتىمەن.

«سىركول» ناھايىتى ئەنسىز تۇراتتى. ئۇنىڭ ماڭا بولغان نارازىلىقى ئاشكارە كورۇنۇپ تۇراتتى ۋە ماڭا غەزەپ بىلەن قارايتتى. ناپالىون توغرىسىدا ھېچنەرسە بىلمەيدىغان فرانسۇزغا

www.uyghurkitap.com

ياكى ۋاشىنگتون توغرىسىدا ھېچنەرسە ئاڭلىمىغان ئامېرىكىلىقلارغىمۇ، بۇنداق قاراش مۇمكىن ئىدى. ئۇ، سوغۇققىنە كۈلۈمسىرەپ:

— ئۇنتۇپ قاپسەن دە؟ راست، ئاتاغلىق ئادەملەرنىڭ كۆزىدىمۇ شۇنداق ئۈستۈن قارايدۇ....— دېدى.

— ياق!... ئانداق ئەمەس...— دەپ مەن ھودۇقۇپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم.

— ئۇنداق بولسا مېنىڭ دېمەكچى بولغۇنۇم، ئىنىم شۇن، سەن باي بولۇپ كەتتىڭ، ژۈك-تاقلىرىڭنى ئېغىرلاشتۇرۇپ بۇ ئەسكى-تۈسكىلەرنى نىمە قىلاتتىڭ، ماڭا قالدۇرۇپ كەت، بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەر پايدىلانسۇن.

— مەن ئەسلى باي ئەمەسمەن، ھەممە نەرسىلەرنى سېتىۋېتىپ ئاندىن كېتىش كېرەك.

— ھەي! سەن بىر ۋىلايەتكە «دوتەي» بولدۇڭ، يەنە تېخى، باي ئەمەسمەن دەيسەنا؟ ھازىر سېنىڭ ئۈچ خوتۇنۇڭ بار ۋە سېنى ئۇ ياققا-بۇ ياققا توشۇپ ژۈرۈدىغان 8 كىشى كۆتۈرۈدىغان تەختىراۋانىڭ بار. يەنە تېخىچىلا باي ئەمەس ھە! ياق...مەندىن ھېچنەرسىنى يوشۇرالمايسەن.

ئەمدى ئۇنىڭغا قارشى بىرەر سۆز ئېيتىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەنلىكىنى بىلدىمدە، لام-جىم دېمەستىن قاراپ تۇرىۋەدىم.

— ھەي! ھەي! «ئادەمنىڭ ئاقچىسى قانچە كۆپەيگەنسىرى

ئۇ، شۇنچە ئاز چىقىم قىلىدۇ. قانچە ئاز چىقىم قىلغانسىرى ئۇنىڭ شۇنچە ئاقچىسى كۆپىيىدۇ» دېگەن سۆز زادى توغرى ئىپتىسلىغان.

«سىركول» زەردى بىلەن كەينىگە بۇرۇلدى ۋە ۋالاقلىغان پېتى ئىشىككە قاراپ كەتتى. ئۇ چىقىپ كېتىپ بېرىپ ئاپامنىڭ پەلىيىنى بىلىگە قىستۇرۇۋالدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئەتراپتىكى ئۇرۇق ـ تۇققان، ئەل ـ ئاغىنىلەر كېلىشكە باشلىدى. مەن ژۇك ـ تاقلىرىمنى سەرەمجانلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئارانلا بوش ۋاقىت تاپتىم. شۇنداق ئەھۋالدا 3 ـ 4 كۈن ئۆتۈپ كەتتى.

سوغۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەن چۈشلۈك غىزادىن كېيىن چاي ئىچىپ ئولتۇراتتىم، قانداقتۇر سىرتتىن بىر كىشى كىرگەندەك بولدى. مەن بىر قاراپلا ناھايىتى ھەيرانلىقتا ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم ۋە دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىشقا ئالدىرىدىم.

بۇ كەلگەن رۇڭتو ئىدى. مەن ئۇنى بىر قاراشتا تونىغان بولساممۇ، لېكىن ئۇ، مېنىڭ خاتىرەمدىكى رۇڭتوغا زادىلا ئوخشىمايتتى. ئۇ، ئاۋالقىغا قارىغاندا بىر ھەسسە ئېگىز ئىدى. بۇغداي ئوڭلۈك، دۈگىلەك يۈزلىرى ئۆزگۈرۈپ ئاللىقانداق سېرىقىقا ئايلانغان ۋە چوڭقۇر قورۇقلار باسقان، كۆزلىرىمۇ خۇددى دادىسىنىڭكىدەكلا قىزىرىپ، قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەن

ئىدى. ھەقىقەتەن دېڭىزدىن دايىم شامال ئۇرۇپ تۇرغاشقا، دېڭىز ياقىسىدا ياشىغۇچى كوپچىلىك دېخانلارنىڭ مۇشۇنداق بولاتتى. رۇڭتۇنىڭ بېشىدا يېڭى كىگىز مالىخاي، ئۇستىدە پاختىلىق نىپىز پەشمەت بار ئىدى. ئۇ سوغۇقتىن شۇمشۇيۇپ، قەغەزگە ئورالغان بىر بولاق نەرسىنى ۋە ئۇزۇن غاڭزىسىنى تۇتۇپ تۇراتتى. قاچاندۇر بىر ۋاختىلاردا ئۇنىڭ بۇ قوللىرى دېقماقىنە، كۇچلۇك ئىدى. ھازىر بولسا قوپال ۋە يېرىلىپ كەتكەن بولۇپ، خۇددى قارىغاينىڭ قوزاقلىرىغا ئوخشايتتى.

مەن رۇڭتۇنىڭ كەلگىنىگە ناھايىتى خوشال بولدۇم. لېكىن نىمىدىن سوز باشلاشنى بىلمەيتتىم.

پەقەت:

— رۇڭتۇ ئاكا، كېلىڭ...— دېدىم.

كېيىن مېنىڭ بېشىمغا نۇرغۇن سوزلەر كەلدى: پاختەكلەر، ئۇچىدىغان بېلىقلار، قۇلۇلە چاناقلىرى، سېسىق كوزەن، مانا بۇ سوزلەرنىڭ ھەممىسى خۇددى ژىپى ئۇزۇلگەن مارجانغا ئوخشاش بىردىنىڭ كەينىدىن بىرى توكۇلۇدىغاندەك سېزىلەتتى... لېكىن قانداقتۇر بىر نەرسە، بۇ سوزلىرىمنى ئېيتىشقا توسقۇنلۇق قىلىۋاتقاندەك، مېڭەمنىڭ ئىچىدىلا ئەگىپ تاشقىرىغا چىقالمايتتى.

رۇڭتۇ مېنىڭ ئالدىمدا چىرايىدىن خوشاللىق ھەم قايغۇ چىققان قىياپەتتە تۇراتتى. ئۇ لەۋلىرىنى مىدىرلىتاتتى. لېكىن

ھېچنەرسە دېمەيتتى. ئاخىر ئۇنىڭ چىرايى ھۆرمەت قىياپىتىنى ئالدىدە ۋە چۈشۈنۈشلۈك قىلىپ:

— جاناپلىرى... — دېدى.

مېنى خۇددى بىر مۇزغا ئوخشاش تىترەك باسقاندەك بولدى. مەن ئەمدى ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا ئىگىز تام پەيدا بولغانلىقىنى بىلدىم ۋە غەمكىنلىك بىلەن ھېچنەرسە دېيەلمەستىن جىم-جىت تۇرۇپ قالدىم.

ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ كىمگىدۇر بىرنگە:

— شۇيشىڭ، جاناپلىرىغا سالام قىل. — دەپ كەينىگە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان بالىنى تارتتى. بۇ خۇددى بۇندىن 20 ژىل ئاۋالقى رۇڭتۇنىڭ ئوزىلا ئىدى. پەقەت بۇنىڭ يۈزى سېرىغراق، ئورۇغراق ۋە بويىدا كومۇچ مۇنچىقى يوق ئىدى.

— بۇ مېنىڭ بەشىنچى بالام... بۇ تېخى ھېچيەرگە چىقىپ باقمىغان، يېتىرقاۋاتىدۇ....

ئەتىمالىم بىزنىڭ ئاۋازىمىزنى ئاڭلاپ قالغان بولسا كېرەك، ئانام بىلەن خۇڭئەرمۇ تووۋەن چۈشۈشتى.

— خانىم، سىزنىڭ خېتىڭىزنى ئالغىنىمغا خېلى بولدى ۋە جاناپلىرىنىڭ كېلىشۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم. — دېدى رۇڭتۇ.

— ئىمانچە سىپايە بولۇپ كەتتىڭ، ئىلگىرى سىلەر بىر-بىرىڭلارنى ئاكا-ئۇكا دېيىشەتتىڭلارغۇ، ھازىرمۇ ئاۋالقىدەكلا

شۇن ئاكا دېگىن،...— دېدى ئانام خوشال بولۇپ.

— ياق، خېنىم نىمە دېگەنلىرى ... ئۇنداق دېسەم كېلىشەمدۇ!؟ بىز ئۇ چاغلاردا بالا ئىدۇق. ھېچنەرسىنى ئۇخمايتتۇق.

رۇقتۇ شۇي‌شىڭنى يەنە سالام قىلىشقا بۇيرىدى، لېكىن ئۇ تارتىنىپ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالدى.

— بۇ شۇي‌شىڭ بەشىنچىسىمۇ؟ بۇ، ئىزا تارتىۋاتىدۇ. لېكىن بۇ، ئەجەپلەنگىدەك ئىش ئەمەس، چۈنكى، بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا تونۇش ئەمەس. خۇڭئەر بىلەن ئويناپ كەلسۇن. — دېدى ئاپام.

بۇنى ئاڭلاپ خۇڭئەرمۇ شۇي‌شىڭنى چاقىردى، شۇي‌شىڭمۇ يېنىكلەشكەندەك بولۇپ خۇڭئەر بىلەن خوشال چىقىپ كەتتى. ئاپام رۇقتۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇ، ئەيمىنىپ بىرىپ ئولتۇردى ۋە ئۇزۇن غاڭزىسىنى ئۇستەلگە قويىدىدە، ماڭا قەغەز بولاقنى سۇندى.

— بۇنىڭدا ئازىراق كوك پۇرچاق بار، ئوزىمىز قۇرۇتقان. مەرھەمەت قىلىسىڭىز. قىشلىغى بۇنىدىن باشقا ھېچنەرسە يوق.

مەن ئۇنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى سورۇدۇم. ئۇ بېشىنى چايقاپ:

— ئەھۋال ئېغىر، 6نچى بالاممۇ چوڭ بولۇپ ياردەملىشىشكە

ياراپ قالدى. لېكىن هامان تاماق يېتىشمەيدۇ... ئومۇمەن ئەن-
سىزلىك،...نەگىلا بارسا پۇل كېرەك. تەرتىپ يوق. هوسۇل
ئوسال!... ئۇنى - بۇنى ژىغىشتۇرۇپ ساتقىدەك بولساق، سېلىق
ئۈستىگە سېلىق، زىيىنىغا سېتىشتىن باشقا چارە يوق. ساتمىساڭ
سېسىپ كېتىدۇ.

ئۇنىڭ قورۇق باسقان ئۆزى خۇددى تاشتىن ياسىغان ھەيـ
كەلدەك ھەركەتسىز كورىنەتتى. ئۇنىڭ كوپ قىيىنچىلىقلارنى
تارتقانلىقى كورۇنۇپ تۇراتتى. لېكىن ھەممىسىنى ئېيتالمايتتى.
ئۇ، ئۇنچۇقماي بىر ئاز ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇزۇن غاڭزىسىنى
ئېلىپ تاماكۇ چېكىشكە باشلىدى.

ئاپامنىڭ بەرگەن سوئاللىرىغا بەرگەن جاۋابىغا قاراپ مەن
ئۇنىڭ ئويىدە ئىشنىڭ كوپلىگىنى ۋە ئۇنىڭ ئەرتە سوزسىز
قايتىپ كېتىدىغانلىغىنى بىلدىم. ئاپام ئۇنىڭ چۇشلۇك غىزا يېمە-
گەنلىگىنى بىلىپ، ئۇنىڭ ئاشخانىغا كىرىپ ئوزىگە غىزا ئېتىپ
بېرىشنى تەكلىپ قىلدى.

ئۇ، چىقىپ كەتتى. بىز ئاپام ئىككىمىز ئۇنىڭ ئەھۋالىغا
ئېچىندۇق. بالىلىرى كوپ، ئاچلىق - يالاڭغاچلىق، ئېغىر سې-
لىقلار. ئەسكەرلەر، بۇلاڭ - تالاڭچىلار، ئەمەلدارلار، بايلار.
بۇلارنىڭ ھەممىسى قىيناپ، ئۇنى خۇددى ياغاچ ھەيكەلگە
ئوخشاش قاغجىراتقان. ئاپام بىز ئوزىمىز بىلەن ئېلىپ كېتەل-
مەيدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا قالدۇرايلى، خالىغان

نەرسىسىنى ئۆزى تالللۋالسۇن دېگەن پىكرىنى ئېيتتى.

كەچقۇرۇنلىغى رۇلڭتۇ ئۆزىگە كېرەكلىك نەرسىلەردىن ئىككى ئۇزۇن ئۇستەل، تورت ئورۇندۇق، بىر دانە ئىسرىقدان، شامدان ۋە بىر جىڭنى تالالاپ ئالدى. يەنە ئۇ، ساماندىن چۇشكەن كۇلنىڭ ھەممىسىنى (بىزدە گۇرۇچنىڭ سامىنى قالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ ۋە بۇ كۇلىلەرنى قومىلۇق يەرلەرگە ئوغۇت قىلىپ ئىشلىتىش مۇمكۇن) ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. بۇنى ئۇ بىزنىڭ كېتىشىمىز بىلەنلا كېلىپ قولۋاققا سېلىپ ئېلىپ كەتمەكچى بولدى.

ئاخشىمى بىز ئۇزاق سوزلەشتۇق. لېكىن مۇھىم سوزلەر ئەمەس ئىدى. رۇلڭتۇ ئەرتىسى ئەتىگەندە شۇيشىڭنى ئېلىپ قايتىپ كەتتى.

يەنە 9 كۇن ئوتۇپ كەتتى. بىزنىڭ يولغا چىقىدىغان كۇنىمىزمۇ يېتىپ كەلدى. رۇلڭتۇ ئەتىگەنلىگى يېتىپ كەلدى. بۇ سەپەر ئۇ، شۇيشىڭنىڭ ئورنىغا قولۋاقنى گۇزىتىش ئۇچۇن بەش ياشلىق قىزىنى ئېلىپ كەپتۇ. بىز پۇتۇن كۇن بويى يولغا تەييارلاندۇق. سوزلىشىشكە ھېچ مۇمكۇنچىلىكمۇ بولمىدى. مېھمانلار نۇرغۇن؛ بۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۇزۇتۇش ئۇچۇن، بەزىلىرى بىرەر نەرسە ئېلىش ئۇچۇن ۋە بەزىلىرى ھەم ئۇزۇتۇش ھەم بىر نەرسە ئېلىش ئۇچۇن كېلىشكەن ئىدى.

بىز كەچقۇرۇن كېمىگە ئولتۇرغان چاغدا بىزنىڭ ئويلەر خۇددى سۇپۇرۇپ تاشلىغاندەكلا يالىڭاچ بولۇپ قالدى. ئوينىڭ ئىچىدە يە

چوڭ، يەكىچىك، يە كونا، يە سۇنغان ھېچنەرسە قالمىغان ئىدى.

بىزنىڭ كېمە ئالغا قاراپ كەتمەكتە؛ گۈگۈم ۋاقتىدا ئىككى قىرغاقتىكى تاغلار قاراڭغۇ كوك كورۈنۈپ، گويا ئۈزۈپ كېتىپ بارغاندەك ژىراقلاشماقتا ئىدى.

بىز ــ خۇڭئەر ئىككىمىز كېمە دېرىزىسىگە يولۇنۇپ تۇرۇپ، گۈگۈم كورۈنگەن مەنزىرىگە قاراپ باراتتۇق. خۇڭئەر تۇيۇقسىزلا:

ــ تاغا، بىز قاچان قايتىپ كېلىمىز؟ ــ دېدى.

ــ قاچان قايتىمىز؟ سەن ماڭا ــ ماڭمايلا قايتىش توغرىسىدا ئويلاۋاتامسەن؟

ــ شۈيشېڭ مېنى ئويىگە ئويناشقا چاقىرغان ئىدى. ــ دەپ خۇڭئەر يوغان قارا كوزلىرىنى پاقىرتىپ، ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى.

ئاپام بىلەن ئىككىمىز رۇڭتۇنى ئەسكە ئېلىپ قايغۇردۇق. ئاپام ماڭا بىز ژۈك ــ تاقلارنى ژىغىشقا باشلىغان كۈندىن تارتىپ ھەر كۈنى كېلىپ تۇرغان ھېلىقى «دۇفۇچى مەلىكە» ياڭ ئەرسۇنىڭ كۆل دۈكىنىدىن ئۇنىڭ يېقىن چىنە ۋە تەخسىلەرنى تېپىۋالغانلىغى، كېيىن ئۇلار رۇڭتۇ كۆلگە كەلگەندە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن تىقىپ قويغان بولىشى كېرەك دېگەن خۇلاسىغا كېلىشكەنلىگىنى، ياڭئەرسۇ بۇ خەۋەرلەرنى ئېيتقانلىغى ئۈچۈن چوڭ ئىش قىلغاندەك «ئىتلارنىڭ زىتىغا»* دېگەن توخوغا دان سالىدىغان ئىدىشنى ئېلىپ، پۇتىنى كىچىك قىلىپ كورسەت-

* بۇ توخۇ باقىدىغان ياغاچ ئىدىش، ئۇنىڭ ئىچىگە دان چېچىپ،

مەك ئۇچۇن ئالاھىدە تىكىلگەن تاپىنى قىلىن خەي بىلەن ئۇچقاندەك ژۇگرەپ كەتكەنلىگىنى سوزلەپ بەردى.

مەن ئوزەمنىڭ كونا ئويۇمدىن بارغانسىرى ژىراقلاشماقتىمەن. تۇغۇلۇپ ئوسكەن جايلىرىمنىڭ تاغ-دەريالىرىمۇ، مەندىن ئاستا - ئاستا ژىراقلاشماقتا. لېكىن مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلىۋاتقىنىمغا ھېچقانداق ئەپسۇسلەنمەيتتىم، پەقەت ئەزايىمنى كوزگە كورۇنمەس تاملار قاپسىۋالغاندەك ۋە دۇنيادىن ئايرىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى-دە، كوڭلۇم قانداقتۇر بىر غەمگە تولدى. بوينىغا كوموچ مۇنچاق تاقالغان كىچىككىنە باتۇرنىڭ تاۋۇزلۇقتا ئىلگىرى شۇنداق روشەن كورۇنگەن قىياپىتى ئەمدى سۇسلۇشۇپ كەتتى ۋە بۇ ھال مېنىڭ كوڭلۇمنى بۇزاتتى. ئاپام بىلەن خۇڭئەر ئۇخلاپ كەتتى.

مەن سۇنىڭ شاقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ تۇرمۇشتا ئوز يولۇمنى تاپقانلىغىمنى ئويلۇدۇم.

«رۇڭتۇ بىلەن ئىككىمىزنىڭ پەرقى ناھايىتى چوڭ بولۇپ كېتىپتۇ، لېكىن بالىلىرىمىز يەنە بىللە بولۇدۇ»، دېدىم مەن ئوز-ئوزۇمگە. «خۇڭئەر ھازىر تېخى شۇيشىڭنى ئويلاۋاتاتتىمۇ؟ مەن ئىشىنىمەنكى، ئۇلارنى ھېچقانداق نەرسە ئايرىۋېتەلمەيدۇ ۋە

ئۇلار يەپ كەتمەسلىك ئۇچۇن پەنجىر ياساپ قويۇلۇدۇ. توخۇلار بويۇنلىرىنى تىقىپ دانلايدۇ. ئۇلار بولسا ئۇنداق قىلالمايدۇ. پەقەت تېرىكىپ قاراپ تۇرۇشۇدۇ.

ئۇلار ھېچقاچان ماڭا ئوخشاش تېنەپ-تەنتىرەپ ژۈرمەيدۇ. ياكى رۇڭتۇغا ئوخشاش باشنى قاتۇرغىدەك ئېغىر تۇرمۇش كۆچۈر-مەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ كوڭلىدە باشقىلارغا ئوخشاش ئاچچىق قايـ-غۇ-ھەسرەتلەر بولمايدۇ. ئۇلار بىز كورمىگەن، بىز بىلمىگەن يېڭى ھايات كوچۇرۇشى كېرەك».

مەن شۇنداق خىيالدا ئولتۇراتتىم، تۇيۇقسىزلا مېنىڭدە بىر قورقۇنۇچ پەيدا بولدى. رۇڭتۇ ئىسرىقدان بىلەن شامداننى ئالغان چاغدا مەن ئۇنىڭ تېخىچىلا بۇتقا ئىتائەت قىلىپ ژۈر-گۈننى كورۇپ، ئىچىمدە كۈلۈپ قويغان ئىدىم. ئەمما مېنىڭ بۇ-گۈنكى كۈنگىچە ئارمان دەپ ھېساپلاپ كەلگىنىم — خىيال ئارقىلىق پەيدا بولغان خۇدا ئەمەسمۇ؟

رۇڭتۇنىڭ ئارمىنى پەقەت ئەرتىكى كۈن بولسا، مېنىڭ كېلەچەك...

خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتىم، دېڭىز بويىدىكى قۇملۇق كوزۈمگە تاشلاندى، ئۈستۈمدە تولۇن ئاي. يەنە خىيالغا كەتتىم: ئۈمىت دېگەن نەرسىنى بار دېيىشمۇ بولۇدۇ، يوق دېيىشمۇ بولۇدۇ، ئۇ خۇددى زېمىندىكى يولغا ئوخشايدۇ: زېمىندە ئەسلىدە يول يوق ئىدى، ماڭىدىغان كىشىلەر كوپەيگەنسىكە، يول ھاسىل بولغان.

1921 - ژىلى يانۋار.

ئا Q

جبالڭجاۋخو سىزغان

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

ئاQنىڭ ھەقىقىي تەرجىمە ھالى①

I

مۇقەددىمە

ئاQنىڭ ھەقىقىي تەرجىمە ھالىنى يازاي دەپ ژۈرگۈنۈمگە بىر — ئىككى ژىلدىن ئېشىپ كەتتى. لېكىن يازىمەن دەپ ژۈرۈپ، يەنە ئىككى تايىن بولۇپ قالدىم. مېنىڭ «ھېكمەتلىك سوز»② قالدۇرۇدىغان كىشىلەردىن ئەمەسلىكىم مۇشۇنىڭ ئۆزىدىدىنلا مەلۇم. چۈنكى، ئادەتتە ئۇنتۇلماس قەلەم ئىگىلىرى مەڭگۈ ئۇنتۇلماس كىشىلەرنىڭ تەرجىمە ھالىنى يېزىش كېرەك. ئادەملەر مەڭگۈ ئۇنتۇلماس ئەسەر سەۋەبى بىلەن مەڭگۈ ئۇنتۇلماس ئادەملەرگە ئايلىنىدۇ، ئەسەرلەرمۇ مەڭگۈ ئۇنتۇلماس ئادەملەر ئارقىلىق مەڭگۈ ئۇنتۇلماس ئەسەرلەرگە ئايلىنىدۇ. بارا — بارا بۇلارنىڭ زادى قايسىسى — قايسىسىغا يولۇنۇدىغانلىغى ماڭا قاراڭغۇ بولۇپ قالدى. ئاخىرى، خۇددى ئىچىمگە جىن كىرىۋېلىپ، يېزىشقا مەجبۇر قىلغاندەك، ئاQغا تەرجىمە ھال يېزىشقا باشلىدىم. لېكىن «چاپسانلا ئۇنتۇلىدىغان» بۇ ئەسەرنى يازماقچى بولۇپ،

قولۇمغا قەلەم ئالا ـ ئالمايلا، ئېغىر بىر قىيىنچىلىقتا يولۇقتۇم. بۇ قىيىنچىلىقنىڭ بىرىنچىسى، ئەسەرنىڭ نامى بولدى. كۆڭفۇزى: «ئەسەرگە توغرى نام بېرىلمىسە، سوزمۇ قولاشمايدۇ» دەپتىكەن. بۇنىڭغا دىققەت قىلىشقا توغرى كەلدى. تەرجىمە ھالىنىڭ نامى ناھايىتى كوپ. مەسىلەن: ئۇلۇق كىشىلەرنىڭ تەرجىمەھالى، ئوز تەرجىمە ھالىم، ئەينى تەرجىمەھال، غەيرىي تەرجىمە ھال، ئايرىم تەرجىمە ھال، ئائىلىۋىي تەرجىمە ھال، قىسقىچە تەرجىمە ھال......ئەپسۇسكى، بۇ ناملارنىڭ ھېچقايسىسى توغرى كەلمىدى. «ئۇلۇق كىشىلەرنىڭ تەرجىمە ھالى» دەپ يازاي دېسەم، بۇ ئەسەر نۇرغۇن ئۇلۇق كىشىلەرنىڭ «ھەققىي تارىخى» ئىچىگە كىرگۈزۈلىدىغان ماقالە ئەمەس؛ «ئوز تەرجىمە ھالىم» دەپ نام بېرەي دېسەم، مەن ئاQ ئەمەس؛ «غەيرىي تەرجىمە ھال» دەي دېسەم، «ئەينى تەرجىمە ھالى» قېنى؟ ئەگەر «ئەينى تەرجىمە ھال» دەپ نام بېرەي دېسەم، ئاQ تەرجىمە ھالىنى يازغىدەك ئەۋلىيالاردىن ئەمەس؛ «ئايرىم تەرجىمە ھال» دەي دېسەم، ئاQ ھېچقاچان رەئىس جۇمھۇرنىڭ ئىلتىپاتىغا ئىگە بولۇپ، دولەت مۇزېيىنىڭ «ئەسلى تەرجىمە ھالى» يېزىلسۇن دېگەن قارارىغا كىرگۈزۈلگىنى يوق. ئەنگلىز سالنامىلىرىدا «قىمارۋازلارنىڭ تەرجىمە ھالى» يېزىلمىغان دېيىشىسىمۇ، ئەمما مەشھۇر يازغۇچى دىككىنىس «قىمارۋازنىڭ تەرجىمەھالى»[3] دەپ بىر كىتاپ يازغان. لېكىن مەشھۇر يازغۇچىغا مۇمكۇن بولغان بىلەن،

ماڭا ئوخشاشلارغا ئۇنداق كىتاپ يېزىش مۇمكىن بولمىسا كېرەك؛ ئەمدى «ئائىلىۋى تەرجىمە هال» دەي دېسەم، بىراق ئاQ بىلەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىنىڭ تۇققانلىق مۇناسىۋىتى بار ـ يوقلىقىنى بىلمەيمەن ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىمۇ ماڭا ئۇنىڭ تەرجىمە هالىنى يېزىشنى هاۋالە قىلغان ئەمەس. «قىسقىچە تەرجىمە هال» دەپ يازاي دېسەم، ئاQ نىڭ باشقا «تولۇق تەرجىمە هالى» يوق. قىسقىسى، بۇنى «ئەينى تەرجىمە هالى» بولارمىكى دەيمەن. لېكىن قەلەمىمنىڭ ناچارلىقىنى، «غالتەكچى»لەرنىڭ تىلىغا[4] ئوخشاش قوپال تىل بىلەن يازغانلىقىمنى ئويلىسام، بۇ ئەسىرىمنى شۇنداق دەپ ئاتاشقىمۇ پېتىنالمايمەن. شۇڭا ئۈچ دىن، توققۇز مەزهەپكە كىرمەيدىغان يازغۇچىلارنىڭ «قۇرۇق سوزنى قويۇپ، ھەقىقىي تەرجىمە هالغا ئۆتەيلى» دېگەن سوزلىرىدىكى «ھەقىقىي تەرجىمە هال» دېگەن سوزنى ئېلىپ، ئوز ئەسىرىمگە نام قىلىۋالدىم. بۇ نام قېدىمقىلەر يازغان «خەتتاتنىڭ ھەقىقىي تەرجىمە هالى»[5] دېگەن ناملاردىكى «ھەقىقىي تەرجىمە هال» دېگەن سوز بىلەن ئارىلىشىپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭغا هېچ ئىلاجىم يوق.

ئىككىنچىدىن، ئادەتتە ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ تەرجىمە هالىنى يازغاندا، ئاۋال «فامىلىيىسى پالانى، ئىسمى پوكۇنى، پالانى يەرلىك...» دەپ باشلاش كېرەك. لېكىن ئاQ نىڭ فامىلىيىسى ماڭا نامەلۇم. قايسى بىر كۈنى، ئۇنىڭ فامىلىيىسىنى جاۋمىكى دەپ ئويلاپ قالغان ئىدىم. لېكىن ئەتىسىگىلا ئۇ گو-

مانلىق خۇلاسە بولۇپ چىقتى. بۇ ۋەقە شۇنداق بولدى: ھۇر-
مەتلىك جاۋنىڭ ئوغلى شيۇسەي دەرىجىسىنى ئالغاندا، بۇ خەۋەر
يۇتكۇل يېزىغا داپ-دۇمباق چېلىش يولى بىلەن ئېلان قىلىن-
دى. بۇنى كورگەن ئاQ ، بۇمۇ مېنىڭ ئابرويۇم، دەپ، ئىككى
پىيالە سېرىق ھاراق ئىچىپ، خوشاللىغىدا قېنىغا پاتماي قالدى
ۋە: بۇ شەرەپ ماڭىمۇ تەئەللۇق، چۈنكى مەن جاۋ بېگىمگە
تۇققان؛ ئەگەر شەجرە بويىچە تىزىپ كەلگەندە، شيۇسەيدىن
ئۈچ دەرىجە ژۇقۇرى تۇرىمەن، دېگەن. شۇچاغدا بۇ گەپلەرگە
قۇلاق سېلىپ تۇرغان كىشىلەر بىردىنلا ئاQنى ھۇرمەتلەشتى.
نەدىن بىلسۇن، ئاقساقاللاردىن بىرسى ئەتىسىگىلا ئاQنى ھۇر-
مەتلىك جاۋنىڭ ئويىگە چاقىرىپ باردى. ھۇرمەتلىك جاۋ ئۇنى
كورۇش بىلەنلا ئاچچىغلىنىپ:
— ئاQ ، ھەي ئەبلەخ! سەن مېنى ماڭا تۇققان بولۇدۇ
دەپسىنا؟ — دەپ ۋاقىراپ كەتتى.
ئاQ بولسا ئۈن چىقارمىدى.
ئۇنىڭغا قاراپ، ھۇرمەتلىك جاۋ تېخىمۇ غەزەپلىنىپ كەتتى-
دە، ئۇنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كېلىپ:
— چايناپ گەپ قىل! مەن قانداقسىگە ساڭا ئوخشاشلار
بىلەن تۇققان بولاي؟ سېنىڭ فامىلىيەڭ قانداقسىگە جاۋ بولۇدۇ؟
— دەپ كاكىردى.
ئاQ بولسا لام-جىم دېمەستىن، ئارقىسىغا ياناي دەپ تو-

رانتى ، ئاڭغىچە ھۆرمەتلىك جاۋ يەنە بىر قەدەم ئىلگىرلەپ بېرىپ، ئاQنىڭ كاچىتىغا بىرنى ئۇردى.

— مەن جاۋنىڭ تۇخۇمى دەپ ماختىنىپ ژۇرۇپتۇ تېخى! سەن مۇنداق فامىلىيىگە ئەرزىمسەن؟

ئاQ ئۆزىنىڭ فامىلىيىسىنىڭ ھەقىقەتەن جاۋ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا تىرىشماي، پەقەت مەڭزىنى ئۇگۇلاپ تۇردى، ئاخىرى ئۇ ئاقساقالنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ، كوچىغا چىقىۋالدى. بۇيەردە ئاQ ئاقساقالدىن يىتەرلىك «دەشنام» يەپ، ئۇنىڭغامەي ئۇچۇن ئىككى يۈز ياماق بېرىپ «تەشەككۇر» بىلدۈردى.

بۇ ۋەقەنى ئاڭلىغان كىشىلەر، ئاQ شاپىلاقنى ئۆزىگە - ئۆزى تىلەپ ئالدى، ئۇنىڭ فامىلىيىسى جاۋ ئىكەنلىكىنى كىم بىلسۇن، ئەگەر شۇنداق بولغان ھالەتتىمۇ، بىزدا ھۆرمەتلىك جاۋ بولغاندىن كېيىن، ئۇ توغرۇلۇق سوز قىلىش بەربىر نادانلىق دېيىشتى، شۇ ۋەقەدىن كېيىن، ھېچكىم ئاQنىڭ ھەقىقىي فامىلىيىسىنى ئېنىقلاشقا كىرىشمىدى، مەنمۇ ئۇنىڭ فامىلىيىسىنى زادىلا بىلەلمىدىم.

ئۈچىنچى بىر قىيىنچىلىق — مەن ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ قانداق يېزىلىشىنى بىلمەيتتىم. ئۇ ھايات ۋاختىدا ھەممىسى ئا Quei دەپ ئاتايتتى، ۋاپات بولغاندىن كېيىن، تامامەن ئاتىماس بولدى. بۇ يەردە «خىتاي قومۇچىغا ياكى ئىپەككە قېدىمقى نۇسخىدىكى خەتلەر بىلەن نامىنى يېزىش»[6] ئىشلىرى نەدە بولسۇن! ئاQ توغ-

www.uyghurkitap.com

رۇلۇق ئەسەر يېزىشنى مەن بىرىنچى قېتىم باشلىدىم، مانا شۇنىڭ ئۈچۈن دەررولا ژۇقۇردا كورسۇتۇلگەن تەبىي قىيىنچىلىقلارغا دۇچار بولۇپ ئولتۇرۇمەن.

مەن ئا Quei دېگەن سوزنىڭ قانداق يېزىلىشى ھەققىدە كوپ ئويلاندىم: «ئاي گۇلى» دېگەن سوزنى بىلدۇرۇدىغان «گۇي» ھەرپى بىلەنمۇ ياكى «ئىسسىللىك» دېگەن مەنىنى بىلدۇرۇدىغان «گۇي» ھەرپى بىلەنمۇ؟

ئەگەر ئۇنىڭ لەقىمى «يۇەتىن» — «ئاي شىپىگى» دەپ ئاتالغان بولسا ئىدى ياكى ئۇ ئاۋغۇست ئېيىدا تۇغۇلغان بولسا ئىدى، مەن ئەلۋەتتە، «ئاي گۇلى» مەنىسىدىكى «گۇي» ھەرپىنى يازغان بولاتتىم. لېكىن، ئۇنىڭ ھەتتا لەقىمىمۇ يوق ئىدى (بولسىمۇ بولغاندۇر، لېكىن ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى). ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۇنىمۇ بەلگىسىز، چۇنكى يازغۇچىلارغا ھېچقاچان شۇ كۇن شان - شەرىپىگە بىرەر نەرسە يېزىپ بېرىش تەكلىپى بىلەن باغاقلار تارقىتىلمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئا Q نى «ئاي گۇلى» مەنىسىدىكى «گۇي» ھەرپى بىلەن يېزىش - ھېچبىر ئاساسسىز ئىدى.

ئەگەر ئۇنىڭ ئاغۇ - «باي» دېگەن ئىسىملىك ئاكىسى ياكى ئىنىسى بولغان بولسا ئىدى، ئۇ ۋاختىتا ئۇنىڭ ئىسمىنى، شۇنىڭغا ئوخشۇتۇپ، «ئىسسىللىك» دېگەن سوزنى بىلدۇرۇدىغان «گۇي» ھەرپى بىلەن يېزىشقا بولاتتى. لېكىن ئۇ يالغۇز بولغان

لىقتىن، مۇنداق دەپ يېزىشقىمۇ ئاساس يوق.

«ئا Quei» تاۋۇشىنى بىلدۈرۈدىغان باشقا ھەرپلەر تېخىمۇ ئاساسسىز.

بىر كۈنى، مەن مۇشۇ توغرۇلۇق ھۆرمەتلىك جاۋنىڭ ئوغلى شيۇسەي[7] بىلەن سۆزلەشتىم، لېكىن مۇنداق ئالىي مەلۇماتلىق ئادەمنىڭ خەۋەردار بولماسلىقىنى كىم ئويلىغان؟ ھەر ھالدا، ئۇ چېنشۇشۇ تەھرىرلىگەن چىقىدىغان «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلى ئىلىمىزغا چەتئەل سۆزلىرىنى كىرگۈزگەنلىكتىن[8]، مىللىي تارىخىمىز يوقالغان ئىكەن، شۇڭا ئۇ مەسىلىنى تەكشۈرۈپ، بىلىش مۇمكىن ئەمەس دېگەن خۇلاسىنى چىقاردى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۆز ژۇرنالۇقلىرىمنىڭ بىرىگە ئاQ نىڭ ئىشىغا باغلىق سوت ھۆججەتلىرىنى تەكشۈرۈپ چىقىشنى تاپشۇردۇم. سەككىز ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ ماڭا بۇ ھۆججەتلەردە «ئا Quei» دېگەن ئىسىمگە يېقىن كېلىدىغان ئادەم يوقلىقى توغرۇلۇق خەۋەر بەردى.

ھەقىقەتەن، ئۇ يەردە مۇنداق ئىسىم يوقمۇ ياكى ئۇ كىشى ئىزدەپ تاپالمىدىمۇ ــ بىلمەيمەن، ھەر ھالدا بۇ توغرۇلۇق بىلىۋېلىشقا ياشقا ئامال قالمىدى.

بىزدە «جۇيىڭ زىمۇ» (تاۋۇش ئېلىپبەسى) تېخى كوپ تار قالمىغاندۇ دەپ ئويلايمەن، شۇنىڭ ئۇچۇن ماڭا چەت تىل ئېلىپبەسى ھەرپلىرىنىڭ ياردىمىگە يولۇقۇشقا توغرى كەلدى.

مەن بۇ ئىسمنى ئىنگلىز ترانسكرىپسىيىسى بىلەن A_Quei دەپ يازىمەن، قىسقارتىپ يازغاندا ئاQ بولىدۇ. بۇ سوزىمىز «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ قايىدىلىرىگە ئاخماقچىسىغا بويۇنسۇنغاندەك بولۇپ كورۈنەر، ئەمدى ئوزەممۇ خىجىل. لېكىن قايسى ھەربىر بىلەن يېزىش كېرەكلىگىنى بىزنىڭ شيوتىسەيمۇ بىلمىگەنىدىن كېيىن، ماڭا قانداق ئامال بار؟

تورتىنچى قىيىنچىلىق_ئاQنىڭ ژۇرتى توغرىسىدىكى مەسىلە.

ئەگەر ئۇنىڭ فامىلىيىسى جاۋ بولغان بولسا ئىدى، ئولىكە نامىغا قاراپ ئات قويۇش ئادىتىگە ئاساسلىنىپ، ئولكىلەردىكى «لۇڭشىدىن، ژۇرتى تەنشۇي» دېگەندەك فامىلىيە يېزىقلىرىغا قاراپ بىلىۋېلىشقا بولاتتى. لېكىن ئاQنىڭ فامىلىيىسى ئېنىق مەلۇم ئەمەس، شۇنىڭ ئۇچۇن، ئۇنىڭ ژۇرتىنى بىلىۋېلىشقا مۇمكۇنچىلىك بولمىدى. ئۇ تولاراق ۋېيجۇاڭ يېزىسىدا تۇراتتى، لېكىن پات_پاتلا باشقا يەرلەردىمۇ بولاتتى، شۇنداق بولغاچقا، ئۇنى ۋېيجۇاڭلىق دەپ ئاتاشقا بولمايدۇ. ئەگەر «ۋېيجۇاڭلىق» دەپ يازسام_بۇ تەرجىمە ھال يېزىش ئۇسۇلىغا توغرى كەلمەيدۇ.

لېكىن ئا ھەربىردە ھېچقانداق شۇبھە يوق. مانا بۇ مېنى ئازراق قانائەتلەندۈرۈدۇ. ئۇنىڭدا ھېچبىر خاتالىق يوق ۋە ئۇنىڭغا تولۇق ئىشىنىشكە بولىدۇ. قالغان بارلىق قىيىنچىلىقلارنى بولسا، ماڭا ئوخشاش چوڭقۇر مەلۇماتى يوق ئادەملەر يېشەلمەيدۇ. ئەمدى پەقەت خۇشىزىغا ئوخشاش «تارىخ ۋە ئارخولوگىيىنى ياخشى

كورگۈچىلەر» بۇ مەسىلە ھەققىدە نۇرغۇن يېڭى مەلۇماتلارنى مەۋجۇت ئىپتىدۇ دېگەن يالغۇز بىرلا ئۈمىت بار، ــ لېكىن، ئۇ ۋاختلارغىچە مېنىڭ «ئاQ نىڭ ھەققىي تەرجىمە ھالى» دېگەن ئەسىرىم ئۇنتۇلۇپ كېتىدىغۇ دەپ قورقۇمەن.

ژۇقۇرىدا ئېيتىلغانلارنى مۇقەددىمە دەپ ھېساپلاش مۇمكىن.

II

چوڭ غالىبىيەتلەر ھەققىدە قىسقىچە بايان

ئاQ نىڭ نامى بىلەن ژۇرتىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئۆتمۈش «نام ئەمالى» بەلگىسىز ئىدى. ۋىجۇاڭ يېزىسىنىڭ خەلقى ئۇنى ئوزلىرىنىڭ كۈنلۈك ئىشىغا سېلىش ۋە زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشتىن باشقىنى بىلمەيتتى؛ ئۇنىڭ «نام ئەمالى»غا ھېچكىممۇ قىزىققان ئەمەس. ئاQ نىڭ ئوزىمۇ ھېچ كىمگە ھېچنەرسە ئېيتىپ بەرمەيتتى. پەقەت بىرەر كىشى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغاندىلا، ئۇ كوزىنى چەكچەيتىپ:

— مېنىڭ ئاتا ــ بوۋىلىرىم سېنىڭكىگە قارىغاندا، ئاتاغلىغراق ئىدى! سەن نىمە سەن؟ ــ دەپ ۋاقىرايتتى.

ئاQ نىڭ ئائىلىسى يوق ئىدى؛ ئۇ ئىبادەتخانىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ بەلگىلىك بىر كەسپىمۇ يوق ئىدى، ئۇ باشقىلارغا كۈنلۈك ئىش قىلاتتى. ئوما ئورۇش كېرەك بولسا ــ ئوما ئوراتتى؛ گۈرۈچ

ئاقلاش كېرەك بولسا ـ ئاقلايتتى؛ قولىۋاق هايداش كېرەك بولسا هايدايتتى. ئەگەر ئىش ئۇزاققا سوزۇلسا، ۋاختىنچە ياللىغۇچىنىڭ ئويىدە تۇراتتى، لېكىن ئوز ئىشىنى تۇگۇتۇش بىلەنلا كېتەتتى.

شۇنىڭ ئۇچۇن ئوما ۋاختىدا، يەنى Q ئا كېرەك بولغاندا، ئۇنى ئېسىغا ئېلىشاتتى. ھەقىقەتتە ـ Q ئانى ئەمەس، ئۇنىڭ ھەر قانداق ئىشنى ئورۇنلاشتىكى قابىلىيەتلىك قولىنى ئېسىغا ئالاتتى، ھەر قاچان قىزىق ئىش ۋاختىلىرى ئوتكەندىن كېيىن، ئۇنى چاپسانلا ئۇنتاتتى. مانا مۇنداق ئەھۋالدا، ئۇنىڭ «نام ئەمالى» توغرىسىدا سوز بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ئۇ توغرۇلۇق ھېچ كىم ئويلىمايتتى.

قانداقتۇر بىر بوۋاي بىر كۇنى بىلگىچە يالغاچ، ئورۇق ۋە ھېرىپ كەتكەن Q ئاغا قاراپ: «Q ئا ئىشقا چېۋەر ئادەم» ـ دەپ پەقەت بىر قېتىملا ماختاپ قويىدى. بۇ سوزلەرچىن كوڭلىدىن ئېيتىلدىمۇ، ياكى زاڭلىق قىلىش بىلەنمۇ ـ ھېچ كىم چۇشۇنەلمىدى، لېكىن Q ئا خوشال بولدى.

ئۇ ئوزىنى ناھايىتى ژۇقۇرى سانايتتى. ۋېجۇاڭلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ھېچنېمە كورمەيتتى. ھەتتا ئىككى موللىنى⑧ زاڭلىق قىلىپ كۇلۇشكىمۇ ئەرزىمەيدۇ دەپ ئويلايتتى. موللىلارنىڭ كېلەچەكتە شيوسەي بولۇشلىرىمۇ مۇمكىن ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى ھۇرمەتلىك جاۋ بېگىمنىڭ، ئىككىنچىسى ـ ھۇرمەتلىك چەن بېگىمنىڭ ئوغلى ئىدى. جاۋبىلەن چەن بايلىقى ئۇچۇنلا ئەمەس،

بەلكى شۇنچىلىك موللا ئوغۇللىرى بولغىنى ئۈچۈنمۇ ئۆز ژۇرتىدا چوڭ ھۆرمەتكە ئىگە ئىدى، يالغۇز ئاQ بۇ موللىلارنى ھۆرمەت-لىمەيتتى ۋە ئۆز ئىچىدە: «مېنىڭ ئوغلۇم ئۇلاردىنمۇ ئاتاغلىقراق بولاتتى» — دەپ ئويلايتتى.

ئاQ بىر نەچچە قېتىم شەھەردە بولۇپ، ئۆز-ئۆزىدىن تېخىمۇ كوتۇرۇلدى. لېكىن، ئۇ شەھەرلىكلەرنىڭ غەلىتى قىلىقلىرىغا ئوچ ئىدى. ئۇزۇنلىقى ئۈچ گەز، كەڭلىكى ئۈچ غېرىچ ياغاچ بەلدىڭنى ۋىجۇاڭلىقلار «بەلدىڭ» — دەپ ئاتايتتى، ئاQ مۇ شۇنداق دەيتتى، شەھەرلىكلەر، بۇ بەلدىڭنى «ئورۇندۇق» دېسە، ئاQ تۇرۇپ: «بۇ توغرى ئەمەس... مانا ھاماقەتلىك!» — دەپ ئويلايتتى. ۋىجۇاڭلىقلار ياغدا قورۇلغان بېلىقنى يېرىم غېرىچ قىلىپ توغرالغان كوك پىياز بىلەن ھازىرلايتتى، شەھەرلىكلەر بولسا، پىيازنى ئۇششاق توغرايدىكەن؛ بۇنىڭغا ئاQ يەنە: «بۇ توغرى ئەمەس... مانا ھاماقەتلىك!» — دەپ ئويلايتتى. لېكىن ۋىجۇاڭلىقلار ئۇنىڭ كوزىگە ھېچ نىمە كورمىگەن ناھايىتى قوپال، كۇلكۇلۇك سەرالقلار بولۇپ كورۇنەتتى: بۇلار، ھەتتا شەھەردە بېلىقنى قانداق قورۇيدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى!

ژۇقۇرى بىلىملىك ۋە ئاتاغلىق «ئاتا — بوۋىلىرى» بولغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە تېخى «ئىشقىمۇ ناھايىتى چېۋەر» ئاQ ئەس-لىدە «مۇكەممەل ئادەم» ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ بىر مۇنچە جىس-مانىي كامچىلىقلىرىمۇ بار ئىدى، خۇسۇسەن بەلگىسىز بىر ۋاقىتتا

www.uyghurkitap.com

پەيدا بولۇپ قالغان تەمرەتكىنىڭ تاتۇقلىرى باسقان بېشىنىڭ تېرىسى سەت ئىدى. ئاQنىڭ ئويىچە، بۇ تازلىق ئۇنىڭ مەڭگۇ مىراسى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتىگە ھېچبىر پايدا كەلتۈرمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزى «تاز» ياكى شۇنىڭغا يېقىن سۆزلەردىن خۇدۇك ئالاتتى. ئاQ بارغانسېرى «پاينەك» ۋە «ئايدىڭ» ھەتتا «چىراق» ۋە «شام» دېگەن سۆزلەردىنمۇ خۇدۇك ئالىدىغان بولدى. ئەگەر كىمىكى بۇ سۆزلەرنى ئەتەي ياكى تۇيۇقسىز ئېيتىپ قويسا، ئاQ غەزەپلىنىپ، قىزىرىپ ـ تاتىرىپ كېتەتتى ۋە ھاقارەت كەلتۈرگەن كىشىنى تىللايتتى، ئەگەر كۈچى يەتكىدەك كىشى بولسا ئۇراتتى. لېكىن ئاقىۋەتتە، نىمىشكىدۇر، ئاQنىڭ ئۆزى تاياق يەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بارغانسېرى ئۆزىنىڭ بۇ ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپ، دۈشمىنىگە قەھرى غەزەپ بىلەن كۆزىنىلا چەكچەيتىدىغان بولدى.

ئاQنىڭ بۇ غەزەپ بىلەن كۆز تىكىشى ۋەجىۋاڭ بىكار تەلەپلىرىنى تېخىمۇ خوشال قىلار دەپ، كىم ئويلىغان؟ ئۇلار ئاQنى كورۇش بىلەنلا، ھەيران قالغان بولۇپ، «ئايدىڭ بولۇپ قالدى!» ــ دەپ ۋاقىرىشاتتى.

ئاQ غەزەپلەنگەن ھالدا ئۇلارغا كۆزىنى ئالايتاتتى.

ئۇلار ھېچ ئەيمەنمەستىن زاڭلىق قىلىشنى داۋام قىلىپ:

ــ ھە، پانوس كەلگەن ئىكەندە، ــ دەيتتى.

ــ ھە، سەن تېخى شۇنچىلىكمۇ بولالمايسەن، ــ دەيتتى ئاQ

www.uyghurkitap.com

ئوچمەنلىك بىلەن قاراپ، گويا تاز بېشى ئانداق ــ مۇنداق ئادە-
دىي تازلاردىن بولماي، ئانداقتۇر بىر خاسىيەتلىك تازلاردەك
سوزلەپ.

ژۇقۇرىدا ئاQ نىڭ ناھايىتى دانىشمەن ئىكەنلىگى ئېيتىلدى،
ئۇ ئەگەر «تاز» ھەققىدە سوز قىلىپ تاشلىسام، ئوزەمنىڭ بۇ
سوزنى مەنى قىلغان قايىدىگە ئوزەم خىلاپلىق قىلغان بولۇمەن
دەپ ئويلاپ سوزنى ئاياقلاشتۇرمايتتى.

لېكىن بىكار تەلەپلەر پەسلىمەيتتى، ئۇلار ئاQ نى تېرىكتۇ-
رۇپ، ئاخىرىدا سوقۇش چىقىراتتى. چەتتىن قارىماققا، ئاQ تا-
ياق يېگەن بولۇپ كورۇنەتتى: دۇشمەنلىرى ئۇنىڭ سۇس، ساغۇچ
چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ، بېشىنى تامغا بىر نەچچە قېتىم ئۇرۇپ،
كوڭلى ئارام تېپىپ كېتىشەتتى. ئاQ بىر پەس ئويلاپ تۇرۇپ:
«مەيلى مېنى ئەرزىمەس بالام ئۇرغان بولسۇن. بالىسى دادى-
سىنى ئۇرۇدىغان قانداق ئەسكى زامان كەلدى ـ ھە!» دېگەن
خۇلاسىغا كېلەتتى، غالىبىيەت قازانغاندەك پەخىرلىنىپ، مېڭىپ
كېتەتتى.

ئاQ ئوزىنىڭ ئويلىغان ئويلىرىنى كېيىنچە ئوزىلا ئېيتىپ
قوياتتى. شۇ سەۋەپتىن ئۇنى ئۇرۇپ تاماشا قىلىدىغان بىكار تە-
لەپلەر، ئۇنىڭ روھى «غالىبىيەتلىرى»نى ناھايىتى چاپسان
بىلىۋالاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار، ئاQ نىڭ چېچىدىن تۇتۇپ
سىلكىپ:

—بالادادىسىنى ئەمەس، ئادەم ھايۋاننى ئۇرۇۋاتىدۇ، قېنى تەكرارلىغىنا: ئادەم ھايۋاننى ئۇرۇۋاتىدۇ.—دەيتتى.

ئاQ چېچىنىڭ تۈۋىدىن ئىككى قولى بىلەن مەككەم سىقىملاپ تۇتۇۋېلىپ:

—قوڭغۇزنى ئۇرۇۋاتىدۇ، دېسەم قانداق؟—مەن قوڭغۇزغۇ. ئەندىغۇ قويىۋەتەرسەن؟— دەيتتى.

ئاQ ئۆزىنى قوڭغۇز دەپ ئىقرار كەلسىمۇ، بىكار تەلەپلەر ئۇنى دەررو قويۇۋەتمەي، ئۇنىڭ بېشىنى نىمە توغرى كەلسە شۇنىڭغا ئاخىرقى قېتىم يەنە بىرنەچچە ئۇرۇۋېتىپ، شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىرى ئاQنى شەرمەندە قىلدۇق دېيىشىپ، خوشال كېتىشەتتى. لېكىن ئون سېكۇنت ئۆتە-ئۆتمەستىنلا ئاQ يېڭىۋاشتىن، مەن يەڭدىم دەپ غالىبىيەت تۇيغىسى بىلەن روھلىناتتى. كوڭلىدە ئۆزىنى خار بولغانلارنىڭ ئارىسىدا «بىرىنچى» دەپ ھېساپلايتتى ۋە «خارلىق» دېگەن سوزنى ئېيىسىمۇ ئالغۇسى كەلمەيتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ «بىرىنچى» بولۇپقالاتتى: جۇاڭيۇەنمۇ* «بىرىنچى»غۇ؟ سىلەر كىم؟— دەپ، ئاQ رەنجىتكۈچىلەرنىڭ كەينىدىن ۋاقىرايتتى.

ئاQ نەپرەتلىك دۇشمەنلىرىنىڭ ئۈستىدىن مانا شۇنداق ئەلا ئۇسۇل بىلەن غالىبىيەت قازانغاندىن كېيىن خوشال بولۇپ

* جۇاڭ يۈەن — ئىمپېراتور تەختى ئالدىدا ئىلمىي دەرىجىگە ئىمتىھان ئۆتكەزگەنلەرنىڭ بىرىنچىسى.

مەي ساتىدىغان دۇكانغا ئالدىرايتتى؛ ئۇ يەردە بىر نەچچە پىيالە ھاراق ئىچىپ، چاقچاق قىلاتتى، تىللىشاتتى، نەتىجىدە يەنە بىر غالىبىيەت قازانغاندەك بولاتتى، ئاخىرىدا خوش كەيىپ بولۇپ، ئىبادەتخانىغا قايتىپ كېلىپ، باش تەرەپكە ئايىغىنى قىلىپ ئۇيقۇغا چۆكەتتى.

ئەگەر ئاQنىڭ يېنىغا پۇل چۈشۈپ قالسا، دەرھال قىمار ئويناشقا ماڭاتتى. قىمارۋازلار چۆرۈلەپ ئىزىلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى؛ ئاQ تەرلەپ - پىشىپ ئوتتۇرىغا كىرىۋېلىشقا ھەركەت قىلاتتى.

«كوك ئەژدىھار»* غا تورت يۈز ياماق! ھە! قېنى ئاچ! دەپ ۋاقىرىغاندا، ئۇنىڭ ئاۋازى ئالاھىدە قاتتىق چىقاتتى.

ئويۇننى باشلىغۇچى شۇنداقلا قىزغىن ھالدا، شىشخال سىپلىنغان قاچىنى ئېچىپ:

— «ئاسمان دەرۋازىسى» ۋە بۇرجەكلەر! «ئادەم» ھەم «شامال». قېنى، ئاQ، پۇلۇڭنى چىقار! — دەپ ۋاقىرايتتى.

— «شامال»غا يۈزنى!... ياق، يۈز ئەللىكنى قويىمەن! — دەپ ۋاقىرايتتى ئاQ.

شۇنداق قىلىپ، ۋاقىراشلار ئاستىدا ئۇنىڭ ئاقچىلىرى ئاستا - ئاستا ئۆزگە ئوخشاش قىزغىنلىق بىلەن ئويناۋاتقان باشقا

---

* بۇ، قوش ئىرناق ئارىسىدىكى سوزلەر ئۆز مەنىسىدە ئەمەس، بەلكى قىمار بەلگىلىرىدۇر.

قىمارۋازلارنىڭ يانچۇغىغا چۈشەتتى. ئاQ ئۇتتۇرۇپ چەتكە چىقـ
قاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كەينىگە ئوتۇپ، باشقىلار ئۈچـۈن
ئېچىنىپــكويۇنۇپ، ھەممىسى تارقىغىچە ئويۇنغا قاراپ تۇراتتى.
قىمارۋازلار تارقاشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭمۇ كەتكۈسى كەلمەي،
كوڭۇلسىز ھالەتتە ئىبادەتخانىغا قايتاتتىدە، ئەرتىسى ئۇيقۇلۇق
كوزلىرى بىلەن يەنە ئىشىغا ماڭاتتى.

«بوۋاي ئېتىنى يوقۇتۇپ قويدى، كىم بىلسۇن، بەلكىم بۇ ياخشىلىقتۇر»، ــ دېگەندەك، ئاQ بىرقېتىم ئۇتتۇۋالغان بولسىمۇ لېكىن بۇ ئۇتتۇق ئۇنىڭغا ھېچ بەخت كەلتۇرمىدى.

بۇ ۋەقە تاۋاپ سەيلىسى بولغان كۈنى كەچـقۇرۇنلىغى يۈز بەرگەن ئىدى. ئادەتتىكىچە، شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلىغى يېزىــدا ئويۇن سەھنىلىرى ئورنۇتۇلغان ۋە ئۇلار بىلەن بىر قاتار، يەنە شۇ ئادەت بويىچە، تاۋكامۇ قۇرۇلغان ئىدى. لېكىن سەھنىدە چېـلىنغان داپ ــ دۇمباقلارنىڭ ئۈنى ئاQ نىڭ قۇلىغىغا ژىــراق بىر يەردىن كېلىۋاتقان سادادەك ئاڭلىناتتى؛ ئۇنىــڭ قۇلۇغىغا يالـغۇز جەزخورنىڭ ئۇنىلا كىرەتتى. ئاQ ئوتتۇشنى داۋام قىلماقتا ئىدى. قاراتىيىنلارــكۇمۇچكە، كۇمۇچلەرــدوللارغا ئايلاندى ۋە بىر پەستىن كېيىن ئۇلار بىر توپ بولۇپ، دۇگلاندى. ئاQ خوشاللىغىدا قېنى ــ قېنىغا پاتماي كېتىپ: ــ«ئاسمان دەرۋازىـسىغا» ئىككى دوللار! ــ دەپ ۋاقىراۋەتتى.

ئۇ كىم بىلەن ۋە نىمە ئۈچۈن ئۇرۇش چىقارغىنىنى بىلمەي

www.uyghurkitap.com

قالدى. تىللىشىش، ئۇرۇشلار، تىپىرلىششلار — ھەممىسى ئۇنىڭ بېشىدا ئارىلىشىپ كەتتى؛ ئېسىنى ژىغىپ، كوزىنى ئاچقانىدا، ئۇنىڭ ئوپچۇرىسىدە تاۋكامۇ، ئادەملەرمۇ يوق؛ خۇددى ئۇنى بىرەۋلەر خىلىغىچە دەسسەپ چەيلىگەندەك، بەدەن-بەدىنى ئاغرىتتى. ئۇ بەجايىكى بىر نەرسىسىنى يوقۇتۇپ قويغاندەك ھىس قىلدى ۋە ئاستا سورۇلۇپ ئىبادەتخانىغا قاراپ كەتتى. شۇ يەرگە كەلگەن چاغدىلا ئۇ بىردىن ھوشىغا كېلىپ، بىر توپ دوللارنىڭ يوقالغانلىقىنى ئېسىغا ئالدى. سەيلىگە ژىغىلغان قىمارۋازلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەكلا بۇ يەرلىك ئەمەس ئىدى. ئۇلارنى ئەمدى ئۇ نەدىن ئىزدىسۇن!...

ياقىراپ تۇرغان ۋە ئۇنىڭ ئوزىگە تېگىشلىك بىر توپ ئاقچا پۇتۇنلەي غايىپ بولدى! بۇ ئاقچىلارنى ئوغۇرلىۋالغان «ئوزەمنىڭ ئەزىمەس ئوغلۇم» دېيىشى — ئاQ ئۇچۇن سەۋر بېرەرلىك نەرسە ئەمەس ئىدى؛ «مەن ئاQ قوڭغۇز» دېيىشمۇ، شۇندىقلا ئاز سەۋر بېرەتتى: بۇ قېتىم ئاQ ئوز كوڭلىدە مەغلۇپ بولۇشنىڭ ھەسرىتىنى كەچۈردى.

لېكىن بۇ ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى. مەغلۇبىيەت باشقىدىنلا غالىبىيەتكە ئايلاندى: ئاQ ئوڭ قولى بىلەن ئوز كاچىتىغا ئىككىنى ئۇردى، ئۇنىڭ مەڭزى قىزىرىپ، ئوتتەك يېنىپ كەتتى. خۇددى ئۇ باشقا بىرىنى ئۇرغاندەك بولۇپ، كوڭلى تىندى ۋە بۇ «باشقا بىرى» ئاQدىن بولۇنۇپ چىقىپ، باشقا بىر كىشى

بولۇپ قالدى. ئاQنىڭ قىزارغان ئۆزى، تېخىلا كويۇپ تۇراتتى، لېكىن ئوزغالىبىيىتىگە تامامەن قانائەتلەنگەن ئاQ خاتىرجەم يېتىپ، ئۇخلاپ قالدى.

III

يەنە چوڭ غالىبىيەتلەر توغرىسىدا!

ئاQ ھەر قاچان غالىبىيەتكە ئىگە بولۇپ ژۇرگەن بولسىمۇ، ئۇ پەقەت ھۆرمەتلىك جاۋدىسىن بىر كاچات يېگەندىن كېيىنلا تونۇلدى.

شۇ قېتىم ئاQ ئاقساقالغا چاي پۇلى دەپ ئىككى يۈز ياماق بېرىپ، خاپا بولۇپ ئىبادەتخانىغا قايتىپ بېرىپ ياتاتتى، لېكىن ئۇ شۇ مەزگىلدىلا: قانداق زامان بولۇپ كېتىپ بارىدىكىنتاڭ، باللىرى دادىلىرىنى ئۇرۇۋاتقان!...— دېگەن ئوي بىلەن بولدى ۋە شۇ پەيتىلا ھۆرمەتلىك جاۋنىڭ ئابرويىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، «ئۇ مېنىڭ ئوغلۇم» دەپ تەسەۋۋۇر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن باراۋەر كوڭلى كوتۇرلۇپ قالدى. ئەمدى ئۇخوشال تۇرۇپ، «قەبرىستانلىقتىكى ياش تۇل ئايال»،—دېگەن مەشھۇر ناخشىسىنى ئېيتىپ مەي ساتىدىغان دۇكانغا قاراپ كەتتى، لېكىن يولدا ئۇنىڭغا، نىمىشكىدۇر، جاۋ باشقىلارغا قارىغاندا بىر بالداق ژۇقۇرى تۇرۇدۇ دېگەن ئوي كەلدى.

غەلىتى بىر ئىش شۇكى، ئاQ ھۇرمەتلىك جاۋدىن كاچى-
تىغا بىرنى يېگەندىن كېيىن ۋىجۇاڭلىقلار ئۇنىڭغا ئالاھىدە ھۇر-
مەت بىلەن قاراپ، ياخشى مۇئامىلە قىلغاندەك بولۇپ قالدى.
ئاQ نىڭ ئۆزى بۇ ھەقتە مەن ھۇرمەتلىك جاۋنىڭ دادىسىدەك
بولۇپ قالغانلىقىمدىن دەپ بىلەتتى. ھەقىقەتتە، بۇنىڭ سەۋە-
ۋى باشقا ئىدى. ۋىجۇاڭدا ئەگەر بىراۋنى - بىراۋ ئۇرسا ھېچ
گەپ ئەمەس ئىدى. ئەگەر ئۇرۇش - تالاش ھۇرمەتلىك جاۋغا
ئوخشىغانلار بىلەن ئالاقىدار بولسا، ئۇ چاغدا ئۇ گەپ پۈتۈن
يېزىغا مەلۇم بولاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇرغان ئادەمنىڭ ئابرويى
بىلەن تاياق يېگەنمۇ شوھرەتكە ئىگە بولاتتى. ئېيىپنىڭ ئاQ دا
ئىكەنلىكىدە شەك يوق. نېمىشكە دېسەك، ھۇرمەتلىك جاۋ خاتا-
لاشمايتتى. ئېيىپ ئاQ دا تۇرسا، يەنە نېمىشكە ھەممىسى ئۇنىڭغا
ئالاھىدە ھۇرمەت بىلەن قارايدىغان بولۇپ قالدى؟ بۇنى بىلىش
قېيىن. بەلكى ئاQ ئۆزىنىڭ جاۋ نەسلىگە تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى
ئېلان قىلغىنى ئۈچۈندۇر. ئاQ ئەنەشۇ ئېيتقان سوزى ئۈچۈن
تاياق يېگەن بولسىمۇ، ھەركىم: بەلكى ئۇنىڭ سوزىدە راست-
تەرىپىمۇ باردۇر دەپ، نىمىلا بولسا، ئۇنىڭغا بىر ئاز ھۇرمەت
كورسەتكەندۇر. ياكى ئاQ نىڭ ھاياتىدا كۇڭفۇزى ئىبادەتخانى-
سىدىكى قۇرۇۋانلىق قىلىنغان كالىنىڭ تەقدىرى ئوخشاش، ئو-
لۇما ئۆزىنىڭ تەۋەرۇك چوكىسىنى ئۇ كالىغا تەككۈزگەندىن
كېيىن، ئۇ كالا ئاددىي چوشقا ياكى قويلارغا ئوخشاش مال

بولسىمۇ، ھېچكىم ئۇنىڭغا يېقىن بارالمىغاندەك بىر ئىشدۇر. ئاQ
ھۆرمەتلىك جاۋ كاچېتىغا ئۇرغاندىن كېيىن، كوپ ژىللار دا-
ۋامدا كوڭلى خوش ژۇردى.

بىر ژىلى، ئەرتىيازنىڭ ئوچۇق كۇنى، ئاQ تامامەن مەس
هالدا كوچىدا كېلىۋېتىپ، كۇنگەي تەرەپتە، تام تۈۋىدە ئول-
تارغان ساقاللىق ۋاڭنى كورۇپ قالدى. ئۇ بېلىگىچە يالىڭاچ-
لىنىۋېلىپ، پىت بېقىۋاتاتتى. شۇ زامان ئاQ نىڭمۇ پۇتۇن تېنى
قىچىشقاندەك بولدى. ۋاڭ ھەم تاز، ھەم ساقاللىق بولغانلىق-
تىن، ھەممىسى ئۇنى: ساقاللىق تازۋاڭ دەيتتى. ئاQ بولسا،
«تاز» دېگەن سوزنى ئاغزىغا ئالمايتتى، شۇڭا ئۇۋاڭنىڭ تاز
دېگەن لەقىمىنى دېمەيتتى. لېكىن ساقاللىق ۋاڭنى ناھايىتى
ئوچ كورەتتى. ئاQ نىڭ ئويىچە، ۋاڭنىڭ تاز بولۇشى ھېچبىر
ھەيران بولغىدەك ھادىسە ئەمەس ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ قېلىن
ساقىلى بولسا، —مانا ئۇ ھەددىدىن تاشقىرى ھەيران بولغىدەك
ۋە قاراشقا بولمايدىغان بىر نەرسە ئىدى. ئاQ ۋاڭنىڭ قېشىغا
كېلىپ ئولتۇردى. ئەگەر بۇ باشقا كىشى بولغان بولسا، ئاQ ئۇ-
نىڭ قېشىغا يېتىنىپ كېلىپ، ئىشەشلىك ئولتۇرالمىغان بولار
ئىدى. ئەمما بۇ—پەقەت ساقاللىق ۋاڭغۇ!—نىمىدىن قورقۇش؟
ئەسلىدە ئاQ نىڭ ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇشى ۋاڭ ئۇچۇن
ھۆرمەت ئەمەسمۇ؟ ئاQ مۇ كەمزۇلىنى يېشىپ، پىت باققىلى باشلىدى.
كەمزۇل يېڭى ژۇيۇلغانلىقتىنمۇ، ياكى ئاQ نىڭ دىققەتسىزلىكىدە-

گىدىنمۇ، ئۇ ئۈچ - تۆرتلا پىت تاپتى، ساقاللىق ۋاڭ بولسا، كەينى - كەينىدىن پىتىنى ئۆلتۈرمەكتە ئىدى.

ئاۋال Q ئا رەنجىگەندەك بولدى، كېيىن ئاچچىغى كېلىپ قالدى... ئادەم قاراپ بولمايدىغان ساقاللىق ۋاڭنىڭ پىتى شۇنداق نۇرغۇن، مېنىڭ بولسا شۇنچە ئاز! بۇنىمە دېگەن كېلىشمەسلىك... ئۇنىڭ يوغان ئىككى پىت تاپقىسى شۇنچە كېلىۋېدى، لېكىن تاپقىنى بىرلا بولدى، ئۇنىڭغا نىڭغا - يونىڭغاندەك، ئۇمۇ يوغان ئەمەس - ئوتتۇرا پىت ئىدى. ئۇ ئاچچىغى بىلەن سىقىۋېدى، قارسلا قىلىپ قالدى، لېكىن ساقاللىق ۋاڭنىڭكىدەك قاتتىق قارسىلدىمىدى!

Q ئانىڭ يۈزى تاقىر، چاچسىز چوققۇلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى، ئۈكۈيىنىگىنى چۆرۈۋېتىپ، يەرگە تۈكۈرىدە: — ژۈگلۈق قۇرۇت! — دەپ تىللىدى.

— ئىت تاز! سەن كىمنى تىللاۋاتىسەن؟ — دېدى ۋاڭ نەپرەت بىلەن.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا Q ئا خېلىلا ھۆرمەتكە ئىگە بولۇپ، شۇنىڭ ئۈچۈن تەكەببۇرلۇق كەيپىتە بولغان بولسىمۇ، ھۇجۇم قىلىدىغان بىكار تەلەپلەردىن قورقاتتى، لېكىن ھازىر ساقاللىق ۋاڭدىن قورقمىدى... بۇ ژۈك بېسىپ كەتكەن ئەبلەخ نىمە دەپ ئېغىز ئاچالىسۇن؟

— تىلىنى كىم ئۆزىگە ئالغان بولسا، شۇنى تىللاۋاتىمەن!

— دەپ ئاQ ئورنىدىن تۇرۇپ دېۋەيلىدى.

— نىمە؟ سېنىڭ دۇمبەڭ قىچىشىپ قالدىمۇ؟ — دېدى ۋاڭمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، كوينىگىنى كىيىۋېتىپ.

ۋاڭنى قېچىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدىغۇ دەپ ئويلاپ، ئاQ مۇشتۇمىنى تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئېتىلدى؛ لېكىن ئۇمۇش ئاتقۇچە ۋاڭ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۆزىگە بىر تارتىۋىدى، ئاQ ژىلىپ چۈشتى. شۇزامان ساقاللىق ۋاڭ ئۇنىڭ چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ، ئادەتتىكىچە، بېشىنى تامغا ئۇرماقچى بولۇپ سورەپ ماڭدى.

— ياخشى ئەر قولى بىلەن ئەمەس، سوز بىلەن ئېلىشىدۇ، — دېدى ئاQ قايرىلىپ.

لېكىن ساقاللىق ۋاڭ «ياخشى ئەر» بولمىسا كېرەك. ئاQنىڭ سوزىگە قۇلاق سالماي، ئۇنىڭ بېشىنى تامغا ئۇرۇپ بىر ئىتتىرىۋىدى، ئاQ بىر نەچچە قەدەم يەرگە دۇمۇلاپ كەتتى، ئاQ ئوز خاتىرىدە بىر قېتىممۇ مۇنداق خار بولغىنىنى بىلمەيتتى. ۋاڭ ئوزىنىڭ ژىرگەنگىدەك رەسۋا ساقلى بىلەن ئاQ نەزىرىدە ھەر قاچان كۇلكۇلۇك بىر نەرسە ئىدى ۋە ۋاڭمۇ ئاQغا سوز ياكى قول تەككۇزۇپ باققان ئەمەس ئىدى. مانا بۇگۇن قانداقتۇر قولىنى كوتەردى! بۇ غەيرىي بىر ھال! ئېتىمالىم، بازاردىكىلەرنىڭ، پادىشا ئىمتىھان ئېلىشنى توختۇتۇپتۇ، ئەمدى ئۇنىڭغا شيۇسەيلەرنىڭمۇ، جۇيرىنلەر-

نگمۇ* كېرىگى يوق ئىكەن، دەپ ژۈرگىنى راست بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن جاۋ ئائىلىسىنىڭ ھۆرمىتى ئانچە قالمىغان بولسا كېرەك، بەلكى ئاQنىڭ ئېتىۋارسىز بولۇپ قېلىشىشىنىڭ سەۋەبىمۇ مانا شۇنىڭدىندۇر.

ئاQ نىمە قىلارىنى بىلمەي تۇراتتى.

ژىراقتىن كېلىۋاتقان بىر كىشى كورۈندى. بۇ ئاQنىڭ ناھايىتى ئۆچ كورۈدىغان يەنە بىر دۈشمىنى — ھۆرمەتلىك چەننىڭ ئوغلى ئىدى. بىر ۋاختىلاردا ئۇ شەھەرگە كېتىپ چەتئەل مەكتىۋىگە كىرىۋىدى، كېيىن قانداقتۇر توكسوغا كېتىپ قالدى؛ يېرىم ژىل ئوتكەندىن كېيىن ئۇ ئاياقلىرى تۈز بولۇپ قالغان، چاچلىرى چۈشۈرۈلگەن ھالدا ئويىگە قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئانىسى ئۇزۇن ۋاختىچە ژىغلاپ ژۈردى، خوتۇنى بولسا، بۇ دەرتكە چىدىماي، ئۈچ قېتىم ئوزىنى قۇدۇققا تاشلىدى. كېيىن ئۇنىڭ ئانىسى ھەيەرگىلا بارسا:

— قانداقتۇر بىر بولمىغۇر ئىنساپسىزلار بالامنى ھاراق ئىچكۈزۈپ مەس قىلىپ قويۇپ، چېچىنى كېسىۋىتىپتۇ. بولمىسا، ئۇ چوڭ ئەمەلدار بولاتتى، ئەمدى چېچى ئوسكىچە كۈتۈپ تۇرۇشقا توغرى كېلىدۇ. — دەپ ژۈردى.

لېكىن ئاQ ئۇنىڭغا ئىشەنمەي، ياش چەننى سىرتىدىن

* جۇيرېن — ۋىلايەتنىڭ ئاساسىي شەھىرىدە ئىمتىھان تاپشۇرۇپ چىققان كىشىنىڭ ئىككىنچى ئىلمىي دەرىجىسى.

«ئەجنەبى شەيتان» ، ياكى چەتئەلنىڭ مەخپىي جاسۇسى دەپ ژۇرەتتى ۋە ھەر قاچان ئۇنى ژىراقتىن كورۇش بىلەنلا ، دەررۇ ئىچىدە تىللىغىلى باشلايتتى.

ئاQ ھۇرمەتلىك چەننىڭ ئوغلىنىڭ يالغان چىچىغا كۇنفۇزىنىڭ ئىبارىسى بىلەن ئېيتقاندا ، «نەپرەت ۋە لەنەت قىلاتتى». ئەگەر ئادەمنىڭ چىچى يالغان بولسا ، دېمەك ، ئۇ ئادەمدە تىيماقچىلىكمۇ ئادەمـگەرچىلىك يوق ۋە ئۇنىڭ ئايالىنىڭ ئوزىنى تورتۇنچى قېتىم قۇدۇقا تاشلىمىغىنى بولسا ، ئۇنىڭ ياخشى ئايال ئەمەسلىگىنىلا ئىپادىلەيدۇ...

«ئەجنەبى شەيتان» يېقىن كېلىپ قالدى.

ـــ تاز ، ئىشەك! ـــ ئاQ ئۇنى ھەر قاچان ئىچىدىلا تىللايتتى ، لېكىن بۇ دورەم ئاQ ناھايىتى خاپا بولۇپ ، ئوچ ئېلىشنى ئارزۇ قىلىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئىختىيارسىز ئۇنلۇك تىللىدى.

«ئەجنەبى شەيـتان» تۇيۇقسىز ئاQ «ماتەم ھاسىسى» دەپ ئاتاپ ژۇرگەن سىرلانغان تاياقىنى كوتۇرۇپ ئاQ تەرەپكە ماڭدى. ئاQ ئۇنىڭ ئۇرغىلى كېلىۋاتقىنىنى بىلىپ ، شۇمـشۇيۇپ ، ھۇجۇمنى كۇتۇپ تۇردى. دېگەندەكلا ، ئۇنىڭ بېشىـغا تاياق يېغىپ كەتتى.

ـــ مەن ئاۋۇنى تىللىغان ئىدىم! ـــ دەپ ئاQ سوزىدىن ياندى. ۋە نېـراق يەردە تۇرغان بىر بالىـنى كورسەتتى. لېكىن تاياق كەينى ـ كەينىدىن يېغىۋەردى.

www.uyghurkitap.com

ئاQ خاتىرىدە مۇشۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم خورلۇق كۆرۈۋاتىمەن دەپ ئويلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بەختىگە شىرلانغان تاياق بىلەن ئۇرۇش، ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىر نەرسە سالغاندەك بولدى: ئۇ يېنىكلىشىپ، تاياق يېگىنىنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى؛ ئاتا-بوۋىسىدىن قالغان قىممەت مىراس — «ئۇنتۇش» يەنە كۈچ قىلدى. ئالدىرىماي مەي دۇكىنىغا قاراپ ماڭدى. دۇكانغا كەلگەندە ئۇ خوش كەيىپ ۋە شاد ئىدى.

بۇ يەردە ئۇ خانىقادا تۇرۇدىغان ياش بۇۋىنىڭ ئۆتۈپ كېتىپ بارغىنىنى كۆرۈپ قالدى، ئادەتتە ئاQ ئۇنى ئۇچۇرتۇش بىلەن تىللاپ، تۈكۈرۈپ ئۆتۈپ كېتەتتى. مانا ئەمدى، ئۇمرىدە ئىككىنچى قېتىم شەرمەندە ۋە خار بولغاندىن كېيىن، نېمە قىلىش كېرەك ئىدى؟

«نېمىگە بۈگۈن مېنىڭ ئىشىم ئىلگىرى باسمايدىكىن دېسەم، ئالدىمغا سەن كېلىۋېتىپسىكە نىسەندە!» — دەپ ئويلىدى-دە، ئۇ ۋە ئالدىغا بېرىپ، شارتتىدا تۈكۈرۈۋەتتى.

ياش بۇۋى يەرگە قاراپ مېڭىپ ئاQنىڭ ئۇدۇلىغا يېتىپ كەلدى. ئاQ تۇيۇقسىزلا قولىنى سوزۇپ، ئۇنىڭ چۈشۈرۈلگەن بېشىغا تەككۈزىۋالدى:

— تاقىر باش! ئىلدام ماڭ، سېنى شەيخ كۈتۈپ تۇرۇدۇ...

ياش تاۋى پوكاندەك قىزىرىپ:

— قولۇڭنى ئۈزاتما!... — دېدىدە، ئىلدامراق بېسىپ ماڭدى. مەي دۇكىنىنىڭ بىكار تەلەپلىرى كۈلۈشۈپ كەتتى. ئاQ

ئوزىنىڭ بۇ قىلغىنىڭ باشقىلارغا ياقمايدىغانلىقىنى كورۇپ، تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشتى.

—شەيتىنىقا مۇمكۇنۇ، ماڭا مۇمكۇن ئەمەسمۇ؟—دەپ ئۇ ياش بۇۋىنىڭ مەگزىنى چىمدىۋالدى.

ھەممە قاراپ تۇرغانلار تېخىمۇ قاتتىق كۇلۇشۇپ كەتتى. ئاQ ئوزىدىن-ئوزى خوش بولۇپ ۋە قاراپ تۇرغانلارغا تېخىمۇ يېقىش ئۇچۇن ئۇنى تېخىمۇ قاتتىغراق چىمدىۋىلىپ، ئاندىن قويۇۋەتتى.

ئۇ بۇ كۇرەشتە خۇددى بۇگۇنكى مەغلۇبىيەتلىرىنىڭ ئوچىنى بىردىنلا ئالغاندەك، ساقاللىق ۋاڭنىمۇ، «ئەجنەبى شەيتانىنىمۇ» ئۇنتۇپلا كەتتى، بىردىن ئۇنىڭ بەدىنى پۇتۇنلەي يىپ - يېنىك بولۇپ ئۇچۇپ كېتەي دەپ تۇرغان تۇكتەك بولۇپ كەتتى.

ئاQ قېچىپ كېتىپ بارغان بۇۋىنىڭ:

—ھەي، نەسلى قۇرغۇر ئاQ!-دېگەن زىغا ئارىلاش سوزىنى ئاڭلىدى.

ئاQ خوشال، قاقاخلاپ كۇلۇپ قالدى، مەي دۇكىنىدىكىلەرمۇ كۇلۇشتى.

IV

مۇھەببەت پاجىيسى

كىمدۇر بىرى بىرمۇنچە غالىپلار بار، ئۇلار ئوز دۇش-

مەنلىرنى يولۋاسقا ياكى لاچىنغا ئوخشاش بولسا ئىكەن دەپ تىلەيدۇ دېگەن ئىكەن، ـــمانا شۇنداق بولغان ھالەتتىلا ئۇلار ئۆز غالىبىيىتىگە قانائەتلىنىدىكەن. ئەگەر دۈشمىنى قوي ياكى چۈجىگە ئوخشاش بولسا، غالىپ ئۆز غالىبىيىتىنى ھېچبىر مەنا-سىز دەپ تاپىدىكەن، بەزى غالىپلار يىگىپ، ئۆلگەنلەرنىڭ ـ ئۆلگىنىنى، قولغا چۈشكەنلەرنىڭ ـ قولغا چۈشكىنىنى ۋە مۇنا-يىملىق بىلەن: «سىزگە قۇل بولاي، مېنىڭ تەغدىرىم سىزنىڭ قولىڭىزدا!» دېگەندىن كېيىن، دۈشمىنىمۇ، رەقىبىمۇ، دوستىمۇ تۈگەپ، يالغۇز قالغاندا خوشاللىقىنىڭ ئورنىغا، غالىبىيەت قاي-غۇسىغا چۆمىدىكەن. بىزنىڭ ئاQ ئۇنداق قايغۇغا چۆممايتتى، ئۇ ھەر قاچان ئۆزىدىن ـ ئۆزى خوش ئىدى: ئېھتىمال بۇ ھال، جۇڭگو روھى مەدەنىيىتىنىڭ پۈتۈنلەي يەر يۈزىدىكى خەلقلەرنىڭ مەدەنىيىتىدىن ژۇقۇرى تۇرۇدىغانلىقىنى ئىسپات-لايدىغاندۇ!

ئۆز غالىبىيەتلىرىدىگە مەس بولغان ئاQ نىڭ ھازىر ئۈچۈپ كېتىشكە تەييار تۇرغان، يېنىك پەيدەك بولۇپ كېتىشىنى قاراڭلا!

لېكىن ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى غالىبىيىتىنىڭ ئاقىۋىتى باشقىچىرەك بولۇپ چىقتى. ئۇ كوڭلىنىڭ ئارزىسىنى يوقۇتۇپ قويۇپ، يېرىم كۈن كوچىمۇ ـــ كوچا تەنتىرەپ ژۈرۈپ، ئاخىرى ئىبادەتخانىغا كېلىپ قالدى. ئۇ كۈندىكىدەك يېتىپلا خورەك تارتىپ، ئۇيـ

قوغا كېتىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ بۇ كېچىسى كىرپىك ژۇمۇپ ئۇخلىمىغى قىيىن، دەپ كىممۇ ئويلىغان؟ ئۇنىڭدا غەلىتە بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى: ئۇنىڭغا قولىنىڭ بارماقلىرى ئاۋالقىغا قارىغاندا، سىلىغىيىپ قالغاندەك تۇيۇلدى. كىم بىلىدۇ، بەلكى بۇ ھېلىقى ياش بۇۋىنىڭ يۈزىگە تېگىپ كەتكەنلىكتىندۇر...

ئۇ قىزنىڭ: «نەسلى قۇرغۇر ئاQ» دېگەن سۆزلىرى يەنە ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلانغاندەك بولدى. ئاQ تۇرۇپ: «راس... ئادەمگە ئايال كېرەك. بالا كۆرمەي ئۆلگەن كىشىگە ھېچكىم بىر چىنە ئاشمۇ بەرمەيدۇ...... ئادەمگە ئايال كېرەك، «ئاتا - ئانىنى قەدىرلىمەسلىكنىڭ ئۈچ تۈرىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ يامىنى — بالا-چاقىسىزلىق»[11] دېگەن ئەمەسمۇ؟ «روئاۋنىڭ روھى ئاچ» قالغىنىمۇ مەلۇم، ئەلۋەتتە، بالىسىزلىق — ئادەم ئۈچۈن چوڭ دەرت» دەپ ئويلىدى. ئاQ نىڭ خىيالى دانىشمەنلەر بىلەن ئەۋلىيالارنىڭ ۋەسىيىتىگە توغرى كېلىپ تۇراتتى. لېكىن كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئەۋلىيالارنىڭ تەلىۋىگە قارشى ئىش قىلىپ قويغىنىلا يامان بولدى.

«خوتۇن ... ئايال...» — دەپ ئويلايتتى ئۇ، — شەيخقا بولۇدۇيۇ...»

بۇ كېچىسى ئاQ نىڭ قايسى ۋاختىتا ئۇيقىغا كىرىشكىنىنى بىز ئېنىق ئېيتالمايمىز؛ لېكىن ئۇ ياش بۇۋىنىڭ مەگزىنى چىمدىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۇششاق قوللىرىدا دايىما بىر سىلىقلىق

سىزىلىپ تۇردى ۋە ئايال توغرىسىدا شېرىن خىياللارغا چۆكتى. بۇ ۋەقە ئايالالارنىڭ ئادەم ئازدۇرۇدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

ئەگەر ئاياللار بۇزمىغان بولسا، خەنسۇ ئەركەكلىرىنىڭ تەڭ يېرىمىلا ئەۋلىيا بولۇپ كەتكەن بولار ئىدى. شاڭ سۇلالىسى داجى دېگەن ئايالنىڭ كاساپىتىدىن ۋەيران بولدى، جۇ سۇلالىسى باۋسىنىڭ كاساپىتىدىن يوقالدى، چىن سۇلالىسى...بۇ توغرۇلۇق تارىختا ئېنىق ئىسپات بولمىغان بىلەن، ئۇنىمۇ ئاياللارنىڭ كاساپىتىدىن ۋەيران بولدى دەپ ئويلاش خاتا بولمايدۇ. دۆڭ جاۋدىياۋ شەننىڭ كاساپىتى بىلەن ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ھەققىدىمۇ شەك يوق.

Qئا ناھايىتى ئەخلاقلىق ئادەم ئىدى، ئۇنىڭ قايسى ئوقۇمۇشلۇق ئۇستازنىڭ قولىدا تەربىيەلەنگەنلىكى بىزگە مەلۇم بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ «جىنسى مەسىلىسىگە» قەتئىي ئېتىقادى بىلەن قارايتتى، خۇسۇسەن ياش بوۋاق ياكى «ئەجنەبىي شەيتانىغا» ئوخشاش كىشىلەردىن ھەزەر قىلاتتى.

ئۇنىڭ تەلىماتى شۇنداق ئىدى: قانداقلا بوۋاق بولمىسۇن، سوزسىز ئۇشەيىخ بىلەن مۇھەببەت ئالاقىسىدا بولۇدۇ؛ ئۆيىدىن تاشقىرىغا چىققان ھەربىر ئايال، سوزسىز، ئوزىگە بىر ئاشىقنى جەلىپ قىلىشقا تىرىشىدۇ، ئەگەر ئايال قەيەردىلا بولمىسۇن ئەركىشى بىلەن گەپلەشسە، ئەلۋەتتە ئۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرگەپ بار.

ئاQ نىڭ ئاياللارغا كۆز ئالايتىپ قارىشى ياكى ئوتكۆر تەنە سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا كىردۈۋلىشى، ئەڭ بولمىغاندا بىلدۈرمەي تاش ئېتىشى — ئۇنىڭ ئاياللارغا نىسۋەتەن كۆرسەتكەن ئېبىپلەش بەلگىلىرى ئىدى.

ئاQ ئوتتۇز ياشقا كىرگەندە، كىتاپلاردا ئېيتقاندەك، ئادەمنىڭ «توختىغان ۋاختىدا»، ياش بوۋى ئارقىلىق ئۆز كۆڭلىنى غۇلغۇي قىلدۇ، دەپ كىم ئويلىسۇن؟ قېدىمقى قايىدىلەر بىزنى كۆڭۈلنى غۇلغۇيلۇقتىن ساقلاشقا ئۆگۈتۈدىغۇ؟ شۇڭا ئاياللارنى ئوچ كۆرسە بولۇدۇ، ئەگەر ياش بوۋنىنىڭ يۈزى شۇنچىلىك سىلىق بولمىغاندا، ئاQ ئەلۋەتتە گۇناغا دۇچ بولمىغان بولار ئىدى؛ ئەگەر ئۇ يۈزىگە بىرەر نەرسە پۈركەنگەن بولسىمۇ، ئاQ قىزىقمىغان بولار ئىدى. بۇ ۋەقەدىن بەش - ئالتە ژىل ئىلگىرى ئاQ سەھنە ئالدىغا ژىغىلغان تاماشابىنلار توپىغا كىرىپ قېلىپ، بىر ئايالنىڭ يامپىشىنى چىمدىۋالغان، لېكىن ئۇنىڭ تامبىلى بولغاچقا ئاQ نىڭ كۆڭلى بىر قانداق بولمىغان ئىدى، لېكىن ياش بوۋنىڭ يۈزى ئوچۇق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە ئىش باشقىچە بولۇپ چىقتى... مانا مۇشۇلار ئاياللارنىڭ پالاكەتلىك نەرسە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىمامدۇ؟

«ئايال!...» — دەپ ئويلايتتى ئاQ.

ئاQ ئاياللارغا قاراپ ژۈرۈدىغان بولدى. ئاQ نىڭ ئويىچە، ئۇلار سۆزسىز ئۆزىگە بىرەر ئاشىق جەلىپ قىلىۋېلىشقا تىرىشىپ

ژۈرەتتى. لېكىن ئۇلار ئاQغا مېيغىدىمۇ كۈلۈپ قويمايتتى، ئۇ ئاياللارنىڭ ھەربىر سوزىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ تىڭشاي- دىغان بولدى، لېكىن ئۇلارنىڭ سوزىدە ھېچبىر ئەخلاقسىزلىق كورۈنمەيتتى، بۇمۇ ئاياللاردىكى يامان كورۈنۈدىغان قىلىقنىڭ يەنە بىرى بولسا كېرەك: ئۇلارنىڭ ھەممىسى «يالغاندىن ئەخ- لاقلىق بولۇپ» ژۈرۈدۇ.

بىركۈنى ئاQھۇرمەتلىك جاۋنىڭ ئويىدە گۈرۈچ ئاقلاپ، كەچقۇرۇنلۇق تاماقتىن كېيىن ئاشخانىدا تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. ئەگەر ئۇ باشقا بىر ئويدە بولىغان بولسا، گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا، كەچقۇرۇنلۇق تاماقتىن كېيىن، قايتىپ كېتەتتى. جاۋنىڭ ئائىلىسىدىمۇ باشقا ئويلەردىكىگە ئوخشاش تاماقنى ئەتىگەنرەك يەتتى، لېكىن بەلگىلەنگەن تەرتىپ بويىچە، چىراق ياندۇرۇشقا بولمايتتى؛ تاماق ئېچىپ بولدۇڭمۇ — يات! پەقەت ئاندا — ساندا چىراق ياندۇرۇدىغان ۋاختىلىرىدىمۇ بولاتتى، بىرىن- چىدىن ھۇرمەتلىك جاۋنىڭ ئوغلى تېخى شيۇسەي دەرىجىسىگە ئىگە بولىغان ۋاختىدا، كىتاپ ئوقۇش ئۈچۈن چىراق ياقاتتى؛ ئىككىنچىدىن، ئاQئۇلارنىڭكىدە كۈنلۈك ئىش بىلەن كەلگەندە، كەچقۇرۇنلۇق تاماقتىن كېيىنمۇ گۈرۈچ ئاقلىسۇن دەپ چىراق ياقاتتى، مانا شۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ئاQئاشخانىدا تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى.

ھۇرمەتلىك جاۋنىڭ ئويىدە ئۇما دېگەن يالغۇز خىزمەتكار

ئايال بار ئىدى. ئۇ قاچا ـ قۇمۇچىنى ژۇيۇپ بولۇپ بەلـدىگدە ئولتۇرۇپ، ئاQ بىلەن پاراڭ سېلىشقا باشلىدى.

ـــ بىزنىڭ خېنىم ئىككى كۈن بولدى، ھېچنىمە يېمەيدۇ، چۈنكى بىزنىڭ تەخسىر قىز سېتىۋالماقچى...

«ئۇما... ئايال ـــ كىچىك ھازازىل...» دەپ ئويلايتتى ئاQ ئۇنىڭغا قاراپ.

ـــ خېنىم سەككىزىنچى ئايدا تۇغۇدۇ...

«ۋاي، بۇ ئاياللارنىڭ دەردى......» دەپ ئويلىدى ئاQۋە ئاغزىدىن غاڭزىسىنى ئېلىپ، ئورنىدىن تۇردى.

ـــ خېنىم...ـــ دەپ ئۇما تىنماستىن ۋالاقلىماقتا ئىدى.

ئاQتۇيۇقسىز تىزپۈكۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا ژىقىلدى:

ـــ كەل، بىللە ئۇخلايلى!

بىر پەس ئاشخانا جىم ـ جىت بولدى. ئاۋال ئۇما ھەيران بولۇپ قېتىپلا قالدى، كېيىن تىترەپ، «ۋاي ئالـلا!» دەپ ۋاقىراپ، ئاشخانىدىن ژۈگرەپ قېچىپ چىقىپ كەتتى، ھەتتا ئۇ ژىغلاپمۇ كەتسە كېرەك.

ئاQ نىمە قىلارىنى بىلمەي، تامغا قاراپ تىز پۈكۈپ ئولتار ـ غان بويىچە، ئولتۇرۇپ قالـدى. ئاخىرى، بـىر كېلىشمەسلىك بولدى دەپ، ئۇستەلنى تۇتۇپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ ژۈرىگى دۈپۈلدەپ كەتتى. خىجالەتچىلىكتە مەگدەپ، غاڭزـ سىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، يەنە ئىشقا كىرىشمەكـچى بولۇۋىدى،

كىمدۇر بەرى ئۇنىڭ بېشىغا بەرنى ئۇردى. ئۇ چاپسان بۇرۇلۇپ، كەينىگە قارىدى: ئۇنىڭ يېنىدا قولىغا ھىندى قومۇچىدىن ياسالغان تاياق تۇتقان شيۇسەي تۇراتتى.

— نىمە سەن؟ تۇزۇمنى يەپ تۇزلۇغۇمغا... ھە سىنى!...

ئۇزۇن تاياق يەنە ئاQ نىڭ بېشىغا كېلىپ تەگدى، ئۇ قولى بىلەن بېشىنى توساۋېلىۋىدى، تاياق قولىغا تەگدى، تاياق تېخىمۇ ئوتتۇپ كەتتى. ئىشىكتىن قېچىپ كېتىپ بارغاندا، ئۇنىڭ دۈمبىسىگىمۇ تەككەندەك قىلىپ قالدى.

شيۇسەي ئۇنىڭ كەينىدىن:

— ھەي بەد بەخت! — دەپ تىللىدى.

ئاQ ژۇگۇرگەن بويى خامانغا كېلىپ توختىدى؛ ئۇنىڭ قولى تېخىچىلا ئاغرىپ تۇراتتى، ئۇ «بەدبەخت» دەپ بىرىنچى قېتىم ئاڭلىغان تىلنى تەكرارلايتتى. چۈنكى ۋىجۇاڭ دېخانلىرى ھېچقاچان مۇنداق سوزلەر بىلەن تىللاشمايتتى، ئۇ تىل پەقەت ئەمەلدارلار بىلەن ئالاقىدا بولغان كىشىلەر ئارىسىدىلا قوللىنىلاتتى. شۇڭا ئاQ بۇ تىلدىن ناھايىتى قورقاتتى. تاياق ۋە تىل يېگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئايال توغرىسىدىكى خىياللىرى يوقالدى، ئەندى بۇ خىيال قايتىپ كەلمەيدىغاندەك تۇيۇلدى. بىر پەستىن كېيىن ئاQ كەيپى خاتىرجەم ھالەتكە كېلىپ، ياڭلىشىشتىن ئىككى دۇنيادىن بىغەم بولدى. خۇددى ھېچنىمە بولمىغاندەك، گۇرۇچ ئاقلاشقا كىرىشتى. بىر ئاز ئىشلەپ تەرلىگەندىن كېيىن،

كوينىگىنى يېشىۋەتتى.

شۇ مەزگىلدە ئۇنىڭغا بىر ۋاراڭـــچۇرۇڭ ئاڭلاندى. ئۇمرى بويى ھەر تۇرلۇك غوۋغاغا قىزىقىدىغان ئاQ ۋاڭ ـ چۇڭ چىققان يەرگە قاراپ ئالدىراپ مېڭىپ، ئاخىرى ھۇرمەتـلىك جاۋنىڭ ئىچكى ھويلىسىغا ـــ ئاياللار بولمىسىگە كىرىپ قالدى. قاراڭـغۇ چۇشۇپ قالغان بولسىمۇ، ئۇ ژىغىلغانـلارنىڭ ھەممىسىگە سەپ سالـدى؛ ئۇ يەردە: ھۇرمەتـلىك جاۋنىڭ ئىككى كۇن تاماق يېمىگەن ئايالى، خوشنىسى زۇچى ئايىم ۋە ئۇرۇق ـ تۇققانلىرى ـــ جاۋبىيەن بىلەن جاۋ سىچېڭ تۇراتتى.

غوجايىنـنىڭ كىچىك ئايىـلى ئۇمانى ئويـدىن سورەپ چىقىپ كېلىۋېتىپ:

ـــ قېنى چىق! موكۇشنىڭ ھاجىتى يوق... ـــ دېدى.

ـــ سېنىڭ پاك ئىكەنلىكىڭنى ھەممىسى بىلىدۇ... ئوزەڭنى يوقۇتۇشۇڭ كېلىشمەيدۇ! ـــ دەپ زۇچى ئايىم بەزلىدى.

ئۇما بىر نىمىلەر دەپ ژىغلاۋاتاتـتى، لېـكىن ئۇنىڭ ئۇنى ياخشى ئاڭلانمايتتى.

«قىزىق، نىمىشكە شۇنچە غوغا چىقىرۋاتىدىكىن بۇ ھازازىل؟» ـــ دەپ ئويلاپ قالـدى ئاQ ۋە ھەممىنى جاۋسىچېڭـدىن سوراپ بىلىۋالماقچى بولدى.

لېكىن ئاQ ھۇرمەتلىك جاۋنىڭ يەنە بايىقى تاياقنى كوتۇ‐رۇپ كېلىۋاتقىنىنى كورۇپ قالدى. ئاQ ئاشخانىدا شيۇسەيدىن

www.uyghurkitap.com

مانا مۇشۇ ۋاڭ ـ چۇڭغا باغلىق تاياق يېگىنىنى دەررۇ ئېسىغا ئالدى ـ دە، ئىشىككە ئوزىنى ئاتتى، لېكىن تاياق ئۇنىڭ ئالدىنى توساۋالدى. كېيىن ئۇ دەررۇ كەينىگە يېنىپ، ئارقىدىكى داۋۇزىدىن قېچىپ چىقىپ كەتتى ۋە بىر ئازدىن كېيىن ئوزىنىڭ ئىبادەتخانىسىغا يېتىپ كەلدى.

دېمىنى باسقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بويى جۇغۇلداپ مۇزلاپ كەتكەندەك بولدى. ئەرتىياز پەسلى بولسىمۇ، كەچقۇرۇنلۇقلىرى سوغۇق ئىدى ۋە تېخى يالاڭ ژۇرۇش ۋاختى كەلمىگەن. شۇ زامان كوينىگىنىڭ جاۋنىڭ ئويىدە قالغانلىقى يادىغا چۈشتى ۋە باراي دەپ تەمشىلىپ، لېكىن ھېلىقى تاياق ئېسىگە چۈشتىدە، يالتايدى.

تۇيۇقسىز ئۇنىڭ ھوجرىسىغا ئاقساقال كىرىپ كەلدى.

— ھەي ھايۋان!... ئەمدى سەن ھۆرمەتلىك جاۋنىڭ خىزمەتكارىغا چاپقاغلىق قىلماقچى بولدۇڭمۇ؟ بۇ نىمە دېگەن قارا يۈزلۈك؟ سەن ئادەمگە ئارام بەرمەيسەن، مېنى ئۇخلاتمايسەن. سەن... — دەپ ئۇ ۋاقىراپ، تىللاشقا باشلىدى، ئاQنىڭ ھېچنىمە دېيىشكە ئىمكانىيىتى بولمىدى.

ئاخىرى، كەچ بولۇپ قالغانلىقتىن، ئۇنىڭغا شاراپ ئۈچۈن ئادەتتىكىدىن ئىككى ھەسسە كوپ ـ تورت يۈز ياماق — بېرىشكە توغرى كەلدى. ئاQدا ئاقچا يوق بولغاشقا، گوروگە ئوزىنىڭ قالپىقىنى تۇتۇپ بەردى. بۇنىڭدىن تاشقىرى ئۇ مۇنداق بەش

شەرتكە قايىل بولدى:

بىرىنچىدىن، ئاQ ئەتىسىگىلا جاۋنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، ئەپۇ سوراپ، باش ئېگىش؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىرجۈپ كېلىدىغان قىزىل شامدىن ئىككى ۋە بىر تۇتام ئىسرىق ئېلىپ بېرىش.

ئىككىنچىدىن ، جاۋنىڭ ئائىلىسى ئۇمانى ئوز - ئوزىنى ئۆلتۈرۈش شەيتىنىدىن ساقلاش مەخسىتى بىلەن موللا چاقىرماقچى، شۇنىڭغا چىققان خىراجەتنى ئاQ تولەش.

ئۈچۈنچىدىن، بۇنىڭدىن كېيىن ئاQ هۆرمەتلىك جاۋنىڭ ئۆيىگە كىرمەسلىك.

تورتىنچىدىن ، ناۋادا ئۇماغا تۇيۇقسىز بىر نىمە بولۇدىغان بولسا، ئۇنىڭغا ئاQ جاۋاپكار بولۇش.

بەشىنچىدىن، ئاQ قىلغان ئىشىنىڭ ھەقىقىنىمۇ، ئۇنىتۇلۇپ قالغان كوينىگىنىمۇ داۋا قىلماسلىق.

ئەلۋەتتە ، ئاQبۇ شەرتلەرنىڭ ھەممىسىنى قوبۇل قىلدى، لېكىن ئاقچىسىنىڭ يوقلىغى يامان بولدى، ئۇنىڭ بەختىگە ئەرتىيازمۇ كېلىپ قالدى، ئوز مەجبۇرىيەتلىرىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئىككى مىڭ ياماقفا تۇتۇپ بەرگەن يوتقىنىسىزمۇ كۆن كەچۈرۈشكە بولۇدىغان مەزگىل كەلگەن ئىدى. ئۇ كوينىگىنى يوقۇتۇپ ۋە هۆرمەتلىك جاۋ ئائىلىسى ئالدىدا باش ئېگىپ، شام ۋە ئىسرىق ئەكىلىپ بەرگەنىدىن كېيىن، بىر نەچچە ياماق تىيىنى قالدى ، لېكىن گوروگە قويغان قالپىغىنى ئېلىۋېلىش

ئېسىغىمۇ كەلمەي، ھەممىسىگە ھاراق ئىچىۋەتتى.

ھۇرمەتلىك جاۋ ئائىلىسى شام بىلەن ئىسرىقىنى ئېھتىيات ئۈچۈن ئېلىپ قويدى: چۈنكى خېنىم ھەر ژىلى ئىبادەتخانىغا بارغاندا كېرەك قىلىش مۇمكۈن ئىدى. ئاQ نىڭ كويىنىگىنى خېنىمنىڭ سەككىزىنچى ئايدا تۇغۇلۇدىغان ئوغلى ئۈچۈن يوگەك قىلىپ، قالغان — قاتقىنىنى بېشىغا دەرت كەلگەن ئۇما خەيگە چەم قىلىۋالدى...

V

تىرىكچىلىك مەسىلىسى

جاۋنىڭ ئويىدە تەلەپ قىلىنغان ھەممە مۇراسىملارنى ئوتەپ، ئاQ ئادەتتىكىچە ئىبادەتخانىغا قايتىپ كەلدى. كۈن ئولتۇرۇش بىلەن ئۇنىڭ ئويچۈرىسىدە ھەجەپ بىر ئىش بولۇۋاتقاندەك بىلىندى. ئويلۇنۇپ بۇنىڭ سەۋەبى دۈمبىسىنىڭ يالىڭاچ قالغانلىقىدىن ئىكەنلىكىنى سەزدى. ژىرتىلىپ كەتكەن بىر كالتا چاپىنىنىڭ قالغىنىنى ئېسىگە ئېلىپ شۇنى يېپىنىپ يېتىپ قالدى. ئويغۇنۇپ كوزىنى ئاچقاندا، تامنىڭ غەربىي تەرىپىگە كۈن نۇرىنىڭ چۈشكەنلىكىنى كوردى، ئورنىدىن تۇرۇش بىلەنلا، ئاغزىغا كەلگەن تىللارنى ئېيتىۋېتىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن، ئادەتتىكىچە، كوچا كېزىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ

www.uyghurkitap.com

ئۇچۇسىدا ئەسكى چاپان بولسىمۇ، يەنە ئوپ-چورىسىدە ھە-
جەپ بىر ئىش بولۇۋاتقاندەك بىلىنىدى. شۇكۈنىدىن باشلاپ
ۋىجۇاڭدىكى ھەممە ئاياللار ئۇنىڭدىن چەتنىگەندەك بولدى،
ئۇلار ئاQنى كورۇش بىلەن، دەررۇ ئوزلىرىنى چەتكە تارتىپ،
داۋۇز ئارقىلىرىغا يوشۇرىنىدىغان بولدى. ئەللىك ياشلارغا كېلىپ
قالغان زۇچى ئايىم چىغىدا ئاQدىن قاچاتتى، ھەتتا ئوزىنىڭ
ئون بىر ياشلىق قىزىنىمۇ يېتىلەپ، داللىغا ئالغىچە ئالدىراپ
كېتەتتى: بۇنىڭ ھەممىسىگە ئاQ ناھايىتى ھەيران بولدى. «نى-
مىشكە بۇ ھايۋانلار ئەخلاقلىق قىزلارنىڭ ئادىتىگە كىرىۋال-
غاندەك قىلىق قىلىشىدۇ؟» — دەپ ئويلايتتى ئۇ.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئاQغا دۇنيادا ئەجايىپ بىر
ھادىسىلەر بولۇۋاتقاندەك تۇيۇلدى، بىرىنچىدىن، مەي دۇكىنىدا
ئۇنىڭغا نىسىيگە مەي بېرىشنى توختاتتى؛ ئىككىنچىدىن، ئى-
بادەتخانىنى باشقۇرغۇچى بوۋاي ئۇنىڭ ئىبادەتخانىدىن كېتى-
لىدىغان ۋاختى يەتتى دېگەننى قىلىپ، كۈندىلا غۇدۇڭشىيدىغان
بولدى؛ ئۇچۇنچىدىن، قانچە كۈن بولغانلىغىنى ئوزىمۇ بىلمەيت-
تى، لېكىن ھەر ھالدا خېلىدىن بۇيان ئۇنى ھېچكىم ئىشقا
چاقىرمايدىغان بولدى. مەي دۇكىنىنىڭ نىسىيگە مەي بەرمىگە-
نىگە بىر نىمىلەر قىلىپ چىداشقا بولاتتى، بوۋاينىڭ غۇدۇڭ-
شىغىنىمۇ مەيلى — غۇدۇڭشۇۋەرسۇن، بىراق ئىشسىز ئاچ
ئولتۇرۇشمۇ ئەمدى؟ ياق بۇ ئاQ ئۇچۇن چاتاق بىر ئىش!

www.uyghurkitap.com

ئاQ بۇ ھالغا چىدىيالمىدى ۋە ئۆزىنىڭ كونا يالىڭغۇچىلىرى-
دىن ئىش سورىماقچى بولدى؛ ئۇ، ھۆرمەتلىك جاۋنىڭ ئۆيىگە
بىرىشقا پېتىنالمايتتى، بىر قىزىق ئىش شۇكى، ئۇ قەيەرگىلا
بارسا، ئۇنىڭ ئالدىغا پەقەت ئەرلەر چىقىپ، گويا گادايىنى
ھايدىغاندەك، ئاچچىقى بىلەن:

—ياق! ياق! كەت! — دەپ قوللىرىنى سىلكەتتى.

ئاQ ھەيران بولاتتى. تېخى يېقىندىلا ئۇنى ھەر قايسى
تالىشىپ ياردەمگە چاقىراتتى. ئەمدى بولسا، ھېچكىمدە ئۇنىڭ
ئۈچۈن ئىش تېپىلمايدۇ. «بۇ يەردە بىرگەپ بار!» — دەپ ئويـ
لىدى ئاQ، ئەمدى ئۆزىنىڭ ئورنىغا شياۋ Don نى ئىشقا چاقىرىدىغان
بولغانلىقىنى بىلدى، بۇ شياۋ D ئورۇق، دەرمانسىز، كەمبەغەل
ئىدى؛ ئۇ ئاQ نىڭ نەزىرىدە ساقاللىق ۋاڭدىنمۇ پەس كىشى
ئىدى. بۇ پىندەك ئۇنىڭ — ئاQ نىڭ، بىرچىنە غىزاسىنى تار-
تىۋالىدۇ دەپ كىممۇ ئويلىغان؟ ئاQ نىڭ ناھايىتى ئاچچىقى
كەلدى. ئۇ كوچا بويلاپ، غەزەپلەنگەن ھالدا قوللىرىنى سىلـ
كىشتۈرۈپ:

— «قولۇمدا سىم قامچا، ئۇرۇپ ژىڭىتاي دەيمەن سېنى» —
دەپ ناخشا ئېيتىپ ژۈرەتتى.

ئاخىرى، بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاQ ھۆرمەتـ
لىك چيەنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى توغرى تامنىڭ تۈۋىدە
شياۋ D نى ئۇچراتتى.

«دۇشمەنلەر ئۇچراشقاندا، ئۇلارنىڭ كوزلىرى چانىغىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالىدۇ». ئاQ قارشى ئىنتىلدى، شياۋD مۇ توختاپ قالدى. ئاQدۇشمىنىگە نەپرەت بىلەن كوز تاشلىدى ـ دە، ئاغزىدىن كوۋۇك قايناتقان هالدا:

ـــ ها يۋان! ـــ دەپ ۋاقىردى.

ـــ مەن قوڭغۇز قۇرۇت... بولدىمۇ؟ ـــ دەپ جاۋاپ بەردى شاۋD.

لېكىن بۇ كەمتەرلىك ئاQنىڭ ئاچچىغىنى تېخىمۇ كەلتۇردى ۋە قولىدا سىم قامچا بولمىغانلىقتىن، ئېتىلىپ كېلىپ، شياۋD نىڭ چېچىغا ئېسىلدى.

شياۋDبىر قولى بىلەن ئوز چېچىنى قوغداپ، ئىككىنچى قولى بىلەن ئاQنىڭ چېچىنى تۇتۇۋالدى. ئەمدى ئاQغا ئوزىنىڭ بوش قولى بىلەن ئوز چېچىنى قوغداشقا توغرى كەلدى. ئىلگىرى ئاQنىڭ تېخى هەممە چىشلىرى چىقىپ بولمىدى* دەپ ئويلايتتى. لېكىن ئەمدى ئاچ ۋۇرۇپ، جۇدەپ، ئاجىزلىنىپ كەتكەن ئاQغا تۇيۇقسىز كۇچلۇك دۇشمەنگە ئايلانغان شياۋDنىڭ ئەدىۋىنى بېرىش ئوڭاي بولمىدى. تورت قول ئىككى كوكۇلغا چاڭگال سالغان هالدا، هۇرمەتلىك چەنىنىڭ ئويىنىڭ ئاق تېمىغا دوغىغا ئوخشاش كۇلەڭگە چۇشۇرۇپ، توغرى يېرىم

*بىزنىڭ «ئاغزىدىن ئانا سۇتى كەتمىدى» دېگەن ئىبارىمىزگە توغرى كېلىدۇ.

سائەت تىرەجىشىپ تۇردى. كورگەنلەر خۇددى بۇلارنى ئاج-راتقاندەك:

— بولار! بولار ئەمدى! — دەپ ۋاقىرايتتى.

باشقىلىرى، تۇتۇشۇپ قالغانلارنى ماختىغىنىمىكىن، ياكى ئۇ-لارنى دەي-دەي قىلغىنىمىكىن:

— پاھ! پاھ! — دەپ تىخىمۇ قاتتىق ۋاقىرىشاتتى، لېكىن قىزغىن كۆرەشكە كىرىشكەن رىقابەتچىلەر ھېچكىمنىڭ سوزىنى تىڭشىمايتتى. ئۇلار بىر-بىرىنى يېڭەلمىدى. تۇرۇپ-تۇرۇپ ئاQ بىر قەدەم ئىلگىرى باسىدۇ، شۇ چاغدا، شياۋD بىر قە-دەم كەينىگە چېكىنىدۇ، ئىككىلىسى تۇرۇپ قالىدۇ-دە، كېيىن شياۋD بىر قەدەم ئىلگىرى باسقاندا، ئاQ چېكىنىپ، يەنە ئىككىسىلا بىر ئورۇندا قېتىپ قالىدۇ. شۇنداق قىلىپ يەنە يېرىم سائەتچە ۋاقىت ئۆتتى (ۋېيجۇاڭدا سائەت ئاز، شۇنىڭ ئۈچۈن ئېنىق ئېيتىش قىيىن-بەلكى، بارى-يوقى يىگىرمە مىنۇت ئۆتكەندۇر). ئۇلارنىڭ چاچلىرىدىن ھور چىققاندەك بولدى، ماڭلايلىرىدىن تەر تامچىلىرى ئاقماقتا ئىدى... ئاخىرى ئاQنىڭ قولى قويۇلدى، شۇزامان شياۋDمۇ قولىنى قويۇۋەتتى. ئۇلار ئىككىسى تەڭلا باش كۆتۈرۈپ، تەڭلا بىر-بىرىدىن كەينىگە داجىپ، توپ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى.

— سەن كورۇسەنغۇ مېنىڭدىن! خەپ! — دەپ ۋاقىرىدى ئاQ ئارقىسىغا قاراپ.

— خەپ ، سەنمۇ مېنىڭدىن كورۇسەن! — دېدى شياۋ D مۇ ئارقىسىغا قاراپ.

«يولۋاس بىلەن ھەژدەرھا»نىڭ بۇ جېڭىدە ياكى غالىبىيەت ياكى مەغلۇبىيەت يۈز بەرگەندەك بولمىدى؛ بۇنى كورگەنلەر رازى بولدىمۇ، بولمىدىمۇ — بەلگىسىز، ئۇلار بۇ توغرۇلۇق ئوز پىكىرلىرىنى ئېيتمىدى! پەقەت شۇلا مەلۇمكى، شۇ ۋەقەدىن كېيىنمۇ ئىلگىركىدەكلا ئاQ نى ھېچكىم ئىشقا چاقىرمىدى.

بىر كۈنى، كۈن ئىسسىپ، يازنىڭ خۇشبۇي يۇرۇغىنى كەلتۈرۈدىغان يۇمشاق شامال يەلپۈپ تۇرغاندا، ئاQ نى تۇيۇقسىز بىر تىترەك باستى. بۇنىڭغا نىملەر قىلىپ چىداشقا بولاتتى. لېكىن قورساقتا ھېچنىمە يوق ئىدى! ئاQ يوتقان، قالپاق ھەم كوينىگىدىن ئايرىلغىنىغا خېلى بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن پاختىلىق كالتا چاپىنىنىمۇ سېتىۋەتتى. ئەمدى يالغۇز ئىشتىنىلا قالدى، لېكىن ئۇنى سېتىۋېتىشقا ھېچبىر مۇمكۈنچىلىك يوق ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا بىرنەگە پېتەك قىلىش ئۇچۇن بەرسە ئەرزىيدىغان، ھېچكىم تېيىنغا ئالمايدىغان بىر ژىرتىق كوينىگىلا قالغان ئىدى. ئاQ نىڭ يولدىن ئاقچا تېپىۋالغۇسى كېلىپ ژۇرگۈنىگە ئۇزۇن بولدى، لېكىن شۇ ۋاختىقىچە بۇمۇ توغرى كەلمىدى. ئۇ شۇندىلا ئوزىنىڭ كەمبىغەل كاتىگىدىن ئاقچا تېپىۋېلىش خىيالىنى سۈرۈپ ژۈردى. لېكىن ئوپ — چورىسىگە قانچە قارىسىمۇ، كاتىگىدە ھېچنەرسە كورۈنمەيتتى. مانا ئەمدى ئاQ ئوزۈق ئىز-

دەپ ماڭماقچى بولدى.

كوچىدا «ئوزۇق ئىزلەپ» ژۈرۈپ، ئۇ ئوزىگە تونۇش مەيخانىلارنى، قويماقلارنى كورۇپ قالدى، لېكىن ئۇلارغا قاراپ توختاش بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئۇ، تىلەشنى ئويلاپمۇ قويماي ئوتۇپ كەتتى. ئۇ باشقا «ئوزۇق ئىزدەپ» ژۈرەتتى. نىمە ئىزلەپ ژۈرگىنىنى تېخى ئوزىمۇ بىلمەيتتى.

ۋىجۇاڭچوڭ يېزا ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاQ ئۇنى بىردەمدىلا ئارىلاپ چىقتى. يېزىدىن چىققاندىن كېيىن سۇغا چىلىنىپ تۇرغان ئېتىزلىقلار باشلاندى؛ باش چىقارغان كوك شاللارغا قارىساڭ، تالغان كوزۈڭ دەم ئالغاندەك بولاتتى. ئاQغا ژىراقتا قىمىرلاپ ژۈرگەن قارىقۇرىلار كورۇندى، بۇ ـ ئېتىزلىقتا ژۈرگەن دىخانلار ئىدى. ئاQ بۇ ئىشچان دىخانلارغا كوڭۈل بولمەي ئوتۇپ كەتتى. ئۇ، بۇ يولدا ئوزىگە ئوزۇق تاپالماسلىقىنى بىلەتتى. ئاخىرى ئۇ خانىقانىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى.

ئەتراپ يەنە شۇ بايىقى شاللىق بىلەن ئورالغان، كوك ئاشلىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاق تام ئاشكارە كورۇنۇپ تۇراتتى. خانىقانىڭ ئارقىسىدىكى تامنىڭ كەينىدە كوكتاتلىق بار ئىدى. ئاQ ئېھتىيات بىلەن ئوپ ـ چورىسىگە قارىدى ۋە ئەتراپتا ھېچكىمنىڭ يوقلىقىنى كورۇپ، يوگۇمەچىكە ئوخشاش ئۈچتارتىپ ئوسكەن بىر نەرسىگە يامىشىپ، تامغا چىققىلى باشلىدى؛ لېكىن

تامنىڭ كىسەكلىرى ئۇگۇلۇپ، ئاQ نىڭ پۇتلىرىمۇ دىر ــ دىر تىتىـ
رەيتتى. ئاخىرى بىر ئۇژۇمنىڭ پۇتىغىنى تۇتۇۋېلىپ، كوكتاتـ
لىققا سەكرەپ چۈشۈپ كەتتى.

كوكتاتلىقنىڭ ئىچى بۇك بولۇپ كەتكەن، لېكىن يېگىدەك
ھېچنەرسە ـــ يە مەي، يە قوْيماق يوق ئىدى. غەرپ ياختىكى
تام تەرەپتە ھىندى قومۇچى ئوسۇپ تۇراتتى، ئۇنىڭ پۇتاقلىرى
كوپ بولـغان بىلەن تېخى چايىنغىدەك پىشمىغان ئىدى. قىچا
ئەمدى چېچەكـلەۋاتاتـتى، بەسەيمۇ يـېگىدىن تۈگۈلۈۋاتاتـتى،
تۇرۇپچامغۇر بولسا، پىشىپ ۋاختىدىن ئوتۇپ كەتكەن ئىدى.

ئاQ خۇددى ئىمتىھاندىن ئوتەلمەي قالغان موللىدەك موگـ
لۇق ھالەتتە دەرۋازا تەرەپكە قاراپ ماگدى، بىردىن خوشالـ
لىغىدىن تۇرغان ئورنىدا قېتىپ قالدى: ئۇ تۇرۇپچامغۇر تېرىلـ
غان ئېتىزنىڭ يېنىغا كېلىپ قالغان ئىدى.

لېكىن ئاQ ئەمدى بىر چامغۇرنى ژۇلۇپ ئالاي دەپ ئېگىشـ
كەنـدە دەرۋازىدىن بىرىنىڭ دۇگۇلەك بېشى چىقىپ، ئاندىن
كېـيىن يەنە يوقاپ كەتـتى. بۇ تايىنـلىق ھېلىقى ياش بۇۋى
بولۇش كېرەك. ئاQ بۇۋىـلەرنى كوزگە چۈشۈدىغان ئەخلەتتەك
كورەتتى. لېكىن تۇرمۇشتا «ئېھتىياتلىق بولۇش» كېرەك، ئۇـ
دەررۇ تورتتال چامغۇرنى ژۇلۇپ ئېلىپ، يوپۇرماقلىرىنى ئۇزۇپ
تاشلاپ، بۇ ئولجىسىنى چاپىنىنىڭ ئىتىگىگە تىقتى. شۇ ئارىدا
قېرى بۇۋى پەيدا بولدى.

— ۋاي خۇدايىم، ۋاي خۇدايىم! ھەي ئاق...سەن نېمە قىلغىلى بىزنىڭ كوكتاتلىقتا كىردىڭ؟ چامغۇر ئوغۇرلىغىلىمۇ؟ ھەي، خۇدادىن قورقساڭچۇ! — دېدى.

— قاچان مەن سېنىڭ كوكتاتلىقىڭغا ئوغۇرلۇققا كىرىپتىمەن؟ — دەپ ئاق چىقىدىغان ئىشىك تەرەپكە چېكىنمەكتە ئىدى.

— مانا ھازىرچۇ...— دەپ، موماي ئۇنىڭ ئېتىكىنى كورسەتتى.

— بۇ سېنىڭ چامغۇرۇڭمىكەن؟ ئوزلىرىدىن سوراپ باقسىنا بۇلار ئېيتىپ بەرسۇن قېنى؟...مەن...

ئاق سوزىنى تۈگەتمەيلا، ئىشىك تەرەپكە ژۇگۇردى. ئۇنىڭ ئالدىغا يوغان قارا ئىت ژۇگۇرۇپ چىقتى. ئۇ ئىت ھەر قاچان ئالدىنقى ھويلىدا باغلاغلىق تۇرۇدىغان ئىدى. ھېلى قانداق قىلىپ باققا كىرىپ قالغانلىقى نامەلۇم.

ئىت ئاقنىڭ كەينىدىن قوغلاپ، قاۋاپ ژۇگۇردى. لېكىن بەختىگە، ئېتىكىدىن بىر تال چامغۇر چۈشۈپ كېتىۋىدى، ئىت قورقىنىدىن توختاپ قالدى...ھەش - پەش دېگىچىلا ئاق ئۇ- ژۇمگە چىقىۋالدى، ئۇ يەردىن تامغا ئارتىلىپ، كېيىن چامغۇر- لىرى بىلەن يەرگە سىرىلىپ چۈشتى... دەرەخقە قاراپ ھاۋشۇ- ۋاتقان قارا ئىت ۋە «ۋاي خۇدا، تووۋا» دەپ ۋاقىرىغان موماي تامنىڭ نېرىقى تەرىپىدە قالدى.

ئاق چامغۇرلىرىنى ژىغىۋېتىپ، قولىغا بىر نەچچە تاش ئالغاچ قاچتى. ئۇ، موماي ئىتىنى قويىۋەتمىگىدى دەپ قورقتى.

لېكىن ئىت كورۇنمىدى. ئاQ تاشلارنى تاشلاۋېتىپ، ئالدىرماي چامغۇرنى يەپ ماڭـدى. شۇ ۋاختىتا ئۇنـىڭ بېـشىغا: ئەمدى ۋېجۇاڭدا تۇرۇشقا بولمايدۇ، ئۇنىڭدىن كورە شەھەرگە كەتكەن ياخشى، دېگەن ئوي كەلدى.

ئۇچىنچى چامغۇرنى يەپ بولغىچە، ئۇ مۇشۇ خۇلاسىگە ئۇـزۇل ـ كېسىل كەلدى.

VI

هالاۋەتتىن هالاكەتكە

ئاQ ۋېجۇاڭـدا پەقەت كۈز بايرىمىدىن كېيىن يېڭىۋاشتىن پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قايتىپ كەلگىنىنى ئاڭلاپ، ھەممە ھەيران بولۇپ، ئۇنـىڭ قاچان كېتىپ قالغانلىقىنى يادىغا كەلـتۇرگىلى باشـلىدى. ئىلگىرى ئاQ شەھەرگە بارماقچى بولـسا، ھەممىگە خوشاللىق بىـلەن خەۋەر قىلاتتى. لېـكىن بۇ قېتىمدا ئۇنىڭ كەتـكىنىنى ھېچكىم سەزمەي قالغان ئىدى. بەلكى ئۇ ئىبادەتخانىدىكى بوۋايغا بىرەر سوز ئېيتقاندۇر. لېكىن ۋېجۇاڭـلىقلار شۇنداق ئادەتلىنىپ قالغانكى، پەقەت ھۇرمەتـلىك جاۋ ياكى شيۇسەي جاناپلىرىغا ئوخشاش ئەتىۋارلـىق كىشـلەرنىڭلا شەھەرگە بېرىشى ئېغىزغا ئېلىناتـتى. «ئەجنەبى شەيتانمۇ» بۇ كىشىلەرنىڭ قاتارىغا كىرمەيتـتى. دېمەك، ئاQ توغرۇلۇق سوز

قىلىشنىڭمۇ ھاجىتى يوق! شۇنىڭ ئۈچۈن بۇۋاي بۇ يېڭىلىقنى تارتىپ ئولتۇرمىدى ۋە ۋىجۇاڭلىقلارمۇ بىلمەي قالدى.

لېكىن ئاQ نىڭ بۇ قېتىمقى قايتىپ كېلىشى ھەقىقەتەن ھەيران قالغىدەك ئىش. ئۇ ئۇيقۇسىرىغان ھالدا مەيخانىغا كىرىپ كەلگەندە، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئاQ پېشتاختىنىڭ يېنىغا كېلىپ بىر ئوچۇم كۈمۈش ۋە قاراتىيىن ئېلىپ پوكەينىڭ ئۈستىگە تاشلىدى.

ــ نەق تولەيمەن! مەي قۇي!

ئۇنىڭ ئۈچىسىدا يېڭى چاپان ۋە پوتىسىنى تۇۋەن بېسىپ تۇرغان، لىق چىگىدالغان يوغان چەندازا ئېسىغلىق تۇراتتى. ئادەتتە ۋىجۇاڭلىقلار تويۇقسىز باي بولۇپ كەتكەن ئادەملەرگە باشقىچە قارايتتى. لېكىن ھۆرمەتلەيتتى. ئاQ نى، ئەلۋەتتە، ھەممىسى تونىدى، ئەمما ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ژىرتىق كەمزۇللۇك ئاQ گە ئوخشىمايدىغانلىقىنى دەررو سەزدى. قېدىمقىلار «ئالىم كىشى ئۈز يېزىسىدىن بىر ياقتا ئۈچ كۈنگە چىققان بولسىمۇ، ئۇنى ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن قارشى ئېلىش كېرەك» دەيدىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەممىسى ــ دۇكان ئىگىسىمۇ، خىزمەتكارلىرىمۇ، مەيخانىدىكى مەيخورلارمۇ، ئوتۇپ كېتىپ بارغانلارمۇ ــ ئاQ غا بىر ئازگۇمان ئارىلاش، لېكىن چوڭ ھۆرمەت بىلەن قارىدى. دۇكان ئىگىسى ئاۋال سالام بېرىپ، ئاندىن كېيىن:

ــ ئاQ قايتىپ كەپسىز. ــ دېدى.

ــ قايتىپ كەلدىم.

—باي بولۇپ كېتىپسىز! قۇللۇق! سىزنەدە....

—شەھەردە بولدۇم.

بۇ يېڭىلىق ئەرتىسىگىلا پۈتكۈل يېزىغا تارالدى ۋە يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاQنىڭ باشقىچە بولۇپ كەتكەنلىكىگە قىزىقىشقا باشلىدى. ئۇ يېڭى كەمزۇللۇق ۋە ئاقچىلىق بولۇپ كەلدى ئەمەسمۇ! بۇ توغرۇلۇق بارا - بارا مەيخانىدىمۇ، چايخانىدىمۇ، ئىبادەتخانە دەرۋازىسى ئالدىدىمۇ سۈرۈشتۈرۈش باشلاندى. نەتىجىدە ھەممىسى ئاQغا چوڭ ھۆرمەت بىلەن قارايدىغان بولدى. ئاQنىڭ جۈيرېن جاناپنىڭ ئۆيىدە ئىشلىگەنلىكى مەلۇم بولغاندا، ۋەجۇاڭلىقلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىززەت-ھۆرمەت تۇيغۇسى بىلەن قارىدى. بۇ جۈيرېننىڭ فامىلىسى بەي ئىدى؛ لېكىن شەھەر بويىچە بىرلا جۈيرېن بولغاچقا، ئۇنىڭ فامىلىسىنى ئاتاشنىڭمۇ ھېچ ھاجىتى يوق ئىدى. چۈنكى، «جۈيرېن» دەپ ئېيتىشنىڭ ئۆزى - شۇ باينى بىلدۈرەتتى. بۇ ئاتالغۇ پەقەت ۋەجۇاڭلىقلارغىلا خاس بولماي، ئەتراپتىكى يۈز چاقىرىم ژىراقلىقتىكى يەرلەرگىمۇ تارالغان ئىدى. تولىسى جۈيرېن جاناپ دېگەن شۇ كىشىنىڭ ھەم ئىسمى ھەم فامىلىسى دەپمۇ ھېساپلايتتى. شۇنداق كىشىنىڭ ئائىلىسىدە خىزمەت قىلىش دېگەن گەپ بوش گەپمۇ! يالغۇز شۇ خىزمىتى ئۈچۈنمۇ ئاQ چوڭ ھۆرمەتكە قادىر بولاتتى. لېكىن، ئاQنىڭ سۆزىچە، ئۇ ئۆزى جۈيرېنگە خىزمەت قىلىشتىن باش تارتقان-

مىش، چۈنكى بۇ جۈيرىن ناھايىتى چوڭ «قاملاشمىغان» ئادەمـ
مىش. بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغانلار ھەسرەت بىلەن ئاھ ئۇرۇشتى،
لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە خوشالمۇ بولۇشتى؛ بىر تەرەپتىن،
ئۇلار ئاQغا ھۆرمەتلىك جۈيرىننىڭ ئويى لايىق ئەمەس دەپ
ھېساپلايتتى، ئىككىنچى تەرەپتىن، ئاQنىڭ ئۇ يەردە ئىشلە
مەسلىگى ـ ئېچىنارلىق ھال ئىدى.

ئاQنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇنىڭ ۋىجۇاڭغا قايتىپ كېلىشىنىڭ
يەنە بىر سەۋەۋى، شەھەرلىكلەردىن ئۇنىڭ كوڭلىنىڭ قالغانـ
لىغى ئىدى. ئۇلارنىڭ يەلىدىكىنى ئورۇندۇق دەپ ئاتىغىنىغا
ياكى قورىغان بېلىقا پىيازنى ئۇششاق توغراپ ئارىلاشتۇرغىنىغا
ئوخشاش غەلىتى قىلىقلىرىدىن باشقا، شەھەر ئاياللىرىنىڭ كوـ
چىدا ھەيۋەت قەدەم تاشلاپ ماڭالمىشىنى* كورۇپ، ياقتۇرـ
مىغان. لېكىن ئاQ شەھەرلىكلەرنىڭمۇ ئوز خۇسۇسىيەتلىرى بار
ئىكەنلىگىگە ئىقرار كېلەتتى؛ مەسىلەن، ۋىجۇاڭلىقلار ھىندى
قۇمۇچىدىن ياسالغان ئوتتۇز ئىككى تال ماجاڭ** بىلەنلا ئويناپدۇ
ۋە پۈتۈن يېزىدا «ماجاڭ» ئويۇننى پەقەت «ئەجنەبى شەيـ
تانلار» بىلىدۇ، شەھەردە بولسا، كوچا بالىلىرىنىڭ ھەممىسى
بۇ ئويۇنلارغا مۇتەخەسسىس. «ئەجنەبى شەيتان» ئەگەر ئاشۇ

* سوز ـ پۇتلىرىنى كىچىك قىلىپ تېڭىۋالغان تەتەي ئايالـلارنىڭ
مېڭىشى توغرىسىدا بولۇۋاتىدۇ.

** ماجاڭ ـ قىمارنىڭ بىر تۈرى.

www.uyghurkitap.com

ئون ياشلىق بالىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدىغان بولسا، ھەش-پەش دېگىچە «ئەزرائىل ئالدىدا ھېچىنىمىگە ئەرزىمەس گۇنا-كار» بولۇپ قالىدۇ. شۇ پاراڭلار داۋامىدا، ئۇنى تىڭشاپ تۇرغانلار، ھەتتا قىزىرىپ كەتتى.

—باش كەسكەننى كوردۇڭلەرمۇ سىلەر؟—دەپ بىردىنلا سوردى ئاQ،—مانا بۇ ھەيۋەت ئىكەن! مەن شەھەردە ئىنقىلابچىلارنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇلۇپ چېپىلغانلىقىنى كوردۇم... ئاجايىپ بىر ياخشى كورۈنۈش!...

ئۇ بېشىنى چايقاپ، ئالدىدا تۇرغان جاۋسى چىگىنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىۋەتتى. تىڭشاپ تۇرغانلار چۈچۈپ كەتتى. ئاQ ئوپ-چورىسىگە قاراپ قويۇپ، تۇيۇقسىز قولىنى كوتەردى-دە:

—مانا شۇنداق!—دەپ، بويىنىنى سوزۇپ تىڭشاپ تۇرغان ساقاللىق ۋاڭنىڭ گەژگىسىگە بىرنى قويدى. ساقاللىق ۋاڭ قورققىنىدىن دەررۇ بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ، كېيىن چىكىندى. بۇ ۋەقە ھەممىنى خوشاللاندۇردى ۋە تەشۋىشلەندۈردى، ساقاللىق ۋاڭ بىر نەچچە كۈن داۋامىدا ئوزىگە كېلەلمەي ژۈردى ۋە قايتىپ ئاQنىڭ يېنىغا كېلىشكە پېتىنالماس بولدى. يالغۇز ئۇلا ئەمەس، قالغانلىرىمۇ شۇنىڭدىن كېيىن ئاQدىن ژىراق تۇرۇشنى ئەۋزەل كورەتتى.

ۋىجۇاڭلىقلارنىڭ ئالدىدا ئاQ ناھايىتى كوتۈرۈلۈپ كەتتى؛

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئەگەر ھۆرمەتلىك جاۋنىڭ دەرىجىسىدەك دەرىجىگە ۋە ھۆر-
مەتكە ئىگە بولدى دېسەكمۇ ئارتۇق بولمايدۇ.

بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئاQنىڭ شوھرىتى ۋىجۇاڭ ئۆيلىرىنىڭ قازناقلىرىغىمۇ مەلۇم بولدى. ھەقىقەتتە، پۈتكۈل يېزا بويىچە پەقەت ھۆرمەتلىك جاۋ بىلەن، ھۆرمەتلىك چيەننىڭ ئۆيلىرىدىلا ئايال بولمىلىرى بولۇپ، باشقا ئۆيلەردە، ئومۇمەن، ھېچقانداق بولمىلەر بولمىغان بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئايال بولمىسى — ئايال بولمىسى بويىچە قالىدۇ، ئاQنىڭ شوھرىتى شۇ بولۇملەرگە مەلۇم بولۇشى، ھەقىقەتەن ھەيران بولغىدەك نەرسە. ئاياللار بىر — بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، زۇچى ئايىمىنىڭ ئاQدىن كوك ئىپەك كوينەك سېتىپ ئالغانلىقى ۋە بۇ كوينەك كېيىلگەن بولسىمۇ، توخسان ياماق تولىگەنلىكى توغرىسىدا سوزلىشەتتى. بۇنىڭدىن باشقا، جاۋ بەيىەننىڭ ئانىسىمۇ (باشقىلارنىڭ سوزىگە قارىغاندا، جاۋسىچېننىڭ ئانىسى — بۇ تەكشۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ.) چەتئەل قىزىل پولوتنوسىدىن تىكىلگەن، يېڭى دېگىدەكلا، كىچىك بالا كوينىكىنى ئۈچيۈز ياماققا سېتىۋاپتۇ دېيىشەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ۋىجۇاڭ ئاياللىرىنىڭ ھەممىسى بىر ئامال قىلىپ، ئاQ بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ كويىدا ئىدى. بەزى بىرلىرى ئاQدىن ئىپەك كوينەك، بەزىلىرى چەتئەل پولوتنوسىدىن تىكىلگەن كوينەك سېتىپ ئېلىشنى خالايتتى. ئەمدى ئۇلار ئاQنى

كورسه قاچماي، ئوزلىرى ئۇنى توختۇتۇۋېلىپ:

ـــ ئاQ، سېنىڭدە ئىپەك كوينەك يوقمۇ؟ ئەگەر ئۇ بولمىسا، بەلكى بولوتنو كوينەك تېپىلىپ قالار؟ــــ دەپ سورايدىغان بولدى.

زۇچى ئايىمنىڭ سېتىۋالغان نەرسىلىرى توغرىسىدىكى خەۋەر ئوتتۇرا هال ئايال بولمىلىرىدىن باي ئايالار بولمىلىرىگە يەتتى. زۇچى ئايىم خوشال هالدا هۆرمەتلىك جاۋنىڭ ئايالىدىن ئىپەك كوينەكىنى باهالاپ بېرىشىنى سورىغاندا، ئۇ بۇ توغرۇلۇق ئوز ئېرىغا ئېيتىپ بېرىپ، كوينەكىنى ناهايىتى ماختىدى. هۆرمەتلىك جاۋ كەچقۇرۇنلۇق تاماق ئۇستىدە، شيۇسەي بىلەن سوھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ، ئاQنىڭ پەيلى يامان، ئىشىك ۋە دېرىزىلەرنى مەھكەمرەك يېپىپ يېتىش كېرەك دېگەن خۇلاسىغا كەلدى. ئەمدى ئۇنىڭ ماللىرى توغرۇلۇق بولسا، ياخشىراقلىرى قالغان بولسا، سېتىۋېلىشقىمۇ بولۇدۇدېدى. هۆرمەتلىك جاۋنىڭ ئايالىنىڭ ئارزانراق، لېكىن قامىدىن تىكىلگەن ياخشى كەمزۇل ئالغۇسى كەلدى. ئائىلە كېڭەشمىسىدە زۇچى ئايىمغا چاپسانلىق بىلەن ئاQنى تېپىپ كېلىش ئىشى تاپشۇرۇلدى ۋە بۇ مۇناسىۋەت بىلەن يەنە بىر يېڭى بىر مۇراسىم چىقتى: ھەتتا چىراقنىمۇ ياندۇرۇپ قويدى.

بىر تالاي ياغ كويۇپ كەتتى، ئەمما ئاQ تېخىچە يوق ئىدى. جاۋ ئائىلىسى ئەسنەك باسقان هالدا، ئۇنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۇتەتتى. ھەممىسى ئاQ نى ۋە شۇنچە كېچىككىنى ئۇچۇن زۇچى

ئايىمنى تىللىغىلى باشلىدى. ھۆرمەتلىك جاۋنىڭ ئايالى ئەر-تىيازدا ئۇما بىلەن چاتاق تۇغدۇرغان، شۇڭا ئاQ ئېھتىيات قىلىپ كەلمەسمىكىن دەپ خەۋپلىنەتتى. لېكىن ھۆرمەتلىك جاۋ بۇ خەۋپلەرنى ئاساسسىز دەپ ھېساپلايتتى، چۈنكى ئاQ نى «ئۇزەم» قىچقارتتىم دەيتتى. دېگەندەكلا بۇ دورەم ئۇنىڭ سوزى توغرى بولۇپ چىقتى. ئاخىرى ئاQ زۇچى ئايىم بىلەن بىللە كىرىپ كەلدى.

—بۇ ھېچنەمەم يوق دەيدۇ، مەن ئۇزەڭ بېرىپ ئېيتقىن دېسەم، يەنە شۇنداق دەپ تۇرىۋالدى. مەن مۇنداق...— دەپ زۇچى ئايىم ئىشىكتىن كىرە-كىرمەيلا ۋالاقلاشقا باشلىدى.

— بېگىم...— ئاQ پىشايۋان ئاستىدا تۇرۇپ سوزلىدى.

ھۆرمەتلىك جاۋ يېقىن كېلىپ، باشتىن-ئاياق كوز ژۇگۇرتۇپ:

—سېنى باي بولۇپ كېتىپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم، ئەلۋەتتە بۇ ياخشى... بۇ ناھايىتى ياخشى...ھە...سېنىڭدە بىر مۇنچە نەرسە-لەر بار دەيدىغۇ...ئەپكىلىپ كورسەتسەڭ بولۇدۇ... ئەندىشە قىلما، بەلكى ماڭا...— دەپ ئاQ نىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى.

—مەن زۇچى ئايىمغا ئېيتتىمغۇ...ھەممىنى سېتىۋەتتىم...

—سېتىۋەتتىم؟ شۇنداق چاپسانما؟ — دېدى ئۇ، خۇددى چۇچۇگەندەك قىلىپ.

—ئۇلار مېنىڭ تونۇشۇمنىڭ نەرسىلىرى ئىدى. ئازراقلا نەرسە ئىدى...ھەممىسى سېتىلىپ كەتتى...

— بەلكى بىرەر نەرسە قالغاندۇر؟
— يالغۇز ئىشىك پەردىسىلا قالدى.
جاۋ ھەزرەتنىڭ ئايالى ئالدىراشلىق بىلەن:
— ئىشىك پەردىسىنى ئەپكەلگىن... كورۇپ باقايلى!...—
دېدى.
— بوپتۇ، ئەرتە ئېلىپ كېلەرسەن، — دېدى جاۋ ھەزرەت.
— ئەمدى يەنە بىرەر نەرسىلەر قولۇڭغا چۈشسە، ئالدى بىلەن بىزگە ئەپكىلىپ كورسەت...
— بىزمۇ باشقىلاردىن كام باھا بەرمەيمىز، — دەپ قويدى شيۇسەي.
شيۇسەينىڭ ئايالى، بۇ سوزنىڭ Qئا گە تەسىر قىلغان، قىلمىغىننى بىلىش ئۇچۇن، ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىدى.
— ماڭا قىشلىق قاما كەمزۇل كېرەك، — دېدى جاۋھەزرەتنىڭ ئايالى.
Qئا جىقىپ كېتىۋېتىپ، ناھايىتى سۇس ۋەدە قىلدى، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭ راست ياكى يالغان ئېيتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. بۇنى كورگەن جاۋھەزرەتنىڭ ئايالى بارلىق ئىشەنچىنى يوقاتتى. شيۇسەيگىمۇ Qئا نىڭ قىلىقلىرى ياقمىدى، ۋە ئۇ چىقىپ كېتىشى بىلەن بۇ «بەدبەخت»دىن ژىراغراق بولۇش كېرەكلىگىنى ۋە مۇمكىن قەدەر مۇشۇ تاپتىنلا ئاقساقالغا خەۋەر قىلىپ، Qئا نىڭ ۋەجۋاڭدا تۇرۇشىنى مەنئى قىلدۇرۇشنىڭ تېخىـ

مۇ ياخشى بولۇشنى ئېيتتى. لېكىن جاۋھەزرەت مۇنداق جاۋـ
نىڭ ئاداۋەت تۇغدۇرۇشى مۇمـكۇنلىگـىنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە،
مۇنداق ئەمەل بىلەن مەشغۇل بولۇپ ژۇرگەن كىشىلەر «ئۆز ئۆـ
گىسىنىڭ ئوپ ـ چورىسىدىن ئوزۇق ئىزدىمەيدىغان بۇركۇتـكە»
ئوخشاشلىغىنى ۋە ئوزىمىزنىڭ يېزىسىدا خەۋپلىنىشنىڭ ھاجىتى
يوقلىغـىنى، پەقەت كېـچىسى پات ـ پات ئوخـۇنۇپ تۇرۇش
كېرەكلىگىنى ئېيتتى. شىۋسەي بۇ «ئوي نەسىھەتىنى» تىڭشاپ
بولۇپ، ئۇنىڭ سوزىگە قوشۇلدى ۋە شۇزامان ئاQنى قوغلۇتۇش
نىيىتىدىن قايتتى؛ ئۇ زۇچـى ئايىمغا، بۇ سوزلەرنى ھېچكىمگە
ئېيتمىغىن، دەپ جېكىدى.

ئەتىسىگىلا زۇچى ئايىم بىر مىنۇت ۋاختىنى بىكارغا ئوتـ
كەزمەي، كوك ئىپەك كوينىگىنى باشقا رەڭگە بويىدىدە، شۇـ
نىڭدىن كېيىن ئاQ توغرىسىدا بولغان شۇبھىلىنىشلەرنى كورگەنلا
كىشىگە ئېيتىۋەدى؛ راست، ئۇ شىۋسەيـنىڭ ئاQنى يېزىدىن
قوغلىۋەتمەكچى بولغانلىغى توغرىسىدا ئۇنچۇقمىدى.

ئاQنىڭ بەختسىزلـىكى مانا شۇنىڭدىن باشلاندى. ئالدى
بىلەن ئاقساقال كېلىپ ئۇنىڭ ئىشىك پەردىسىنى تارتىۋالـدى.
ئاQ پەردىنى جاۋ ھەزرەتنىڭ ئايالى كورۇپ باقماقچى بولغانلىـ
غىنى ئېيتـسىمۇ، قايـتۇرۇپ بەرمەك تۇگۇل، ھورمەت بەلگىسى
تېرىقىسىدە ھەرئايدا ئەدىمەتچىلىك قىلىپ پۇل تولەپ تۇرۇشـ
نى تەلەپ قىلدى. ئۇندىن قالسا، ۋىـجىۋاكلىقلارنىڭ ئاQغا

بولغان مۇناسىۋىتىمۇ تۇيۇقسىز ئۆزگۈرۈپ كەتتى، ئۇلار ئۆزلە-
رىنىڭ ئۇنى تەگىستىمىگەنلىكىنى بىلدۈرمەيتتى، لېكىن ئۇنىڭ-
دىن ژىراغراق ژۈرۈشكە تىرىشىدىغان بولدى. ۋىجۇاڭلىقلارنىڭ
«ئۆزىنى ژىراغراق تۇتۇش» توغرىسىدىكى چۈشۈنىگى ناھايىتى
قالايمىقان ئىدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ھازىرقى مۇئامىلىسىدە،
Qئا نىڭ شەھەردىكى ئادەم ئۇلتۇرۇش جازاسى توغرىسىدا ئېيتىپ
بەرگەن ھېكايىلىرىدىن كېيىن ئۇلاردا پەيدا بولغان خەۋپ
ئارىلاش ھۆرمەت بەلگىلىرىدىن ھېچنەرسە قالمىغان ئىدى.
ۋىجۇاڭلىقلارنىڭ ئىچىدە Qئا نىڭ قىلمىش ئىشلىرىنى مۇ-
پەسسەل بىلىۋالغىسى كېلىپ ژۈرگەنلەرمۇ بار ئىدى. Qئا ھېچ-
نەرسىنى يوشۇرماي، ئۆز «تەجرىبىلىرىنى» پەخرلىنىش بىلەن ئېيتىپ
بېرەتتى. ۋىجۇاڭلىقلار Qئا نىڭ قىلغان ئىشى چاغلىق ئىكەنلى-
گىنى بىلىشتى: ئۇ تامدىن ئارتىلىپ، ئوغرۇلۇقتا چۈشمەي، پە-
قەت تام تۈۋىدە ساقچىلىق قىلىپ، ئۇ ياقتىن چىققان نەرسە-
لەرنى ئالىدىكەن. بىر كۈنى كېچىسى باشلىقى Qئا غا بىر قاپنى
سۇنۇپ بېرىپ، ئۆزى ئىككىنچى قاپقا ماڭغاندا، بىردىن ۋاڭ-
چۇڭ ئاڭلىنىپ قاپتۇ، بۇنى ئاڭلىغان Qئا دەررۇ قېچىشقا ئال-
دىراپتۇ. شۇ كېچىسىلا ئۇ مۇكۇپ ژۈرۈپ شەھەر تېمىدىن ئار-
تىلىپ چۈشۈپتۇ-دە، ۋىجۇاڭغا قېچىپ كېپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان
ئۇ مۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشماپتۇ.
Qئا نىڭ ئوچۇقتىن-ئوچۇق ئېيتىپ بەرگەن بۇ ھېكايىسى

ئۇنىڭغا تېخىمۇ زىيان قىلدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ۋىجۇاڭلىقلار ئاQ نىڭ چىشىغا تېگىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن ژىرا- غىراق بولۇشقا تىرىشىپ ژۈرەتتى، ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئوغ- رۇلۇق قىلىشقا پېتىنالمايدىغان ئۇششاق-چۈشەك ئوغرىلاردىن ئىكەنلىكىنى كىم بىلگەن! ئۇلارنىڭ ئاQ دىن قورقۇپ ژۈرگىنى بىكار بولۇپ چىقتى: ئۇ ھەقىقەتەن «قورقۇشقا ئەرزىمەيدىغان» ئادەم ئىكەن!

VII

ئىنقىلاپ

شۈەنتۇڭنىڭ ئۈچىنچى ژىلى، توققۇزىنچى ئاينىڭ ئون تۆرتىنچى كۈنى *- ئاQ جاۋبەييەنگە ئوزىنىڭ چەندازىسىنى ساتقان كۈنى- ئۈچ جىڭ ۋاقىتتا جاۋ ئويىنىڭ يېنىدىكى كېمە توختايدىغان جايىغا قارا پۈكچەيلىك بىر كېمە كېلىپ توخ- تىدى. بۇ ۋاقىتتا يېزىدىكىلەر قاتتىق ئۇيقۇدا بولغاچقا، ئۇنى ھېچكىم كورمىدى. تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن كېمە قايتىپ كەتتى، مانا شۇ ۋاقىتتا ئۇنى كورۇپ قالغانلار بولدى. خەۋەر ھەۋەس- كارلىرى بۇ كېمە جۈيرېن جاناپىنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى!

* 1911- ژىلى 4-نويابىر. شۈەنتۇڭ- مانجۇ پادىشا ئەۋلادىنىڭ ئاخىر- قى ھوكۈم سۈرگەن ژىللىرى.

بۇ كىمە ۋىجۇاگلىقلارنى غۇلغۇيچىلىققا سالدى ۋە كۇن چۇش بولمايلا ھەممە ئاھالىنىڭ زۇرەكلىرى خەۋپ تۇيغۇسىغا تولدى. جاۋنىڭ ئوي - ئىچى كەلگەن كىمىنىڭ مەخسىتىنى يوشۇرۇشقا تىرىشىسمۇ، چايخانا ۋە مەي دۇكىنىدا: ئىنقىلاپچىلار شەھەرگە بېسىپ كىرىپ كېلىۋاتقىدەك، جۇيرىن جاناپ شەھەردىن ۋىجۇاگغا قېچىپ كەپتۇ، دېگەن سوز تارقالدى. پەقەت زۇچى ئايىم باشقا پىكىردە ئىدى؛ ئۇ، جۇيرىن جاناپ جاۋنىڭ ئويىگە ئامانەتكە بىر نەچچە كونا ساندۇقلىرىنى ئېبۋەتكەن ئىكەن، لېكىن جاۋھەززەت قوبۇل قىلماي قايتۇرۇۋەتتى دېدى. ھەقىقەتتە جۇيرىن ۋە شيۇسەي جاناپلىرى ئىلگىرى چىقىشالماي زۇرەتتى، دېمەك «بېشىغا كۇن چۇشكەندىمۇ» ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنىڭ ھالىغا يېتىشى مۇمكۇن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە زۇچى ئايىم جاۋ ئائىلىسىنىڭ خوشنىسى ئىدى ۋە جاۋنىڭ ئويىدە بولغان ئىشلارنى باشقىلاردىن كورەكوپرەك بىلەتتى، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭ سوزى توغرى بولۇشى مۇمكۇن.

شۇنداق بولسىمۇ، جۇيرىن توغرۇلۇق مىش - مىش سوزلەر بېسىلمىدى. ئەمدى بىر مۇنچىلەر، جۇيرىن جاناپ ئوزى كەلمەپتۇ، لېكىن ئوز ئائىلىسى بىلەن جاۋھەززەت ئائىلىسى ئارىسىدىكى تۇققانچىلىق قاتنىشىشىنىڭ بارلىغىنى بىلدۇرۇپ ئۇزۇن خەت يېزىپ ئىۋەتىپتۇ، دېگەن سوز تارقاتتى. جاۋھەززەت ياخشى ئويلۇنۇپ، بۇنىڭدا ھېچقانداق يامانلىق يوق دېگەن

خۇلاسىغا كەلدى ۋە جۇيرىن جاناپلىرىنىڭ ئۇنۇتكەن ساندۇق-لىرىنى ئېلىپ قويۇپتۇ، خەتنى بولسا ئۆز ئايالىنىڭ كارۋىتى ئاستىغا تىقىپ قويۇپتۇ، دېگەن مىش-مىش سۆزلەرمۇ بولدى. ئىنقىلابچىلار توغرىسىدا بولسا، شۇ كېچىسىلا شەھەرنى بېسىۋاپتۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى پادىشا چۇڭ جېننى⑩ ئەسلەپ ماتەم بەلگىسى ئۈچۈن، ئاق ساۋۇت ۋە ئاق تومۇر قالپاق كېيىۋاپتۇ،* دەپ گەپ تارقىتىشتى.

ئاQ ئىنقىلابچىلار توغرىسىدىكى سۆزلەرگە قۇلاق سېلىپ ژۇرگىلى خېلى زامان بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ يېقىندىلا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرسىنىڭ ئۆلۈم جازاسى بىلەن جازالانغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئىدى. نېمىشقىدۇر، ئۇ ئىنقىلابچىلارنىمۇ ئىسيانچىلارغا ئوخشاشلا دەپ ھېساپلايتتى، ئىسيانچىلار بولسا، ئاQ غا ياقمايتتى. ئاQ ئۇلارنى ناھايىتى ئۆچ كۆرەتتى ۋە ئۇلارغا قەتئىي قارشى ئىدى. لېكىن ئۇ پۈتۈن ئەتراپقا مەلۇم بولغان جۇيرىن جاناپلىرىنىڭ ئۇلاردىن شۇنچە قورقۇپ كېتىدىغانلىقىنى ھېچبىر كۈتمىگەن ئىدى. ۋېيجۇاڭلىق-

* شۇ ۋاقىتلاردا خەنسۇ دېخانلىرىنىڭ ئارىسىدا، ئىنقىلابچىلار چەت-ئەلدىن كەلگەن تاجاۋۇزچىلارنىڭ ئورنىغا مىللىي خەنسۇ پايتەختىنى ئورناتماقچى، شۇنىڭ ئۈچۈن، 1644-يىلى مانجۇلار ئىستىلا قىلغان ئاخىرقى خەنسۇ پادىشاسى چۇڭ جېننىڭ خاتىرىسىگە ئۇلار ئاق ماتەم ساۋۇتلىرىنى كېيىشى كېرەك، دېگەن سۆزلەر تارقالغان.

لارنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولغان بۇ ئەنسىزچىلىك ئەكسىنچە ئاQ نى خوشال قىلاتتى.

«ئىنقىلاپ بولسا، بولسۇن...—دەپ ئويلايتتى ئۇ، — بۇ قارغىش تەككەنلەرنى دۇم كومۇرۇۋەتكىدى...مەن ئوزەممۇ ئىنقىلاپچىلارغا قوشۇلۇپ كېتىشكە قارشى ئەمەس!».

ئاخىرقى كۇنلەردە ئاQ نىڭ پۇلى يوق ئىدى. ئۇ چۇشلىگى ئاچ قۇساقتا ئىچىۋەتكەن ئىككى پىيالە مەيدىن كېيىن مەس بولۇپ قالدى. بۇ يېڭى خىياللار ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر تۇيغۇلارنى ئويغاتتى. ئىمىشكىدۇر ئاQ غا، ئۇنىڭ ئوزى ئىنقىلاپچىدەك، ۋەجىۋاڭلىقلار بولسا، ئۇنىڭ قولىغا چۇشكەن ئەسىرلەردەك بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ شۇنداق خوشال بولدىكى، ھەتتا ئوزىنى توختۇتالماي:

— ئىسيان! ئىسيان!—دەپ ۋاقىرىۋەتتى:

ۋىجىۋاڭلىقلار قورققان، چۇچۇگەن ھالدا ئۇنىڭغا قارايتتى. مۇنداق بىچارە كوزلەرنى ئاQ ھېچقاچان كورگەن ئەمەس، ئەمدى ئۇ شۇنداق راھەتلىنىپ كەتتىكى، گويا ئالتىنچى ئاينىڭ تومۇزىدا مۇزدەك بۇلاق سۇيىنى ئىچكەندەك بولدى. ئۇ ناھايىتى ياخشى كەيپىيات بىلەن كوچىدا كېتىپ بېرىپ:

— ياخشى!... ئىمە خالىسام، شۇ بولۇدۇ! ئەگەر بىرىنى ياخشى كورۇپ قالسام، ئۇمۇ ئەمەلگە ئاشىدۇ!—دەپ ۋاقىراپ ژۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن:

www.uyghurkitap.com

«ترا ـ تا ـ تا!

قولۇمداسىم قامچا بارمىنىڭ،

ئورۇپ ژىقىتسام دەيمەن سىنى!...» دەپ، جىنىنىڭ بىردىچە ۋاقىراپ ناخشا ئېيتقىلى باشلىدى.

جاۋ ئائىلىسىنىڭ ئەرلىرى ئوزلىرىنىڭ ئىككى ئۇرۇق تۇغ‍قۇنى بىلەن دەرۋازا ئالدىدا ئىنقىلاپ توغرۇلۇق پاراڭ قىلىشىپ تۇراتتى.

ئاQ ئۇلارنى كورمەي، بار ئاۋازى بىلەن «ترا ـ تا ـ تا»نى ئېيتىپ ئوتۇپ كەتتى.

— ھۆرمەتلىك ئاQ، — دېدى ئېھتىيات بىلەن جاۋھەزرەت.

«ترا ـ تا...». ئاQ ھېچقاچان «ھۆرمەتلىك» دېگەن سوزنى ئوزىگە مۇناسىپ دەپ ئويلىمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ جاۋھەزرەت ئالاقىسى يوق باشقا بىرسوزلەرنى ئېيتتى دەپ ئويلاپ، ۋاقىردىغان ھالدا ئوتۇپ كېتىۋەدى.

— ئاQ! — دېدى شيۇسەي ئاQنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ.

ئاQ — دەررۇ توختاپ، قاردىدە:

— نىمە؟ — دەپ سورىدى.

— ئىززەتلىك ئاQ، ئەمدى سەن... — دەپلا جاۋھەزرەت سوز تاپالماي قالدى، — قانداق ئەمدى سەن؟ ئىشلىرىڭ مۇۋەپ‍پىقىيەتلىكمۇ؟

— مۇۋەپپىقىيەت؟ ئەلۋەتتە. نىمە خالىسام، شۇ بولۇدۇ...

— بۇرادەر ئاQ، بىزگە ئوخشاش كەمبەغەل دوستلار ئۈچۈن ھېچ ۋەقەسى يوق، ئەگەر...— جاۋبەيىەن ئاQدىن ئىنقىلاپچىلار پارتىيىسىنىڭ مەخستىنى بىلىۋالماقچى ئىدى.

— كەمبەغەل دوستلار؟ سەن مېنىڭدىن بايراقمۇ دەيمەن. — دەپ جاۋاپ بېرىپ، ئاQ ژۇرۇپ كەتتى.

دەرۋازا تۇۋىدە قالغانلار نىمە قىلارىنى بىلمەي، ئۈنچۈقماي تۇرۇپ قالدى. كېيىن جاۋەززەت بالىسى بىلەن ئويگە كىرىپ، پۈتۈن ئائىلىسىنى ئالدىغاندىق مەسلىھەت ئۈستىدە ئوتكەزدى.

جاۋبەيىەن بولسا ئوز ئويىگە قايتىپ كېلىپ، بېلىدىكى چەندازىسىنى چىقىرىپ، ساندۇقىنىڭ ئەڭ تېگىگە تىقىۋېتىش ئۈچۈن ئايالىغا بەردى.

ئاQ كەچكىچە قان — قېنىغا پاتماي ژۇرۇپ، ئاخىرى كەيپى تارقاپ، ئوز ئىبادەتخانىسىغا يېنىپ كەلدى. بۇ ئاخشام بوۋايمۇ ناھايىتى خوشخۇي ئىدى، ئۇ ئاQنى چايغا تەكلىپ قىلدى. ئاQ ئۇنىڭدىن ئىككى نان سوراۋېلىپ دەررۇ يەۋەتتى، تورت سەر شام تەلەپ قىلدى، ئاQ ئۇنى شامدانغا قويۇپ ياندۇرۇپ، ئوزىنىڭ تاركاتىگىدە يېتىپ قالدى. يېڭى ئەھۋال ئۇنى ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز خوشال قىلدى؛ ئۇ خوشاللىغىدا سوزمۇ قىلالمايتتى. شام يېڭى ژىل كېچىسىدىكىدەك پىلدىرلاپ يېنىپ تۇراتتى، ئاQنىڭ خىياللىرىمۇ ھەر تەرەپكە

www.uyghurkitap.com

چېچىلىماقتا ئىدى....

«ئىسيان؟ قىزىق... ئاق تومۇر قالپاق ۋە ئاق ساۋۇت كىيگەن ئىنقىلابچىلار كېلىدۇ... ئۇلارنىڭ قوللىرىدا قىلىچ، قامچىلار، بومبىلار، چەتئەل زەمبىرەكلىرى، ئۇچى ئۇچلۇق ۋە قوش قىلىچلار، ئىلمەك نەيزىلەر... ئۇلار ئىبادەتخانىنىڭ يېنىغا كېلىپ: «ئاQ جۇر، بىز بىلەن!..» — دەپ ۋاقىرايدۇ. مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە كېتىمەن... مانا قىزىقچىلىق!... ۋىجۇاڭنىڭ ھەممە ئەر ۋە ئاياللىرى تىز پۈكۈپ: «ئاQ، رەھىم قىل!» — دەپ ۋاقىرايدۇ. لېكىن كىم ئۇلارنى تىڭشىسۇن! ئەڭ ئاۋال شياۋ D بىلەن جاۋ ھەزرەت ئۆلۈم جازاسىغا مەھكۇم بولۇدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن، شيۇسەي ۋە «ئەجنەبىي شەيتان»... بەلكى بىرەرسىنى قالدۇرۇپ قويۇش كېرەكتۇر؟ ساقاللىق ۋاڭنى قالدۇرسىمۇ بولۇدۇغۇ دەيمەن. لېكىن ئۇنىمۇ ئاياشىنىڭ ھاجىتى يوق... نەرسىلەرنى قولغا قانداق چۈشۈرۈش كېرەك؟ توغرى بېرىپ ساندۇقلارنى ئېچىش كېرەك!... يامبۇ، تىللا، دوللار، چەتئەل گەزماللىرى... ئالدى بىلەن شيۇسەي ئايالىنىڭ نىڭبودا ياسالغان ناھايىتى ياخشى كارۋىتىنى ئىبادەتخانىغا ئەكىلىۋېلىش كېرەك، ئۇنىڭدىن كېيىن چەن ئائىلىسىنىڭ ئۈستەل ۋە ئورۇندۇقلىرىنى ياكى ھېلىقى جاۋنىڭ ئۆيىدىكىلەرنى.... ئۆزەم ھېچنىمىگە قول تەككۈزمەيمەن، — ھەممىنى شياۋ D ئۆزى توشۇسۇن، توشۇغاندا تېتىكرەك ماڭسۇن، ئەگەر دېگەندەك ئىشلىمەيدىغان بولسا، كا-

چىتىغا بىرنى بېرىش كېرەك...جاۋسى چىننىڭ سىڭلىسى ناھا ـ يىتى سەت...زۇچى ئايىمنىڭ قىزى... چوڭ بولسۇن، شۇچاغدا گەپلىشەرمىز! «ئەجنەبى شەيتاننىڭ» ئايالى چاچسىز ئەربلەن ياتىۋەرسۇن!.. تىفۇ، ئىپلاس! شىۇسەي ئايالىنىڭ كوزىدە ئىبقى بار... ئۇما ئۇزۇن بولدى كورۇنمەيدۇ؛ ئۇنىڭ نەگە يوقۇلۇپ كەتكەنلىگى بەلگىسىز...لېكىن ئۇنىڭ پۇتىنىڭ يوغانلىغى يامان...»

Qئا ھەممىنى دېگەندەك ياخشى ئويلۇنۇپ بولمايلا، خو- رەك تارتىپ ئۇيقىغا كەتتى. تورت سەرلىك، يېرىم غېرىچ كې- لىدىغان شام كويۇپ، ئۇنىڭ پىلدىرلىغان قىزىل نۇرى Qئانىڭ ئوچۇق ئاغزىنى يورۇتۇپ تۇراتتى.

Qئا چۇشەكەپ، تويۇقسىز:

— ھا ـ ھا! ـ دەپ ۋاقىرىۋەتتى ۋە قەيەردە ياتقانلىغىنى بىلمىگەن ھالدا بېشىنى كوتەردى. ئۇنىڭ كوزى كويۇپ تۇرغان شامغا كېلىپ توختىدى- دە، دەررۇ باشقىدىنلا ئۇخلاپ قالدى.

ئەرتىسى Qئا ۋاخچە تۇرۇپ، تالاغا چىقىپ قارىدى: ئەت- راپتا ھېچقانداق ئوزگۇرۇش يوق. قۇرسىغى ئاۋۋالقىدەكلا ئاچ ئىدى. ئۇ بىرەر نەرسە ئويلاپ تېپىشقا ھەرىكەت قىلىپ كور- دى، لېكىن ھېچقانداق نېتىجە چىقمىدى. ئاخىرى ئۇنىڭ ئويىغا بىر نەرسە كەلگەندەك بولدى ۋە زوبلەنمۇ ياكى ئەمەسمۇ، ـ ئەيتەۋىر بىلە ـ بىلىنمەس، خانىقاغا قاراپ ماڭدى.

دىردىزىلىرى ئاق قاپقاقلىق ۋە دەرۋازىسى قاراسىرلىق خا-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نقا، ئاQ «ئوزۇق ئىز دەپ» ئاتـالانغان ئەرتىيار كۇنـلرىنىڭ بىرىدىكىدەك جىم - جىتلىقتا چوككەن ئىدى. ئۇ يېتىپ كېلىپ دەرۋازىـنى قاقـتى. هويلىدا ئىت هاۋشۇدى. ئاQ دەررۇ بىر نەچچە خىشنىڭ پارچىلىرىنى ئېلىپ، ئۇلار بىلەن تېخمۇ قاتـتىغراق ئۇرغىلى باشلىدى، بىر پەستە قاراسىر ئۇستىدە نۇرغۇنـلىغان ئىزلار پەيدا بولدى. ئاخىرى قورادىن بىرىنىڭ كېلىۋاتقان تىۋىشى ئاڭلاندى.

ئاQ كېسەكنى مەكـكەم تۇتۇپ، پۇتلىرىـنى كەڭ كېرىپ، بەك بېسىپ، ئىت بىلەن ئېلىششقا تەييارلىنىپ تۇردى. لېكىن ئىشىك قىيا ئېچىلدىدە، قارائىت ئەمەس، قېرى بۇۋى كورۇندى.

ــــ سەن يەنە نىمگە كەلدىڭ؟ــــ دەپ سورىدى ئۇ چۇچۇـگەن هالدا.

ــــ ئىنقىلاپ بولۇۋاتىدۇ... بىلەمسەن؟ــــ دېدى ئاQ.

ــــ ئىنقىلاپ!... بۇيەردە ئىنقىلاپ بوالدىغۇ... يەنە نىمە قىلاي دەيسلەر بىزنى؟ــــ دەپ سورىدى قېرى بۇۋى قىزىرىپ كەتكەن كوزلىرىنى چىمچىلدىتىپ.

ــــ نىمە؟ــــ ئاQ ئەجەپلەندى.

ــــ بۇيەرگە كېلىشىپ، بىزدە ئىنقىـلاپ قىلغانلىرىنى بىلمەمسەن تېخى؟

ئاQ تېخمۇ هەيران بولدى:

ــــ كىم كەلدى؟

شىۋسەي بىلەن «ئەجنەبى شەيتان!»

ئاQ مەڭدەپ قالدى. مۇماي ئۇنىڭ ھاسىرىشىنى كۆرۈپ، شۇ زامان ئىشىگىنى يېپىپ كىرىپ كەتتى، ئاQ ئىشىكنى ئىشتىرىۋىدى - ئېچىلمىدى. ئۇ يەنە ئۇرغىلى باشلىدى. لېكىن ھېچكىم جاۋاپ بەرمىدى.

بۇ ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسى ئەتىگەنلىكى يۈز بەردى. شىۋسەي يېڭىلىقلارنى بىلىۋېلىشقا ئۇستا ئىدى، ئۇ ئىنقىلاپچىلارنىڭ شەھەرنى بېسىپ ئالغان خەۋىرىنى ئاڭلىشى بىلەنلا، دەررۇ چېچىنى تۈرۈۋېلىپ، سەھەردىلا چەننى، «ئەجنەبى شەيتاننى» يوقلاپ كىلىشكە ماڭدى. مۇشۇ كۆنگىچە ئۇلار بىلەن چىقىشالماي ژۈرەتتى، لېكىن ئەمدى، «پۈتكۈل يېڭىلىنىشلار» ۋاقتى كەلگەندە، ئۇلار دەررۇ يېقىن دوستلارغا ئايلاندى ۋە بىرلىشىپ، ۋىجۇاڭدا ئىنقىلاپ قىلماقچى بولۇشتى.

ئۇلار ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن، ئاخىرى بىر نەتىجىگە كەلدى. خانىقادا «پادىشا ياشىسۇن!» دېگەن يېزىق نەقىش قىلىنغان شاھانە تاختا بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئويىچە ئەڭ ئاۋال مانا مۇشۇ تاختاينى يوق قىلىش كېرەك ئىدى. ئىشنى كېچىكتۈرمەي، بۇلار خانىقاغا قاراپ كەتتى.

قېرى بۇۋى ئۇلارغا قارشىلىق كورسەتمەكچى بولدى، لېكىن ئۇلار مۇماينى «مانجۇ ھوكۇمىتىگە ئايلاندۇرۇپ»، خېلىلا دۇمباللىدى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن ئېسىنى ژىغىۋېلىپ قارىسا،

شاھانە تاختاينىڭ يەردە سۇنۇپ ياتقانلىقىنى ۋە ئاپال سەنەم-
نىڭ ئالدىدا تۇرغان شىۋەن دە پادىشاسى زامانىسىدىكى مىس
ئىسرىقدانىنىڭ غايىپ بولۇپ كەتكەنلىكىنى كوردى.

بۇۋەقەلەر ئاQغا خېلى كېيىن مەلۇم بولدى. ئۇ ئۇخلاپ قالغىنىغا ناھايىتى پۇشايمان يېدى ۋە ئۇلارنىڭ چاقىرماستىن كەتكەنلىكلىرىگە ئاچچىقى كەلدى: «مېنىڭ ئىنقىلاپقا قوشۇلماقچى بولغىنىمنى تېخىچىلا بىلمەي ژۈرەمدىكىنە ئۇلار؟» — دەپ ئويلىدى ئۇ.

VIII

ئىنقىلاپقا قوشۇلۇشقا رۇخسەت قىلمىدى

ۋېيجۋاڭلىقلارنىڭ ئەنسىزلىنىشى ئاستا-ئاستا بېسىلدى. ئۇلار، ئىنقىلاپچىلار شەھەرنى بېسىپ ئالغان بولسىمۇ، ئۇيەردە ھېچبىر جىددىي ئۆزگۈرۈشلەرنىڭ بولمىغانلىقىنى بىلدى: ئامبال ئۆز ئورنىدا قاپتۇ، پەقەت ئۇنىڭ ئۇنۋانى ئۆزگۈرۈپتۇ؛ جۈيرىن جاناپ يەنە يېڭى ئۇنۋانغا ئىگە بوپتۇ، لېكىن ۋېيجۋاڭلىقلار بۇ يېڭى ئۇنۋانلارنىڭ مەنىسىنى بىلمەيتتى. سولداتلارغا ئاۋالقىدەك مىكبېشى باشچىلىق قىلغىدەك. لېكىن بىر كېلىشمەسلىك بوپتۇ: بىر نەچچە بولمىغۇر ئىنقىلاپچىلار ئىنقىلاپنىڭ ئەرتىسى-گىلا زورلۇق بىلەن ئەرلەرنىڭ چاچلىرىنى قىرقىغىلى باشلاپ-

تۇ*. مىش-مىش پاراگلارنىڭ ئۇرانىغا قارىغاندا، خوشنا يېزىنىڭ قىيىقچىسى چىچىڭ شۇلار قولىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئادەم تەخەلتىنى يوقۇتۇپ-چاچسىز قاپتۇدەك. ۋىجۇاگلىقلار ئۈچۈن، بۇ ئانچىلا خەۋپلىك نەرسە ئەمەس ئىدى، چۈنكى ئۇلار شەھەرگە تولا قاتنىمايتتى. ئەگەر بىرەر كىشى بارماقچى بولغان بولسا، چېچىدىن ئايرىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن، ئۇ نىيىتىدىن قايتمىغىمۇ ئوگاي ئىدى. ئوزىنىڭ شەھەردىكى كونا دوستلىرىغا بارماقچى بولغان ئاQ ، بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلىشى بىلەنلا سەپەردىن يالتايدى.

ھەر ھالدا ۋىجۇاڭدا ھېچنەرسە ئوزگەرمىدى دەپ ئېيتىشقا بولمايتتى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن چېچىنى تورۇۋالغان ۋىجۇاگلىقلارنىڭ سانى كوپەيدى ۋە ژۇقۇردا كورسۇتۇلگەندەك، بۇ ئىشتا بىرىنچىلىكنى ئالغان شيۇسەي ئىدى؛ ئۇنىڭغا قاراپ ئىش تۇتقان جاۋسى چىڭ بىلەن جاۋبەيەن بولدى، ئۇلاردىن كېيىن، ئاQ مۇ شۇنداق قىلدى. يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى ھەممە ئاھالى چېچىنى تورۇپ ياكى باغلاپ ژۇرەتتى ۋە بۇ ھال ھېچكىمگە غەلىتى بولۇپ كورۇنمەيتتى. لېكىن ئەمدى، كەچكۇز پەسلىدە، مۇنداق «يازقايىدىلىرىنى ئوز ۋاختىدا ئورۇنـ

* جۇڭگودا مانجۇ خانلىغىنىڭ ھوكۇم سۇرۇشى بىلەنىلا، ئەرلەر چاچ قويغىلى باشلىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن كوپچىلىك خەلىق مانجۇلارغا قارشى ئىنقىلاپ باشلانغاندا، مىللىي تەھقىرلىق بەلگىسى بولغان بۇ ئادەتنىمۇ يوق قىلىش تېگىش دەپ چۈشۈنەتتى. تەرجىمان.

لىماسلىق»نى قەھرىمانلىق بىر ئىش دەپ ھېسابلاشقا بولاتتى.

بۇ — توغرىلىدىن - توغرى ئىنقىلاپنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكى ۋىجـ ۋاكلىقلارغا ئاشكارە بولدى.

جاۋسى چىڭ يالىڭاچ گەدىنىنى كورسۇتۇپ كوچىدا كېـ تىپ بارغاندا، كورگەنلەر:

— قاراڭلار! ئىنقىلاپچى كېلىۋاتىدۇ!... دەپ قاتتىق ۋاقىرايتتى.

بۇۋاقىراشلار ئاQنى ناھايىتى قىزغاندۇردى. شىۇسەي چىپـ چىنى تۇرۇۋاپتۇ دېگەن پىكىرلىقنى ئاڭلىغاندا، ئاQ نىڭمۇ شۇنداق قىلىشى يادىغىمۇ كەلمىگەن ئىدى. لېكىن جاۋسى چىڭنىڭ چىپچىنى تۇرىۋالغانلىقى ئاQ نى: بۇ پىكىرلىق - ئوزلەشـ تۇرۇشكە لايىق پىكىرلىق ئىكەن دېگەن ئويغا كەلتۇردى. ئۇ چىپچىنى چوكا بىلەن چوقىسىغا تۇردى ۋە خېلى ۋاختىقىچە ئويلۇنۇپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاخىرى ئوزىنى توختۇتۇپ، كو- چىغا چىقتى.

ئۇ تۇپ كېتىپ بارغانلار ئۇنىڭغا قارىسىمۇ، كەينىدىن ھېچـ نىمە دەپ ۋاقىرىمايتتى. ئاۋال ئاQ بۇنىڭغا خاپا بولدى، كېيىن ناھايىتى تېرىكىپ كەتتى.

ئاخىرقى ۋاختىلاردا، ئاQ نىڭ تۇرمۇشى ئىنقىلاپتىن ئىلگىر- كىگە قارىغاندا يامان بولمىسىمۇ، ئۇ ئوڭايلا تېرىكىپ قالاتتى. ئاQ بىلەن ئۇچراشقانلار ئەدەپلىك مۇئامىلە قىلاتتى، مەي دۇ-

www.uyghurkitap.com

كىنىنىڭ ئىگىسى مەي ئۈچۈن نەخ تىيىن سورىمايتتى، شۇنداق
بولسىمۇ ئۇنىڭ كوڭلى ئاغرىپ ژۈرەتتى: ئىنقىلاپ بولغان بىـ
لەنمۇ ھەممە نەرسە بۇرۇنقىدەكلا ! مۇنداق بولۇشى مۇمكۈن
ئەمەس! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ، شىياۋ D بىلەن ئۈچرۈشۈپ قىلىپ،
ئاچچىقىدىن يېرىلىپ كېتىشكە ئاز قالدى: شىياۋ Dمۇ چېچىنى
چوكا بىلەن تۈرۈۋاپتۇ. ئاQ شىياۋ D نى مۇنداق قىلدۇ دەپ، ھېچـ
قاچان ئويلىمىغان ئىدى. ئۇ مۇنداق ئەدەپسىزلىككە چىدالمىدى.
شىياۋ D! نىمە ئۇ؟ ئاQ نىڭ دەررۇ ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ چوكـ
سىنى سۇندۇرۇپ، چېچىنى چۇگۇۋەتكۈسى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ
ئېتىۋارسىز كېلىپ چىقىشىنى ئۇنتۇپ، ئىنـقىلاپچى بولۇۋالغىنى
ئۈچۈن، كاچچىتىغا نەچچىنى قويغىسى كېلىپ كەتتى. لېكىن بىر
ئاز ئويلۇنۇپ، شىياۋ Dنىڭ ئەدەپسىزلىگىنى كەچۈردى-دە، كوزىنى
بىر ئالايتىپ قاراپ، تۈكۈرۈۋەتتى.

ئاخىرقى كۈنلەردە پەقەت «ئەجنەبى شەيتان»لا شەھەرگە
بېرىپ كەلدى. شيۇسەي جۈيرىنـنىڭ ئامانەت ساندۇقلىرىنى
باھانە قىلىپ، جۈيرىن جاناپـىنى كورگىلى شەھەرگە بارماقچى
بولۇۋېدى، لېكىن ئۆزىنىڭ تۈرۈۋالغان چېچىنى يوقۇتۇپ قويۇشـ
تىن قورقۇپ، بۇ سەپەرنى كېيىنـگە قويدى. ئۇ، جۈيرىنـگە
«سىبىرىق كۈنلۈك»* شەكلىدە خەت يېزىپ، ئاپىرىپ تاپشۇرۇش

* «سىبىرىق كۈنلۈك» شەكلىدىكى خەتلەر ژۇقۇرقى ئورۇندا ئولتۇر-
غان شەخسلەرگە يېزىلاتتى. بۇ خەتتىكى سوزلەر ئېچىلغان كۈنلۈك شەكـ
لىدە يېزىلىدۇ.

ئۈچۈن «ئەجنەبى شەيتان»غا بەردى. خەتتە ئۇ «ھۆررىيەت پار- تىيىسىگە ئۆتۈشكە كېيىللىك سوراپ يازغان ئىدى. «ئەجنەبى شەيتان» قايتقاندا شيۇسەيدىن تۆرت دوللار ئالدى، شيۇسەي بولسا، ئۇنىڭ شاپتۇل شەكىلدىكى ئىزنىكىنى ئالدى ۋە ئۇنى مەيدىسىگە قادىۋالدى. پۈتكۈل ۋېيجۇاڭلىقلار ھەيران بولۇپ، «ھۆررىيەت»* پارتىيىسىنىڭ نىشانى خانلىن** ئۇنۋانىدىن كام بولمىسا كېرەك دېيىشتى. بۇ دەۋرەم جاۋ ھەزرەت ئۆزىنىڭ ئوغلى شيۇسەي بولغان ۋاختىتكىدىنمۇ ئارتۇق ھۆرمەتكە ئىگە بولدى. ئۇ ناھايىتى تەكەببۇر ۋە ئەتراپتىكىلەرنى زادىلا كۆزگە ئىلماس بولۇپ كەتتى. ئا Q غا بولسا، قاراپمۇ قويماس بولدى.

بۇ بولۇۋاتقان ۋەقەلەر ئا Q نى غەزەپلەندۈرەتتى، ئۇكوپتىن بېرى ئۆزىنىڭ يالغۇزلىقىنى سېزىپ ژۈرەتتى، شيۇسەينىڭ «كو- مۈچ شاپتۇل» قادىۋالغىنىنى ئاڭلىشى بىلەن دەررۇ ئۆزىنىڭ يالغۇزلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى: ئىنقىلابچى بولۇش ئۈچۈن ئىنقىلاپقا قوشۇلۇمەن دېيىش، چېچىنى تۈرۈۋېلىش كۇپايە ئەمەس ئىكەن. ئەڭ ئاساسى نەرسە — ئىنقىلابچىلار بىلەن تونۇشۇش كېرەك ئىكەن. ئا Q بولسا، ئۆز ئۆمرىدە ئۇلارنىڭ ئىككىسىنىلا

* بۇ يەردە «ھۆررىيەت» دېگەن سۆز بەزى ساددا ئادەملەرنىڭ ئاغزىدا بۇزۇلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

** خان لىن — ژۇقۇرى ئىلمىي دەرىجە.

كوردى : بىرى ــ ھېلىقى شەھەردە بېشى چېپىلغان كىشى؛ يەنە بىرى ــ ھېلىقى «ئەجنەبى شەيتان». ئاQ نىمە قىلارىنى بىلمەي، دەررۇ «ئەجنەبىي شەيتانىنىڭ» يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشمەكچى بولدى.

بەختكە يارىشا، چەن ھەزرەتنىڭ ئۆيىنىڭ دەرۋازى ئوچۇق ئىدى؛ ئاQ ئاستا كىردى، بىراق شۇ زامانىلا قورقۇپ كەتتى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاپ ــ قاراكىيىم كېيگەن، ــ ئېھتىمال چەتئەل كەستۇمىي بولسا كېرەك، ــ «ئەجنەبى شەيتان» تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ مەيدىسىدە «كۇمۇچ شاپتۇل»، قولىدا قاچاندۇر بىر ۋاختتا ئاQ دۇمبا يېگەن تاياق. «ئەجنەبى شەيتانىنىڭ» ئۇسۇپ قالغان چېچى دۇمبىسى بىلەن مۇرىلىرىگە چۇشۇپ، چۇگۇلۇپ، ئۇنى دەرۋىش لۇخەيگە ئوخشۇتۇپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا جاۋبەيىەن بىلەن يۇچۇن 3 كىشى تۇراتتى. ئۇلار چوڭ ئىززەت بىلەن ئۇنىڭ سوزىنى تىڭشىماقتا ئىدى.

ئاQ تۇيغۇزماي كېلىپ، جاۋ بەيىەنىڭ كەينىگە ئوتتۇۋالدى؛ ئۇ، خۇجايىنغا مۇراجىئەت قىلماق بولۇۋىدى، لېكىن نىمە دېيىشىنى بىلمىدى: «ئەجنەبى شەيتان» دېيىش كېرەكمۇ؟ ياق، بۇ، ئەلۋەتتە، ياردىمايدۇ؛ «چەتئەللىك» ــ بولمايدۇ؛ «ئىنقىلاپچى» دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. بەلكى «ئەجنەبى جاناپ» دېسەمىكىن؟ «ئەجنەبى جاناپ» شۇۋاختىقىچە ئاQ نى كورمەي، كوزلىرىنى چەكچەيتىپ، روھلانغان ھالدا ۋالاقلىماقتا ئىدى:

ـــ...مەن چۈست ئادەم. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقاندا، مەن ئۇنىڭغا توغرىدىن ـ توغرى: «يوللاش خۇن،* باشلىشىمىز كېرەك!» ـ دېدىم. لېكىن ئۇ «No!»** دەپ تۇرۇۋالدى. بۇ چەتتىلدىن ئېلىنغان سوز، سىلەر ئۇنىڭغا، ئەلۋەتتە، چۈشەنمەيسىلەر! ئەگەر مۇشۇ سوز بولمىسا، بىز ئاللىقاچان يېڭىپ چىققان بولار ئىدۇق... ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ئىشتا ناھايىتى ئېھتىياتلىق... ئۇ ماڭا خۇبېگە بارغىن دەپ نەچچە قېتىم ئېيتقان، لېكىن مەن ئۇنۇمىدىم، شۇنداق تۇرۇپ كىمنىڭ بۇنداق كىچىك جايدا ئىشلىگۈسى كېلىدۇ؟...

ئا Q «ئەجنەبى جاناپ» سوزىنى تۈگەتكىچە كۈتۈپ تۇرۇپ، ئەيمىنىپ تۇرسىمۇ «ھىم!» دېدى، لېكىن، نېمىشكىدۇر، بۇ دۈرەممۇ ئۇنى «ئەجنەبى جاناپ» دەپ ئاتىمىدى. تىڭشاپ تۇرغان تورتى چوچۇپ كەينىگە قارىدى ۋە ئا Q نى كوردى:

ـــنىمە دەيسەن؟

ـــمەن...

ـــيوقال نېرى!

ـــمەن ئىنقىلاپچىلارغا قوشۇ...

ـــ يوقال!...ـــ دەپ «ئەجنەبى جاناپ» ئۇنىڭغا «ماتەم ھا-

* خۇن ـ ئۇچاڭ قوزغىلىڭىدا خۇبېي ئارمىيىسىگە قوماندان بولغان لى يۈەنخۇڭ بولسا كېرەك.

** No ـ ئىنگلىزچە «ياق» دېگەن سوز.

سسسنی» کوته‌ردی. جاۋ به‌یه‌ن ۋه یوچۇن کسشله‌ر:
ـــجاناپ سینی که‌ت داۋاتىدۇ، نىمشکه ئىتائه‌ت قىلمای‌ـ
سه‌ن!ـــده‌پ ۋاقىراشتی.
ئاQ قولی بىله‌ن بېشىنی تۇتۇپ، ئوزـــنی یوقاتقان هالدا
داۋۇز ته‌ره‌پکه ئېتىلدی، لېکىن «ئه‌جنه‌بی جاناپ» که‌ینىدىن
قوغلاپ ماڭمىدی. ئاتمىش چامدامچه ژۇگه‌رگه‌نـدىن کېیىن،
ئاستامېڭىپ که‌تتی. شۇچاغدا قایغۇ هه‌سره‌ت ئۇنىڭ ژۇرىگىنی
قىسىپ ئالدی؛ «ئه‌جـنه‌بی جاناپ» ئۇنـىڭغا ئىنقىلاپقا قوشۇـ
لۇشقا رۇخسه‌ت قىلمىدی، ئه‌مدی ئۇنىڭ باشقا هېچبىر ئامالی
یوق ئىدی. شۇکۇندىن باشلاپ، ئاQ ئاقغالپاق ۋه ئاق ساۋۇت
کىیگه‌ن کسشله‌ر کېلىپ، مېنی چاقىرىۋالدۇ دېگه‌ن ئۇمۇتىمۇ
قىلمایدىغان بولدی. ئۇنىڭ پۈتکۈل ئارزۇ ـ ئارمانلىری، ئۇمۇتـ
ئىنتىلىشلىری ۋه پۈتکۈل ئىستىقبالی تایاقـنىڭ تېگىشی بىله‌نلا
تامام بولدی.
بىکار ته‌له‌پله‌رنىڭ بۇ خه‌ۋه‌رنی خه‌لققه تارتىسپ، شیاۋD بىله‌ن
ساقاللىق ۋاڭغا ئوخشاش ئاده‌مله‌رگه زاڭلىق قىلىپ کۈلۈش مۇمـ
کۈنچىلىگىنی بېرىدىغانلىغىمۇ ئانچىلا ئه‌همىیه‌تکه ئىـگه ئه‌مه‌س
ئىدی. ئاQ هېچقاچان مۇنداق ئۇمۇتسىزلىككه دۇچار بولمىغان.
ئۇ ئوزىنىڭ تۇرۇۋالغان چېچىغىمۇ کوڭۇلسىز بولدی ۋه چېچىنی
تۇرگه‌نله‌رگه ئوچ بولۇپ که‌تتی. هه‌ممىنىڭ زىتىغا ئۇ چېچىنی
شۇ زامانلا چۇگۇۋه‌تمه‌کچی بولدی. لېکىن نىمشکىدۇر ئۇنداق

قىلمىدى. كەچكىرگىچە كوچا كېزىپ ژۈرۈپ، قەرزگە ئىككى پىيالە مەي ئىچىۋەتتىدە، يېگىلىۋاشتىن خوش كەيپىكە كەلدى. ئۇنىڭ كوزىگە ئاق ساۋۇت ۋە ئاق قالپاق كىيگەن ئادەملەرنىڭ غۇۋا يوسۇنلىرى يەنە كورۈنۈشكە باشلىدى.

ئۇ مەي دۇكىنى يىپىلغاندىن كېيىن، ئىبادەتخانىغا قايتىپ كەلدى.

تۈيۇقسىز كوچا تەرەپتىن پوجاڭزا تاۋۇشىغا ئوخشمايدىغان «بوم!» دېگەن ئەجەپ بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ۋاڭ ـ چۇڭ ۋە ھەر تۈرلۈك ۋەقەلەرنى ياخشى كورۈدىغان ئاQ شۇ زامان قاراڭغۇغا ئىنتىلدى. ئالدىدا بىر نەچچە كىشىنىڭ ماڭغان تىۋىشى ئاڭلانغاندەك بولدى، كېيىن يېنىدىن بىرى ژۈگۈرەپ ئوتۈپ كەتتى. ئاQ كەينىگە بۇرۇلۇپ شۇكىشىنىڭ ئارقىسىدىن ژۈگەردى. ھېلقى ئادەم چەتكە بۇرۇلدى، ئاQ مۇ بۇرۇلدى. ئۇ توختۇۋىدى، ئاQ مۇ نوختىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيىپقىنلىشىپ كېلىپ، ئۇ ئادەمنىڭ شياۋD ئىكەنلىگىنى بىلدى.

ــــ نىمە بولدى؟ ــــ دەپ ئاچچىغى بىلەن سورىدى ئاQ.

ــــ جاۋ...جاۋ ھەزرەتنىڭ ئويىنى بۇلاۋاتىدۇ... ــــ دېدى D ھەسرەپ تۈرۈپ.

ئاQ نىڭ ژۈرىگى دۇپۇلدەپ كەتتى. شياۋD تۇيۇقسىز قاراڭغۇلۇقتا غايىپ بولدى. ئاQ مۇ قاچاي دېۋىدى، لېكىن توختاپ قالدى. ئەسلى «كوپنى كورگەن»، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھەد-

دىدىن تاشقىرى ژۇرەكلىك ئادەم بولغاشقا كوچىنىڭ بۇرجە-
كىگىچە يېتىپ باردىدە، دىققەت بىلەن قاراپ، ئاق قالپاق ۋە
ئاق ساۋۇتلار كېيگەنلەرنىڭ ساندۇقلارنى، ئوي ۋە جابدۇق-
لىرىنى ۋەنگپۇ شەھرىنىڭ كارۋىنىنى ئەپچىقىۋاتقانلىقىنى كور-
گەندەك بولدى (ئەمما ئۇ ئوچۇق كورەلمىدى). ئۇ يېقىنراق
بارماقچى بولۇۋىدى، لېكىن ئايىغى ئالغا باسمىدى.

بۇكېچىسى ئاي يوق ئىدى ۋە قاراڭغۇلۇقتا شۇنداق جىم-
جىتلىق هوكۇم سۇرەتتىكى، گويا فۇشى* پادىشانىڭ زامانى-
دىكى ئۇلۇق تىپچىلىق ۋاختىلىرى قايتىپ كەلگەندەك تۇيۇلات-
تى. ئاQ دەرمانىي يەتكىچە قاراپ تۇردى، ئۇنىڭ كوز ئالدىدا
ساندۇقلارنى، ئوي-جابدۇق ۋەشيۇسەي ئايالىنىڭ نىڭپۇ شەھە-
رىدىن كەلتۇرۇلگەن كارۋىنىنى توشۇماقتا ئىدى. ئۇ ئوزكوزىگە
ئىشەنمىدى، لېكىن يېقىن بارماسلىققا قەتئىي سوز بەردىدە
ئاخىرى ئوز ئىبادەتخانىسىغا يېنىپ كەلدى.

ئىبادەتخانە قاپ-قاراڭغۇ ئىدى. ئاQ دەرۋازىنى مەككەم
بېكىتىپ، سىپاشتۇرۇپ زۇرۇپ، ئوز هوجۇرسىغا كىردى. بىر
ئاز ياتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كوڭلى ئىمىن تاپتى...شۇنداق
قىلىپ، ئاق قالپاق ۋە ئاق ساۋۇت كېيگەن كىشىلەر كەپتۇ،
لېكىن مېنى قىچارماپتۇ؛ ئۇلار نۇرغۇن ياخشى جابدۇقلارنى تو-

* فۇشى - هېكايىدە ئېيتىلىپ ژۇرگەن جۇڭگو پادىشاسى، ئۇنىڭ هو-
كۇم سۇرگەن دەۋرى «ئالتۇن ئەسىر» دەپ هېساپلىناتتى.

شۇپ كەتتى ، لېكىن ماڭا ھېچنىمە تەگمىدى... ھەممىگە شە-
ۋەپ - قاغىش تەككۇر «ئەجنەبى شەيتاننىڭ» ماڭا ئىنقىلاپقا
قوشۇلۇشقا رۇخسەت بەرمىگىنى...

ئا Q بۇ توغرۇلۇق قانچە ئويلىسا، شۇنچە تېرىكەتتى ۋە ئا-
خىرى كوڭلى غەم - قايغۇغا تولدى. ئاچچىغىدا ئۇ بېشىنى بىر-
سىلكىپ ۋاقىرىۋەتتى:

— خەيپ ئىنقىلاپ ماڭا بولمايدىيۇ، سىلەرگە بولۇدىكەندە؟
توختا سېنى. «ئەجنەبى شەيتان»! سەن ئىسيانچى، ئىسيانچى-
لارنىڭ كاللىسىنى ئالىدۇ! مانا توختا، مەن خەۋەر قىلىپ
قويايچۇ... كوردىمىز شۇچاغدا، يامۇلغا سولاپ، جاڭ جوڭ كال-
لاڭنى چېپىۋېتىدۇ... پۈتكۈل ئائىلەڭنىڭ بېشىنى چاپىدۇ!

IX

ئاقىۋەت

جاۋ ئويىنىڭ بولۇنۇشى ۋېچۇاڭلىقلارنى بىر قەدەر قانائەت-
لەندۈردى. ئىككىنچى تەرەپتىن چۇچۇتتى. ئا Q مۇ شۇ ھالدا
ئىدى.

تورت كۈن ئوتكەندىن كېيىن، يېرىم كېچىدە تۇيۇقسىز
قولغا چۈشكەن ئا Q شەھەرگە ھايدالدى.

شۇ قاراڭغۇ كېچىسى بىر ئەترەد سولدات، بىر ئەترەد قوغ-

www.uyghurkitap.com

لدىغۇچى، بىر ئەترەد ساقچى ۋە بەش جاسۇس تۇننىڭ قاراڭ-
غۇلغىدىن پايدىلىنىپ، ۋىجۇاڭ يېزىسىغا كىرىپ، ئىبادەتخانىنى
قورشاۋالدى؛ داۋۇزىنىڭ ئۇدۇلىغا پۇلېميوتلىرىنى ئورناتتى.
ئاQ كورۇنمەيتتى. خېلى ۋاختقىچە ئەترەدلەر جايلىرىدىن قوز-
غالمىدى. ئاخىرى تاقەتسىزلەنگەن ئەسكەر بېشى، كىم بىرىنچى
بولۇپ ئاQ ياتقان جايغا بېسىپ كىرسە شۇنىڭغا ژىگىرمەمىڭ
ياماق مۇكاپات بېرىشنى مەلۇم قىلدى. قوغدىغۇچىلار ئەترد-
لىدىن ئىككى سولدات تامدىن ئارتىلىپ چۇشۇشكە ماقۇل بول-
دى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئەترەدلەر كۇچلىرىنى بىر قىلىپ،
ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىگە بېسىپ كىرىپ، ئۇيقۇلۇقتا ياتقان ئاQنى
تۇتۇۋالدى. پۇلېميوتنىڭ يېنىدىن سورەپ ئوتكەندىن كېيىنلا،
ئاQ ئويغۇنۇپ، ئوزىگە كەلدى. ئاQ نى شەھەرگە چۇشلەر بىلەن
ئېلىپ كەلدى. سولداتلار ئاQ نى بۇزۇلغان كونا يامۇلنىڭ
5 ـ 6 تار ئىشىكلىرىنى يانداپ ئوتۇپ، بىر كاتەككە ئىتتىرىپ
كىرگۇزۇۋەتتى. ئۇ پۇتلۇشۇپ كەتتى، ئەمدى ئورنىدىن تۇرماقچى
بولۇۋاتقاندا، يونۇلمىغان تاختايدىن ياسالغان ئىشىك تارسلا قىلىپ
يېپىلىپ ئاQ نىڭ تاپىنىغا كېلىپ تەگدى. كاتەك دېرىزىسى
يوق تۇتاش تامدىن ئىبارەت ئىدى: قاراڭغۇلۇقتا كوزى ئوگو-
نۇشكە باشلىغان ئاQ بۇلۇڭدا ئولتۇرغان ئىككى ئادەمنى كوردى.
ئاQ نىڭ ژۇرىگى ئەنسىزچىلىك ھەسرىتى بىلەن سوقۇشقا
باشلىدى، لېكىن ئۇ ئانچە غەم يېمەيتتى، چۇنكى ئۇنىڭ ئىبا-

دەتىخانىدىكى ھوجۇرىسى بۇنىڭدىن يوروُقمۇ ئەمەس، كەڭمۇ ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ خوشنىلىرى ئىككى سەرالىق ژىنگىت ئىدى. Q ئاستا ـ ئاستا ئۇلار بىلەن پاراڭ قىلىشقا كىرىشتى. ئۇلار-نىڭ بىرى جۇيرىن جاناپ ئۇنى بۇۋىسىدىن قالىغان سىپىلىقنى تەلەپ قىلىۋاتقىنىنى؛ ئىككىنچىسى بولسا، نىمە ئۇچۇن سولاز-غانلىغىنى ئۆزىنىڭمۇ بىلمەيدىغانلىغىنى ئېيتىپ بېرىشتى. ئەمدى ئۇلار Q دىن سورىۇغاندا، ئۇ يوشۇرماستىن:

ـــچۈنكى مەن ئىنقىلاپقا قوشۇلماقچى بولۇۋېدىم،ـــدەپ جاۋاپ بەردى.

شۇكۈنى كەچقۇرۇنلىغى Q نى ھېلىقى كاتەكتىن سورەپ چىقىپ، سوراقخانىغا ئېلىپ كىرىشتى، بۇيەردە ئىشىكنىڭ ئۇدۇ-لىدا بېشىنى تاپ ـ تاقىر قىلىپ پاقىرىتىپ چۈشۈرۈۋەتكەن بوۋاي ئولتۇراتتى. Q بۇ بوۋاينى سوپىمىكىن دەپ ئويلىۋىدى، لېكىن شۇ زامان سولداتلارنىڭ ئۇنى گۈزۈتۈپ تۇرغىنىنى كو-رۈپ قالدى. يوغان زال ئىچىدە ئۇستىگە پىرىجە كىيىۋالغان يەنە ئونچە ئادەم بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ چاچ-لىرى بوۋاينىڭكىدەك چۈشۈرۈلگەن، بەزىلىرىنىڭ خۇددى «ئەج-نەبى شەيتانىنىڭكىدەك» ئۇزۇن چاچلىرى مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇ-راتتى. ھەممىسىنىڭ چىرايىدىن زەھەر چىقىپ Q غا يامان كوز بىلەن قارايتتى. Q ئالدىدىكى بوۋاينىڭ چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىگىنى سەزدى ـ دە، پۇتلىرى ئىختىيارسىز پۈكلۈنۈپ،

تىزلىنىپ قالدى.

— ئورە تۇرۇپ سوزلە! تىز پۈكمە! — دەپ ۋاقىراشتى پىرىـ
چە كىيىگەنلەر. ئاQ ئۇلارنىڭ سوزىگە چۈشەندى، لېكىن ئورە
تۇرالمىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسى ئىختىيارسىز توۋەن تارتىپ تۇرـ
غاندەك بولدى: ئاخىرى ئۇ يەنە تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋالدى.

— پەس دىل ئادەم! — دېيىشتى نەپرەت بىلەن پىرىچە كىيىـ
گەنلەر، لېكىن ئۇنى يېڭىۋاشتىن ئورە تۇرغۇزۇشقا ھەركەت
قىلىشمىدى.

تاقىر باش بوۋاي ئاQ نىڭ يۈزىگە توغرى قاراپ تۇرۇپ:

— بولغان ۋەقەنى راستى بىلەن ئېيت! راستلىقىنى ئېيتىـ
شىڭ بىلەن، ئوزەڭنىڭ گۇناھىڭنى يېنىكلىتىسەن. ماڭا ھەممىـ
سى مەلۇم. ئىقرار كەلسەڭ ـ قويۇۋېتىمىز، — دېدى ئاستا، لېكىن
ئۇقۇملۇق ئاۋاز بىلەن.

— ئىقرار كەلگىن! — دەپ ۋاقىراشتى پىرىچە كىيىگەنلەر.

— مەن راستىنى ئېيتاي... مېنىڭ... مېنىڭ ئىنقىلاپقا قوشۇلـ
غۇم... — دەپ دۇدۇقلىدى مەڭدەپ كەتكەن ئاQ .

— نىمىشكە قوشۇلمىدىڭ؟ — دەپ تېخىمۇ سىلىق يوسۇندا
سورىدى بوۋاي.

— «ئەجنەبى شەيتان» رۇخسەت قىلمىدى...

— يالغان ئېيتىسەن! ئەمدى ئالداپ قۇتۇلالمايسەن... قېنى
سېنىڭ يولداشلىرىڭ؟

— نېمە؟...

— جاۋنىڭ ئۆيىنى بۇلىغان شىرىكلىرىڭ نەدە؟

— ئۇلار مېنى چاقىرمىدى. ھەممىسىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كېتىپتۇ. — ئەلەم بىلەن جاۋاپ بەردى ئاQ.

— ئۇلار نەگە كەتتى؟ ئېيتىپ بەرسەڭ، بىز سېنى قويۇۋېتىمىز — دېدى. بوۋاي تېخىمۇ سىلىقىراق.

— ھەي تاڭ، ئۇلار مېنى چاقىرمىدى...

ئاQ بۇ سۆزنى ئېيتقاندا، بوۋاي بېشى بىلەن ئىشارەت قىلدى ۋە بىر مىنۇتتىن كېيىن، ئاQ يەنە ھېلىقى كاتەككە بېرىپ چۈشتى.

ئەتىسى ئەتىگەنلىكى ئاQ نى يەنە كەڭ زالغا ئېلىپ كەلدى. ئۇ يەردە ھەممە نەرسە تۈنۈگۈنكىدەك ئىدى. ئېگىز جايدا شۇ تاقىرباش بوۋاي ئولتۇراتتى؛ ئاQ يەنە تىز پۈكۈپ ئولتۇردى.

— يەنە نېمە گەپ – سۆزۈڭ بار؟ — دەپ سىلىق-لىق بىلەن سورىدى ھېلىقى بوۋاي.

ئاQ بىر ئاز ئويلىنىپ قارىدى، لېكىن ھېچ سۆز تاپالمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ:

— يوق! — دەپ جاۋاپ بەردى.

پىرودجە كىيگەنلەرنىڭ بىرى قەغەز ئېلىپ كەلدىدە، يازىدىغان قەلەمنى ئاQ نىڭ قولىغا تۇتقۇزماقچى بولدى، ئاQ

قورقىنىدىن، ژۇرىگى يېرىلىپ كەتكىلى تاس قالدى، چۈنكى ئۇ قولىغا قەلەم تۇتارمەن دەپ ھېچقاچان ئويلىمىغان ئىدى ۋە ئۇقەلەم تۇتۇشنىمۇ بىلمەيتتى؛ ھېلىقى كىشى قەغەزدە جاي كورسۇتۇپ قول قويۇشقا بۇيرىدى.

ئۇ مەڭدىگەن ھالدا قولىدىكى قەلەمنى ئەپسىز تۇتۇپ تۇرۇپ:

—مەن...مەن...يېزىشنى بىلمەيمەن،—دېدى.

—ھاجىتى يوق. بىلمىسەڭ، چەمبەرسىزىق سىزساڭ بولدى!

ئاQ چەمبەر سىزىق سىزماقچى بولىۋىدى، لېكىن قوللىرى تىترەپ كەتتى؛ ھېلىقى ئادەم قەغەزنى يەرگە يايدى، ئاQ ئېڭىشىپ تۇرۇپ بارلىق كۈچىنى ژىغىپ، چەمبەر سىزىشقا كىرىشتى. ئۇ كورگەنلەرنىڭ زاڭلىق قىلىشىدىن قورقۇپ، پۈتۈنلەي دىققىتىنى جەملەپ تۇرۇپ، دۈپ - دۈگىلەك قىلىپ ياساشقا تىرىشاتتى، لېكىن كاساپەت قەلەمنىڭ ئېغىرلىغى بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئۇ زادىلا بېقىنمايدىغان گېزەندە بولۇپ چىقتى. تىترەك بېسىپ، ئەمدى چەمبەر سىزىپ بولاي دېگەندە، قەلەمنىڭ ئۇچى بىر ياققا تېيىلىپ، قىيپاچ چىقىپ كەتتى ۋە چەمبەر قوغۇنىڭ ئۇرۇغىغا ئوخشاپ قالدى.

ئاQ چەمبەر سىزىق ياسالمىغىنىغا ئىزا تارتىپ كەتتى، لېكىن ھېلىقى ئادەم ئۇنىڭغا ھېچ كوڭۈل بولمەستىن قەغەز ۋە قەلەمنى قولىدىن تارتىپ ئالدى؛ كېيىن ئاQ نى زالدىن سورەپ چى-

قىرىپ، يەنە قاراڭغۇ كاتەككە ئاپىرىپ سولاپ قويدى. بۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم سولانغان ئاQ ئانچىلا غەم يېمىدى. بۇ دۇنيادا ئادەمنى بەزىدە ئاللىقايەرگە كىرگۈزۈشنى ۋە ئاللىقايەردىن سۈرەپ چىقىرىشنى ــ ئۇ ئادەتتىكى ئىش، لېكىن چەمبەرنىڭ سىزىق بولۇپ قېلىشى، بارلىق «نامە-ئەمالىغا» داغ كەلتۈرۈش مۇمكىن دەپ ئويلايتتى ئۇ. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆڭلى بېسىلىپ: «لېكىن مېنىڭ نەۋرىلىرىم چەمبەرنى دۈپ ـ دۈگىلەك قىلىپ ياسايدىغان بولىدۇ...» دەپ ئويلىدىدە، ئۇيقۇغا كەتتى.

لېكىن جۈيرىن جاناپ شۇ كۈنى كېچە زادىلا ئۇخلالمىدى: ئۇ مىڭبېشى بىلەن بىر ئاز تالىشىپ قالغان ئىدى. جۈيرىن جاناپ ئەڭ ئاۋۋال ئوغۇرلانغان ساندۇقلىرىنى تېپىشنى تەلەپ قىلاتتى، مىڭبېشى بولسا، سازايى قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇ جۈيرىن جاناپنى زادىلا كۆزىگە ئىلماس بولۇپ قالدى؛ ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندە ئۈستەلنى مۇشتۇمى بىلەن ئۇرۇپ، ئاخىرى:

— بىرىنىڭ ئەدىۋىنى بېرىش — يۈزىنى قورقۇتۇش دېگەن گەپ! مانا قارا، مېنىڭ ئىنقىلابچى بولغىنىمغا ژىگىرمە كۈن بولدى، شۇ ئارىلىقتا ئوندىن ئارتۇق بۇلاڭچىلىق يۈز بەردى ۋە تېخى ئۇلارنىڭ بىرىمۇ تېپىلمىدى... بۇ مېنىڭ ئابرۇيۇمغا قانداق تەسىر قىلىش مۇمكىن؟ ئاران مەن بىر جىنايەتچىنى

تۇتۇۋالغاندا، سەن ماڭا كاشىلا قىلىسەن. قوي ئەمدى! مەن نىمە قىلىشنى ئۆزەم بىلمەن! —دېدى.

جۇيرىن جاناپنىڭ ئۇنىڭ بىلەن سۆز تالاشمىغى ناھايىتى تەس بولدى، لېكىن ئۇ ئۆز پىكرىدە مەككەم تۇرۇپ: ئەگەر ساندۇقلىرىم تېپىلمايدىغان بولسا، يېڭى خىزمىتىمدىن—ئىچكى ئىشلار ئىدارىسىدىكى مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىسىدىن باش تارتىمەن دېدى. بۇنىڭغا مىكبېشى:

—مەرھەمەت!—دەپ جاۋاپ قايتۇردى.

مانا مۇشۇ سەۋەپلەرگە بىنائەن، جۇيرىن جاناپ كېچىچە ئۇخلىماي چىقتى. لېكىن ئەتىسى ئۆزىنىڭ يېڭى خىزمىتىدىنمۇ باش تارتمىدى.

جۇيرىن جاناپنىڭ ئۇيقۇسىز ئۆتكەزگەن كېچىسىنىڭ ئەتىگەنلىكى ئاQ نى يەنە بىر قېتىم كاتىگىدىن سۆرەپ چىقىشتى. كەڭ زالنىڭ ئىچىدىكى ئىگىز جايدا ھېلىقى تاقىر باش بوۋاي ئولتۇراتتى، ئاQ يەنە تىز پۈكۈپ ئولتۇردى.

بوۋاي سىلىقلىق بىلەن:

—يەنە قوشۇمچە سۆزۈڭ بارمۇ؟—دېدى.

ئاQ بىر ئاز ئويلاندى، لېكىن ئۇنىڭ باشقا ئېيتىدىغان سۆزى يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن:

—يوق!—دەپ جاۋاپ بەردى.

پېرىجە ۋە كالتە چاپان كېيگەن ئاللىقانداق كىشىلەر ئاQ

نىڭ يېنىغا كېلىپ، قارا خەتلەر يېزىلغان بىر پارچە چەتئەل رەختىنى ئۇنىڭ بوينىغا ئاستى. ئاQ ناھايىتى رەنجىدى، چۈنكى بۇ ھادىسە ماتەمگە ئوخشايتتى، ماتەم بولسا يامانلىقنىڭ بەلگىسى. ئۇنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا باغلاپ، يامۇلدىن تالاغا ئېلىپ چىقتى، سورەپ ھارۋىغا سېلىپ، بىر نەچچە كالتا چاپان كىيگەن ئادەملەر ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇشتى. ھارۋۇ دەررۇ مېڭىپ كەتتى. ئالدىدا چەتئەل مىلتىقلىرىنى تۇتقان ئەسكەرلەر بىلەن قوغدىغۇچىلار ئەترىدى كېتىپ باراتتى. كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە تاماشىبىنلار تولغان ئىدى. كەينىدە نىمە بولىۋاتقىنىنى ئاQ كورەلمىدى. شۇ زامان ئاQغا: «بۇلار مېنى چېپىشقا ئېلىپ كېتىپ بارامدۇ—نىمە؟» دېگەن خىيال كەلدى. ئۇنىڭ كوزلىرى قاراڭغۇلۇشۇپ، قۇلاقلىرى پۇتۇپ، ھوشىدىن كەتكەندەك بولدى. ئۇ ھوشىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ بېشىغا، بۇ دۇنيادا ئادەم بالىسىنىڭ ئولۇم جازاسىدىنمۇ قۇتۇلالمايدىغان پەيتى بولۇدۇ، دېگەن ئوي چۈشتى.

ئاQ يولنى ياخشى بىلەتتى ۋە ئۇلارنىڭ ئۇنى جازا جايىغا ئېلىپ كېتىپ بارغانلىقىغا ھەيران قالدى. ئاQ كوچىلاردا سازايى بولۇپ ژۇرۇشلىرىنى تېخى ئوزى چۈشەنمىگەن ئىدى. چۈشەنگەن ھالەتتىمۇ بەربىر ئۇ: بۇ دۇنيادا بەزىدە ئادەم بالىسى شۇنداق مىنۇتلارغىمۇ دۇچار بولۇدۇ...— دەپ ئويلىغان بولار ئىدى.

ئاخىرى ئۇ، بۇ ئەگىر-توقاي يوللارنىڭ جازامەيدانىغا ئېلىپ بېرىشىنى بىلدى، ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن كاللا كېتىدۇ...

ئۇ هاڭتاڭ بولۇپ يان-يېنىغا قارايتتى. هەممە ياقتا خۇددى چۇمۇلىدەك ئادەملەر مىغىلدىشىپ ژۇرەتتى، ئا Q تۇيۇقسىز يولنىڭ چېتىدە، توپنىڭ ئارىسىدا كېلىۋاتقان ئۇمانى كورۇپ قالدى. ئۇلار كورۇشمىگىلى خېلى ۋاختىلار بولغان ئىدى.

«هە، ئۇ، شەهەردە ئىشلەيدىكەندە!» دەپ ئويلىدى ئا Q.

بىردىن ئا Q شۇ كەمگىچە ئوز باتۇرلىقىنى كورسۇتۇپ، بىرمۇ ناخشا ئېيتمىغىنىغا ئىزا تارتىپ قالدى. هەر خىل ئويلار ئۇنىڭ بېشىدا قۇيۇندەك ئايلىنىپ كەتتى: «ياش ئازازىل قەبرىدە»،... ياق بۇ ئانچە هەيۋەتلىك ئەمەس؛ «يولۋاس بىلەن ئەژدىهار چەڭگىلىرى»، «مەن سېنى ئايايمەن»،... ياق بۇمۇ كۇچلۇك ناخشا ئەمەس. «قولۇمدا سىم قامچا» چۇ؟ — مانا بۇ توغرى كېلىدۇ... ئا Q ئەمدى قولىنى كوتۇرەي دېۋىدى، قولىنىڭ باغلاقلىقلىغى يادىغا چۇشتى ۋە ناخشىنىمۇ ئېيتمىدى...

— ژىگىرمە ژىل ئوتكەندىن كېيىن يەنە بىرسى ... — ئا Q شۇ جىددىي پەيتتە، هېچقاچان قىلمىغان سوزنى بىردىنلا «دىلى يورۇپ كەتكەندەك» سوزلىدى.

كوپچىلىك ئارىسىدىن بەجايىكى بورىنىڭ هۇلىشىغا ئوخشاش:

— يارايسەن!!! — دېگەن سوزلەر ئاڭلاندى. هارۋۇ ئىلگى-

رىلمەكتە ئىدى. كوپچىلىكنىڭ ماختاشلىرى ئاستىدا ئاQ كوزلىرى بىلەن ئىزلەپ ئۇمانى تاپتى؛ لېكىن ئۇ ئاQغا سەپسالماستىن، قوللىرىغا چەتئەل مىلتىقلىرى تۇتۇۋالغان ئەسكەرلەرگە قاراپ قالغان ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئاQ ۋاقىرىشىپ كېلىۋاتقان كوپچىلىككە قارىدى.

نەچچە تۇرلۇك ئوي—خىيالدىن ئۇنىڭ بېشى گاڭگىراپ كەتتى. ئۇ بۇنىڭدىن تورت ژىل ئىلگىرى تاغ باغرىدا ئاچ بورىنى ئۇچراتقان ئىدى؛ بورە ئۇنىڭ كەينىگە چۇشۇۋېلىپ، ئۇنى يەۋەتمەكچى بولغان ئىدى. مانا شۇ چاغدا ئاQ ناھايىتى قورققان. بەختىگە، قولىدا پالتىسى بولۇپ، ئۇ پالتا ئاQغا مەدەت بېرىپ، ئامان - ئىسەن ۋىججاڭغا يېتىۋالغان ئىدى. لېكىن بورىنىڭ خۇددى ئالۋاستىنىڭ كوزلىرىگە ئوخشاش يېنىپ تۇرغان رەھىمسىز ئىككى كوزى ئاQنىڭ ژۇرىگىدە ئۇنتۇلمايدىغان ئىز قالدۇرغان ئىدى. ئەمدى مانا كوپچىلىككە قاراپ، بار بەدىنىدىن ئوتۇپ، دىلىنى پارە - پارە قىلىۋاتقان دەھشەتلىك كوزلەر، بۇ كوزلەر ئۇنىڭ كەينىدىن قالماي، ئۇنىڭ سوزلىرىنى يەپ بولۇپ ئەمدى ئىزىنى يېمەكچى بولۇۋاتقاندەك كورۇنەتتى. بۇ كوزلەرنىڭ ھەممىسى ئاجايىپ قورقۇنۇچلۇق بىر كوزگە ئايلىنىپ، توپ - توغرى ئاQنىڭ ژۇرىگىگە قادىلاتتى.

ئاQ «قۇتقۇلدۇرۋىلىڭلار!» دەپ ۋاقىرىماقچى بولدى. لېكىن

ۋاقىرمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كوزلىرى قاراڭغۇلۇشۇپ، قۇلاقلىرى زىڭىلداپ كەتتى، گويا بارلىق بەدىنى توزىغان چاڭدەك ئۇچۇپ كەتكەندەك بولدى...

بۇ ۋەقەنىڭ ئاقىۋىتىگە توختايلى. ئەڭ چوڭ كېلىشمەسلىك جۇيرىن جاناپلىرىنىڭ بېشىغا كەلدى: ئوغۇرلانغان ساندۇقلارنىڭ بىردىمۇ تېپىلمىدى، بارلىق ئائىلىسى ژىغلاپ، قايغۇ - ھەسرەت چەكتى. جاۋ ھەزرەتنىڭ ئائىلىسىگىمۇ چوڭ كېلىشمەسلىك كەلدى: شيۇسەي شەھەرگە كېتىپ بارغاندا (ئۇ ھوكۇمەتكە شىكايەت قىلماقچى ئىدى) دەھرى ئىنقىلاپچىلار ئۇنىڭ چېچىنى قىرقىۋەتتى، جاۋ يەنە ئۇ ئىنساپسىزلارغا ژىگىرمە مىڭ ياماق تەقدىم قىلىشقا مەجبۇر بولدى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭمۇ ئائىلىسى قايغۇغا، ھەسرەتكە چوككەن ئىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار بەختسىزلىككە ئۇچرىغانلار قاتارىغا ئوتۇشكە باشلىدى.

كوپچىلىكنىڭ پىكرىنى ئالساق، ۋىجۇاڭدا ھەممىسى بىر ئېغىزدىن، ئەلۋەتتە، ئا Q نى ئېيىپلىك دەپ ھېساپلايتتى. چۈنكى ئا Q نىڭ ئولۇم جازاسى - ئۇ پىكرگە شۇبھىسىز دەلىل ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭدا گۇنا بولمىسا، ئۇ ئولۇم جازاسىغا تارتىلارمىدى؟ شەھەر جامائىتىنىڭ پىكرى ئۇنى ياخلىمايتتى. خەلقنىڭ ھەممىسى دېگىدەكلا ئا Q نىڭ ئولتۇرۇلۇشىكى تاما-

شىفا رازى بولمىدى، چۇنكى ئۇلار ئۇچۇن ئېتىپ ئولتۇرۇش، باش چېپىشتەك قىزىق ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ قانـ ىداق جىنايەتچى! كوچىلاردا شۇنچە سازايى قىلىنسىمۇ، بىرمۇ ناخشا ئېيتمىدى! بىكاردىن ـ بىكار ئۇنىڭ كەيـنىدىن ژۈرۈپ ئاۋارە بولۇپ، ۋاختىمىزنى يوقۇتۇپتىمىز...

1921 ـ ژىل، دېكابر.

ياز بايرىمى[1]

فالڭشۇەنچاۋ كېيىنكى ۋاختىلاردا: «پەرقى چوڭ ئەمەس»، دەپ ئېيتىشنى ياخشى كورۇدىغان بولـدى، بۇ ئىبارە ئۇنىڭ ئاغزىدىن چۇشمەيدىغان بولۇپ قالـدى. ئۇ بۇ سوزنى ھېمىشەم تەكرارلايتتى ۋە بۇ سوز ئۇنىڭ مىڭىسىگە مەككەم ئورۇنلۇشۇپ قالدى.

ئاۋال ئۇ ھەر بىر سوز ئۇستىدە «بەرىبىر» دەيتتى. لېكىن كېيىنرەك بۇنى ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس دەپ تاپتى، «بەرىبىر» نىڭ ئورنىغا «پەرقى چوڭ ئەمەس» دېگەن ئىبارىسىنى ئويـلاپ چىقاردى ۋە بۇنى تاھازىرغىچە ئاغزىدىن چۇشۇرمەيدۇ.

فالڭشۇەنچاۋ بۇ ئاددىي ھېكمەتلىك سوزنى تاپقاندىن كېيىن پات ــ پاتلا قايغۇلۇق ئويغا چومەتـتى، لېـكىن يەنە بىر مۇنچە يېڭى تەسەللىلەرنى تاپاتـتى، مەسىلەن: ئۇ ئاۋال قېرىلارنىڭ ياشلارغا يامان مۇئامىلىدە بولغىنىنى كورسە بۇ ھالـغا مەيۇسلىنەتتى. لېكىن ئەمدى: ھازىر قېرىلار ياشلارغا قاتتىق مۇئامىلىدە بولسا، كەلگۇسىدە بۇ ياشلارمۇ پەرزەندىلىك بولغاندا بالا ــ چاققا ۋە نەۋرە ــ چەۋرىلىرى خۇددى شۇنداقلا قاتتىق مۇئامىـ

لىدە بولۇدۇ، ئۇ چاغدا تەڭشىلىپ كېتىدۇ، دەيدىغان بولدى. ياكى، مەسىلەن: ئۇ، ئەسكەرنىڭ ھارۋىكەشنى ئۇرۇۋشىنى كۆرۈپ ناھايىتى خاپا بولاتتى، لېكىن ئەمدى: ئەگەر بۇ ھارۋىكەش بىردىنلا ئەسكەر بولۇپ قېلىپ، ئەسكەر ھېلىقى ھارۋىكەشلىك قىلسا، ئۇ چاغدا ئاۋالقى ھارۋىكەش ئۆزى تاياق يېگەندەكلا، ھارۋىكەش ئەسكەرنى ئۇرۇۋشى مۇمكىن، دېمەك، بۇ توغرۇلۇق خاپا بولۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، تەڭشىلىپ كېتىدۇ دەپ ئويلاي-دىغان بولدى.

ۋاڭشۇەنچاۋدا بۇ ئويلار پەيدا بولغاندىن باشلاپ، بەزىدە ئۇنى گۇمان قىلىنايتتى. ئۇ، مەن ئۆزەمنى ئالداش ئۈچۈنلا بۇ خۇلاسىلارنى چىقىرىۋالىدىمىكىن ۋە بۇ ۋەقە ئۆزىمىزنىڭ بۇ-زۇلغان جەمئىيىتىمىز بىلەن ئەركىن كۆرەش ئېچىشقا غەيرىتىمىزنىڭ يەتمىگەنلىكىدىنمىكىن؟ نېتىجىدە، ياخشىلىقىمۇ پەرۋا قىلماس بولۇپ قېلىشىم مۇمكىن، ياخشىسى، بۇ يېڭى كۆز قاراشلاردىن باش تارتىش ئەۋزەلرەك — دەپ ئويلايتتى.

شۇنىڭ بىلەن بۇ ئويلار ئۇنىڭ مېڭىسىگە مەككەم ئورۇنلۇ-شۇۋالدى.

ئۇ بىرىنچى قېتىم ئۆزىنىڭ «پەرقى چوڭ ئەمەس» دېگەن نەزەرىيىسىنى بېيجىڭنىڭ «خەيرىيە» مەكتىۋىدە خەلق ئالدىدا لېكسىيە ۋاقتىدا ئېلان قىلدى. ئۇ تارىخىي ھەقىقەتلەر ھەققىدە سۆزلەۋېتىپ: «قەدىمقى زامان ئادەملىرى بىلەن ھازىرقى ئادەملەر

بىر ــ بىرىدىن ئاز پەرق قىلىدۇ»، ھەممە ئادەملەر «ئۆزلىرىنىڭ تەبىئىي بويىچە بىر ــ بىرىگە يېقىن تۇرۇدۇ»، دېدى؛ ئاخىرىسىدا ئۇ، ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئەمەلدارلار ھەققىدە سۆزلەپ كەتتى. ئۇ ئۆز پىكرىنى كېڭەيتىپ مۇنداق دېدى:

«ھازىر جەمئىيەتتە ئەمەلدارلارنى ھاقارەتلەش رەسىم بولۇپ قالغان ؛ بۇ ۋەقە بولۇپمۇ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ناھايىتى كۈچلۈك . ئەمما لېكىن ئەمەلدارلار تەبىئەت تەرىپىدىن قانداقتۇر بىر ئالاھىدە بولۇپ يارالغان قەبىلە ئەمەس؛ ئۇلار ئادەتتىكى ئادەملەردىن چىققان ؛ ھازىر ئەمەلدارلار ئارىسىدا ئوقۇغۇچىلارمۇ بار، لېكىن ئۇلار كونا ئەمەلدارلاردىن بىرەر نەرسىسى بىلەن پەرق قىلىنامدۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن : بۇ مەسىلىگە قايسى تەرىپىدىن كەلمىگىن، ئىلگىركىدەكلا قالىۋېرىدۇ؛ ئۇلارنىڭ پىكىرلەشلىرىدە، ئۇلارنىڭ ئىش ــ ھەركەتلىرىدە، ھەتتا ئۇلارنىڭ چىرايلىق، نازۇك كورۇنۇشلىرىدە ۋە باشقا ھەممە يېرىدە ھېچقانداق چوڭ پەرق يوق... ئېيتقاندەك ، ئوقۇغۇچىلار تەشكىلاتلىرىدا مۇنداق خىيانەت قىلىشلار بولمايدۇ دەمسىلەر؟ ۋە بۇ خىيانەتلەر، كونىلار ئېيتقاندەك ، گويا ئوتقا ئوخشاش ئوچۇپ، ئىسقا ئوخشاش تاراپ كەتتىمۇ؟ مەن سىلەرگە شۇنى ئېيتىمەنكى بۇلارنىڭ پەرقى چوڭ ئەمەس... لېكىن تەشۋىش تۇغدۇرۇدۇ...».

لېكىسىيە ئوقۇلغان جايدا تارقىلىشىپ ئولتۇرغان ژىگىرمىدىن

ئوشۇغراق كىشىنىڭ بەزى بىرلىرى ھاڭقىتىپ قالدى، بەزىلىرى بۇ سوزنى توغرى تاپتى. بەزىبىرلىرىگە بۇ لېكسىيە كۈتمىگەن ھادىسىدەك سېزىلدى ۋە ئۇلار فالڭشۇەنچاۋ ھازىرقى زامان زىيالىلىرىغا ھاقارەت قىلىۋاتىدۇ دېگەن پىكىردە بولدى. بىر قانچىسى مەنالىق ھالدا كۈلۈمسىرەيتتى، ئۇلارنىڭ پىكرىچە، ئۇ پەقەت ئوز-ئوزىنى ئاقلاش ئۇچۇنلا ئېيتىۋاتماقتا ئىدى؛ چۇنكى فالڭشۇەنچاۋچۇ مۇئەللىملىك ئىشىنى ئەمەلدارلىق خىزمىتى بىلەن تەڭ ئېلىپ باراتتى.

ھەقىقەتنى ئېيتقاندا، بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ پىكرى توغرى ئەمەس ئىدى. شۇ كۈنى فالڭشۇەنچاۋنى پەقەت يېگى بىر ئەنـسىزچىلىك باسقان ئىدى. بىز «ئەنسىزچىلىك» دېدۇق، لېكىن ئۇنىڭدىكى بۇ «ئەنسىزچىلىك» خۇسۇسەن ئوز تەغدىرىدىن ئوزىـنىڭ قانائەتلەنگەنلىگى ئاشكارە چىقىپ تۇرغان، قۇرۇق پىكىرـلەردىن نېرى كەتمەيتتى، بۇ قۇرۇق سوزلەرنىڭ ئوزىنىڭ ھورۇنلىغى ياكى ھېچبىر ئىشقا يارامسىزلىغى نەتىجىسىدە يۈز بېرىـۋاتقانلىغىنى ئويلىمايتتى. ئۇ ئوزىنى قەتئىي مەركەتلەرگە مەيلـسىز، قەيدى — قانا، شۇكرى — سانا ئادەم دەپ ئويلايتتى. مائارىپ مىنىستىرى ئۇنى ئەسەبىي كىسەل دەيتتى. لېكىن ئۇ ئەمەلدارلىق ئورنۇمەدىن ئايرىلىپ قالمىساملا بولدى، دەپ ئويلايتتى، شۇڭا مۇئەللىملىك مائاشى يېرىم ژىلدىن بۇيان قولىغا تەگمىگەن بولـسىمۇ، باشقا ئەمەلدارلىق مائاشى بولغاشقا، ئۇ ھەقتە زادىلا

ئاغزىنى ئاچمايتتى. ئېغىز ئېچىش بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بارلىق مۇئەللىملەر مەسلىھەتلىشىپ، ئىش ھەققىنى تولەشنى تەلەپ قىلغان چاغدا، ئۇ ئوز ئىچىدە، مۇئەللىملەر ھەددىدىن تاشقىرى ۋاقىرىشىپ كەتتى، دەپ ھېساپلايتتى. لېكىن ئۇ ئەمەلدارلارنىڭ مۇئەللىملەرگە قىلىۋاتقان ھاقارەتلىرىنى ئاڭلىغان چاغدا، مەيۇسلىنىپ قالاتتى، ئەمما يەنە: «بەلكىم بۇنىڭ بارلىغى مۇئەللىملەرنىڭ ئالغان ئىش ھەققى ئوزلىرىگە يەتمىگەشكە بولۇۋاتىدىغاندۇ، چۇنكى ئۇلار ماڭا ئوخشاش ھەم مۇئەللىملىك ھەم ئەمەلدارلىق قىلمايدىغۇ» دەپ ئويلايتتى.

ئاقچىغا ناھايىتى موھتاج بولغانلىغىغا قارىماستىن، ئۇ مۇئەللىملەر تەشكىلاتىغا كىرمىدى، لېكىن مۇئەللىملەر دەرسكە چىقماسلىقنى ئېلان قىلغان چاغدا، ئۇ ھەم ئىشقا چىقمىدى. نامايىشقا جاۋاپ رېتىدە، ھوكۇمەت «ئىشقا چىقىڭلار — ئاقچا بېرىمىز» — دەپ ئېلان قىلدى، مۇئەللىملەرگە بولغان مۇنداق مۇناسىۋەت فاڭشۇەنچاۋنى بىر ئاز خاپا قىلدى: ھوكۇمەت مۇئەللىملەرنى خۇددى مايمۇنغا ئانارنى كورسۇتۇپ ئومۇلدۇرۇپ قىينىغاندەك تۇيۇلدى. ئۇنىڭ بېشىدا قاندىقتۇر بىر مەشھۇر پىداگوكنىڭ:— «ئەگەر مۇئەللىم بىر قولىدا بىر توپ كىتاپ تۇتۇپ تۇرۇپ، يەنە بىر قولى بىلەن ئاقچا تەلەپ قىلسا — بۇ مەردانىلىققا ياتمايدۇ» دېگەن سوزى ئايلىنىپ ژۇرمەكتە ئىدى. ئۇ شۇ ئاخشىملا كەچكى تاماق ئالدىدا، بۇ ھېكمەتلىك سوزلەرگە ئوزىنىڭ

رازى ئەمەسلىگىنى ئايالىغا ئېيتىپ بەردى ۋە:

— ھوي، بىزدە تاماق ئىككىلا خىلمۇ ـ گۈرۈچ بىلەن سەي لىمۇ؟ — دېدى.

فاڭشۈەنچاۋ ۋە ئۇنىڭ ئايىلى ھازىرقى زامان بىلىمىدىن بىخەۋەر ئىدى. ھەتتا ئايىلىنىڭ ئىلمىي نامىمۇ ياكى ئادەت بويىچە مەكتەپتە قىزلارغا قويۇلىدىغان بىرەر چىرايلىق لەقىمىمۇ يوق ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئايىلىنى نىمە دەپ ئاتىشىنى بىلمەيتتى. كونا قائىدە بويىچە «خېنىم» دەپ قىچقىرىشقا مۇمكىن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ كونىلىقنى ئانچە ياقتۇرمايتتى. شۇڭا «ھوي» دېگەن سۆزنى ئاپىرىدە قىلدى. ئايىلى ئۇنىڭغا «ھوي»مۇ دېمەستىن، پەقەت يۈزىگە قاراپلا سۆزلەۋېرەتتى. ئادەت قانۇنى بويىچە، فاڭشۈەنچاۋ بۇ سۆزنىڭ ئۆزىگە قىلىنىۋاتقانلىقىنى چۈشىنەتتى.

ئايىلى ئۈستەلنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ، ئېرىگە قاراپ:

— ئۆتكەن ئايدا ئالغان ئون بەش پىروتسېنتنىڭ ھەممىسى تۈگىدى... تۈنۈگۈن قەرزگە گۈرۈچ ئېلىشمۇ تەس بولدى. — دېدى.

— ئەگەر مۇئەللىم ھەققىنى تەلەپ قىلسا — ئۇ مەردانىلىق ئەمەس، دېيىشىدۇ، تېخى. تەتۈر پىشانىلەر ئىنسان ئۈچۈن تاماق كېرەك ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنى تەييارلاش ئۈچۈن گۈرۈچ كېرەك، گۈرۈچنى سېتىپ ئېلىش ئۈچۈن بولسا ئاقچا كېرەك ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەيدۇ. ھەتتا مانا مۇشۇ ئاددىي مەسىلىگە ئەقلى يەتمەيدۇ... — دېدى فاڭشۈەنچاۋ.

— توغرى ئېيتىسەن، ئاقچاڭ بولمىسا، گۈرۈچ سېتىۋالالمايسەن، گۈرۈچسىز تاماق تەييارلاش مۇمكىن ئەمەس. — دېدى ئايىلى.

فاڭشۈەنچاۋنىڭ مەگىزلىرى كۆپۈپ كەتتى، گويا ئايىلىنىڭ جاۋاۋى ئۆزىنىڭ «پەرقى چوڭ ئەمەس» دېگەن پىكرى بىلەن توغرى كېلىپ قېلىپ، ئۇنىڭ سوزىنى تەكرارلىغاندا ئاچچىق قىلغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ بۇرۇلدى. ئۆزلىرىنىڭ ئادىتى بويىچە، ئالدىغا پاراڭ تۇگىگەنلىگىنى بىلدۈرەتتى.

مۇئەللىملەر تولەنمىگەن ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ھوكۇمەت بىناسىغا قاراپ ماڭغان كۈنى كۈچلۈك شامال چىقىپ، سۇغۇق - يامغۇر يېغىۋاتاتتى؛ ئۇلار شىنخۇا دەرۋازىسى[2] ئالدىدا مىللىي ئەسكەردىن دۇمبايەپ، بەزىلىرىنىڭ باشلىرى يېرىلىپ، قان ئاقتى. شۇ ۋەقەدىن كېيىنلا مۇئەللىملەرگە ئىش ھەققىنىڭ بىر قىسمى بېرىلدى. فاڭشۈەنچاۋمۇ، بېلىنى ئاغرىتماي زۆرۈپ دېگەندەك، ھېچ ھەركەتسىز ئاقچىسىنى ئالدى. ئۇ بىر مۇنچە قەرزلىرىنى ئۆزمەكچى بولۇۋېدى، لېكىن ئۇنىڭ ئۈچۈن خېلىلا نۇرغۇن ئاقچىمۇ يەتمەيتتى، سەۋەبى ئۇزاق ۋاختتىن بېرى ئەمەلدارلىغىمۇ ئىش ھەققى تولەنمىگەن ئىدى. شۇ چاغدا ئابرويىنى يوقاتمىغان ئەڭ ئادىل ئەمەلدارلارمۇ، ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلماي - بولمايدۇ دەپ ئويلاشقا باشلىغان ئىدى. شۇ چاغدا ئەمەلدارلىق خىزمىتىنى مۇئەللىملىك ۋەزىپىسى بىلەن

www.uyghurkitap.com

بىللە ئېلىپ كېتىپ بارغان فاكشۇەنچاۋمۇ ئالاھىدە سەمىمىيەت بىلەن غۇلغۇلا كۆتەرگەن مۇئەللىملەرنىڭ قەدىرىگە يېتىدىغان بولدى. ئۇ نامايىشنى داۋام ئەتتۈرۈش توغرۇلۇق توختام قوبۇل قىلغان ئومۇمىي مۇئەللىملەر يىغىنىغا قاتناشمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئومۇمىي توختامنىڭ تەلىۋىنى ۋىژدانلىق ئورۇنلاپ، ئىشقا چىقمىدى.

ئاخىرى ھۆكۈمەت مۇئەللىملەرگە ئىش ھەققىنى تولىدى ۋە مەكتەپلەردە ئوقۇش قايتىدىن باشلاندى. بۇنىڭدىن بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى ئوقۇغۇچىلار ئىتتىپاقى ھۆكۈمەتكە شىكايەت يازدى، ئۇنىڭدا: «ئەگەر مۇئەللىملەر ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى باشلىمىسا، ئۇلارغا تولەنمىگەن ئىش ھەققىنى تولەشنىڭ ھېچ ھاجىتى يوق»، دېيىلگەن ئىدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ شىكايىتى مۇۋەپپىقىيەتسىز ئىدى. لېكىن فاكشۇەنچاۋ دەررۇ ئوتكەن نوۋەت ھۆكۈمەتنىڭ: «ئىشقا چىقىڭلار ـ ئاتچىلا ئالىسىلەر» دېگەن جاكاسىنى ئەسلىدى. «پەرقى چوڭ ئەمەس» ـ بۇ ئوي خۇددى كولەڭگۈدەك ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ باستى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن ھېچ نېرى كەتمىدى. مانا خۇددى شۇ چاغدا خەلق ئالدىدا ئوزىنىڭ يېڭى كوز قاراشلىرىنى ئېلان قىلدى.

ئەگەر «پەرقى چوڭ ئەمەس» دېگەن گۇناسىز نەزەرىيىسىنى قانۇنغا ئاساسەن چاتاشتۇرماقچى بولغاندىمۇ، زىر ـ زەۋەرى بىلەن تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن بەربىر ئۇ نەزەرىيىسىنى پەقەت ئە-

مەلدارلار سوۋېتدىكى فالڭشۇەنچاۋنىڭ ئۆز مەگسۇنىنى ئاقلاش ئۈچۈن ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن نەزىرىيىسى دەپ نىتىجە چىقىرىشقا بولمايتتى. ئۇنىڭ «پەرقى چوڭ ئەمەس» دېگەن نەزىرىيىسى بۇنىڭغا قارىغاندا خېلى كەڭ مەنىلىك نەزىرىيە ئىدى. ئەمدى ئۇ جان - جىگىرى بىلەن جۇڭگونىڭ كېلەچىكى، ياكى قانداقتۇر شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر ھەققىدە سوز قىلىدىغان بولدى. ھەتتا ئوزىنى ئوز ۋەتىنىگە جان - تېنى بىلەن ئېچىنىدىغان ۋەتەنپەرۋەر دەپ ھېساپلاشتىنمۇ قايتمايتتى، چۇنكى خەلق ھەر قاچان «ئوزىنىڭ ئاگىسىز لىغىدىن» ئازاپ چېكىدۇ ئەمەسمۇ...

فالڭشۇەنچاۋ بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئويىدا نراق ئويلاشقىمۇ ئۇلگۇرە - ئۇلگۇرمەيلا، كوز ئالدىدا «پەرقى چوڭ ئەمەس»نى ھېساپلايدىغان ھەقىقىي دېلىلار كەينى - كەينىدىن پەيدا بولۇۋەردى. ھەممىنى زېرىكتۇرگەن بۇ مۇئەللىملەرگە غەمخورلۇق قىلمىغان ھوكۇمەت، مۇئەللىملەرنىڭ ھېچقاچان قەدىرىگە يەتمىگەن ئەمەلدارلارنىڭ ئۇستىدە غەمخورلۇق قىلىشنى بىردىنلا توختۇتۇپ قويدى. خېلى ۋاختىتىن بېرى ئەمەلدارلارغا ئىش ھەققىنى زادى تولىمەي كېلىۋەردى. ئىلگىرى پۇل سوراپ كەلگەن مۇ- ئەللىملەرگە نەپرەت كوزى بىلەن قارىغان ئەڭ سالاپەتلىك ئە- مەلدارلار ئارىسىدىن ژىغىندا ھەممىگە ئاگلىنارلىق قىلىپ، ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلغان باتۇرلارمۇ چىقتى. بۇ قېتىم بىر نەچچە گېزىتلار بۇ باشلىقلارنى زاگلىق قىلىپ، تەنقىتلەش بىلەن مەشغۇل

بولدى. فاڭشۇەنچاۋ بۇنىڭغا زادىلا ئەجەپلەنمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ «پەرقى چوڭ ئەمەس» دېگەن نەزەرىيىسىگە ئاساسلىنىپ، بۇ ۋەقە پەقەت گېزىتتىكە ماقالە يازغۇچىلارنىڭ ھازىرقى قەلەم ھەققىگە قانائەتلەنگەنلىكىدىن ۋە بۇ توغرۇلۇق ھېچبىر قىيىنچىلىقنى كۆ-چۈرمىگەنلىكىدىن بولۇۋاتىدۇ؛ ئەگەر ھۆكۈمەت ياكى بايلار ئۇ-لارغا ئاقچا بېرىشنى توختاتسا، ئۇ چاغدا ئۇلارمۇ دەررۇ ژىغىن چاقىرغان بولار ئىدى، دەپ چۈشەندى.

فاڭشۇەنچاۋ ئۆز ۋاقتىدا ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلغان مۇ-ئەللىملەرگە خەيرىخاھلىق كۆرسەتكەن ئىدى، شۇڭلاشقا ئۇنىڭ ئاقچا تۆلەشنى تەلەپ قىلغان ئەمەلدارلارغا قوشۇلۇپ كېتىشى تامامەن تەبىئىي نەرسە. لېكىن ئۇنىڭ ئۆزى، خۇددى ھېچنەرسە كۆرمىگەندەك، خاتىرجەملىك بىلەن ئۆز ئىدارىسىدا ئولتۇرىۋەردى ۋە ئۆزىنىڭ ئادىتى بويىچە، باشقىلار بىلەن بىللە ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلىپ ھۆكۈمەت ئالدىغىمۇ بارمىدى. باشقىلارنىڭ ئۇنى ئۆزىنى ژۇقۇرى تۇتىدۇ دەپ گۇمان قىلىشىمۇ پەقەت بىر خىل چۈشەنمەسلىك دەپ ھېساپلايتتى. بۇ مەسىلە توغرۇلۇق ئۇ، دۇنياغا بىنا بولغاندىن باشلاپ، پەقەت باشقا كىشىلەرلا قەرز قىستاپ كەلدى، ئۆزەم بولسام، مۇنداق ھېچكىمگە-ھېچقاچان قەرز سۈيلەپ بارمىدىم ۋە بۇ ئىشقا تامامەن قابىلىيەتسىز مەن دەيتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ ئىختىسادىي ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا ئالغان ھۆكۈمرانلار بىلەن ھېچقاچان يۈزمۇ-يۈز ئۇچراش-

قانلىغىنىمۇ بىلمەيتتى؛ ئەگەر بۇ ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ بۇ ھو-
قۇقىدىن مەھرۇم بولۇپ، «ماخايان[3] ھەققىدىكى ئىلمىي تەلىمات
ۋە دىنىنىڭ كېلىپ چىقىشى»نى قولىغا ئېلىپ، ھەققىي بۇددىزمنى
ئۆگىنىۋىشكە كىرىشكەن بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا، ئۇ، ئەلۋەتتە،
مۇلايىم بولۇپ قالاتتى، لېكىن ئۇلار ھازىرغا ئۆز تەختىدە ئول-
تۇرغاندا، خۇددى ئەزرائىلدەك باشقىلارغا قۇللارغا قارىغاندەك
قارايدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىدىن باشقا بارلىق ھالسىز ۋە بىچارە
ئادەملەرنىڭ ھاياتى ۋە ئۆلۈمىنى باشقۇرۇش ھوقۇقى بىزگە
تېگىشلىك دەپ ھېساپلايدۇ، دەيتتى. مانا مۇشۇ سەۋەپلەرگە
ئاساسەن فاڭشۈەنچاۋ ئۇلار بىلەن يولۇقۇشقا پېتىنالمايدۇ ۋە خا-
لىمايدۇ. بەزىدە ئۇنىڭغا ئۆز خۇلقى-مۇجەزىنىڭ بۇ بەلگىسى،
ئۇنى ئەخلاقى جەھەتتىن باشقىلارغا قارىغاندا ژۇقۇرى تۇتۇپ
تۇرغاندەك سېزىلەتتى، بەزىدە ئۇنىڭدا: — بۇ بەلگۈ، مېنىڭ ھەر
قانداق قابىلىيەتتىن مەھرۇم ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلىمامدۇ؟ — دېگەن
گۇمانلارمۇ پەيدا بولاتتى.

ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلىش ئۇمۇمىي يوسۇندا بولدى، لېكىن
ئۇلەش قەرەللىرىمۇ كەينى-كەينىدىن ئۆتمەكتە ئىدى. فاڭ
شۈەنچاۋ ھېچقاچان مۇنداق تەس ئەھۋالغا دۇچار بولمىغان.
ئۇنىڭ ژۇڭگو-ژىتىمغا بۇيرۇيدىغان مالاي بالىسىلا ئەمەس، ھەتتا
ئايىلى فاڭخېنىممۇ ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە ھۆرمەتنى
ساقلىمايدىغان بولدى. ئاخىرقى كۈنلەردە ئايىلىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن

www.uyghurkitap.com

كېلىشمەي ژۇرگەنلىگى بىلەنلا ئىش تۈگۈمىدى، ياق، ئايالى تېخى ئۆزىنىڭ مۇستەقىل پىكرىنى ئوچۇق ئېيتىشقا باشلىدى: ئۇنىڭ ئۈستىگە بەزى ۋاقىتلاردا ئۇ تامامەن ئەدەپلەرنىمۇ ئېتىۋارغا ئالماس بولۇپ قالدى. بەشىنچى ئاينىڭ 4 ـ كۈنى فاك شۇەنچاۋ ئىشتىن قايتىپ ئۆيگە كىرىش بىلەن ئايالى ئۇنىڭ كوزىگە قەرزگە ئالغان نەرسىلەرنىڭ بىر توپ ھۆججىتىنى تىقتى. مۇنداق ۋەقە ئىلگىرى ھېچقاچان بولمىغان ئىدى.

بۇ قېتىم ئۇ ئېرىگە قارىماستىنلا:

— چەمئى بىر يۈز سەكسەن تەڭگە كېرەك... ساڭا ئاقچا بەردىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھىم ـ م، مەن ئەرتىدىن باشلاپ ئەمەلدار بولمايمەن. ئاقچا ئېلىش ئۈچۈن چەك ئېلىندى، لېكىن ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلىش ژىغىنىنىڭ ۋەكىللىرى، بىردەم: بىللە بارمىغانلارغا بېرىلمەيدۇ، دەپ، بىردەم ئۆزلىرى كېلىپ ئالسۇن دەپ، بەرمەي قويۇشتى. بۈگۈن ئۇلار قولىغا چەكنى ئېلىپ، ئەزرائىل بولۇشۇۋالدى. ئۇلارنىڭ بېتىگە قاراشتىنمۇ قورقىمەن. مۇنداق چەكسىز ھاقارەت شارايىتىدا، ئاقچىنىمۇ خالىمايمەن، خىزمەت قىلمايمەن...

فاڭخانىم بۇنداق مەردانىلىقتا غەزەپلىنىشلەرنى ناھايىتى كام ئۇچراتقان ئىدى، ئۇ ئاۋال قورقۇپ كەتتى. ئەمما كېيىنرەك دەررۇ خاتىرجەم بولدى.

— ئوزەڭ بىرىپ ئالساڭ ياخشىراق بولاتتى، ئۇنىڭغا ھېچ-نەرسە بولمايدىغۇ؟ — دېدى ئايىلى، ئىرىنىڭ يۈزىگە قاراپ.

— بارمايمەن. بۇ سەدىقە ئەمەس، ئەمەلدارنىڭ ئىش ھەق-قى... تەرتىپ بويىچە، ئۇ بوغالتىرىيە ئارقىلىق بېرىلىشى كېرەك.

— ئەگەر ئۆزۈڭ-كېسەل بەرمەي قويسا-ئۇنىڭدا نېمە پايدا؟ مەن ساڭا تۇنۇگۈن ئېيتىمەن دەپ ئۇنتۇپ قاپتىمەن. باللاردىن مەكتەپتە ئوقۇشلىرى ئۈچۈن ئاقچا تولەشنى بىر نەچچە قېتىم تەلەپ قىپتىدەك ۋە شۇنداق دەپ ئېيتىشىپتىكى، ئەگەر بىز بۇ قېتىملا تولىمەيدىغان بولساق...

— كاپىشما! ئاتىسى ھەم خىزمەت قىلدۇ ھەم ئوقۇتۇدۇ، لېكىن ئۇنىڭغا ئۇ يەردىمۇ، بۇيەردىمۇ ئاقچا تولىمەيدۇ، ئوغلى كىتاپتىن بىر قانچە جۈملىنى ئوقۇسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن بىردىنلا ئاقچا تەلەپ قىلامدىكەن؟

ئايىلى، ھازىر بۇنىڭ كوزىگە ھېچنەرسە كورۈنمەيۋاتىدۇ. ھازىر ئوزى مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ قالغاندەك قايناۋاتىدۇ، چىشىغا تەگمەي دەپ، باشقا بىر ئېغىزمۇ سوز قىلمىدى.

چۈشلۈك تاماق ئۈستىدىمۇ ئىككىلىسى جىم-جىت ئولتۇردى. فاڭشۇەنچاۋ بىردەم خىيال سۇرۇپ ئولتۇرۇپ، خاپا ھالدا چىقىپ كەتتى.

ئاخىرقى ژىللاردا، ياز بايرىمىنىڭ ئالدىدا ۋە يېڭى ژىل ھارپىسى كەلگەن مەزگىللىرىدە فاڭشۇەنچاۋ ئادەت بويىچە يېرىم

كېچىدە ئۆيىگە قايتتى ۋە ئۆيگە كىرە ـ كىرمەي قوينىدىن بىر بولاقنى چىقىرىپ: «ھوي، ئال مۇنۇنى!» دەپ قاتتىق ۋاقىرايتتى ۋە خۇشال ھالدا ئايىلىغا جۇڭگو بانكىسىنىڭ ۋە يول قاتناش بانكىسىنىڭ ياپ - يېڭى بولاق دوللارلىرىنى سۇناتتى. بەشىنچى ئاينىڭ تۆرتىنچى كۈنىدە* كونا ئادەتنىڭ بۇزۇلۇشىنى — فاڭ شۇەنچاۋنىڭ كەچكى سائەت يەتتە بولمايلا ئۆيگە قايتىپ كېلىشىنى كىم بىلسۇن. فاڭخانىم ئېرىنى كورۇپ، تەشۋىشلەندى ۋە ئۇنى خىزمەت قىلىشنى رەت قىلالدىمىكىن دەپ ئويلىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ، ئالاھىدە بىر ئۆزگىرىشنىڭ بەلگىسىنى كورمىدى.

— نىمە ۋەقە؟... نىمە ئانچە ئەتىگەن قايتتىڭ؟ — دەپ سورىدى ئايىلى ئېرىگە دىققەت بىلەن قاراپ.

— ھېچنەرسە ئالمىدىم. ئاقچا بېرىشكە ئۈلگۈرمىدى... بانكىنى سەككىزىنچى كۈنگىچە كۈتۈش كېرەك.

— بەلكىم، ئۆزەڭنىڭ بېرىپ سورۇشۇڭ كېرەكتۇ؟ — دەپ چوچىگەن ھالدا سورىدى ئايىلى.

— ياق. ئۆزەم بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئاۋالقىدەك بۇغالتېرىيە ئارقىلىق بەرگىدەكمىش. لېكىن بانكا بۈگۈندىن باشلاپ ئۈچ كۈن ئىشلىمەيدۇ؛ ئەمدى سەككىزىنچى كۈنگىچە كۈتۈشكە توغرى كېلىدۇ. — ئۇ تۆۋەن قاراپ بىر ئاز ئولتۇردى. بىر ژۇتۇم

*ئاي ھېساۋى بويىچە، — ياز بايرىمىمىزنىڭ باشلىنىش مەزگىلى.

چاي ئىچكەندىن كېيىن، ئاستا پاراڭ قىلدى.ــــبەختىمىزگە، بۇنىڭ ھەممىسى پات يېقىندا تۈگەيدۇ... سەككىزىنچى كۈنى ئاقچا بولۇدۇ... ئىلگىرى يېقىن مۇناسىۋەتتە بولمىغان ئادەمنىڭ ئالدىغا بېرىش ــ ھەقىقەتەن ئېغىر ئەھۋال. مەن چۈشتىن كېيىن ئۇزاق ۋاختىقىچە جىن يۇنىسىڭنى ئىزدەپ ژۈردۈم . بىز پاراڭ قىلىشىپ قالدۇق، ئۇ ئاۋال مېنى ئىش ھەققى تەلەپ قىلمىغىنىم ۋە ۋەكىللەر بىلەن بارمىغىنىم ئۈچۈن ماختىدى. ئۇ مېنىڭ تو-لىمۇ ئادالەتلىك، ئالىجاناپ ئادەم ئىكەنلىكىمنى ۋە مۇنىداق مۇجەز پەقەت ماڭا ئوخشاش ئەخلاقلىق ئادەملەرگىلا مۇناسىپ ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. لېكىن مەن ئۇنىڭدىن ئەللىك تەڭگە قەرز سورۇشۇم بىلەن، خۇددى مەن ئۇنىڭ ئاغزىغا بىر ئوچۇم توز تىققاندەك، بىردىنلا ئوگى ئوچۇپ ئوزگۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈز ـ كوزى، مۇمكۈن بولغىنىچە، قورۇلۇپ كەتتىدە، ئوزىنىڭ ئاقچا مەسىلىسىدە بولغان بارلىق قىيىنچىلىقلىرىنى ئالدىراش-تىنەش سانашقا باشلىدى : ئۇ كىمدۇر بىرىدىن تېخى ئىجارە ھەققىنى ئالماپتۇ دەكمىش. سودا-سېتىق ئىشلىرىدا زىيان تارتىپتىمىش... قىسقىسى، ئۇ ماڭا بىللە ئىشلەيدىغان يولداشلىرىمدىن قەرز سورىشىمنى مەسلىھەت قىلىپ، دەرھال كەشمىنى توغرىلاپ، يولغا سالدى.

ــــ بايرام ئالدىدا كىم قەرز بەرسۇن؟ ــــ دېدى ئايىلى ناھايىتى سۇست رەۋىشتە.

فالڭشۇەنچاۋ يەنە بېشىنى توۋەن سالدى. ئويلاپ تۇرۇپ

ئۇ، بۇگۈنكى ۋەقەدە ھەيران قالغىدەك ھېچنەرسە يوق دېگەن خۇلاسىگە كەلدى، چۈنكى ئۈچىن يۇنىسنىڭ بىلەن ھېچقاچان يېقىن بىر مۇناسىۋەتتە بولمىغان. شۇ ئارىدا فاڭشۇەنچاۋ ئۆتكەن ژىل بولغان بىر ۋەقەنى ئەسلىدى. يېڭى ژىلنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ بىر ژۇتلۇغى كېلىپ، ئون تەڭگە قەرز سورىغان ئىدى، فاڭشۇەنچاۋنىڭ ئاقچىسى بار ئىدى، لېكىن بۇ ئادەم ئالغان قەرزىنى قايتۇرۇپ بېرەلمەيدۇ دەپ قورقۇپ، ئۆزىنى خىجىل ئەھۋالدا قىلىپ كۆرسەتتى. ئۇ تېخى ئىش ھەققىنى ئالمىغانلىغىنى، مەكتەپتىنمۇ ئاقچا بەرمىگەنلىگىنى، ئۇنىڭ ھالىغا يېتىدىغانلىغىنى، لېكىن ياردەم قىلالمايدىغانلىغىنى ئېيتىپ، سۇنۇق تىيىنىنىمۇ بەرمەستىن يولغا سالغان ئىدى. شۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ چىرايىنىڭ قانداق قىياپەتتە بولغانلىغىنى ئۆزى كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن كالپۇكلىرى تىترەپ، بېشى چايقىلىپ كەتكەن ئىدى.

لېكىن فاڭشۇەنچاۋ ھازىر بىردىنلا ئېسىگە كەلگەندەك بولۇپ، خىزمەتكار بالىغا مەي ساتىدىغان دۇكانغا بېرىپ، قەرزگە بىر شىشە ئاق ھاراق ئەپكىلىشنى بۇيرىدى. دۇكاندارلار ياز بايرىمى ئالدىدا سېتىپ ئالغۇچىلار قەرزلىرىنى تۆلەيدۇ دەپ ئۈمىتلىنىدىغانلىغىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەلۋەتتە ھاراقنى قەرزگە سېتىپ بېرىشتىنمۇ باش تارتمايدىغانلىغىنى، ئەگەر بەرمەيدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئەرتىلا ئۇنىڭغا بىر تىيىنمۇ قەرز تۆلىمەي، ئۆز جازاسىنى تارتىشنى بىلەتتى.

هاراق قەرزگە كەلتۈرۈلدى، ئىككى چىنە ئىچىشى بىلەن ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن يۈزلىرى قىزاردى، ئۇ كەچقۇرۇنلۇق تاماقتىن كېيىن بىر ئاز خۇش كەيىپ بولۇپ، «خادىمىن» ماركىلىق تاماكىنى راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ چەكتى. كېيىن ئۈستەل ئۈستىدىن شىرلار توپلىمىنى④ ئېلىپ، كارۋاتقا بېرىپ ياتتى.

فاڭخېنىم كارۋاتقا يېقىن كېلىپ، ئېرىنىڭ يۈزىگە قارىغان ھالدا:

— ئەتە دۇكانلارغا قەرزلەرنى قانداق قىلىپ تولەيمىز؟ — دەپ سورىدى.

— دۇكانلارغا؟... ئۇلارغا سەككىزىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن كەلدەيمىز.

— مەن مۇنداق دەپ ئېيتالمايمەن، ئۇلار ئىشەنمەيدۇ ھەم ئۇنىمايدۇ.

— قانداقچە ئىشەنمەيدۇ؟ ئىشەنمىسە، بېرىپ سورۇسۇن! پۈتكۈل يامۇلدا ھېچكىم ئاقچا ئالمىدى، بارلىغى سەككىزىنچى كۈننى كۈتىۋاتىدۇ...

فاڭ شۇەنچاۋ ئىشارەت بارمىغىنى ژۇقۇرى كوتەردى.

فاڭخېنىم ئۇنىڭ ھەركىتىگە دىققەت بىلەن قاراپ تۇردى؛ فاڭشۇەنچاۋ قولىنى ژۇقۇرى كوتۇرۇپ شىلتىدى-دە، بىردىنلا كىتاپنى ۋاراقلىدى.

ئايال ئوز ئېرىنىڭ ئارتۇقچە كاژ بولۇپ قالغانلىغىنى كورۇپ،

ۋاختىنچە ئېغىزمۇ ئاچمىدى.

— مېنىڭچە مۇنداق ئەھۋالنىڭ داۋام قىلىۋېرىشى مۇمكىن ئەمەس... بىرەر چارە تېپىش كېرەك ھەم قانداقتۇر باشقا بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇش كېرەك. — دېدى ئايىلى ئاخىرى سۆزىنى يوتكەپ.

— نىمە چارە؟ مەن «موللا دېسە موللا ئەمەس، ئەسكەر دېسە ئەسكەر ئەمەس». باشقا نىمە بىلەن مەشغۇل بولۇش مۇمكىن؟

— سەن شاگىخەيىنىڭ كىتاپ دۇكانلىرى ئۈچۈن ئەسەر يازمىغانمىدىڭ؟

— شاگىخەيىنىڭ كىتاپ دۇكىنى ئۈچۈن؟ ئۇلار قول يازمىنى سېتىپ ئالغان چاغدا ھەر بىر ھەرپىنى ئالايتەن سانايدۇ، ھەرپلەرنىڭ ئارىلىقىدىكى بوش يەرلەر ئۇلاردا ھېساپقا ئېلىنمايدۇ. ئېغىزتىلى بويىچە شېئىرلىرىمنى كوردۇڭمۇ، ئۇنىڭدا بوش جايلار ناھايىتى نۇرغۇن. پۈتۈن بىر كىتاپ ئۈچۈن ئۈچ يۈز داچەنمۇ ئالالمايسەن. يەنە قارىمامسەن، ئۇلاردىن ھېچبىر خەت-خەۋەر كەلمىگىنىگە ئالتە ئايچە بولۇپ قالدى. «ۋىراقتىكى سۇ يېقىندىكى ئوتنى ئوچۇرەلمەيدۇ».

— ئۇنداق بولسا، مۇشۇيەردىكى رېداكسىيىگە بەرسەڭ بولمامدۇ؟.

— مۇشۇيەردىكى رېداكسىيىگە دەمسەنا؟ بۇيەردىكى كېزىتخانىدا ئىشلەيدىغان ئوقۇغۇچىمنىڭ يۈز- خاتىرىسى بولغانلىقىدىمۇ

مڭ ھەرپكە بىرلىدىغان ھەق ناھايىتى ئاز. كىچەيى — كۈندۈز ئىشلىگەن ھالەتتىمۇ، بۇنىڭ بىلەن سىلەرنى باقالمايمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ قۇرسۇغۇمدىنمۇ مۇنچىلىك ئەسەرلەر تېپىلمايدۇ.

— ئەمدى بايرامدىن كېيىن، نىمە قىلىشىمىز كېرەك؟

— بايرامدىن كېيىن؟ ... ئاۋالقىدەكلا ئەمەلدار بولۇپ خىزمەت قىلىمەن... ئەگەر دۇكاندار كەلسە، ئۇلارغا سەككىزىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن ئالىسەن دەپ ئېيتقىن.

ئۇ يەنە كىتاپ ئوقۇشقا كىرىشتى. فاڭ خېنىم بۇ قولايلىق پەيتنى ئوتكۈزۈشتىن قورقۇپ دەررۇ:

— مېنىڭچە بايرام ئوتۇپ بولغاندا ... سەككىزىنچى كۈندىن كېيىن... بىز... ئەگەر لاتارىيە بىلەتنى سېتىپ ئالساقچۇ؟

— دەپ سوزلەشكە باشلىدى.

— پوخ يەپسەن! خۇددى نادانلارغا ئوخشاش سوزلەيسەنغۇ...

ئۇ بىردىنلا جىم بولدى، چۈنكى يۇنىسىڭ ئۇنى ئۇزۇتۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۆز بېشىدىن قانداق ۋەقەلەرنىڭ ئوتكەنلىگى ئېسىگە چۈشتى. شۇچاغدا ئۇنىمە قىلارىنى بىلمەي، داۋشاڭ بازىرى ئالدىدىن كېتىۋېتىپ، دۇكانلارنىڭ ئىشىكلىرىدە يوغان ھەرپلەر بىلەن: «بىرىنچى ئوتۇق — ئون مڭ تەڭگە» دىگەن ئېلاننى كوردى. ئۇ ژۇرۇگى دۇپۇلدەپ، مېڭىشىنى ئاستىلاتتى، ئۇ پەقەت ئاخىرقى ئاتمىش داچەنىنى دۇكانىنىڭ پۇكسىگە تاشلامىشىدىنلا،

جىددىي بىسىپ، دۇكان ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى.

بۇ ۋەقەنى ئەسلىشى بىلەن، فاڭشۈەنچاۋنىڭ ئۆزىدىمۇ ئۆز- گۈرۈش پەيدا بولدى. فاڭخېنىمغا «فاڭ شۈەنچاۋ مېنىڭ نادانـ لىغىمغا ئاچچىق قىلدى» دېگەن ئوي كەلدى ۋە پاراڭ قىلىشنى توختۇتۇپ، ئۇنىڭدىن نېرى كەتتى، شۇنداق قىلىپ، فاڭشۈەنـ چاۋ باشلىغان جۈملىسىنى ئاياقلاشتۇرمىدى ۋە كارۋاتتا سوزۇلۇپ يېتىپ «تەجرىبىلەر» دېگەن توپلامدىكى شېئىرلارنى ئۈنلۈك ئوـ قۇشقا كىرىشتى.

1922 - ژىلى، ئىيۇن.

ئاق نۇر[1]

چىن سىچىڭ ناھىيە ئىدارىسىدە ئىمتىھاندىن ئوتكەنلەرنىڭ تامغا چاپلانغان ئىسىملىرىنى كورۇپ ئويىگە قايتقاندا، كۇن چۇشتىن ئوتكەن ئىدى.

ئۇ ئىدارىغا خىيلىلا ئەتىگەن كەلدى ۋە دەرھال تىزىمدىن ئوزىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىيىسىنى ئىزلەشكە كىرىشتى. تامغا چاپلانغان ئىسىملىكتە چىن دىگەن ھەرپ كوپ ئىدى. ئۇ ھەرپلەر، گويا بىر ـ بىرىدىن كىيىن قالغىسى كەلمىگەندەك، ئۇنىڭ كوزىگە تىقىلاتتى. لىكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە سىچىڭ دىگەن ئىسىم بىلەن بىللە كەلگەن چىن ھەرپى يوق ئىدى.

ئۇ ئوزىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىيىسىنى تىپىش ئۇمىدى بىلەن ھەر خىل ئىسىملار بىلەن تولدۇرۇلغان ئون ئىككى تاختا قەغەزنىڭ ھەممىسىنى يىنىپ ـ يىنىپ قاراپ چىقتى. تىزىمغا قارىغىلى كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئاللىقاچان تارقاپ كىتىشتى، پەقەت چىن سىچىڭ ئوزىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىيىسىنى تاپالمىغاندىن كىيىن، ئىمتىھان ھويلىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى توغرى تام ئالدىدا تۇرۇپ قالدى.

www.uyghurkitap.com

قىش يېقىنلاشماقتا ئىدى. سالقىن شامال ئۇنىڭ ئالا چاچ-لىرىنى يەلپۈپ تۇراتتى، لېكىن كۈنىنىڭ ئىسسىق نۇرى ئۇنىڭ يۈزىنى قىزىتماقتا ۋە گويا كۈنىنىڭ تەپتى ئوتكەندەك ئۇنىڭ يۈزى بارغانسىرى كوكەرمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ تالغانلىقتىن ئىششىپ، قىزى-رىپ كەتكەن كوزلىرىدىن قانداقتۇر بىر ئاجايىپ نۇر چاقنايتتى. هازىر ئۇ هېچقانداق هەرىكە قارىمايتتى، ئۇنىڭ كوز ئالدىدا بىر مۇنچە قارا-قۇرا نەرسىلەر ئۇچۇپ ژۇرگەندەك قىلاتتى.

قانداق ياخشى! ئولكىگە بارسام، ئىمتىهاندىن ئوتۇپ ئالىم-لىق دەرىجىسىنى ئالسام، بۇ هەقتە خوش-خەۋەر كەينى-كەي-نىدىن تارقالسا...... ئۇچاغدا ژۇرت موتىۋەرلىرى ماڭا يېقىنچىلىق قىلىدۇ، مېنى ئىززەتلەيدۇ، مەن بىلەن توقۇقان تېپىشىدۇ ۋە ئىلگىرى مەنسىتمىگەنلىكلىرى ئۇچۇن ئەمدى پۇشايمان قىلىشىدۇ ...خاراپ بولۇپ كەتكەن جايىمدا ئولتۇرۇشلۇق يات قاملىيەلىك-لەرنى قوغلايمەن، ياق، قوغلاۋەتكىنىم نىمىسى، ئۇلار ئوزلىرى كوچۇپ كېتىدۇ، ئو ئوي-جايىم تامام يېڭىلىنىدۇ؛ دەرۋازام ئالدىغا ئەلەم، هورمەت تاختىسى ئېسىلىدۇ... راهەتنى دېسەم، پايتەخت ئەمەلدارلىرىدىن بولۇشۇم مۇمكۈن... پۇل تاپاي دېسەم يېزا ئەمەلدارلىرىدىن بولۇشۇم مۇمكۈن، ئەگەر ئۇنداق بولمىسىچۇ؟ ياق! بۇ توغرۇلۇق ئويلىماي قوياي...

چىن سىچىڭنىڭ ئادەتتە بوداپ قويغان بوداقلىرى، گويا قەندىن ياسالغان مۇنار سۇدا ئېرىپ توگىگەندەك، بىردەمدىلا

يوقۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئارقىسىغا بۇرۇلـدىدە، ھۇشىنى يوقاتقان ھالدا ئويىگە قاراپ ماڭدى.

ئۇئويىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا يېرىشى بىلەن، يەتتە ئوقۇغۇ-چىسى ئاۋازلىرىنى قويۇپ بېرىپ، دەرسلىرىنى يادلاشقا باش-لىدى. چىن سىچېڭ خۇددى دۇمباق چېلىنغانـدەك بىردىنلا قاتتىق چىققان بۇ ئاۋازلاردىن چۆچۈپ كەتـتى. ئورىمە چاچ-لىرى ساڭگىلاپ تۇرغان بۇ يەتتە بالىنىڭ باشلىرى ئۇنىڭ كوز ئالدىدا، خۇددى ئوينى بىر ئالغانـدەك قىمىرلاشقا باشلىدى، چىن سىچېڭ بەلدىنگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار دەرس-لىكلىرىنى كوتۇرۇپ كېلىشتى ۋە ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۇنى كوزىگە ئىلمىغانلىق كورۇنۇپ تۇراتتى.

—قايتىڭلار. —چىن سىچېڭ بىر ئاز قايغۇلۇق ھالدا تۇر-غاندىن كېيىن سوزلىدى.

باللار ئالـدىراپ- ئۇشقۇراپ كىتاپـلىرىنى ژىغىشتۇرۇپ، خۇددى ھاۋادىـكى ئىس تارقىغانـدەك غايىپ بولۇشتى. چىن سىچېڭنىڭ كوز ئالـدىدا باللارنىڭ باشلىرى تېخىچە مىدىرلى-غاندەك قىلاتـتى ۋە ئۇلار بىر تۇرۇپ قارا—قورا بىرنىملەرگە ئايلىنىپ، بىر تۇرۇپ قانداقتۇر بىر ئاجايىپ شەكىللەرگە كىر-گەندەك بولاتتى.

—بۇ قېتىممۇ ئۇمىت قالمىدى!

چىن سىچېڭ چۆچۈپ، سەكـرەپ تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ

قۇلىغى تۇۋىدە ناھايىتى ئوچۇق بىر ئاۋاز جاراڭلىغاندەك بولدى. ئۇ بۇرۇلۇپ ئارقىسىغا قارىدى ــ ھېچكىم يوق. بىردىنلا ئۇنىڭ قۇلىغى تۇۋىدە گويا كىمدۇر بىرى دۇمباق ئۇرغاندەك قىلدى. ئۇ ئۆزىچە سوزلەندى:

ـــ بۇ قېتىممۇ ئۈمىت يوق.

ئۇ بىردىنلا قولىنى كوتۇرۇپ، بارماقلىرى بىلەن ساناشقا باشلىدى...ئون بىر، ئون ئىككى...بۇ ژىلقىسىنى قوشسام ئون ئالتى قېتىم ئىمتىھان بەردىم. ماقالىغا باھا بېرەلىگىدەك بىرمۇ ئىمتىھانچى يوق؛ كوزى ئوچۇق تۇرۇپ تونۇمىسا، بۇ ئېچىنىشلىقدەك بىر ئىش!... چىن سىچىنىڭ ئىختىيارسىز كۇلدى. لېكىن ئۇ يەنە شۇ زامانلا خاپا بولىدى ــ دە، جىلتىسىدىن ئىمتىھانغا يازغان نەسرى ۋە نەزمىلىرىنى ئېلىپ، تاشقىرىغا قاراپ ماڭدى. لېكىن بوسۇغىغا بېرىپ توختاپ قالدى. ئۇنىڭ كوزىگە بىر يورۇقچۇلۇق كورۇندى، ئۇنى ھەممە نەرسە، ھەتتا توخۇلارمۇ زاڭلىق قىلغاندەك تۇيۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ژۇرىگى دۇك ــ دۇك سوقۇشقا باشلىدى، ئۇ ئارقىسىغا ياندى.

ئۇ ئويىگە كىرىپ يەنە ئولتۇردى، ئۇنىڭ كوزىدىن ئوت چاقنىماقتا. ئۇنىڭ كوزىگە نۇرغۇن نەرسىلەر كورۇنمەكتە، لېكىن ئۇنەرسىلەر ناھايىتى غۇۋا ئىدى، ئۇنىڭغا ئىستىقبال خۇددى ژىقىلىپ چۈشكەن قەنت مۇنارىغا ئوخشاش ۋەيرانە بولۇپ كورۇنەتتى ۋە بۇ ۋەيرانلىق خارابىسى بارغانسىرى يوغىناپ، ئۇنىڭ

يولنى توسقاندەك بولاتتى.

خوشنا ئويلەردە غىزا قىلىشقا يېقىلغان ئوتلار ئالىنغاچان ئوچتى، ھەتتا ئۇلار قاچا-قۇمۇشلىرىنىمۇ ژۇيۇپ-ژىغىشتۇرۇپ بولدى. چىن سىچىڭ بولسا، كەچكى غىزا توغرۇلۇق ئويلاپمۇ باقمىدى. بۇيەردە ئولتۇرۇشلۇق ھەرخىل فامىلىيەدىكى كىشلەر ئوتكەن ژىللاردىكى تەجرىبىلىرىدىن، ھەرژىلى ئىمتىھان ئاخىرلاشقاندا ئىمتىھاندىن ئوتكەنلەرنىڭ ئىسىملىكلىرى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن چىن سىچىڭنىڭ كوزىدە پەيدا بولۇدىغان نۇرنى كورۇپلا، بالدۇرراق ئىشىكلىرىنى تاقاپ يېتىشنى ۋە بىھۇدە ئىشلار بىلەن ئاۋارە بولۇشنىڭ ئورۇنسىز ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا كىشلەرنىڭ ئاۋازلىرى بېسىلدى، ئاندىن كېيىن چىراقلار كەينى-كەينىدىن ئوچتى، پەقەت ئاسماندىكى گۇڭگا ئايدىن باشقا نەرسە قالمىدى.

چىن سىچىڭ ئىشىكنى ئېچىپ ھويلىغا چىقتى، دېڭىزگە ئوخشىغان كوك ئاسماندا بەزى بۇلۇتلار، خۇددى بىراۋلار سۇ بىلەن ژۇغان بور (ئاھاك) نىڭ دۇغى قاچىدا لەيلىگەندەك، ئۈزمەكتە ئىدى. ئاي ئوزىنىڭ سوغۇق شولىسىنى چىڭ سىچىڭغا چاچتى، ئۇ نۇر دەسلەپتە پاقىراپ تۇرغان تومۇردىن چىققان نۇرغا ئوخشايتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇ چىن سىچىڭنىڭ بارلىق ئەزاسىغا سىرلىق چېچىلىپ، ئۇنىڭ گەۋدىسىدىن تومۇردىن چىققان نۇردەك ئەكسى ئېتەتتى.

چىن سىچىڭ ھويلىدا ئۇياق ــ بۇياققا ماڭدى. ئەتراپتا جىم ــ جىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە. ئۇنىڭ كۆڭلى بىر ئازئىنتىن تېپىپ، كۆزلىرى خىيالى يۇرۇۋدى. تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ تېچلىقى يېگىنۋاشتىن بۇزۇۋلدى، ئۇ كىمدۇر بىرىنىڭ:

«سولغا ئىگىش، ئوڭغا ئىگىش...» دېگەن ئالدىراش چىققان ئۈنىنى ئاڭلىدى.

تەشۋىشلەنگەن چىن بېشىنى بىر تەرەپكە قىڭغايتىپ، دىققەت بىلەن تىڭشاشقا باشلىدى، ئۇ ئاۋاز:

«ئوڭغا ئىگىش...» دەپ تېخمۇ قاتتىق تەكرارلاندى.

ئۇنىڭ ئويىنى بىر خاتىرە باستى، ئۇ بۇ ھويلىدىكى سالقىن يازكېچىلىرىنى ئەسكە چۈشۈردى. ئۇ دەۋردە چىننىڭ ئائىلىسى تېخى ۋەيران بولمىغان ئىدى، ئۇچاغدا، ئۇ ئون ياشلاردا ئىدى. تىنجىق كېچىلىرى ئۇ ھويلىدا ئۇخلايتتى، مومىسى ئۇنى بامبۇكتىن ياسالغان كارىۋاتقا ياتقۇزاتتى ۋە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، نۇرغۇنلىغان ئاجايىپ رىۋايەتلەرنى سوزلەپ بېرەتتى. مومىسى ئوزىنىڭ مومىسىدىن ئاڭلىغانلىرىنى تەكرارلاتتى: ئىلگىرى چىن ئەۋلادى ناھايىتى باي بولغان، ھازىر ئۇلارنىڭ ئويى تۇرغان جايغا چىننىڭ ئاتا ــ بوۋىلىرى ھېساپسىز نۇرغۇن كۈمۈش كۆمۈپ قويغان ئىمىش، لېكىن بۇ دۇنيا تاھازىرغىچە تېپىلمىغان. پەقەت مۇنۇ تېپىشماقنى تاپقان ئەۋلادتقىلا تەئەللۇق ئىمىش: «سولغا ئىگىش، ئوڭغا ئىگىش، بىر قەدەم ئالغا، بىرقەدەم ئارتقا، مانا بۇجايدا

ئالتۇن، كۈمۈش چارەك ــ چارەكلەپ بار».
چىن بۇئىپپىشماقنى ئىپىشقا ئىرىشىپ، ھەتتا ئادەتتىكى كۈنــ لەردىمــۇ پات ــ پاتــلا بېشىنى قاتۇراتــتى، لېكىن ئامال يوق، ھەردايىم ئۇئويلاپ ــ ئويلاپ ئاخىرى تاپتىم دېــگەن چاغــدا، ئۇنىڭ سىزىم تۇيغۇلىرى ئالدانغانلىقىنى ئېيتىپ تۇراتتى.
چىن بىر كۈنى بوغەزنە تاڭ ئائىلىسىگە ئىجارىگە بېرىلــگەن ئۆينىڭ ئاستىغا كۆمۈلگەن دەپ، ئۆزىنى ــ ئۆزى ئىشەندۈردى، لېكىن ئۇيەرگە بېرىپ كولاشقا پېتىنالمىدى. بىر نەچچە ۋاختتلار ئۆتكەندىن كېيىن ئۇئۆزىنىڭ بۇ قېتىممۇ خاتالاشقانلىقىنى سەزدى.
ئۆزى ئولتۇرغان ئۆينىڭ ھەممە يېرى ئورا ــ ئورا بولــۇپ كولۇنۇپ كەتكەن ئىدى. چىن ئۇلارنى مۇۋەپپەقىيەتسىز ئىمتىــ ھانلاردىن كېيىن خاپىلىقتا كولىغان ئىدى، كېيىن بۇ مەنىسىز ئىشلارنىڭ ئىزلىرىغا قاراشقا ئۇيۇلۇپ ژۈرەتتى.
مانا بۇگۈنمۇ تومۇردىن چىققان نۇر چىن سىچىڭگە تېچلىق بەرمەي، قىــزىقتۇراتتى، ئۇپەقــەت ئوز جاسارىتىنىڭ كۈچىنى بايقاپ كورۇش ئۇچۇنلا، توختاپ تۇراتتى. ئاخىرى ئۇچىدالــ مىدى ۋە بۇرۇلۇپ، ئوز ئوينىڭ ئوچۇق ئىشىگىگە قارىدى.
ئۇ يەردە، ئاق نۇر گويا سوزۇق ئاق يەلپۇگۇچكە ئوخشاش يالتىراپ تۇراتتى.
«نىمىلا بولسا، ئۇ مۇشۇ يەردە!» دەپ ئويلىدى چىن ۋە شىردەك چاققانلىق بىلەن ئويگە ئېتىلدى، كىرىشى بىلەن ئاق

نۇر غايىپ بولدى. ئۇكونا، ئىگىسسىز قالغان ئۆينىڭ ئىچىدە يەققەت بىر نەچچە كىتاپ قويۇدىغان سۇنۇق جوزىلار لا تۇراتتى. چىن ناھايىتى دىققەت بىلەن قاراشقا باشلىدى، بىر ئاز ۋاقىت ئۆتۈپ كەندىن كېيىن، نۇر روشەنرەك ۋە تازاراق، ئەتىگەنلىك تۇماندىنمۇ نازۇكراق بولۇپ، ئۆينىڭ شەرقىي تېمىغا يولەكلىك تۇرغان ئۈستەلنىڭ ئاستىدىن چىقاتتى.

چىن سىچىڭ خۇددى شىردەك سەكرەپ، ئىشىك تەرەپكە ئېتىلدى، ۋە بەلگۈجەك ئاختۇرۇشقا باشلىدى، ئۇ قانداقتۇر بىر قارا كولەڭگۈگە دۇچار بولۇپ، قورققىنىدىن چۇچۇپ كەتتى، چىراقنى ياندۇردى، بەلگۈجەك ئوز ئورنىدا ئىدى، چىن ئۈستەلنى نېرىراق ئىتتىرىۋېتىپ، بەلگۈجەك بىلەن يوغان تورت خىشنى ئۇرۇپ چىقىرىپ، زوڭزۇيۇپ ئولتۇردى. خىشنىڭ تېگىدە تاپ ـ تازا سىرىق قۇم يېيىلغان ئىدى، چىن يېڭىنى تۇرۇپ، قولى بىلەن قۇمنى چىقاردى، ئۇنىڭ ئاستىدىن قارا توپا چىقتى، ئۇ يىمنى قىسقان ھالدا ئېھتىيات بىلەن كولاشنى داۋام قىلماقتا، لېكىن تۇنىنىڭ جىم ـ جىتلىقىدا گۈجەكنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازى زىراقلارغا تارالماقتا ئىدى.

چىن يەرنى بىرگەزچە كولىدى، لېكىن كۈمۈش سىلىنغان قاچىلار تېخىچىلا كورۇنمەيتتى، ئۇغەزەپلىنىپ قالدى. شۇ ھالدا گۈگۈرىغان بىر ئاۋاز چىققاندەك، ئۇنىڭ قولدىرى بىر نەرسىگە قاتتىق تەككەندەك بولدى. چىن گۈجەكنى تاشلاپ، دەررو قاتتىق

نەرسىنى قولى بىلەن تۇتۇپ كوردى، بۇ يوغان بىرخىش ئىدى، چىننىڭ ژۇرىگى قاتتىق دۇپۇلدەپ كەتتى، ئۇ بارلىق كۇچىنى ژىغىپ، خىشنى تارتىپ چىقتى، ئۇنىڭ تېگىدە يەنە قارا توپا! چىن توپىنى قوللىرى بىلەن كۇرەشكە باشلىدى، تۇيۇقسىز ئۇنىڭ قولىغا قانداقتۇر بىر قاتتىق، كىچىكىنە نەرسە ئۇرۇلدى. ئۇنىڭ كوزى دات يەپ كەتكەن كونا ياماققا چۇشتى، بۇ يەر-دىن بىر نەچچە چىنە سۇنۇقلىرىمۇ تېپىلدى.

چىننىڭ ژۇرىگى ئېغىپ كەتتى، ئۇتەرگە چوكۇپ، توپىنى تاشقىرىغا تاتىۋەردى. كوپ ئوتمەستىن يەنە قانداقتۇر بىر تاقىغا ئوخشاش نەرسە قولىغا ئۇرۇلدى، لېكىن ئۇ تۇتۇپ بېقىپ، ئۇ نەرسىنىڭ ناھايىتى چۇرۇك ئىكەنلىگىنى بىلدى، چىن ئۇنى ئېھتىيات بىلەن قولىغا ئېلىپ، لامپىنىڭ يۇرۇغىدا دىققەت بىلەن قاراشقا باشلىدى، بۇ چىرىپ كەتكەن ئىگەك سۇگىگى ئىدى، ئۇنىڭدا تېخىچە چىشنىڭ قالدۇقلىرى ساقلىنىپتۇ. «بۇئىگەك سۇگىگى» دەپ ئويلىدى چىن تېپىلغان نەرسىگە دىققەت بىلەن قاراپ. ئىگەك سۇگىگىمۇ بىردىنلا تىرىلىپ، ئۇنىڭ قولىدا تۇرۇپ مىدىرلاشقا باشلىغاندەك تۇيۇلدى، بە-جايىكى، ئۇ چىنگە قاقاخلاپ كۇلۇپ:

—ـمانا بۇ قېتىممۇ ھەممىسى تامام بولدى!—ـدەپ ئېيتقاندەك قىلاتتى.

بۇ دەھشەتلىك ئەھۋالدىن كېيىن، چىننىڭ پۇتۇن بەدىنى

تىترەپ كەتتى، ئۇنىڭ بارماقلىرى بوشاپ، قولىدىكى ئەينەك سۇڭگى ئورنىغا دوگۇلەپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇئويىدىن قېچىپ چىقىپ، ئويىنىڭ ئىچىگە مارىلاپ قارىدى، ئۇيەردە ئاۋاقىس-دەكلا چىراقنىڭ ئوتى پىلدىرلىماقتا ۋە ئەينەك سۇڭگى ئادەم-نىڭ قورقۇنۇسى كەلگەندەك هالدا قاقاخلاپ كۈلمەكتە ئىدى. ئۇ پىشايۋانغا يولۇنۇپ كوزىنى ژۇمدى، تۈنىنىڭ جىم - جىتلىقى ئۇنى تېچلاندۇراتتى.

لېكىن شۇ تېچلىقتا يەنە بىر دىنلا ئۇنىڭ قولىقىنىڭ تۈۋىدە تونجۇققان ئاۋاز بىلەن:

— بۇ يەردە هېچنەرسە يوق... تاقىقا چىق... — دېگەن سوز-لەر ئاڭلاندى.

چىنىنىڭ هارغان مىگىسىگە غوۋا بىر خاتىرىنىڭ يالقۇنى كەلدى. كۈندۈزى كوچىدا، ئۇنىڭغا بۇسوزلەر ئاڭلانغان ئىدى. شۇڭا ئۇسوزلەر بىلەن هەممىنى چۈشەندى، ئۇكەسكىن رەۋىشتە بېشىنى ژۇقۇرى كوتەردى، ئاي شىگاۋىنىڭ چوقىسىغا يېقىنلاش-ماقتا ئىدى. شەهەردىن 35 يول ژىراقلىقتىكى بۇ تاغ ئۇنىڭ كوز ئالدىدا پەيدا بولدى، تاغنىڭ قارا ۋە ئوركەشلىك چوق-قىلىرى ئاسمانغا تىرەلمەكتە، ئەتراپ بولسا چەكسىز ئاق نۇر بىلەن قاپلانغان ئىدى. ئەنە بۇ تۇتۇق بەرمەس نۇر!

— تاقىقا قاراپ مېڭىش كېرەك!

ئىشىكنىڭ ئېچىلىپ دەررۇ يەنە يېپىلغان تاۋۇشى ئاڭلاندى،

يەنە ھەممە ئەتراپ تىپ ـ تىچ بولدى، ھويلىدا ھېچكىم بۇزالـ ماس جىم ـ جىتلىق ھوكۇم سۈرمەكتە. ئوچۇق لاۋۇلداپ كەتـ كەن چىراق ئوتى بوش قالغان ئويىنى ۋە ئۇنىڭدا كولانـغان ئورنىنى يورىتىۋەتتىدە، پىژىلداپ ئوچۇپ قالدى، ئەسلىدە چىـ راقنىڭ يېغى يېنىپ تۈگىگەن ئىدى.

تاڭ سەھەردە، شەھەرنىڭ غەربىي دەرۋازىسى تەرەپتىن: «دەرۋازىنى ئېچىڭلار...» دېـگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، تىترەپ چىققان بۇ ئاۋازدىن ھەم ئۈمىت، ھەم ئۈمىتسىزلىك ئىپادىلەندى.

ئىككىنچى كۈنى كىمدۇر بىرى غەربىي شەھەر دەرۋازىسىدىن 15 يول ژىراقلىقتىكى ۋەن لىيۇ كولىدەلەيلەپ قالغان بىر جەسەدنى كورگەنلىگىنى ئېيتتى، بۇ يېڭى خەۋەر دەرھال تارقىلىپ، ئاخىـ رى ئاقساقـالنىڭ قۇلىغىغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاقساقال يېزا خەلقىگە جەسەدنى قىرغاقا چىقىرىشقا بويرۇق بەردى، بۇ ـ يېشى ئەللىكلەردىن ئاشقان، ئوتتۇرا بويلۇق، ساقالسىز ئەركىشى ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچىسىدا ئىشتان ـ چاپانمۇ يوق ئىدى، بۇنى چىنسىچىلىك دېگۈچى كىشىلەرمۇ بولدى، لېكىن ئۇنىڭ خوشنا ـ خۇلۇملىرى ئۇنى بىرىپ كورۇشكە ئېرىندى، ئۇرۇق ـ تۇققان، قومى ـ قېرىنداشـ لىرى چىقمىدى، ناھىيە باشلىقلىرى تەكشۇرۇپ بولغاندىن كېـ يىن، مۇردا ئاقساقال ئارقىلىق دەپىن قىلىندى.

بۇ ئولۇمنىڭ سەۋەبىنى ھېچبىر كىم سوراپمۇ باقمىدى، ئولـ

گەن ئادەمنىڭ كىيىم ــ كېچەكلىرى يەشتۈرۈپ ئېلىش ئادەتتىكى ئىشقا ئايلانغان ئىدى ۋە بۇۋەقە بولاكچىلار قولىدا ئولتۇرىدىكەن دېگەن گۇمانىمۇ تۇغدۇرمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئولۇكنى تەكشۇرگۇچى ئەمەلدار ئولگەن كىشىنىڭ تىماقلىرىنىڭ لاي بولۇشىدىن، ئۇ ئۆزىنى ــ ئۆزى ئۆلتۇرگەن دەپ تاپتى، چۇنكى ئۇ سۇنىڭ تېگىگە چوكۇپ كېتىپ بېرىپ، جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۇچۇن قوللىرى بىلەن تىرمىشىپ، يامىشىپ، تىپىرلىغان بولۇشى كېرەك، دېيىشتى.

1922 ــ يىل ئىيۇن.

www.uyghurkitap.com

توشقان بىلەن مۇشۇك ①

ئېچكەركى ھويلىمىزدا ئولتۇرۇشلۇق سەن تەتەي يازدا ئوغلىغا بىر جۈپ ئاق توشقان سېتىۋېلىپ بەردى.

بۇ توشقانلار ئانىسىدىن ئايرىلغىنىغا ئانچە ئۇزۇن ۋاقىت بولمىغان بولسا كېرەك. ناچىنىس بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە ئېچىللىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لېكىن كىچىككىنە قىزغۇش قۇلاقلىرىنى تىك تۇتۇپ، بۇرۇنلىرىنى قىمىرلىتىپ، ئۈركىگەنىدەك قاراشلىرى كىشىلەردىن يېتىرقىغانلىقىدىن، ئوز ئۇگىسىدىكىدەك خاتىرجەم بولالمىغانلىقىدىن بولسا كېرەك. بازار كۈنلىرىدە بۇنداق نەرسىنى ئوزى سېتىۋالسا، ھەر بىرىنى كوپ بولسا 20 داچەندىن ئېلىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن سەن تەتەي دۇكانغا كىشى بۇيرۇپ ئالدۇرغاشقا، بىر سەردىن تەنگىگە سېتىۋالدى.

تەبىي، باللار ناھايىتى خوشال بولۇشتى، ئۇلار ۋاڭ-چۇڭ قىلىپ، توشقانلارنى ئوراپ ئېلىپ تاماشا قىلدى؛ چوڭ كىشىلەرمۇ كېلىپ كورۇشتى، S ناملىق بىر كۇچۇكمۇ ژۇگورۇپ كېلىپ، بىر بۇراپلا بۇرنى بىلەن پۇرقۇپ، ئارقىسىغا بىر نەچچە قەدەم ياندى. سەن تەتەي:

— ھەي S . گەپ ئاڭلا! چىشلەپ سالما! — دەپ ۋاقىراپ، S نىڭ بېشىغا بىرنى ئۇردى، شۇنىڭ بىلەن S ئارقىسىغا قايتىپ، زادىلا چىشلىمەيدىغان بولدى.

بۇ بىر جۈپ توشقان كوپ ۋاخىت ئارقىدىكى كىچىك ھويلىغا قاماپ قويۇلىدى. چۈنكى، ئۇلار تاملارغا يېپىشتۇرۇلغان قەغەزلەرنى تاتىلاپ، بەزىدە ياغاچ جابدۇقلارنى غاجىلاپ قويىدىكەن.

بۇھويلىدا بىر تۈپ ياۋا ئۈژمە بار ئىدى. ئۈژمە يەرگە تۆكۈلسىلا، توشقانلار شۇنى يەپ، ئەسلى ئوزۇغى بولغان پالەكنى يېمەيدىغان بولدى. قاغا، سېغىزخانلار يەرگە چۈشۈشكە ئۇرۇنسا، توشقانلار بىر تۈرۈلۈپ ئېلىپ، ئاندىن كېيىن ئارقا پۇتى بىلەن «تاق» قىلىپ سەكرەپ، قاغا، سېغىزخانلارنى قاچۇراتتى. بىر نەچچە قېتىم شۇنداق قىلىش بىلەن قاغا، سېغىز خانلارمۇ كەلمەيدىغان بولدى.

سەن تەتەي: قاغا بىلەن سېغىزخان كەلسە ھېچگەپ يوق، ئۇلار كەلسە، كوپ دېگەندە ئازغىنە ئوزۇقىنى يەپ كېتىدۇ، خالاس؛ ھەممىدىن يامىنى يوغان قارا مۈشۈك: ئۇھېمىشە پاكار تام توپىسىدىن مارايدۇ، بۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك؛ بەختىمگە S بىلەن مۈشۈك چىقىشالمايدۇ، ئۇنىڭدىنمۇ بىرەر چاتاق چىقماس دەيتتى.

باللار ھېمىشە توشقانلارنى تۇتۇپ ئوينايتتى. توشقانلارمۇ

كونۇپ قالدى. ئۇلار قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، بۇرۇنلىرىنى مىدىرلىتىپ، بالىلارنىڭ قورشاۋى ئىچىدە ياۋاش بولۇپ تۇ-راتتى. لېكىن پەيت تاپسىلا قېچىپ كېتەتتى. ئۇلار تۇنىدە ئۆينىڭ ئارقا پىشايۋىنى ئاستىدىكى پاخال سېلىنغان كىچىككىنە ياغاچ ساندۇقتا ياتاتتى.

شۇنداق بىر نەچچە ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، توشقانلار بىر-دىنلا ئالدى پۇتى بىلەن تارمىلاپ، كەينى پۇتلىرى بىلەن تېپىپ، توپاكولىغىلى تۇردى. ئۇلار توپىنى ناھايىتى چاپسان كولىدى، يېرىم كۈن ئىچىدە چوڭقۇر بىر ئازگال پەيدا قىلدى. بۇنىڭغا ھەممەيلەن ھەيران قالدۇق، كېيىن دىققەت بىلەن قار-ساق بىرسىنىڭ قورسىقى بىرسىدىن يوغۇناپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئەتىسى خېلى ۋاقىتچە پاخال ۋە غازاڭلارنى ئازگالغا توشۇش بىلەن شۇغۇللاندى.

ھەممەيلەن، توشقاننىڭ بالىلىرىنى كورۇدىغان بولدۇق، دەپ خوشال بولدۇق. سەن تەتەي: بۇنىدىن كېيىن توشقانلارنى تۇتۇپ ئوينىماڭلار، دەپ بالىلارغا ھەربىي ھالەت بۇيرۇغى چۈ-شۈردى. ئانامىمۇ ئۇلارنىڭ ئۇرۇغىنىڭ كوپىيىشىگە خوشال بولۇپ، تۇغۇلغان بالىلىرى ئەمچەكتىن ئايرىلغاندىن كېيىن، بىزمۇ ئىككىنى سوراپ ئېلىپ ئوزىمىز باقايلى، دېدى.

توشقانلار شۇندىن باشلاپ، ئوزلىرى كولىغان ئورىدا تۇرى-دىغان بولدى. بەزىدە ئوزۇق ئىزلەپ چىقسىمۇ، كېيىن يەنە

كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بولدى. ئۇلارنىڭ ئىلگىرى ئوزۇق ئەك-رىۋالغانلىقى ياكى ئوزۇق يېمەس بولۇپ قالغانلىقى مەلۇم ئە-مەس ئىدى.

ئون نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن سەن تەتەي ماڭا:

— تۇغۇلغان بولسىمۇ، يەنە ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ. چۈنكى چىشىسىنىڭ ئەمچەكلىرى ناھايىتى يوغان تۇرۇدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا بالىلىرىنى ئىمىتكىلى كىرگىنىنى كۆرمىدىم. — دېدى ۋە ئۇ سۆز ئارىلىقىدا خېلىلا ھەسرەت يېدى. لېكىن ئۇنىڭغا نىمە ئامال بار!

بىر كۈنى كۈن ناھايىتى ئىسسىق، ھاۋادا شامالمۇ يوق ئىدى، ئۈژمىنىڭ يوپۇرماقلىرىمۇ شىلدىرلىمايتتى. بىردىنلا بىر مۇنچە كىشىنىڭ كۈلكىسى ئاڭلاندى. كۈلكە چىققان تەرەپكە قارىسام، بىر مۇنچە ئادەم سەن تەتەينىڭ ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى پىشاي-ۋان ئاستىغا توپلىشىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. ئەسلىدە، ھويلىدا بىر كىچىك توشقان سەكرەپ ئويناۋاتقان ئىكەن. بۇ توشقان ئاتا-ئانىسىنىڭ سېتىپ كېلىنگەن ۋاقتىدىكىدىن خېلىلا كىچىك بول-سىمۇ، ئارقا پۇتى بىلەن تاقلاپ، سەكرەپ ئوينىيالايتتى. بالىلار بەس-بەس بىلەن:

— بىر كىچىك توشقان ئازگالدىن بېشىنى چىقىرىپلا، يەنە ئىچىگە تىقىۋالدى، ئۇ بۇنىڭ ئۇكىسى بولسا كېرەك. — دې-يىشتى ماڭا.

كىچىك توشقان يۇڭۇرماقلارنى تېرىپ يېيىشكە باشلىسا، چوڭ توشقان روخسەت قىلمىغاندەك قىلىپ، پات ـ پات بۇلاپ ئالاتتى، لېكىن ئۆزى يېمەيتتى. باللار بۇنى كورۇپ، چۇرۇڭلۇشۇپ كۇلۇشـ تى. ھېلىقى كىچىكى ئاخىرى چۇچۇپ، ئورىغا كىرىۋالدى. چوـ ڭىمۇ ئارقىدىن ئورىنىڭ ئاغزىغا ژۇگۇرۇپ بېرىپ، ئالدى پۇتى بىلەن بالىسىنىڭ دۇمبىسىدىن ئىشتىرىپ كىرگۈزىۋەتكەنـدىن كېيىن يەنە توپا كولاپ ئورىنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋەتتى.

شۇندىن باشلاپ ئارقاھو يىلا تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتتى، بەزىلەر پات ـ پات دېرىزىلىرىدىن ماراپ قارايدىغان بولدى.

لېكىن بىردىن توشقانلارنىڭ كىچىكىمۇ ۋە چوڭلىرىمۇ كورۇنـ مەيدىغان بولۇپ قالدى. شۇچاغلاردا ئۇدا يامغۇر يېغىۋاتاتتى. سەن تەتەي يەنە چوڭ قارامۇشۇكنىڭ توشقانلارغا ھۇجۇم قىلىپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلىشقا باشلىدى. مەن، ئۇنداق بولماس، چۇنكى ھازىر ھاۋا سوغۇق، ھەممىسى سوغۇقـتىن قېچىپ ياتـ قاندۇر، ھاۋا ئېچىلغاندا تاشقىرىغا چىقىپ قالار، دېدىم.

ھاۋامۇ ئېچىلـدى. لېكىن ھېچبىرسى كورۇنمىدى. شۇنىڭ بىلەن توشقان ھەممەيلەننىڭ خاتىرىدىن كوتۇرۇلۇپ كەتتى.

لېكىن سەن تەتەي ئۇلارنى ھېمىشە پالەك بىلەن باققاشـقا، ئۇلارنى زادىلا ئۇنتالمىدى. ئۇ بىر كۇنى ئارقا ھويلىغا كىرىپ، بىردىنلا تامنىڭ بۇلۇڭىـدا باشقا بىر تۇشۇكنى كوردى. كونا ئورىغا قارىسا، بىر مۇنچە تاتىلغان ئىزلار ئاندا ـ ساندا كورۇنۇپ

تۇرۇپتۇ. بۇ ئىزلارنى توشقاننىڭمىكى دېسە، ئىزدىن مەلۇم بولغان تىرماقلار توشقاننىڭكىدىن چوڭ. شۇڭا سەن تەتەي ھېمىشە تام تۈپىسىدىن مارايدىغان قارا مۈشۈكتىن گۇمانلاندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئورنى كولاشقا بەل باغلاشقا مەجبۇر بولدى. ئۇ بەل كەتمەننى ئېلىپ چىقىپ كولاۋەددى. بىر تەرەپتىن گۇمان قىلسىمۇ، لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن كىچىك ئاق توشقانلارنى كورەرمەن دەپ ئۈمىت قىلاتتى. ئۇ ئاخىرى توشقان تۈكلىرى ئارىلاش پاخاللارنى كوردى. بۇ پاخاللارنى توشقانلار تۇغۇش ۋاقتىدا ئەكىرگەن بولسا كېرەك، چۈنكى پاخاللار سوغۇق ئىدى، ئۇ يەردە ئاق توشقانلارنىڭ ئىزدىمۇ، ھېلىقى ئورىدىن بېشىنى چىقىرىپ، تاشقىرى چىقمىغان ئۈكىسىمۇ كورۈنمەيتتى.

خاپىلىق، ئۈمىتسىزلىك ۋە ھەسرەت سەن تەتەينى تام بولۇڭىدىكى يېڭى تۈشۈكنى كولاشقا مەجبۇر قىلدى. ئۇنىڭ بەل كەتمەننى چېپىشى بىلەن ھېلىقى چوڭ ئىككى توشقان ئالدى بىلەن سەكرەپ چىقتى. سەن تەتەي بۇلار ئوي كوچكەن بولسا كېرەك دەپ، ناھايىتى خوشال بولدى. ئۇ كولاپ تېگىگە يەتكۈزگەندە، بۇ تۈشۈكتىمۇ پاخال ۋە توشقان تۈكلىرىنى، پاخال ئۈستىدە پۈتۈن ئەزايى قىپ-قىزىل گوش ھالىدا ياتقان ناھايىتى كىچىك 7 توشقاننى كوردى. دىققەت بىلەن قارىسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كوزى ئېچىلمىغان ئىكەن.

ھەممە مەلۇم بولدى. سەن تەتەينىڭ ئاۋالقى گۇمانى توغرى

بولۇپ چىقتى. ئۇ خەۋپ ــ خەتەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، 7 كىچىك توشقاننىڭ ھەممىسىنى ياغاچ ساندۇققا سېلىپ، ئوز ئۆيىگە يوتكىدى، چوڭلىرىنىمۇ بالىلىرىنى باقسۇن دەپ ساندۇققا سولىدى.

سەن تەتەي شۇندىن باشلاپ قارا مۇشۇكنى يامان كورۇپلا قالماستىن، چوڭ توشقانلاردىنمۇ رەنجىدى. ئاڭلىشىمىزچە، ھېلىقى ئىككىسى ھۇجۇمغا ئۇچرىغان ئىكەن. ئۇلار ھۇجۇمغا ئوچراشتىن ئىلگىرى ئولۇپ كەتكەنلەرمۇ بولسا كېرەك. چۈنكى ئۇلار تۇتقاندا پەقەت ئىككى ئەمەس، بىر نەچچىنى تۇغۇدۇ. ئەمما ھەممىسىنى تەكشى ئىمىتمىگەنلىكتىن، ئىمەلمەي ــ ئوزۇقلىنالماي قالغانلىرى بالدۇر ئولۇپ كېتىدۇ. ھازىرقى 7 سىنىڭ ئىككىسى ناھايىتى ئورۇق ئىدى. شۇڭا سەن تەتەي قولى بوشىسىلا ئانا توشقاننى تۇتۇۋېلىپ، كىچىك توشقانلارنى ئۇنىڭ قورسىقىغا قويۇپ نوۋەت بىلەن ئەمگۈزىدىغان بولدى.

ئانامنىڭ ماڭا ئېيتىشىچە، توشقان بېقىشتىكى بۇنداق ئاۋارىگەرچىلىكنى كورۇش تۇگۇل، ئاڭلاپمۇ باقمىغان ئىكەن؛ بۇ ئۇسۇلنى «تەڭدىشى يوق»لار قاتارىغا يېزىپ قويۇشقا ئەرزىيدۇ.

ئاق توشقاننىڭ ئورۇغى تېخىمۇ كوپىيىپ كەتتى؛ بۇنىڭغا ھەممەيلەن خوشال.

ئەمما شۇندىن كېيىن ھېمىشە ئېچىم پۇشۇدىغان بولۇپ قالدى. يېرىم كېچىلەردە چىراق تۇۋىدە ئولتۇرۇپ ئويلايمەن:

ھېلىقى ئىككى كىچىك جان ئىنسى ـ جىنىغا بىلىنمەستىن نەگە
يوقالغاندۇر؟ ئۇلار مەخلۇقات تارىخىدا بىر ئاز ئىزمۇ قالدۇرمى-
دى، S مۇ قاۋىمايدىغان بولۇپ قالدى. خىيال سۈرۈپ ئولتۇ-
رۇپ، كونا ئىشلار يادىمغا چۈشتى. ئىلگىرى ژۇرتداشلار سارى-
يىدا ئولتۇرغاندا، سەھەر تۇرغاندىلا يوغان قارىياغاچ تۈۋىدە
چىچىلىپ ژۈرگەن كەپتەر تۈكلىرىنى كۆرەتتىم؛ بۇنىڭدىن لاچىن-
نىڭ كەپتەرنى يەم قىلغانلىقى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. چۈش
ۋاختىدا سارايۋەن هويلىنى سۈپۈرگەندە ھېچنەرسە قالمايتتى،
ئۇچاغدا بۇ هويلىدا بىر جاننىڭ يوقالغانلىقىنى كىم بىلەتتى؟ مەن يەنە
شىنسىپەيلۇدىن ئۆتكەندە ئات هارۋىسى بېسىۋەتكەن بىر كۈچۈك-
نىڭ جان تالىشىپ ياتقىنىنى كۆرگەن ئىدىم، قايتار ۋاختىمدا،
ئۇ كۈچۈكنىڭ ھېچنىمىسى كۆرۈنمىگەن. بىراۋ ژىراققا تاشلى-
ۋەتكەن بولسا كېرەك. رەستىدە ئۇياق ـ بۇياققا كېتىۋاتقان
ئادەم كۆپ بولسىمۇ، بۇ يەردە بىر جاننىڭ يوقالغانلىقىنى كىم
بىلسۇن؟ يازكېچىسى دېرىزە تېشىدا چىۋىنلەرنىڭ غىڭشىلىدىغان
ئاۋازى ئاڭلىناتتى، ئېھتىمال چىۋىننى ئۆمۈچۈك تۇتىۋالغان
بولسا كېرەك. ئەمما مەن بۇلارنى ئاڭلاپ چىداپ تۇرالمايتتىم،
باشقىلار بولسا قۇلاقمۇ سالمايتتى......

ئەگەر خۇدانى ئەيىپلەشكە مۇمكىن بولىدىغان بولسا، مې-
نىڭچە، خۇدايىم مەخلۇقاتلارنى ھەققەتەن بىھۇدە ياراتقان ۋە
بىھۇدە خاراپ قىلىۋاتىدۇ.

«مىغ غ غ غ ......»ــــ يەنە ئىككى مۇشۇك دېيىرىزە تېشىدا تۇتۇشۇپ قالدى.

ـــ شۇن! مۇشۇكنى ئۇرۇۋاتامسەن؟

ـــ ياق، ئۆزلىرى تالىشىۋاتىدۇ. ئۇلار ماڭا ئورغۇزۇپ قويارمىدى.

ئانام مېنى مۇشۇكنى ئۇرۇدۇ دەپ خاپا بولاتتى. هازىر مېنى توشقانلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمەن دەپ، مۇشۇكنى ئۇرۇۋاتسا كېرەك دېگەن گۇمان بىلەن، ئورنىدىن تۇرۇپ سوردى. مەنمۇ ئائىلىمىزدىكىلەرنىڭ ئاغزىدا، ھەقىقەتەن مۇشۇكنىڭ رەقىبى ئىدىم. مەن بىر نەچچە مۇشۇكنى ھالاك قىلغان ئىدىم، ئادەتتە مۇشۇكنى بولۇپمۇ تېپىشىپ قالغان چاغلىرىدا ئۇراتتىم. لېكىن ئۇلارنى تېپىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، تولا مياڭ-لاپ - مىغ - مىغ قىلىپ، ئۇخلاتقىلى قويمىغانلىقىدىن، تېپىشىپ قالسا، بۇ قەدەر جېدەل قىلىشىنىڭ نىمە ھاجىتى باردەپ ئۇراتتىم.

قارا مۇشۇكنىڭ كىچىك توشقانلارنى ھالاك قىلغانلىقى مېنىڭ مۇشۇكنى يامان كۆرۈشۈمنى پۈتۈنلەي قانۇنىي ئاساسقا ئىگە قىلغان. ئانامنى ھەددىدىن تاشقىرى رەھىمدىل ئادەم دەپ ھېساپلايتتىم، شۇڭا مەن ئانام ئانچە ماقۇل كورمەيدىغان ئىككى بىسلىق جاۋاپ بەردىم.

ياراتقۇچىمىز تولىمۇ ئويلىماي ئىش قىلىدۇ. گەرچە ئۇنىڭ

ئىشىغا ياردەم بېرىشىم ئېھتىمالدىن ژىراق بولمىسىمۇ، ئۇنىڭغا قار-
شى تۇرماي تۇرالمايمەن...

ھېلىقى قارا مۇشۇك پاكار تامدا ھېمىشە گەردىنىنى چىقىرىپ
تۇرۇۋەمسۇن! مەن شۇنداق قەتئىي پىكىرگە كەلدىمدە، كىتاپ
ساندۇغىدا تۇرغان بىر شىشە كىسلۇتاغا ئىختىيارسىز كوزسالدىم.

1922 - ژىل ئۆكتەبىر.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئوردەكنىڭ كومېدىيەسى[1]

روسسىيەنىڭ قارغۇ شائىرى يارۇشىنكو[2] گىتارىنى ھەمراقىلىپ، بېيجىڭگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەستىن ماڭا:

— ئىچىم پۇشتى، ئىچىم پۇشۇپ كەتتى. ئىچىم خۇددى چۆلدە تۇرغاندەك پۇشتى! — دەپ ھەسرەت توكۇشكە باشلىدى.

بۇ ھەقىقەتەن راست؛ لېكىن مەن ھېس قىلمىدىم. چۈنكى مەن ئۇزۇندىن بۇيان بېيجىڭدە تۇرۇۋاتىمەن. «قىزىل گۈل ئاردىسىغا كىرگەن كىشى، ئۇيەردە ئۇزۇن تۇرسا گۈلنىڭ شېرىن ھىدىنى سەزمەس بولۇپ قالىدۇ» دېگەندەك، يارۇشىنكونى ئانچىكى ۋايساۋاتسا كېرەك دەپ ئويلىدىم. لېكىن مېنىڭ «ۋايساۋاتسا كېرەك» دېگىنىم، ئېھتىمال، ئۇنىڭ «ئىچىم پۇشتى» دېگىنىدىن ئىبارەت ئوخشايدۇ.

لېكىن مەن بېيجىڭدە ئەتىياز، كۈز پەسلى بولمىسا كېرەك دەپ ھېس قىلىمەن. بېيجىڭدە كوپ تۇرغان كىشىلەر، كېلىمات ئۆزگۈرۈپ كەتتى، بۇ يەردە ئىلگىرىكى چاغلاردا بۇنداق ئىسسىق بولمايتتى دېيىشىدۇ. مەن بۇ يەردە ئەتىياز ۋە كۈز بولمىسا كېرەك دەيمەن؛ چۈنكى قىشنىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەنلا ياز

باشلىنىدۇ، يازنىڭ تۈگۈشى بىلەنلا، يەنە قىش باشلىنىدۇ.

بىر كۈنى، يەنى قىش ئاخىرلىشىپ، ياز باشلانغان چاغدا، ئاخشىمى بىكار بولۇپ قېلىپ، يارۇشىنكۇنى يوقلاپ باردىم. ئۇ جۇگمى ئەپەندىنىڭ ھويلىسىدا تۇراتتى. مەن بارغان ۋاختتا ئۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇخلاپ قالغان ئىكەن. تۈن. جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە. يارۇشىنكو ئۆزى يالغۇز كارۋاتتا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، ساپ - سېرىق چاچلىرى چۈشۈپ تۇرغان دوڭ قاپىغىنى تۈرۈپ، ئىلگىرى ساياھەت قىلغان بېيجىڭنى، بېيجىڭنىڭ ياز كېچىسىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن.

— مۇشۇنداق تۈندە، — دېدى ئۇ، — بېيجىڭنىڭ ھەممە يېرىدە سازياڭرايدۇ. ئۆيدە، ئوت - چۆپلۈكتە، دەرەختلەردە تۈرلۈك ھاشارەتلەر تۈرلۈك ئاۋازلاردا سايرايدۇ؛ ئۇ ئاۋازلار قوشۇلۇپ، قولاققا ھەيۋەت مۇڭلۇق ئاڭلىنىدۇ. ئۇ ئاۋازلارنىڭ ئارىسىدا ژىلاننىڭ «كۇش - كۇش» قىلغان ئاۋازى بولسىمۇ، لېكىن باشقا ھاشارەتلەر ئاۋازىغا جۆر بولۇدۇ... — ئۇ خۇددى ئۆز ۋاختىدىكى ئەھۋالاتلارنى ئەسلىگەندەك، چوڭقۇر خىيالغا كەتتى.

مەن ئېغىز ئاچالمىدىم. مەن بېيجىڭدە ئۇنداق ئاجايىپ سازلارنى ھەقىقەتەن ئاڭلىمىغان ئىدىم. شۇڭا ۋەتەننى ھەر قانچە سۆيسەممۇ، لېكىن بېيجىڭنى ئاقلاپ بىر نەرسە دېيەلمىدىم. چۈنكى يارۇشىنكۇنىڭ كۆزى كورمىسىمۇ، لېكىن قۇلىقى پاڭ ئەمەس ئىدى.

www.uyghurkitap.com

— بىيجىندە پاقىلارمۇ كۆرۈلدىمايدىكەن......— ئۇ يەنە ئۇلۇق كىچىك تىنىپ سوزلىدى.

— پاقا كۆرۈلدايدۇ! — ئۇنىڭ ئۇلۇق كىچىك تىنىشى ماڭا غەيرەت بەردى، شۇڭا نارازىلىق بىلدۈرۈپ سوزلىدىم، — ياز كۈنلىرى يامغۇردىن كېيىن ئورغۇن پاقىلارنىڭ كۆرۈلدىغىنىنى ئاڭلىيالايسىز. ئۇ پاقىلار ئوستەڭلەردە ياتىدۇ. بىيجىندە قەيەردىلا بولمىسۇن ئوستەڭلەر بار.

— ھە......

بىر نەچچە كۈن ئوتكەندىن كېيىن، مېنىڭ سوزۇم ھەققەتكە چىقىپ قالدى. چۈنكى يارۇشىنكۇ ئەپەندى 10 نەچچە قۇمۇچاق سېتىۋېلىپ، ھەممىسىنى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كولچەككە سېلىپ قويغان ئىكەن. ئۇ كولچەكنىڭ ئۇزۇنلىقى بىر يېرىم گەز، كەڭلىگى بىر گەز بولۇپ، جۇڭمى ئەپەندى لەڭخا گۈلى ئوستۇرۇش ئۈچۈن كولاتتۇرغان ئىدى. بۇ كولچەكتە بىر تۈپ — يېرىم تۈپ لەڭخا گۈلى يېتىشتۇرۇلگەنلىگىنى كورمىگەن بولساقمۇ، لېكىن پاقا بېقىش ئۈچۈن ناھايىتى مۇۋاپىق جاي ئىدى.

قۇمۇچاقلار توپ — توپ بولۇپ، سۇ ئۈستىدە لەيلەپ ئوينايتتى؛ يارۇشىنكۇ ئەپەندىمۇ پات — پات كېلىپ ئۇلارنى يوخلاپ قوياتتى. بەزىدە باللار ئۇنىڭغا:

— ياروشىنكو ئەپەندى، ئۇلار پۇت چىقىرىپتۇ. — دېسە، ئۇ خۇرسەن بولۇپ:

— ھە، شۇنداقمۇ! — دەپ كۈلۈپ قوياتتى.

لېكىن كولچەك سازەندىلىرىنى يېتىشتۈرۈش ئىشى پەقەت ياروشىنكو ئەپەندىدىنلا ئۆتتى. ئۇ ئەزەلدىن ئۆز كۈچى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى. ھېمىشە: ئاياللار مال - ۋاراڭ باقسا بولىدۇ، ئەركەكلەر دېھقانچىلىق قىلىش كېرەك دەيتتى. شۇڭا تونۇش بۇرادەرلىرىنى كۆرگەندە، ئۇلارغا: ھويلاڭلارغا بەيسەي تېرىڭلار، دەپ مەسلىھەت بېرەتتى. جۇڭمى ئەپەندىنىڭ خانىمىغىمۇ ھەرە بېقىش، توخۇ بېقىش، قوي بېقىش، كالا بېقىش، توگە بېقىش، دەپ بىر نەچچە قېتىم مەسلىھەت بەرگەن ئىدى. كېيىنكى چاغلاردا، دەرۋەقە، جۇڭمىنىڭ ئۆيىدە بىر مۇنچە چۈجە پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ چۈجىلەر ھويلىنى بىر ئالاتتى، ئۇلار يەردىكى ياپ - يېشىل يوپۇرماقلارنى چوقۇلاپ تۈگەتتى. بۇ ئېھتىمال ھېلىقى مەسلىھەتنىڭ نەتىجىسى بولسا كېرەك.

شۇندىن تارتىپ چۈجە ساتىدىغانلارمۇ پات - پات كېلىپ، بىر نەچچىدىن چۈجىسىنى سېتىپ كېتەتتى. چۈجىلەرنىڭ يوكۈنى ئاسان يوغۇناپ، دانچۈغى قېتىپ قېلىپ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى ناھايىتى قىيىن ئىدى. ھەتتا چۈجىلەرنىڭ بىرسى ياروشىنكو ئەپەندىنىڭ بېيجىڭدە يازغان بىردىن - بىر ھېكايىسى «چۈجە-

نىڭ پاچىئەسى»نىڭ قەھرىمانى بولۇپ قالغان ئىدى.

بىر كۈنى چۈشتە ھېلىقى سەرالىق كىشى، كۈتۈلمىگەندەك، ئوردەكنىڭ باللىرىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇلار «ۋىس - ۋىس» قىلىپ سايراپ تۇراتتى. ئەمما جۇگمى ئەپەندىنىڭ خانىمى ئالمايمەن دېدى. يارۇشىنكو ئەپەندىمۇ ئويلىدىن چىقتى. ئۇلار ئوردەكنىڭ بالىسىدىن بىرنى ئۇنىڭ قولىغا سېلىپ بەردى. شۇ چاغدا ھېلىقى ئوردەك ئۇنىڭ قولىدا تۇرۇپ «ۋىس - ۋىس» قىلىپ سايراشقا باشلىدى. يارۇشىنكو بۇنىمۇ ياقتۇرۇپ، ھەر بىرىگە 80 داچەندىن پۇل تۆلەپ تۆرتنى ئالدى.

كىچىك ئوردەكلەر ھەقىقەتەن سويۈملۈك ئىدى. پۈتۈن ئەزايى سېرىق، تۈك؛ يەرگە قويسا ئېغىناپ مېڭىپ، بىر - بىرىنى ئىزدىشىپ، ھېمىشە بىر يەرگە ژىغىلىپ تۇراتتى. بۇنى كورۇپ ھەممەيلەن «ياخشىكەن»دېيىشتى ۋە ئەرتە ييمىگىگە سازاڭ ئەكىلىپ بېرەيلى دېيىشتى.

— بۇنىڭ پۇلىمۇ ماڭا ھېساپ بولسۇن. — دېدى يارۇشىنكو ئەپەندى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ دەرسكە كەتتى، باشقىلارمۇ تارقىلىپ كەتتى. بىر ئاز ۋاخىت ئوتكەندىن كېيىن، جۇگمى ئەپەندىنىڭ خانىمى ئوردەكلەرگە بېرىش ئۇچۈن سوۋۇپ قالغان گاگىپەن ئېلىپ كېلىپ، ژىراقتا سۇچاچقان ئاۋازنى ئاڭلىدى. ژۈگۈرۈپ بېرىپ قارىسا، ھېلىقى 4 ئوردەك لەڭخا كولچىگىدە سۇغا چۈ-

مۇلۇپ، موللاق ئېتىپ، بىر نەرسە يەۋەتىپتۇ. ئۇلارنى قاشقا هايداپ چىقارغاندا، كولچەك سۇيىنىڭ دۇغ بولۇپ كەتكەنلىگى بىلىندى. كېيىن سۇ سۈزۈلگەندە، سۇنىڭ تېگىدىكى لايىدىن بىر نەچچە تال ئىنچىكە لەڭخا ژىلدىزى كۆرۈندى؛ لېكىن ئايىغى چىققان قۇمۇچاقلارنىڭ بىرسىمۇ كۆرۈنمىدى.

— يارۇشىنكو ئەپەندىم، يوق، پاقىنىڭ بالىسى يوق. — كەچقۇرۇندا بالىلار يارۇشىنكو ئەپەندىنىڭ قايتىپ كەلگىنىنى كۆرۈپ، هەممىدىن كىچىك بىرسى دەرھال سوزلىدى.

— هە. پاقا؟

جۇڭمى ئەپەندىنىڭ خانىسىمۇ چىقتى. ئۇ كىچىك ئوردەكلەرنىڭ قۇمۇچاقلارنى يەپ كەتكەنلىگىنى ئېيتتى.

— ئىسىت، ئىسىت... خەيىر!...... — دېدى ئۇ.

كىچىك ئوردەكلەر سېرىق تۈكلىرىنى تاشلاپ تۈلگەندە، يارۇشىنكو ئەپەندى بىردىنلا ئۆزىنىڭ «رۇس ئانىسى*»نى سېغىنىپ، چىتاغا ژۈرۈپ كەتتى.

ئەتراپتا پاقىلار كۈرۈلداشقا باشلىغاندا، ئوردەكلەرمۇ چوڭيۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئىككىسى ئاق، ئىككىسى ئالا. ئۇلار «ۋىس — ۋىس» قىلىپ سايرىماستىن، «غات — غات» قىلىپ سايرايدىغان بولدى. لەڭخا كولچىكىمۇ ئۇلارنى سىغدۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى.

* رۇسلار ئۆز ۋەتىنىنى شۇنداق ئاتايدۇ.

بەختكە يارىشا، جۇڭمى ئەپەنىدىنىڭ هويلىسى ئويمان ئىدى،
يازدا بىر ئاز يامغۇر ياغسا، هويلىدا سۇ توختاپ قالاتتى. شۇ-
نىڭ بىلەن ئوردەكلەرمۇ خوشال بولۇپ، چۈمۈپ، ئۈزۈپ،
قاناتلىرىنى قېقىپ، «غات - غات» قىلىپ سايرايتتى.

هازىر يەنە ياز ئاخىرلىشىپ، قىش باشلاندى. لېكىن يارۇ-
شىنكۇ ئەپەندىدىن زادىلا خەۋەر يوق، ئۇنىڭ نەدە ئىكەنلى-
گى مەلۇم ئەمەس.

پەقەت 4 ئوردەك يەنە چولىدە «غات - غات» قىلىپ ساي-
رىماقتا.

1922 - يىل ئۆكتەبىر.

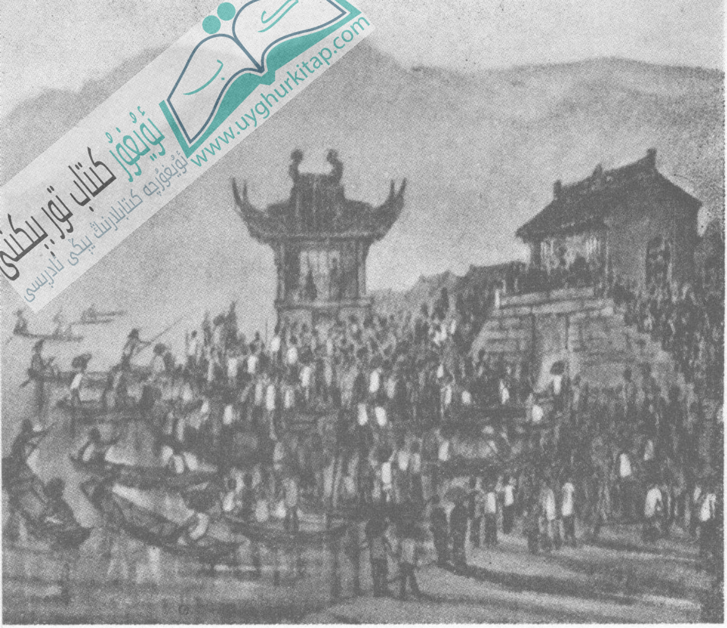

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

يېزا ئويۇنى   ئى گېرەن ئىشلىگەن

يېزا ئويۇنى [1]

ئەگەر قايتۇرۇپ ھېسابلىسام، ئوتكەن 20 ژىل ئىچىدە پەقەت ئىككى قېتىم ئويۇن (چاڭچىلە) كوردۇم. دەسلەپكى 10 ژىل ئىچىدە زادىلا كورمىدىم، چۇنكى ئويۇن كورۇشكە ھەپسەلەممۇ بولمىدى، پۇرسەتمۇ بولمىدى. ئىككى قېتىم ئويۇن كورۇشۇم كېيىنكى 10 ژىل ئىچىدە بولدى، لېكىن ھېچنىمىسىگە چۇشەنمەستىن قايتىپ كەتتىم.

بىرىنچى نوۋەت ئويۇن كورۇشۇم مېنىڭ بىرىنچى ژىلى بېيجىڭگە بىرىنچى قېتىم كەلگەن ۋاقتىمدا بولدى. ئۇ چاغدا بۇرادەرلىرىمدىن بىرسى، بېيجىن ئويۇنى ناھايىتى ياخشى بولۇدۇ، ئىچى ـ قارنىڭىزنى ئېچىپ كەلمەمسىز؟ دەپ دالالەت قىلدى. مەنمۇ، ياخشى مەسلىھەت ئىكەن، بولۇپمۇ بېيجىن ئويۇننى كورۇپ ھوزۇرلىنىش كېرەك، دېگەن پىكىرگە كېلىپ، بۇرادەرىم بىلەن خوشال ھالدا، قايسى بىر ئويۇنخانىغا باردىم؛ ئويۇن ئاللىقاچان باشلانغان ئىكەن. جاڭ ـ جۇڭ، داڭ ـ دۇڭ ئاۋازلار تاشقىرىدىنمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئىشىكتىن كىرىشىمىز بىلەنلا، كوز ئالدىمدا قىزىل ـ يېشىل نەرسىلەر يال ـ يۇل قىلىپ كەتتى،

كېيىن سەھنە ئاستىدا سان ـ ساناقسىز باش كۆرۈندى. دىققەت بىلەن ئەتراپقا سەپ سالسام، ئوتتۇردا بىر نەچچە كىشىلىك بوش ئورۇن تۇرۇپتۇ. قىستىلىپ ئوتتۇپ، بوش ئورۇندا ئولتۇراي دەپ تۇرسام، بەزىلەر ماڭا غوتۇلدىغىلى تۇردى. جاڭ ـ جۇڭ، داڭ ـ دۇڭ، ئاۋازلار ئەتراپنى بىر ئالغاشقا، قۇلۇغۇم يېنىمدىكى بىراۋنىڭ «ئادەم بار، بولمايدۇ!» دېگەن سۆزىنى ئارانلا ئاڭلىدى.

بىز ئارقىمىزغا ياندۇق، شۇ چاغدا يالتىراپ تۇرغان چىچىنى بىرتال قىلىپ ئورۇۋالغان بىراۋ كېلىپ، بىزنى يان تەرەپكە باشلاپ بېرىپ بىر ئورۇننى كۆرسەتتى. بۇ يەردىكى ئورۇن ئەسلىدە بىر ئۇزۇن بەلدىڭ ئىدى، ئۇ بەلدىڭنىڭ تاختىسى شۇنچە تار ئىدىكى يوتامنىڭ 4 دىن بىردىگە تەڭ كېلەتتى، پۇتىنىڭ ئۇزۇنلىغى بولسا پاقالچىقىمدىن 2 ھەسسە ئۇزۇن ئىدى. مەندە ئۇنىڭغا يامىشىپ چىققۇدەك ھەپسىلە بولمىدى، كېيىن بۇ سوراقتا قىينايدىغان قىيناق جابدۇقلىرىنى ئەسلەتتىدە، چاچلىرىم ئىختىيارسىز تىك تۇردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇيەردىن قايتىپ چىقتىم.

خېلى يول ماڭغاندىن كېيىن، بىردىنلا بۇرادىرىمنىڭ «نېمە بولدى؟» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئارقامغا قارىسام بۇرادىرىممۇ مېنىڭ كەينىمدىن چىققان ئىكەن.

—شۇنچە قىچقىرسام، گەپ ـ سۆز قىلماي كېتىۋەدىڭىزا؟—

دېدى ئۇ ھەيران بولۇپ.

— بۇرادەر، ئېيىپكە بۇيرىماڭ. قۇلۇغۇم جاڭ - جۇڭ قىلغان ئاۋاز بىلەن پاڭىلداپ، قىچقىرغىنىڭىزنى ئاڭلىماپتىمەن.— دېدىم.

كېيىنكى چاغلاردا بۇنى ھەر بىر ئەسلىسەم، خۇددى بۇ ئويۇن ناھايىتى ناچار ئوينۇلدەك، ياكى ماڭا يېقىندىن بۇيان سەھنە ئاستىدا تۇرۇشقا بىئەپ بولۇپ قالغاندەك، ناھايىتى ھەيران بولۇپ قالىمەن.

ئىككىنچى نۆۋەت ئويۇن كورۇشۇم قايسى ژىلدا بولغانلىقى ئېسىمدە يوق. ھەر ھالدا، خۇبېي ئولكىسىدە سۇ ئاپىتىگە ئۇچرىغانلارغا ياردەم بېرىش يۈزىسىدىن ئىئانە توپلاش ئۇچۇن تەن جياۋتيەننىڭ② ئوينىغان ئويۇنى بولسا كېرەك. ئۇچاغدا تەن جياۋتيەن تېخى ھايات ئىدى. ئىئانە توپلايدىغان بولغاشقا، بىر بىلەت ئىككى يۈەن ئىدى، بۇنداق بىلەت بىلەن بىرىنچى ئو- يۇنخانىغا بېرىپ ئويۇن كورگىلى بولاتتى. ئارتىستلەرنىڭ تولىسى داڭلىق ئارتىستلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرسى شياۋجىياۋتيەن ئىدى. مەن بىر بىلەت سېتىۋالدىم، ئەسلى مەخسىدىم ئىئانە توپلى- غۇچىلارغا ھە-ھۇ قىلىش ئىدى. لېكىن بەزى ياخشى نىيەت- لىك كىشىلەر شۇپەيتتىن پايدىلىنىپ، جياۋتيەننىڭ ئويۇننى كورمىگەن كىشى ئەرماندا قالدۇ، دەپ مېنى قىزىقتۇرغاندەك- مۇ بولدى. شۇنىڭ بىلەن بۇندىن بىر نەچچە ژىل ئىلگىركى جاڭ - جۇڭ، داڭ - دۇڭ بەلاسىنى ئۇنتۇپ، بىرىنچى ئويۇنخا-

نىغا باردىم. لېكىن بۇ ئويۇنغا بېرىشىمغا كۆپۈنچە قىممەت باھا-
لىق بىلەتنى زايە قىلدۇەتسەم كۆڭلۈمنىڭ ئارام تاپمايدىغانلىقى
سەۋەبچى بولدى. ئاڭلىسام، جياۋتىيەن سەھنىگە ۋاخچەرەك
چىقىدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىرىنچى ئويۇنخانە يېڭى نۇسخىدا
سېلىنغان، ئۇيەردە ئورۇن تالىشىدىغان ئەھۋاللار يوق ئىكەن.
شۇڭا خاتىرجەم ژۈرۈپ، سائەت 9 بولغاندا باردىم. بۇ كېلىشمەس-
لىكنى نەدىن بىلەي، ئويۇنخانىغا ئادەم لىق تولۇپ كېتىپتۇ، ھەتتا
دەسسەپ تۇرغىدەك ئورۇنمۇ يوق؛ نائىلاج، سەھنىگە ھەممى-
دىن ژىراق يەردە توپلىشىپ تۇرغان كىشىلەر ئارىسىدا قىستى-
لىپ تۇرۇپ، سەھنىدە غەزەل ئوقۇۋاتقان ئارتىستنى — موماي
رولىنى ئورۇنداۋاتقان ئارتىستنى كوردۇم. ئۇ ئارتىست ئاغ-
زىغا ئوت ياندۇرۇلغان ئىككى تال قەغەز پىلىكنى چىشلىۋاپتۇ،
ئۇنىڭ يېنىدا بولسا بىر مۇئەككەل تۇرۇپتۇ. ئويلاپ - ئويلاپ،
ئاخىرى ئۇ مومايىنى مۇلىيەنىنىڭ[3] ئانىسى بولسا كېرەك دەپ پەرەز
قىلدىم، چۈنكى كېيىن يەنە بىر شەيخ چىقتى. لېكىن مەن ئۇ
مەشھۇر ئارتىستنىڭ كىملىگىنى بىلەلمىدىم، شۇڭا سول يېنىمدا
قىستىلىپ تۇرغان سېمىز بەگدىن سورۇدۇم. ئۇ كوزىگە ئىلمىغان
ھالدا، ماڭا بىر ئالىيىپ، «گۇڭ يۈنپۇ![4]» دېدى. بۇ پەسلىك
ۋە قوپاللىقتىن كوڭلۇم غەش بولۇپ، يۈزۈم ئوت ئېلىپ كەت-
تى. مىگەمدىمۇ ئەمدى ھەرگىز سورىماسمەن، دېگەن قەتئىي
نىيەت پەيدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن قىزنىڭ، جوگاننىڭ،

بوۋاينىڭ ئويندىشىنى كوردۇم، ناخشىلىرىنى ئاڭلىدىم، ئۇلارنىڭ قانداق روللارنى ئورۇنداۋاتقانلىقىنى چۈشىنەلمىدىم؛ بىر گۇ-رۇھ ئادەمنىڭ سەھنىدە بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇۋاتقانلىقىنى، گايدا ئوچۇيلەنىڭ بىر - بىرى بىلەن تۇتۇشۇپ قالغانلىقىنى كوردۇم. كورە - كورە، سائەت 9دىن 10 غا، 10 دىن 11غا، 11دىن 11 يېرىمغا يەتتى، 11 يېرىمدىن12گە يەتتى. لېكىن جياۋتيەن زادىلا سەھنىگە چىقمىدى.

مەن ئومرۇمدە ھېچقانداق نەرسىنى بۇنداق سەبىرسىزلىك بىلەن كۈتۈپ باقمىغان ئىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېنىمدا تۇرغان سېمىز «بەگ»نىڭ پۈش - پۈش قىلىپ نەپەس ئېلىشى، سەھنىدىن چىقىۋاتقان جاڭ - جۇڭ، داڭ - دۇڭ ئاۋازلار، يالت - يۇلت قىلىۋاتقان ئالا - يېشىلچىلىقلار، يەنە ئۇنىڭ ئۈستىگە سائەتنىڭ 12گە بېرىپ قېلىشى مېنى ماڭا بۇيەردە تۇرۇشقا ئورۇن قالمى-دى، دېگەن ھېسياتقا كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئارقامغا خۇد-دى ماشىنىدەك بۇرۇلۇپلا، كۈچاپ تۇرۇپ تاشقىرىغا قاراپ قىس-تاپ سۇرۇلۇپ باقتىم، ئارقامدا غىچچىدىلا ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدىم. ئېھتىمال - ھېلىقى سېمىز «بەگ» مېنىڭ قىستىشىم بىلەن چىققان بوش يەرگە گەۋدىسىنىڭ يېرىمىنى جايلاشتۇرۇ-ۋالغان بولسا كېرەك. ئارقامدىن يول ئېچىلمىغاشقا، ئۈستى - ئۈس-تىگە قىستاپ ژۇرۇپ، ئاخىرى دەرۋازىدىن چىقىۋالدىم. كوچىدا تاماشاچىلارنى كۈتۈپ تۇرغان ھارۋىلاردىن باشقا، ھېچكىم كو-

رۇنمەيتتى، پەقەت دەرۋازا ئالدىدا 10 نەچچە ئادەم باشلىرىنى كوتۇرۇپ، ئويۇننىڭ ئىلانلىرىنى كورۇپ تۇراتتى، يەنە بىر نەچچە ئادەم ئۇنىڭغىمۇ قارىماستىن هاڭۋېقىپ تۇراتتى. بۇلار ئويۇن تارقالغاندىن كېيىن چىقىدىغان ئاياللارغا كوز تاشلاش ئۇچۇن تۇرغان بولسا كېرەك... جياۋتيەن تېخىچە چىقمىدى...- دەپ ئويلىدۇم.

تۇن هاۋاسى، خۇددى «ساپ هاۋا، جانغا داۋا» دېگەندەك، ناهايىتى يېقىملىق تۇيۇلدى. بېيجىندە بۇنداق ئوبدان هاۋانى ئۇچرۇتۇشۇم، بىرىنچى قېتىم بولسا كېرەك.

بۇكېچە، مەن ئۇچۇن جۇڭگو ئويۇنى بىلەن خوشلاشقان كېچە بولۇپ هېساپلاندى. شۇندىن كېيىن ئېسىمگە كەلتۇرۇپمۇ باقمىدىم، ھەتتا بەزىدە ئويۇنخانا ئالدىدىن ئوتۇپ قالغىنىمدىمۇ، خۇددى ئۇنىڭ بىز بىلەن هېچقانداق ئالاقىسى يوقتەك ھىس قىلىدىغان بولدۇم. جۇڭگو ئويۇنى مېنىڭ پىكرى - خىيالىم بىلەن ئۇدۇنيا - بۇدۇنيالىق بولۇپ كەتتى.

لېكىن بۇندىن بىر نەچچە كۇن ئىلگىرى، كۇتۇلمىگەندەك، بىر ياپونچە كىتاپنى كورۇپ قالدىم، ئەپسۇسكى، ئۇ كىتاپنىڭ ۋە ئاۋتورىنىڭ ئىسمى ئېسىمدىن كوتۇرۇلۇپ قاپتۇ؛ ئۇ جۇڭگو ئويۇنى توغرىسىدا يېزىلغان كىتاپ ئىكەن. ئۇنىڭ بىر بابىدا: جۇڭگو ئويۇنى ناغرا، ۋاقىراش ۋە سەكرەشلەر بىلەن تاماشاچىلارنىڭ بېشىنى گاڭگىرىتىۋېتىدۇ، ئۇ ئويۇن تىياتىرخانىلاردا

ئويناشقا ناھايىتى ئەپسىز، لېكىن دالىدا ئوينۇلۇدىغان بولسا، ژى-
راقتا تۇرۇپ كورسە، پەيزى بار، دېگەندەك مەزمۇندا سوز-
لەيدۇ. مەن ئۇنى كورۇپ، خۇددى ئوزەم ئاڭسىز ھىس قىلىپ
ژۇرگەن، لېكىن خىيالىمغا كەلتۇرۇپ باقمىغان گەپنى قىپتۇ، دەپ
ئويلاپ قالدىم. چۇنكى دالىدا ھەقىقەتەن ناھايىتى ياخشى
ئويۇنلارنى كورگەنلىكىم ئېسىمدە بار. بېيجىڭگە كەلگەندە ئىككى
قېتىم ئويۇنخانىدا كىردىشىمۇ، ئېھتىمال، شۇ چاغدىكى ياخشى
ئويۇنلارنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك. شۇ كىتاپنىڭ ئىسمىنى
ئۇنتۇپ قالغانلىقىمغا ئېچىنىمەن.

مېنىڭ ئۇ ياخشى ئويۇننى كورگىنىمگە، ھەقىقەتەن «ئۇزۇن
زامان» بولدى. ئۇ چاغدا، ۋاللاھسەلەم، ئون بىر - ئون ئىككى
ياشتا بولسام كېرەك. بىز لۇجېڭ كەنتىدىكىلەرنىڭ ئادىتى بويى-
چە، ياتلىق بولغان ئاياللار ئەگەر ئائىلە ئىشلىرىدا خوجا-
يىنلىقنى ئوز قولىغا ئالمىغان بولسا، ياز ۋاقىتلىرىدا تولىسى
ئانىسىنىڭ ئويىگە قايتىپ يازلايدۇ. ئوز ۋاقتىدا چوڭ ئانام
تېخى تىتىك بولسىمۇ، ئوي ئىشىنىڭ بىر قىسمىنى ئانام ئوز
ئۇستىگە ئالغان ئىدى، شۇڭا ئانام ياز ۋاقىتلىرىدا ئويىگە ئانچە
كوپ قايتالمايتتى، پەقەت تۇپراق بېشىغا چىقىپ دۇئايى - خەي-
رىنى تۇگەتكەندىن كېيىن، بوش ۋاقىت چىقىرىپ، بىر نەچچە
كۇن تۇرۇپ كېلەتتى. شۇ چاغلاردا مەن ھەر ژىلى ئانام بىلەن
بىللە چوڭ ئانامنىڭ ئويىگە باراتتىم.

چوڭ ئانام بار كەنت دەرياغا ئانچە ژىراق بولمىغان، ناھايىتى پاينىاپ، پىنچاۋ دەپ ئاتىلىدىغان بىر كىچىك كەنت ئىدى. ئۇ كەنتتە ياشايدىغان ئاھالى 30 ئۆيلۈكتىن ئاشمايتتى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دىخانچىلىق، بېلىقچىلىق بىلەن تىرىكچىلىك قىلاتتى. پەقەت بىر ئۆيلۈگى ناھايىتى كىچىك بىر مىلىش مال دۇكىنىنى ئاچاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، بۇ كەنت ماڭا بىر جەننەت ئىدى. چۈنكى مەن بۇيەردە ئەركە ئىدىم، ئۇنىڭ ئۈستىگە «دەريا بويىدا ئايلىنىدۇ، ژىراقتىكى تاغدا تۇرۇدۇ»⑤ دېگەنلەرنى ياتقا ئۇقۇپ بېرىدىشتىن قۇتۇلۇپ قالاتتىم.

ئۇرغۇن كىچىك بۇرادەرلەر مەن بىللە ئويتايتتى؛ ئۇلار ژىراقتىن بۇرادىرىمىز كەلدى دەپ، ئاتا-ئانىلىرىدىن رۇخسەت ئېلىپ، ئۆز ئىشلىرىنى سىلىكتۈرۈپ، مەن بىلەن بىللە ئويناينتتى. كەنتتە بىرەر ئائىلىگە مېھمان كەلسە، ئۇ شۇ كەنتتىكى ھەممەيلەنگە ئورتاق مېھمان بولاتتى. بىز تەڭ-تۇش ئىدۇق، لېكىن ئۇرۇق-نەسەپ جەھەتتىن ئالغاندا، بەزىسى ماڭا تاغا بولاتتى، بىر نەچچىسى تېخى «ئاتا» بولاتتى. چۈنكى پۈتۈن كەنتتىكىلەر بىر فامىلىيەلىك بولۇپ، بىر نەسەپتىن ئىدى. بىز بىر-بىرىمىزگە ياخشى ئېلىپەت ئىدۇك، شۇڭا توساتتىن جېدەللىشىپ، «ئاتا» بولغۇچى تاياق يەپ قالسا، كەنتتىكى چوڭ-كىچىك ھەممە ئادەمنىڭ بىرەرتىسىدىنمۇ «چوڭغا قول ياندۇرۇپ ھۆرمەتسىزلىك قىپتۇ» دېگەن گەپ-سۆز چىقمايتتى،

ئۇلارنىڭ يۈزدە توقسان توققۇزى ساۋاتسىز ئىدى.

بىزنىڭ كۈندىلىك مەشغۇلىيىتىمىز، كۆپۈنچە سازاڭ تۇتۇش ئىدى. ئۇنى تۇتقاندىن كېيىن، سىمدىن ياسالغان قاماقا ئېلىپ، دەريا بويىدا يېتىۋېلىپ راك تۇتاتتۇق، راك سۇ دۇنياسىنىڭ ئەڭ گول مەخلۇقى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىككى تال قىسقۇچى بىلەن سازاڭنى ئاغزىغا تىقاتتى، شۇڭا يېرىم كۈنگە قالماستىن يوغان بىر تاۋاق تۇتۇپ ئالاتتۇق. بۇ راكلار ئادەتتە ماڭا قالاتتى. ئۇندىن قالسا بىللە پادا باققىلى باراتتۇق. كالا ئالىي دەرىجىلىك هايۋانلاردىن بولغىنى ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئىنەك بىلەن قوتازلار مېنى ياتسىرايتتى، بوزەك قىلاتتى، شۇڭا مەن ئۇلارغا يېقىن بارالمايى، ژىراق تۇراتتىم. شۇ چاغلاردا بۇھالىمنى كۆرگەن ئېلىپەتلىرىم مېنىڭ «دەريا بويىدا ئايلىنىدۇ....»نى ئوقۇيالايدىغانلىقىمنى قايرىپ قويۇپ، ھەممىسى مازاخ قىلىشاتتى.

مېنىڭ ئۆيەردە بىردىن-بىر ئارزۇيۇم جاۋجۇاڭ يېزىسىغا بېرىپ ئويۇن كۆرۈش ئىدى. جاۋجۇاڭ يېزىسى پىنچاۋ كەنتىدىن 5 يول ژىراقتىكى چوڭراق يېزا ئىدى. پىنچاۋ كەنتى تولىمۇ كىچىك بولغاشقا، ئۆزلىرى ئويۇن ئويۇشتۇرالمايى، ھەر ژىلى جاۋجۇاڭ يېزىسىغا ئاز-تولا پۇل تۆلەپ، شېرىك ئويۇشتۇراتتى. ئۇچاغلاردا مەن ئۇلارنىڭ ھەر ژىلى ئويۇن ئويۇشتۇرۇشىنىڭ سەۋەپلىرى ئۈستىدە ئويلۇنۇپمۇ باقماپتىكەنمەن. ئەمدى ئويلىسام، ئۇ ئەتىياز بايرىمى ۋاختىدىكى - يېزا ئويۇنى بولسا كېرەك.

مەن ئۆيۈن كورۇش ئارزۇيۇمغا 11 ـ 12 ياشلارغا كىرگەن ۋىلى يەتتىم. ئەپسۇسكى، ئۇچاغدا جاۋجۇاڭ يېزىسىغا ئاپىرىدىغان كىمە تاپالمىدۇق. پىنچاۋ كەنتىدە سەھەردە يولغا چىقىپ، كەچقۇرۇندا قايتىدىغان بىرلا چوڭ كېمە بار ئىدى. چوڭ كېمىدىن يەنە باشقىسى يوق ئىدى. قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى قېيىق بولۇپ، جانغا ئەسقاتمايتتى. كىشىلەرگە يالۋۇرۇپ خوشنا كەنتلەردىنمۇ تاپالمىدۇق، چۈنكى ئۇ كەنتلەردىكى كېمىلەرنىمۇ باشقىلار سوزلۇشۇپ قويغان ئىكەن. مومامنىڭ ئاچچىقى كەلدى. ئۇ، ئۆيدىكىلەرنىڭ بالدۇرراق كېمە سوزلۇشۇپ قويمىغانلىقىغا تاپا ـ تەنە قىلغىلى تۇردى. ئانام: بىزنىڭ لۇجېڭ يېزىسىدىكى ئۆيۈن كىچىك كەنتلەردىكىدىن كوپ ياخشى، ۋىلدا بىر نەچچە قېتىم كورۇپ تۇرۇمىز، بۇگۇنكىسى سالاۋات، دەپ مومامغا تەسەللى بەردى. لېكىن مەن تەقەززا بولۇپ ۋىغلىغىدەك بولدۇم. ئانام بولسا: بەڭۋاشلىق قىلما، ئۇنداق قىلساڭ، يەنە موماڭنى كايىتىپ قويىسەن، دەپ بەزلىدى ۋە موماڭ ئەنسىرىشە قىلىپ قالىدۇ، باشقىلار بىلەن بىللە كېتىپ قالما، دەپ تاپىلىدى.

قىسقىسى، ئۇمىدىم يەردە قالدى. چۈش بولغاندا، ئىلپەتلىرىمنىڭ ھەممىسى كېتىپ قالدى، ئۆيۈن باشلىنىپ كەتكەندەك، قۇلۇغۇمغا ناغرا ۋە باڭ ئاۋازلىرى ئاڭلانغاندەك بولدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلپەتلىرىمنىڭ سەھنە يېنىدا پۇرچاق شىرنىسى ئىچىۋاتقانلىقىنى پەملىدىم.

شۇ كۈنى راك تۈتقىلىمۇ بارمىدىم، گېلىمدىن غىزامۇ ئۆتـ
مىدى. ئانامنىڭ كوڭلى يېرىم بولۇپ، قانداق قىلىشنى بىلەلـ
مەي قالدى. كەچكى غىزا ۋاختىدا موماممۇ پايىقاپ قالدى ۋە:
مەيـۇسلىنىشكە ھەققىڭ بار، ئۇلار ئەدەپسىزلىك قىلدى،
مېھماننى بۇنداق رەنجىتىش زادىلا بولمىغان گەپ، دېدى.
غىزادىن كېيىن، ئويۇن كورۇپ قايتقان باللار ژىغىلىپ، خوشال
ھالدا، ئويۇننىڭ پارىڭىنى باشلاپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە
پەقەت مەنلا گەپ ـ سوز قىلماستىن ئولتۇراتتىم. ئۇلار مېنىڭ
ھالىمغا ئېچىندى، ھەتتا ھېسداشلىق بىلدۈردى. بىردىنلا، ھەممى
سىدىن زىرەگرەك كەلگەن شۇاكشى ئېسىنى تاپقاندەك سوزلىدى:

ـــ كېمە؟ باشۇ تاغامنىڭ كېمىسى قايتىپ كەلدىغۇ!

قالغان ئون نەچچە باللىمۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىشىپ،
سوزلىدى:

ـــ شۇ كېمىگە چۇشۇپ، بىز بىلەن بىللە بېرىڭ.

مەن خوشال بولدۇم. لېكىن مومام، بۇلارنىڭ ھەممىسى
كىچىك باللار، بۇلارغا قوشۇپ قويغىلى بولمايدۇ، دەپ ئەندىشە
قىلدى. ئاناممۇ، چوڭلار بىللە بارسۇن دەيلى دېسەك، چوڭـ
لارنىڭ ھەممىسىنىڭ كۇندۇزدە ئىشى بار، ئۇلارنى چالا قالغان
ئىشنى كېچىدە ئىشلىۋالار دەيلى دېسەك، ئۇنداق قىلىش تېخى
توغرى بولمايدۇ، دېدى. ئەنە شۇنداق ئىككى خىيالدا تۇرغاندا،
شۇاكشى ئىشنىڭ يولىنى تاپقاندەك، يەنە ۋاقىراپ سوزلىدى:

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغى ئادرېسى

— مانا مەن تىلىمىدىن خەت بېرەي! كېمە چوڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇن ئاكا شوخ باللاردىن ئەمەس، بىز ھەممىمىز سۇنىڭ مەجەزىنى بىلىمىز!

دەرۋەقە، بۇ ئون نەچچە بالا ئىچىدە سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيدىغان بىرسىمۇ يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلارنىڭ ئىككى-ئۈچى قايمانلارغىمۇ چۈشەلەيدىغان ئۇستىلاردىن ئىدى.

موما بىلەن ئانامۇ ئىشىنىپ، ئۇلارنىڭ سوزىنى رەت قىلمىدى ۋە كۈلۈشتى. شۇنىڭ بىلەن بىز چۇرۇڭلۇشۇپ، دەرھال ئويدىن چىقتۇق.

كوڭلۇم ئارامغا چۈشتى، ئوزەممۇ تەسۋىرلەپ بولمايدىغان دەرىجىدە يەڭگىللىشىپ قالدىم. دەرۋازىدىن چىقىپلا، ئاي نۇرى چۈشۈپ تۇرغان پىنچاۋ دەرياسىدا تۇرغان ئاق يەلكەنلىك چوڭ كېمىگە كوزۇم چۈشتى. ھەممىمىز كېمىگە سەكرەپ چۈشتۇق. شۇئاڭشى كېمىنىڭ ئالدىدىكى ياغاچنى، ئاغا ئارقىسىدىكى ياغاچنى قولىغا ئالدى. يېشى كىچىكرەكلىرى ماڭا ھەمرا بولۇپ لەمپىدە ئولتۇردى، چوڭراقلىرى كېمىنىڭ ئايىغىدا ئولتۇردى. ئانام ئۈزۈتۈپ چىقىپ: «پەخەس بولۇڭلار» دېگەندە، بىز كېمىنى ئاللىقاچان ئورنىدىن قوزغاپ بولغان ئىدۇق. كوۋرۈكنىڭ تېشىغا ياغاچنى بىر تىرەپ، كېمىنى ئارقىسىغا بىر نەچچە گەزياندۇرۇپ، ئاندىن كېيىن كوۋرۈكتىن ئۇزاپ كەتتۇق. شۇنىڭ بىلەن ئىككى پەلەقىنى توغرىلاپ، ھەر

بىر پەلەقنى ئىككىۋىلەن تۇتتى. ھەر بىر يول ماڭغاندا، پەلەق تۇتقۇچىلار ئالمىشىپ تۇردى. كېمىنىڭ بېشى سۇنى يېرىپ ماڭ- غاندا چىققان ئاۋازلار بالىلارنىڭ كۈلكە - پاراڭلىرىغا قوشۇلۇپ كەتتى، كېمە ئوڭ - سول تەرىپى ياپ - يېشىل مايسىلىق پۇرچاق ئېتىزلىرى بىلەن ئورالغان دەريادا، خۇددى ئۇچقاندەك، جاۋ جۇاڭغا قاراپ ئۈزدى.

دەريانىڭ ئىككى لېۋىدىكى پۇرچاق، بۇغدايلارنىڭ ۋە سۇ ئاستىدىكى ئوسۇملۈكلەرنىڭ يېقىملىق ھىدلىرى دىماققا ئۇ- راتتى؛ ئاينىڭ كولەڭگىسى جىمىرلاپ تۇرغان سۇ ئۈستىدە ئوينايتتى. بىر - بىرىگە ئۇلۇشۇپ كەتكەن قاپ - قارا تاغلار خۇد- دى غاقراپ ژۇرگەن تومۇر ھايۋاننىڭ* دۈمبىسىگە ئوخشاش، بىر ئىگىز - بىر پەس بولۇپ، كېمىنىڭ ئارقىسى تەرەپكە قاراپ چاپاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، كېمە ماڭا ئاستا ئۈزگەندەك بىلى- نەتتى. ھەمرالىرىم 4 قېتىم نوۋەت ئالماشتۇردى. چاۋجۇاڭ ئاس- تىلاپ غۇۋا كورۇنۇشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە غىزەللەر ئاڭ- لانغاندەك قىلاتتى، ئاندا - ساندا ئوتمۇ كورۇنەتتى. مەن ئويۇن سەھنىسىنىڭ چىراقلىرى بولسا كېرەك، ياكى بېلىقچىلارنىڭ گۇلخانلىرى بولسا كېرەك دەپ ئويلۇدۇم.

نەينىڭ ئاۋازى بولسا كېرەك، ئۇلەرزان - مۇڭلۇق چىقىپ، مېنىمۇ جەلپ قىلدۇالدى. شۇنىڭ بىلەن ئوزەممۇ ئۇنۇتقان-

* بۇسوز پويىزدقا تەخلىت قىلىنغان - تەرجىمان.

دەك ۋە ئۇ ئاۋاز بىلەن بىللە بۇغداي، پۇرچاقلاردىن چىققان شىرىن ھىد تارقالغان تۈن ھاۋاسىغا چومۇپ كەتكەندەك بولدۇم.

ئوت بارغانسىرى يېقىنلاشماقتا، دەرۋەقە، بېلىقچىلارنىڭ گۈلخانلىرى ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن، ئىلگىرى كوزۇمگە كورۈنگىنى جاۋجۇاڭ يېزىسى ئەمەس ئىكەن دەپ ئويلۇدۇم. بىر ئاز ژۈرگەندىن كېيىن، ئالدىمىزدىن بىر قارىغاي ئورمانلىقى كورۈندى. بۇلتۇر بۇ ئورمانلىقتا تاماشا قىلغان ئىدىم، سۇنۇپ كەتكەن بىر تاش ئاتنىڭ يەردە ياتقانلىقىنىمۇ، بىر تاش قوينىڭ ئوتلاق ئىچىدە تىزلىنىپ تۇرغىنىنى كورگەن ئىدىم. ئورمانلىقتىن ئوتكەندىن كېيىن كېمە بىر ئاراچقا قاراپ بۇرۇلدى، شۇچاغدا جاۋجۇاڭ يېزىسى كوز ئالدىمىزدا پەيدا بولدى.

ھەممىدىن بەكرەك دىققىتىمنى تارتقان نەرسە ئويۇن سەھنىسى بولدى. دەريا بويىدىكى بوشلۇقتا چوخچۇيۇپ تۇرغان سەھنە ئايدىڭدا ژىراقتىن قارىغاندا، خۇددى ئاسمانغا تۇتاشقاندەك كورۈنەتتى. مەن بۇنى كورۈپ، رەسىملەردە كورگەن مالائىكىلەر ماكانى مەشەدە پەيدا بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قالدىم. كېمە بارغانسىرى ئىلدام ئۈزمەكتە، ئاز ۋاقىت ئوتمەستىن، سەھنىدىكى كىشىلەر كوزگە روشەن كورۈنۈشكە باشلىدى، ئۇلار ئالا ـ يېشىل كېيىنىپ، سەھنىدە ئويناماقتا. سەھنىگە يېقىن جايدا ــ دەريادا ئويۇن كورۈپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ، كېمىلىرىنىڭ يەلكەنلىرى قاپ ـ قارا كورۈنۈپ تۇراتتى.

www.uyghurkitap.com

ـــسەھنىگە يېقىن جايدا بوش ئورۇن يوق، ژىراقتا تۇرۇپ كورەيلى ـــ دېدى ئاغا.

كىمە ئاستىلىدى. بىردەمدىلا يېتىپ كەلدۇق. دەرۋەقە، سەھـ ىنگە يېقىنلىشىش مۇمكۇن ئەمەس ئىدى. بىز ئويۇن سەھنىسـ ىنىڭ مەئبۇد مېھرابىدىنمۇ ژىراق جايدىلا توختاشقا مەجبۇر بولـ دۇق. ھەقىقەتتە بىز بۇ ئاق يەلكەنلىك كېمىمىزنى قارايەلكەنـ لىك كېمىلەر بىلەن بىر يەردە توختۇتۇشنى خالىمايتتۇق، ئۇنىڭ ئۇستىگە بوش يەرمۇ يوق ئىدى....

كېمىنى توختۇتۇش بىلەن ئاۋارە بولۇپ تۇرغىنىمىزدا، سەھـ ىندە دۇمبىسىگە تورت بايراق قادىۋالغان، قولىدا ئۇزۇن نەيـزە تۇتقان بىر ئۇزۇن قارا ساقال كىشىنىڭ بىر تۇركۇم كوينەكچان كىشىلەر بىلەن جەڭ قىلىۋاتقانلىقى كوزۇمگە كورۇندى.

ـــبۇ «تومۇر باشـلىق باتۇر» رولـىنى ئوينايدىغان ئۇسـتا ئارتىست؛ كەينى ـ كەينىدىن 84 قېتىم موللاق ئاتالايدۇ، بۇگۇن كۇندۇزدە كورگۇنۇمدە ساناپ باقتىم. ـــ دېدى شۇاڭشى.

بىز ھەممىمىز كېمىنىڭ بېشىدا، سەھنىدىكى جەڭگە قاراپ تۇردۇق. لېكىن ھېلىقـى «تومۇر باشـلىق باتۇر» موللاق ئاتـ مايتتى، پەقەت بىر نەچچە يېرىم يالىڭاچ كىشىلەر بىر نەچچە چوـ گۇلەپ كىرىپ كەتتى، ئاندىن ياش جۇۋان رولىنى ئوينايدىغان ئارتىست سەھنىگە چىقىپ، ناخشا ئېيتقىلى تۇردى.

ـــ ئاخشامدا تاماشاچىلار ئاز، «تومۇر باشلىق باتۇر»نىڭمۇ

پەيزى كەتكەن بولسا كېرەك. كىم باكاغا ئويۇن ئويناپ بەر-سۇن؟ — دېدى شۇ ئاڭشى.

مەن بۇ سوزگە ئىشەندىم. چۈنكى شۇ چاغدا سەھنە ئاستىدا ئادەم ئاز قالغان ئىدى. يېزا ئادەملىرى ئەرتىكى ئىشلىرىنى كوزلەپ، كېچىنى بىكارغا ئوتكۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن، بالدۇر يېتىپ ئۇخلاپ قالغان. ئاندا-ساندا ئورە تۇرۇپ ئويۇن كورۇۋاتقانلار بولسا مۇشۇ يېزا بىلەن خوشنا يېزىلارنىڭ بىكارتەلەپلىرى ئىدى. قارايەلكەنلىك كېمەلەردىكى بايلارنىڭ بالا-چاقىلىرى كەتمىگەن ئىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئويۇن بىلەن كارى يوق ئىدى، تولىسى سەھنە ئاستىدا پېچىنە، مېۋە ۋە گازىر يېگىلى كەلگەن. شۇڭا ئويۇن بىكارغا ئوينىلىۋاتقاندەك ئوينىلاتتى.

لېكىن مېنىڭ مەخسىدىممۇ موللاق ئاتقاننى كورۇش ئەمەس ئىدى. مەن ھەممىدىن بەكرەك، بىراۋلەرنىڭ يۇزىنى ئاق پەردە بىلەن ئوراپ، خۇددى كالتەككە ئوخشىغان سىھىرلىك ژىلاننى ئىككى قولى بىلەن بېشىدا تۇتۇشىنى، ئۇندىن قالسا، سېرىق ماتادىن كېيىنىپ يولۋاس بولۇپ سەكرەپ ئوينۇشىنى كورۇشنى ياخشى كورەتتىم. لېكىن خېلى ۋاخىت ساقلاپ، ھېچقايسىسىنى كورەلمىدىم. جۇۋان كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، دەرھال يەنە بىر قېرىپ كەتكەن ژىگىت چىقتى. بىر ئاز چار-چاپ قالدىم. كېيىن گۇيسىڭنى پۇرچاق شىرىسى سېتىپ ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدۇم. ئۇ بىردەمدىلا قايتىپ كەلدى:

—يوق ئىكەن. پۇرچاق شىرىسى ساتىدىغان گاسمۇ قايتىپ كېتىپتۇ. كۈندۈزدە بار ئىدى، ئىككى چىنە ئىچكەن ئىدىم. بىرەر نوگاي سۇ ئەكىلىپ بەرسەم قانداق؟

سۇنى ئىچمىدىم. يەنە چىداشلىق بېرىپ ئويۇن كوردۇم. لېكىن نىملەرنى كورگەنلىكىمنىمۇ ئېيتالمايمەن. ئارتىستلارنىڭ يۈزلىرى بىر ئاز ئاجايىپ كورۇنۇشكە كىرىپ قالغاندەك ھىس قىلدىم. ئۇلارنىڭ قۇلاق - بۇرۇنلىرىمۇ روشەن كورۇنمەيدىغان بولۇپ قالدى. ھەمرالىرىمنىڭ ياشراق بىر نەچچىسى ئەسنىگىلى تۇر- دى، چوڭلىرىمۇ ئوز پاراڭلىرىغا چۈشۈپ كەتتى. كېيىن بىر- دىنلا قىزىل كوينەكلىك بىر مەسخىرە سەھنىنىڭ تۈۋرۈكىگە باغلاندى، بىر چاساقال ئۇنى قامچىلىغىلى تۇردى؛ شۇ چاغدا ھەممىمىز يەنە قىزىقىپ، كۈلۈشۈپ قاراپ تۇردۇق. مەن بۇ- گۈن كېچىدىكى ئويۇن ئىچىدە، مۇشۇ كورۇنۇشنى ھەممىدىن ياخشى كورۇنۇش بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم.

ئاخىرى، سەھنىگە بىر موماي چىقتى. مەن ئەسلىدە موماي رولىدىن ناھايىتى قورقاتتىم، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئولتۇرۇۋېلىپ ناخشا ئوقۇشى- دىن قورقاتتىم. شۇ چاغدا ھەمرالىرىمۇ ناھايىتى ئەنسىگە چۈشتى، ئۇلارنىڭ پىكرىنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش ئىكەنلىكىنى بىلدىم. موماي دەسلەپتە ئۇياق - بۇياققا مېڭىپ تۇرۇپ ئوقۇدى، كېيىن سەھنى- نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئورۇندۇققا ئولتۇردى. بۇنى كورۇپ بېشىمغا ئاغرىق كىردى؛ شۇڭىشى ۋە باشقىلار بولسا ئاغزىنى

بۇزۇپلا تىللىغىلى تۇردى. مەن خىيالى ۋاختىقىچە سەبىرلىك بىلەن قاراپ تۇردۇم. ھېلىقى موماي قولىنى كوتەردى، مەن تېخى، ئورنىدىن تۇرسا كېرەك، دەپ ئويلاپتىمەن. نەدىكىنى، ئۇ قولىنى ئاستا چۇشۇرۇپ، يەنە ئوقۇۋەدى. كېيىمدىكىلەرنىڭ بىر نەچچىسىنىڭ كەيپى ئۇچتى، قالغانلىرىمۇ ئەسنەشكە باشلىدى. شۇئاڭشى سەبرى قىلالمىدى. ئۇ، بۇ تاڭ ئاتقىچىمۇ غەزىلىنى ئوقۇپ بولالمايدىغاندەك تۇرۇدۇ، قايتقىنىمىز ياخشى، دېدى. بۇ پىكىر ھەممەيلەنگە ياقتى. ھەممەيلەن كېيىنگە چۇشكەن ۋاختىدىكىدەك تىنىكىلىشىپ كەتتۇق، ئۇچ - تورت ئويلەن كېيىنىڭ قويرۇغىغا ئوتۇپ، ياغاچنى سوغۇرۇپ ئېلىپ، كېمىنى قىرغاقتىن بىر نەچچە غۇلاچ ياندۇرۇپ، كېمىنىڭ بېشىنى بۇرىدى. ئاندىن كېيىن پەلەقلەرنى راستلاپ، موماينى تىللىغىنىمىزچە، يەنە قارىغاي ئورمانلىغىغا قاراپ ئالغا باستۇق. ئاي، خۇددى ئويۇن ئانچە ئۇزۇنغا سوزۇلمىغاندەك، تېخى ئولتۇرمىغان ئىدى. لېكىن بىز جاۋجۇاڭ يېزىسىدىن ئۇزاپ كېتىش بىلەن، ئاينىڭ نۇرى تېخىمۇ يورۇپ كەتتى. ئارقامغا قارىسام، سەھنە چىراقلىرىنىڭ يورىغىدا يەنە خۇددى يېڭى كەلگەن ۋاختىمىزدىكىدەك، مالائىكىلەرنىڭ تاغ ئۇستىدىكى راۋاقلىرىغا ئوخشاش، قىزىل نۇرلارغا ئورۇلۇپ تۇراتتى. قۇلۇغۇمغا يەنە نەينىڭ لەرزان ئاۋازى ئاڭلاندى. موماي كىرىپ كەتكەن بولسا كېرەك دەپ ئويلۇدۇم، لېكىن «يەنە قايتىپ بېرىپ كورەيلى» دېيىشكە خىجىل بولدۇم.

ئۈزۈن ئوتمەستىن قارىغايلىق ئارقىمىزدا قالدى. كېمىمۇ خېلى ئىلدام كېتىۋاتاتتى، لېكىن ئەتراپ قاپ ـ قاراڭغۇ ئىدى. بۇ، تۈن ھەسسە بولغانلىقىنى ئۇختۇراتتى. ھەمرالىرىم كېمىنى ھايداپ كېتىۋېتىپ، ئارتىستلار توغرىسىدا پاراڭغا چۈشۈپ، گايىدا تىللايتتى، گايىدا كۈلۈشەتتى. بۇ نوۋەت كېمىنىڭ بېشى ئۆرۈلگان سۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى شاۋقۇنلۇق چىقماقتا؛ كېمە خۇددى بىر مۇنچە ئۈششاق بالىنى ئوزىگە مىندۈرۈۋالغان ئاق بېلىقتەك، دولقۇن يېرىپ ئۈزمەكتە، ھەتتا كېچىدە بېلىق تۇ-تۇۋاتقان بىر نەچچە قېرى بېلىقچىمۇ، قېيىقلىرىنى توختۇتۇپ قاراپ، تەھسىن قىلدى.

پىنچاۋ كەنتىگە يەنە تەخمىنەن بىر يول قالغاندا، كېمە ئاستىلاپ قالدى. پەلەق تۇتقانلار، چارچاپ قالدۇق، دېيىشتى. چۈنكى ئۇلار بەك كۈچاپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرساقلىرى ئاچقان ئىدى. بۇ نوۋەت گۈيسىڭ بىر ئەقىل تاپتى.

—كوك پۇرچاق راسا پىشىپ قاپتۇ، ئوتۇنمۇ تەييار، بىر ئاز ئوغۇرلاپ كېلىپ، پۇشۇرۇپ يېمەيلىمۇ؟—دېدى گۈيسىڭ.

بۇ پىكىر ھەممەيلەنگە ياقتى. كېمىنى دەرھال قىرغاققا ھايداپ بېرىپ توختاتتۇق. قىرغاقتىكى ئېتىزلىقلاردا كوك پۇرچاق راسا ئوبدان ئېرىشكان ئىكەن.

—ئاقا، ئاقا! بۇ تەرەپتىكىسى سىلەرنىڭ، ماۋۇ تەرەپتىكىسى لىۇيى تاغىنىڭ. قايسى تەرەپتىكىسىنى ئوغۇرلايلى؟—شۇاڭشى

كېمىدىن قىرغاققا سەكرەپ چىقىپ سوزلىدى. بىزمۇ قىرغاققا سەكرەپ چىقتۇق.

— ئالدىرىماڭلار، مەن قاراپ باقاي. — ئاغا كېمىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ۋە ئۇياق-بۇياققا بېرىپ تۇتۇپ كورگەندىن كېيىن بېشىنى كوتۈرۈپ سوزلىدى. — بىزنىڭكىنى ئوغۇرلايلى، بىزنىڭكىسىنىڭ دانلىرى يوغان ئىكەن.

بۇ جاۋاپ بىلەن، ھەممەيلەن ئاغانىڭ ئىزلىرىغا تارقىلىپ، بىرەر تۇتامدىن ژۇلۇپ، كېمىگە تاشلىدۇق. شۇۋاڭشىنىڭ پىكىرىچە كوپرەك ئوغۇرلىماقچى ئىدى. لېكىن ئاغانىڭ ئانىسى بىلىپ قالسا، زار قاخشايدىغانلىقىنى بىلەتتۇق. شۇڭا لىيۇيى تاغىنىڭ پۇرچىقىدىن يەنە بىرەر تۇتامدىن ئوغۇرلىدۇق.

ئارىمىزدىكى بىر نەچچە چوڭراق باللار يەنە كېمىنى ئاستا ھايداپ ماڭدى. بىر نەچچىسى كېمىنىڭ قۇيرۇغى تەرەپكە ئوت ياقتى، بىز كىچىكرەكلىرىمىز پۇرچاق ئاقلىدۇق. پۇرچاق ئۇزۇنغا قالماستىن پىشتى؛ شۇنىڭ بىلەن كېمىنى سۇدا لەيلىتىپ قويۇپ، ھەممىمىز ئوۋلۇشۇپ قولىمىز بىلەن ئېلىپ پۇرچاق يېگىلى تۇردۇق. يەپ بولغاندىن كېيىن كېمىنى يەنە ھايدىدۇق. بەزىلەر قاچا-قۇچىلارنى ژۇيۇپ، پۇرچاقنىڭ شاخلىرىنى، پوستلىرىنى دەرياغا تاشلاپ، كېمىدە ھېچقانداق ئىزنىمۇ قالدۇرمىدى. لېكىن شۇۋاڭشى: باشۇتاغامنىڭ كېمىدىكى ئوتۇنى بىلەن تۇزىنى ئىشلىتىپ قويدۇق، ئۇ ناھايىتى زىرەك ئادەم؛

بۇنى بىلمەي قالمايدۇ، بىلىپ قالسا، تىللىشى مۇمكۇن، دەپ قايغۇرۇپ قالدى. كېيىن ھەممەيلەننىڭ گەپ ـ سوزى بىلەن ئەندىشىدىن قۇتۇلدى. ئەگەر ئۇ تىللايدىغان بولسا، بىز ئۇنىڭغا، بۇلتۇر قىرغاقتىن تېپىۋالدىم دەپ ئېلىپ كەتكەن قۇرۇق سەرۋى دەرىخىنى قايتۇرۇپ بەر، دېمەكچى بولدۇق، ئۇنىڭ ئۇستىگە، يۈزىدىن ـ يۈزىگە «باشۇ قوتۇر» دەيمىز، دېگەن پىكىرگە كەلدۇق.

ـــ قايتىپ كەلدۇق! قانداق، مەن تىلىمىدىن خەت بېرىمەن دېمىگەنمىدىم! ـــ شۇۋاكشى كېيىدە تۇرۇپ، بىردىنلا ۋاقىرىدى.

ئالدىمغا قارىسام، پىنچاۋ كەتتىگە كېلىپ قاپتۇق. كوۋرۇك بويىدا ئانام تۇرغان ئىكەن. شۇۋاكشى ئانامغا گەپ قىلغان ئىكەن. مەن لەمپە ئاستىدىن چىقىشىمغا، كېيىمۇ قىرغاققا يېقىنلاشتى، كېمە توختىغاندىن كېيىن كەينى ـ كەينىدىن قىرغاققا چىقتۇق. ئانام، ۋاخىت ئۈچ جىگدىن ئوتتى، تولىمۇ كىچىكتىنىڭ، دەپ بىر ئاز خاپا بولغاندەك قىلدى، لېكىن يەنە خوشال بولۇپ، كۇلۇپ، ھەممەيلەننى قورۇغان گاكپەنگە تەكلىپ قىلدى.

باشقىلار، قۇرساقنى توقلاۋالدۇق، ئۇيقۇمىز كەلدى، بالدۇرراق قايتىپ ئۇخلايلى، دەپ، ئوز ئويلىرىگە قايتىشتى.

ئەتىسى چۇشكە يېقىن ئورنۇمدىن تۇردۇم. باشۇ تاغىنىڭ تۇزى بىلەن ئوتتۇنغا دائىر گەپ ـ سوز ئاڭلىمىدىم، چۇشتىن

كېيىن يەنە راك تۇتقىلى باردۇق.

—شۋاڭشى، سەن شۇمتەكلەر تۇنوگۇن مېنىڭ پۇرچۇغۇمنى ئوغۇرلاشتىڭما؟ ئاۋايلاۋراق ژۇلماي، بىر مۇنچىسىنى زايا قىلىشۋېتىپسەن.

بېشىمنى كوتۇرۇپ قارىسام، لىۇيى تاغا. ئۇ قېيىقنى ھايداپ، پۇرچاق سېتىپ قايتىپ كەلگەن ئىكەن؛ قېيىقدا يەنە سېتىلماي قالغان بىر دۆۋە پۇرچاقمۇ تۇرۇپتۇ.

—ھەئە. ئاخشام مېھمانغا پۇشۇرۇپ بەردۇق، بىز دەسلەپتە سىزنىڭ پۇرچاقلىرىڭىزنى ياراتمىغان ئىدۇق. قاراڭا، راكلىرىمنى قاچۇرىۋەتتىڭىز! —دېدى شۋاڭشى.

لىۇيى تاغا مېنى كورۇپ، پەلىغىنى توختاتتى ۋە كۇلۇپ:

—مېھمانغا پۇشۇرۇپ بەردۇق؟ بۇ ئىشلار دۇرۇس بوپتۇ. —دېدى. شۇنىڭ بىلەن يەنە ماڭا قاراپ، —شۇن ئۇكا، تۇنوگۇنكى ئويۇن ئوبدانمىكەن؟ —دەپ سورىدى.

مەن:

—ئوبدان ئىكەن. —دەپ بېشىمنى لىڭشىتىپ قويدۇم.

—پۇرچاق تېتىغاندۇ؟

—ناھايىتى ياخشى ئىكەن. — دەپ، يەنە بېشىمنى لىڭشىتتىم.

لىۇيى تاغا مېنىڭ جاۋابىمدىن ناھايىتى مىننەتدار بولدى. ئۇ بەشمالتىغىنى چىقىرىپ، مەمنۇن بولغان ھالدا:

— چوڭ شەھەردە ئوسكەن، ئوقۇغان ئادەم ھەقىقەتەن مال تونۇيدۇ! مەن بۇ پۇرچاقنىڭ ئۇرۇقلىرىنى دانە-دانىلاپ تاللىغان. سەرالىقلار ياخشى-يامانىنى تونۇمايدۇ، ئۇلار تېخى مېنىڭ پۇرچۇغۇمنى باشقىلارنىڭكىگە يەتمەيدۇ دەيدۇ. بۇگۈن ئاپىڭىزغا بىر ئاز پۇرچاق ئاپىرىپ بېرەي، تېتىپ باقسۇن...— دېدى ۋە شۇنىڭ بىلەن پالىقىنى ئۇرۇپ، قېيىقىنى ھايداپ كەتتى.

ئانام مېنى كەچكى غىزاغا قىچقىرغاندا، قارىسام، جوزىدا بىر چوڭ چىنە پوشۇرۇلغان كوك پۇرچاق تۇرۇپتۇ، ئۇ لىيۇيى تاغىنىڭ ئانام بىلەن ماڭا ئېلىپ كەلگەن پۇرچىقى ئىكەن. ئاڭلىسام ئۇ تېخى ئانامغا: «ئوزى كىچىك بولغان بىلەن ئەقلى-ھوشى بار ئىكەن، ئەتە ئوگۈن ئالىم بولۇدۇ، بەختىڭىزنىڭ ئوڭ ئىكەنلىگىگە تىلىمدىن خەت بېرىمەن» دەپ مېنى ناھايىتى كوپ ماختاپ بېرىپتۇ. لېكىن بۇگۈنكى پۇرچاق تۇنۇگۈن كېچىدىكىدەك تېتىمىدى.

راست گەپ، تا ھازىرغىچە شۇ كېچىدىكىدەك ئوبدان پۇرچاق يېمىدىم، شۇ كېچىدىكىدەك ئوبدان ئويۇنمۇ كورمىدىم.

1922 - ژىلى ئوكتەبىر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئىزاھلار

ئاۋتوردىن

① N — نەنجىڭ. K مەكتىۋى — جەنۇبىي چاڭجياڭ سۇچىلىرى مەكتىۋى.

② مانجۇ خاندانلىغىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئەنگلىزچىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان فىزىئولوگىيە كىتاپلىرى.

③ ئاۋتورنىڭ تىۋىپچىلىككە بولغان قاراشلىرى ھەققىدە «دادامنىڭ كېسىلى» دېگەن فىلىيەتونىغا قارالسۇن.

④ S سارىيى — شاۋشىڭلىقلار سارىيى، بېيجىڭ شۈەنۋۇ دەرۋازىسى سىرتىدا.

⑤ چيەنشەنتۇڭ. ئۇ ۋاقىتتىكى «يېڭى ياشلار» نىڭ مۇھەررىرلىرىدىن بىرسى.

⑥ «يېڭى ياشلار» — 4 ـ ماي ھەركىتى دەۋرىدە يېڭى مەدەنىيەت ھەركىتىگە رەھبەرلىك قىلغان ئەڭ مۇھىم ژۇرناللارنىڭ بىرسى. ئۇ ماركسىزم ۋە ئوكتەبىر **ئىنقىلاۋىنى** دەسلەپ قىلىپ تونۇشتۇرغان.

سەۋدايى خاتىرىسى

① بۇ ھېكايە بىرىنچى قېتىم 1918 ـ يىلى مايدا «يېڭى ياشلار» («شىن چىڭنيەن») ژۇرنىلىنىڭ 4 ـ 5 ـ ساندا ئېلان قىلىنغان. جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخىدا «ئادەم يېيىش ئەخلاقى» بولغان فېئودالىزم ئەخلا-

قىمغا بىرىنچى قېتىم ئەڭ قاتتىق ھۇجۇم قىلغان بۇ ئەسەر تـوغرىسىدا، يازغۇچى مۇشۇ توپلامغا يازغان «كىرىش سوزىدە» توختۇلۇپ، ئۇنىڭ قانـداق مەيدانغا كەلگەنلىكىنى بايان قىلغاندىن تاشقىرى، كېيىن «جۇڭگو يېڭـى ئەدەبىياتىنىڭ تۇرلىرى، ھېكايىلـەر، 2 ـ تـوپلىمىغا كىرىش سوز» دېگەن ماقالىسىدا يەنە توختۇلـۇپ، بۇ ھېكايىـدا بايان قىلىنغان تۇپ ئوي ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلىپ ئوتۇدۇ، ئـوگەنگۇچىلەر شۇ ئەسەرگە مۇراجىئەت قىلىشى مۇمكۇن.

② بۇ سوز بىلەن يازغۇچى جۇڭگودىكى فېئودالىزىم ھوكۇمرانلىغىنىڭ ئۇزۇن تارىخىغا ئىشارەت قىلىدۇ.

③ «يەرلىك دورىلار تىزىمى»، جۇڭگودا دورىلارنى تەتقىق قىلىش بويىچە كلاسسىك خاراكتىردىكى كىتاپ، جەمئى 52 توم. مىن خاندانلىغى دەۋرىدە مەشھۇر لى شىجېن (1518 – 1593) تەرىپىدىن يېزىلغان.

④ «باللارنى تېگىشىپ يېيىش»، «گوشىنى يەپ تېرىسىدە ئوخـلاش» دېگەن ئىبارىلار «زوجۇەن» دېگەن كىتاپتا ئۇچرايدۇ. ئاۋالقى سوز، مۇھاسىرىدە قالغان شەھەردىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى تەسۋىرلەشتە ئىشـلىتىلگەن: «چۇدولىتىنىڭ ئەسكەرلىرى سۇڭ دولىتىنىڭ ئەسكـەرلىرىـنى مۇھاسىرە قىلغانـدا، باللار تېگىشىپ يېيىلدى، سۇڭەكـلىرى ئـوتۇن قىلىپ قالاندى». كېيىنكىسى جىڭ خانلىغىنىڭ ۋەزىرلىرىدىن جۇجاۋچى بەگلىگىنىڭ بېگـى جۇاڭ گـوڭغا قىلغان سوزىـدە ئۇچـرايدۇ: «لېكىن ئۇ ئىككويلەن ھـايۋاندىنمۇ بەتتەر، ئـۇلارنىڭ گوشىنى يەپ تېرىسىدە ئۇخلىساممۇ غەزىۋىم يانمايدۇ.» (ئىككويلەن دېگەن سوز چـى دولىتىنىڭ جىۋجاۋ، گوزۋي ناملىق ئادەملىرىگە قارىتىلغان، بۇ ئادەملەر ئىلگىرى جوجاۋغا ئەسىر چۇشكەن).

⑤ «كېيىنا» — گۆش بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان بىر خىل يىرتقۇچ ھايۋان، ئۇ ھەمىشە شىر، يولۋاسقا ئوخشاش يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ كەينىدە يۈرۈپ، ئۇلاردىن قالغان ئوزۇقلارنى يەپ كۈن كۆرىدۇ.

⑥ يىيا — «چۇنچيۇ — باھار ۋە كۈز» دەۋرىدىكى ئادەم. غىزا قىلىشتا ئۇستىلىق بىلەن داڭقى چىققان. چى بەگلىكىنىڭ بېگى «كاۋاپ قىلىنغان بالا گۆشى يەپ باقمىدىم» دېگەندە، يىيا ئۆزىنىڭ ئوغلىنى كاۋاپ قىلىپ بەرگەن.

⑦ جيە ۋە جۇ — قەدىمقى شياۋەيىن سۇلالىلىرىنىڭ (مىلادىدىن ئاۋالقى 2000 يىللار) زالىملىق بىلەن داڭقى چىققان خانلىرى.

⑧ خەنسۇ ئەپسانىلىرىدا ئاسمان بىلەن يەرنى پەيدا قىلغۇچى.

⑨ شۈي شىلىڭ — چىن خانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە ئۆتكەن ئىنقىلاپچى. 1907 - يىلى ئەنخۇيىنىڭ شۈنفۇسى (ئۆلكە باشلىقى) ئىنمىڭنى مەخپى ئۆلتۈرگەندە قولغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئۆلتۈرۈلگەن؛ ئىن مىڭنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئوزۇپ يېگەن.

دورا

① بۇ ھېكايە دەسلەپ 1919 - يىلى مايدا «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ 6 - جىلد، 5 - سانىدا ئېلان قىلىنغان. ھېكايىدىكى پېرسوناژلاردىن شيا يۈيىنىڭ ئەسلى ئىسمى چيۇجىڭ ئىدى. چيۇجىڭ شۈي شىلىڭ (سەۋدايى خاتىرىسىگە بېرىلگەن 9 - ئىزاھاتقا قاراڭ) ئۆلتۈرۈلۈپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا چىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى، ئۇ شاۋشىڭ شەھىرىدىكى «شۈەنتىڭكۇ» دېگەن جايدا ئۆلتۈرۈلگەن. شۈەنتىڭكۇ شاۋشىڭ شەھىرىدىكى چوڭ كوچىلارنىڭ بىرسى، بۇ جاينىڭ يېنىدا ئېگىز راۋاق

بار. ئۇ راۋاقتا «گۇڭشۇەتىنكۇ» دېگەن سۆز يېزىلغان.

② ئىلگىرى خەنسۇ خەلقى ئىچىدە ئادەم قېنىنى ئۆپكە كېسىلىگە داۋا دېگەن خۇراپات بولغان، شۇڭا كىشىلەر گۇناكارنى ئۆلتۈرۈش ۋاقتىدا جاللاتتىن ئادەم قېنىغا چىلانغان جىڭمۇما سېتىپ ئالاتتى.

③ بۇ ھەقتە ① ئىزاھاتقا قارالسۇن.

ئەرتە

① بۇ ھېكايە دەسلەپ 1919 - ژىلى ئۆكتەبىردە «شىنچاۋ» (يېڭى-دولقۇن) ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 1 - سانىدا بېسىلغان. ئەمما بۇ ئەسەرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى بولسا 1920 - ژىلى ئىيۇل دەپ يېزىلغان. ئېلان قىلىنغان ۋاقتى بىلەن يېزىلغان ۋاقتى ئوتتۇرىسىدىكى بۇ كېلىشمەسلىك ئۇ چاغلاردا ژۇرناللارنىڭ كېچىكىپ چىقىشىدىن كېلىپ چىققان. ئادەتتە ئۇ چاغدا ژۇرناللارنىڭ ئەمەلدە بېسىلىپ چىققان كۈنلىرى ئۇ ژۇرناللارنىڭ ئۈستىگە يېزىلغان كۈندىن كېيىن بولۇدۇ.

② جۇڭگونىڭ قەدىمقى مۇنەججىملىرىنىڭ پىكرىچە بەش نەرسە (مەدەن، ياغاچ، سۇ، ئوت، تۇپا) بىر - بىرسىدىن پەيدا بولۇدۇ ۋە بىر - بىرسىنى يېڭىدۇ: ئۇلاردىن: ياغاچتىن ئوت تۇغۇلۇدۇ، ئوتتىن تۇپا تۇغۇلۇدۇ، تۇپىدىن مەدەن تۇغۇلۇدۇ، مەدەندىن سۇ تۇغۇلۇدۇ، سۇ-دىن ياغاچ تۇغۇلۇدۇ؛ ئۇلارنىڭ بىر - بىرسىنى يېڭىشى مۇنداق: ياغاچ تۇپىنى يېڭىدۇ، تۇپا سۇنى يېڭىدۇ، سۇ ئوتنى يېڭىدۇ، ئوت مەدەننى يېڭىدۇ، مەدەن ياغاچنى يېڭىدۇ. جۇڭگونىڭ كونا تىۋىپچىلىكىدە، ژۇرەك، ئۆپكە، جىگەر، تال، بۆرەكتىن ئىبارەت بەش ئەزا ژۇقۇرىدا بايان قىلىنغان بەش نەرسىگە ئوخشىتىلۇدۇ. شۇڭا بۇ يەردە ئوتنىڭ

www.uyghurkitap.com

مەدەندىن ئۈستۈن كەلگىنى دېيىلىدۇ.

كىچىككىنە بىر ئىش

① بۇ ھېكايە دەسلەپ 1920 - يىلى ئىيۇلدا، بېيجىڭدە چىقىدىغان «چېن باۋ» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان. بۇ گېزىتنىڭ شۇ سانى تېپىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ قايسى سانى ئىكەنلىكىنى ھازىرچە ئېنىقلىيالمىدۇق.

چاچ ھەققىدە ھېكايە

① بۇ ھېكايە دەسلەپ 1920 - يىلى 10 - ئۆكتەبىر كۈنى «سى شىن باۋ» گېزىتىنىڭ «شۆەن دېڭ» ناملىق قوشۇمچە بېتىدە ئېلان قىلىنغان.

② جۇڭگونىڭ قەدىمقى جىنايى ئىشلار قانۇنىدا، «شۇجىڭ» ناملىق كىتابنىڭ «جازالار» دېگەن بۆلۈمىدە يېزىلىشىچە ۋە مۇناسىۋەتلىك ئىزاھاتلاردا بايان قىلىنىشىچە، بەش خىل جازا بولغان: 1 - داغلاش جازاسى — يەنى يۈزىگە سىزىقلارنى ئويۇپ قارا داغ بىلەن داغلاش؛ 2 - بۇرنىنى كېسىش جازاسى؛ 3 - پۇتىنى كېسىش جازاسى؛ 4 - جىنسى ئەزا جازاسى، يەنى ئەر بولسا جىنسى ئەزاسىنى كېسىش، ئايال بولسا، جىنسى ئەزاسىنى تىكىش جازاسى. 5 - كاللىسىنى ئېلىش جازاسى. چېچىنى قىرقىش بەش چوڭ جازا قاتارىغا كىرمەيتتى. ئەمما قەدىمقى دەۋردە ئۇمۇ جازالارنىڭ بىرسى ئىدى. بۇ جازا سۇي، تاڭ دەۋرلىرىدىن كېيىن بىكار قىلىندى.

③ چىڭ ئەسكەرلىرى سەددىچىن ئىچىگە كىرىپ بېيجىڭنى پايتەخت قىلغاندىن كېيىن، ياڭجۇ بىلەن جىيادىڭ خەلقى چىڭ ئەسكەرلىرىگە

ئەڭ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتكەن. بۇ شەھەرلەر چەتئەل ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن بېسىپ ئېلىنغاندىن كېيىن، خەلق قاتتىق قىرغىن قىلىندى. ئۇشۇنىڭ «قەبرى»، «پارچە ـ پۇرات خاتىرىلەر» دېگەن ئەسەرلىرىگە قارالسۇن.

④ بۇيەردە تەيپىڭدىم قوزغىلىڭى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. خۇڭشۇچۈەن بىلەن ياڭشۇچىڭلار تەيپىڭدىم قوزغىلىڭىنىڭ داھىيلىرى. تەيپىڭدىم قوزغىلاڭـ چىلىرى چېچىنى تولۇق قوياتتى (ئورىمەيتتى). شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئىچىدە ئۇلار «ئۇزۇن چاچلار» دەپ نام چىقاردى.

⑤ جاڭ تەيىەن تەرىپىدىن يېزىلغان «زوۋرۇڭ تەرجىمەئى ھالى»دا يېزىلىشىچە: زوۋرۇڭ ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان چاغدا «قۇرۇغلۇق ئارمىيە ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مۇپەتتىشى ياۋجىيا پاھىشىۋازلىق بىلەن شۇغۇللانغاچقا زوۋرۇڭ بەش ئادەمنى باشلاپ مۇپەتتىشنىڭ ئۆيىگە بېسىپ كىرىپ، مۇپەتتىشنى راسا كېلىشتۈرۈپ ئۇرغان ۋە چېچىنى كېسىپ تاشلىغان، كېيىن بۇ ئىش پاش بولۇپ قالغاندىن كېيىن، زوۋرۇڭ يوشۇرۇنۇقچە شاڭخەيگە قېچىپ كەلگەن («جاڭ تەيىەن ئەسەرلىرى توپلىمى» 2 ـ جىلد). زوۋرۇڭ ۋە ئۇنىڭ «ئىنقىلاۋىي ئارمىيە» ناملىق ئەسىرى توغرىسىدا «قەبرى» ناملىق توپلامدىكى «پارچە ـ پۇرات خاتىرىلەر»گە قارالسۇن.

⑥ سوز ئورمانچىلىق ئىلمىي بويىچە دوكتور بىندۇ (ياپونىيىلىك) ھەققىدە بارىدۇ.

⑦ ئارتسىباشىۋ ــ رۇس يازغۇچىسى؛ بۇيەردە ئېيتىلغان سوز ئۇنىڭ «ئىشچى تىخونوۋ» ناملىق رومانىنىڭ 9 ـ بابىدىن كەلتۈرۈلگەن. بۇ ھەقتە «قەبرى» دېگەن توپلامدىكى «نارا كەتكەندىن كېيىن قانداق بولىدى» دېگەن ئەسەرگە بېرىلگەن ئىزاھاتقا قارالسۇن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىسەرەمجانلىق

① بۇ ھېكايە دەسلەپ 1920 - يىلى سېنتەبىردە «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ 8 - جىلد، 1 - سانىدا بېسىلغان.

② جىڭشىڭتەن (1609—1661) مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن ئەدىب. «شۈيخۇ»، «شى شاڭجى»غا ئوخشاش كلاسسىك ئەسەرلەرگە تەنقىت يازغان. «ئۈچ خانلىق قىسسىسى» يۈەن (چىڭگىزخان) سۇلالىسى بىلەن مىڭ سۇلالىسى ئارىلىقىدا ئۆتكەن لو گۇەنجۇڭ تەرىپىدىن يېزىلغان مەشھۇر رومان. بۇ رومانىنى كېيىن چىڭ خانلىقى ۋاقتىدا مازۇڭگاڭ قايتا ئىشلەپ چىققان ۋە شەرھلىگەن. ئۇ ئۆز شەرھىگە ئۆز نامىنى قويماستىن جىڭ شىڭتەنىڭ نامىنى قويغان. شۇڭا بۇ شەرھى «جىڭشىڭتەن شەرھى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

③ قوماندان جاڭ (جاڭ داشۈي) دەپ جاڭ شۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. جاڭ شۈن شۇ چاغلاردىكى شىمالىي مىلىتارىستلارنىڭ بىرسى. ئۇ ئەسلىدە چىڭ خانلىقىنىڭ ئوفىتسېرلىرىدىن ئىدى، 1911 - يىل ئىنقىلابىدىن كېيىنمۇ ئۇ يەنە ئۆرۈمە چېچىنى چۈشەرمەي ئۆزىنىڭ چىڭ خاندانلىقىغا سادىقلىقىنى ئىپادىلىگەن. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىمۇ تولىسى ئۆرۈمە چاچلىق بولۇپ، ئۆرۈمە چاچلىق ئەسكەر دەپ ئاتىلاتتى، 1917 - يىلى ئىيۇندا ئۇ شۈيجۇدىن بېيجىڭغا باردى، 1 - ئىيۇل كۈنى فۇيىنى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تەختتىن چۈشۈرۈلگەن پادىشاسى، خانلىق ئىسمى شۈەنتۇڭ) يېڭىۋاشتىن تەختكە ئولتۇرغۇزۇشقا ئۇرۇندى، ئەمما 14 - ئىيۇلدا مەغلۇپ بولدى. جاڭ شۈننىڭ ئۆزى گوللاندىيە ئەلچىخانىسىغا قېچىپ كىرىۋالدى. بۇ ھېكايىدا «خان سەلتەنەت تەختكە

ئۆلتۈرۈپتۇ» دېگەن سۆز ئەنە شۇ ۋەقەگە قارىتىلغان.

④ بۇ يەردە «18» دېگەن سۆز «16» بولۇشى كېرەك (باش تەرەپتە شۇنداق). لۇشۈن 1926-يىلى 23-نويابىردا لى چىپيەگە يازغان خېتىدە «لىيۇ-جېڭلارنىڭ ئۆيىدە پەقەت مۇشۇ بىرلا قاداق چىنە بار ئىدى، ئۇنىڭ قادىقىنىڭ 16 مۇ ياكى 18 ئىكەنلىكى يادىمدا قالماپتۇ. ھەرھالدا ئىككى سانىنىڭ بىرى خاتا بولسا كېرەك، ئۆزگەرتىپ بىر خىل قىلىپ قويغايسىز» دەپ يازىدۇ.

يۇرتۇم

① بۇ ھېكايە دەسلەپ 1921-يىلى مايدا «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ 9-جىلد 1-سانىدا ئېلان قىلىنغان.

② خەنسۇلاردا ئۆتمۈشتە مۇنداق بىر خۇراپىي ئەقىدە بولاتتى: ھەر بىر ئادەم تۇغۇلغاندا ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى خەنسۇچە تەرتىپ رەقەملىرى بىلەن يېزىپ كۆرۈلەتتى. ئۇ رەقەملەرنى بىر-بىرىگە قوشقاندا خەنسۇنچە «8» خەتكە توغرى كېلەتتى. بۇ «8» خەت ئىچىدە تەبىئەت ھادىسىلىرىنى ئىپادىلەيدىغان 5 نەرسە (مەدەن، ياغاچ، سۇ، ئوت، تۇپا) تولۇق بولۇپ چىقسا، ئۇ ئادەم كامالەتكە يېتىدۇ دەپ بىلەتتى، ئەگەر مۇشۇ بەش نەرسىدىن بىرى كام بولسا قۇسۇرلۇق ھېساپلىناتتى. بۇ يەردە گەپ «تۇپا» كام بولۇپ چىققانلىقى ھەققىدە بارىدۇ.

ئا Qنىڭ ھەقىقىي تەرجىمە ھالى

① بۇ ئەسەر «تاڭ گېزىتىنىڭ قوشۇمچە بېتى» دە ھەپتىدە، گايىدا

ئىككى ھەپتىدە بىر نۆۋەت بولۇپ 1921 – ژىلى 4 – دېكابىردىن 1922 – ژىلى 2 – فېۋرالغىچە بېسىلىپ چىققان. ئاۋتور باشقا ھېكايىلىرىنىڭ ھەممىسىنى «لۇشۈن» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنى «بارىن» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلغان.

② «ھېكمەتلىك سوز» جۇڭگودا قېدىمقى ۋاختىلاردىكى «3 ئۇلمەس»نىڭ بىرسى: «ئەۋلىيالار ياخشى ئەخلاق، ياخشى خىزمەت، ھېكمەتلىك سوز قالدۇرۇدۇ. ۋاخىت ئۇتسىمۇ لېكىن كېرەكتىن چىقمايدۇ. شۇڭا ئۇلمەس دېيىلىدۇ».

③ دىككىنىس (1812 – 1870) – ئەنگلىز يازغۇچىسى. «قىمارۋازنىڭ تەرجىمە ھالى»نى ئەسلىدە ئەنگلىز يازغۇچىسى دويلى يازغان. ئاۋتور بۇ ھەقتە ئۇنى «دىككىنس يازغان دەپ ئۇزەم خاتالاشقان»دەيدۇ.

④ بۇ سوز ئەسلىدە خەلق تىلىغا قارىتىلغان، ئۇز ۋاختىدا كونىلىقنى ياقلىغۇچى لىن شۇ سەيپۇەنگە يازغان خېتىدە: «ئەگەر كونىلارنىڭ ھەممىسىنى كېرەكسىز قىلىپ، قارا تىللار بىلەن يېزىشقا توغرى كەلسە، ئۇ چاغدا غالىتەك ھايداپ ئاچچىق سۇ ساتىدىغانلارنىڭ تىلىنى ئىشلىتىشكە توغرى كېلىدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭمۇ گىراماتىكىسى بار» دېگەن سوزلەرنى قىلغان.

⑤ «خەنتاتانىڭ ھەقىقىي تەرجىمە ھالى» جەمئىي 10 توم بولۇپ، خەنتاتالىق توغرىسىدا سوزلەيدۇ.

⑥ بۇ سوز «لۇيسى چۇنچىۇ» دېگەن كىتابتىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن.

⑦ ئالىم، موللا مەناسىدا، ئىلمىي دەرىجە.

⑧ «يېڭى ياشلار» خەنسۇ ھەرىپىنى رەت قىلىپ، رىم ھەرىپلىرىنى قوللىنىشنى مۇزاكىرە قىلغان ئىدى.

www.uyghurkitap.com

⑨ ئىمتىھان دەۋرىدە ئوقۇغان بولسىمۇ ئالىي مەكتەپكە كىرمىگەنلەر «موللا» دەپ ئاتىلاتتى.

⑩ چۇڭجىڭ — مىن خاندانلىقىنىڭ يىل ئىسمى. بۇ خاندانلىق مانجۇ خاندانلىقى تەرىپىدىن يوقىتىلغان. كېيىنكى چاغلاردا دېھقانلار قوزغالغاندا، ھەمىشە «مانجۇ خاندانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، مىن خاندانلىقىنى تىكلەيمىز» دېگەن شۇئارنى ئوتتۇرىغا قوياتتى. شۇڭا مانجۇ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئىنقىلابچىلار قوزغالغاندا، بەزى ئاممە يەنە چۇڭجىڭ خاننىڭ ئىنتىقامىنى ئالىدىكەنمىز دېيىشەتتى.

ياز بايرىمى

① بۇ ئەسەر 1922 ‐ يىلى سېنتەبىردە «ھېكايە ژۇرنىلى» نىڭ 13 ‐ يىل، 9 ‐ سانىغا بېسىلغان.

② شىمالىي مىلىتارىستلار ۋاقتىدىكى رەئىس جۇمھۇر ئوردىسىنىڭ دەرۋازىسى. بېيجىڭ غەربىي چاڭئەن كوچىسىدا.

③ «ماخايان» — بۇددا كىتاۋى.

④ بۇ خۇشى يازغان شېئىرلار توپلىمى.

ئاق نۇر

① بۇ ئەسەر 1922 ‐ يىلى 10 ‐ ئىيۇلدا «شەرق» ژۇرنىلىنىڭ 19 ‐ يىل 13 ‐ سانىغا بېسىلغان.

توشقان بىلەن مۈشۈك

① بۇ ئەسەر دەسلەپتە 1922 ‐ يىلى 10 ‐ ئۆكتەبىردە «سەھەر

گېزىتىنىڭ قوشۇمچە بېتى» گە بېسىلغان.

ئوردەكنىڭ كومېدىيىسى

① بۇ ئەسەر دەسلەپتە 1922 ـ يىلى دېكابىردا «ئايالـلار» ژۇرنىـ ىلىنىڭ 8 ـ يىل 12 ـ سانىغا بېسىلغان.

② قارىغۇ شائىر ياروشىنكو ــ رۇس، دۇنيا تىلى ۋە ياپون تىلـى بىلەن نۇرغۇن چوچەك يازغان. 1921ـيىلى ياپونىيە ئارقىلىق جۇڭگوغا كېلىپ، بېيجىن ئۇنىۋېرسىتېتىدا دۇنيا تىلىدىن دەرس ئۆتكەن.

يېزا ئويۇنى

① بۇ ئەسەر دەسلەپتە 1922 ـ يىلى دېكابىردا «ھېكايە» ژۇرنىلىنىڭ 13 ـ يىل 12 ـ سانىغا بېسىلغان.

② تەن جاۋتيەن ــ شياۋجاۋتيەن دەپمۇ ئاتىلىدۇ، مەشھۇر بېيجىن چاڭچىلە ئارتىسى.

③ مۇليەن ــ ساكيامۇنىنىڭ شاگىرتى. ئۇنىڭ ئانىسى يامانلىق قىلىپ دوزاققا چۈشكەندە، ئۇ ئانىسىنى دوزاقتىن قۇتـۇلدۇرۇپ چىققانـىمىش. بۇ چوچەكتىن تۈزۈلگەن ئويۇن ئوتتۇرا جۇڭگودا خەلـق ئىچىدە كـەڭ تارالغان.

④ گۇگيۇنپۇ ــ مەشھۇر بېيجىن چاڭچىلـە ئـارتىسى. بۇ كـوپۇنچە شەيىخ رولىنى ئورۇنداپدۇ.

⑤ بۇ كونا مەكتەپـلەردە يات ئالدۇرۇپ ئوقۇتـۇلۇدىغان «سەجىلىك» ناملىق كونا ئەدەبىي كىتاپنىڭ سوز.

بۇ كىتاپ خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1956- ژىلى
سىنتەبىردە بېيجىندە نەشر قىلىنغان بىرىنچى نەشرى بىرىنچى
باسمىسىدىن تەرجىمە قىلىندى.

本書根据人民文学出版社1956年9月第一版第一次印刷版本譯出

كىتاپ نومېرى: 1398(4)304

چۇقان

ئاۋتورى: لۇشۇن.

تەرجىمە قىلغۇچى: ئارتىشى.

كوررېكتورى: مەخسۇت ھېيت.

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى.

ئادرېس: بېيجىن گوزىجىن 54 - قورا.

بېيجىن شەھەرلىك ئەخبارات ۋە نەشرىيات باشقارمىسىنىڭ

رۇخسەت قەغىزى نومېرى: «ن- 047»

مەركىزىي مىللەتلەر مەتبەئەسىدە بېسىلدى.

شىنخۇا كىتاپ ماگازىنى تەرىپىدىن تارقىتىلدى.

1958 - ژىلى مارتتا بېيجىندە بىرىنچى قېتىم نەشر قىلىندى.

1958 - ژىلى مارتتا بېيجىندە بىرىنچى قېتىم بېسىلدى.

فورمات: 1092×780 1/32 م.م. ھەجمى: $9\frac{1}{2}$ باسما تاۋاق. قىستۇرما بەت 5.

تىراژى: 1 - 3950 باھاسى: 37 پۇڭ.

بىرلەشمە نومېرى: M 10049 ئۇيغۇرچە 55.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

書號：1398(4)304

吶　喊

（維吾尔文）

魯　迅著

阿尔提西譯

买合苏提校对

民族出版社出版

地址：北京國子監特54號

北京市書刊出版業營業許可證出字第047號

中央民族印刷厂印刷

新华書店发行

1958年3月北京第一版

1958年3月北京第一次印刷

780耗×1092耗1/32　印張$9\frac{1}{4}$　插頁5

印數：1—3.950冊　定價：三角七分

統一書號：M10049・維55